

З-ШЎБА БУЮК ИПАК ЙЎЛИ ХАЛҚЛАРИ ТАРИХИ, ФАЛСАФАСИ ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯСИ

ABOUT THE NOTION OF PHILOSOPHY OF LANGUAGE

professor Safarov Sh. SamSIFL

In special dictionaries and textbooks philosophy is defined as theoretical and and systematic world-view or a discipline about our world outlooks or a generalization of scientific of and social knowledge , sometimes it is regarded as a general methodology, as it is seen, things are not easy as they seem. If one could say so easily say say philosophy is this or that, that is because he do not know much about philosophy. Long ago Goethe asserted that when people know little, do they have accurate knowledge and suspicion grows with the increase of knowledge. Actually, this is also one of the most difficult questions for philosophers to answer.

As it is known, the term te term philosophy consist of two Greece words: philos (beloved, loving) and Sophia (wisdom). Therefore philosophy literally means “love of wisdom”. Plato says that the word “wisdom” is too big, to be applied to humans because only God has it, and we humans can only love wisdom. So philosophy does not make people have wisdom, but only lets people recognize that they do not have wisdom, which drives them to pursue and love wisdom.

Really, love of wisdom is the nature of humans. In Bible, there is as well-known story about the Garden of Eden: God create Adam and Eve and place them in the Garden of Eden to live. There were many trees in the Garden, but two of them were special, they were the Tree of Life and the Tree of Knowledge. Adam and Eve we told to eat fruits from the Tree of Life and but not to eat from the Tree of Knowledge, if they it the fruits from the Tree of Life, they will be aternal, if they eat from the Tree of Knowledge, they will die. But Eve and Adam were lured by the Satan and ate fruits from the Tree of Knowledge. Now, Adam and Eve have become like one of Gods, because they know good and evil. That’s why they must not be allowed to read out their hands and take fruits from the Tree of life and eat, and live forever. So God banished them from the garden of Eden.

The implication of this Eden story are profound. On of them is that wisdom is closely related to the original sin of humans. On the one, human beings committed the original sin and became a mortal man, they take birth, live and die. That’s human beings limitation. On the other hand, human beings are rational. After taking the fruits from the Tree of Knowledge, they become to know good and evil and attempt to grasp the law of nature with the hope to transcend the human beings limitation.

According to Russel, philosophy lies between theology and science. Theology seeks for the eternality of things by belief, while science discovers definite knowledge by reason. Philosophy seeks for the eternality of infiniteness of things by reason. However, our limitation of reason cannot reach the eternality of infiniteness of things. That is why Wittgenstein says: “A philosophical problem has the form: I don’t know my way about” (2 Wittgenstein. Philosophical Investigation 1953: &123). It is said that science makes complex things simple while, philosophy makes simple things complex. Philosophical questions have no final answers.

In the beginning of the 20th centure “ a radical change” took place: a preoccupation with language began to dominate philosophy and gave it its linguistic turn. This change involved not only a qnantative increase in interest in matters linguistic, but also recasting the age old philosophical questions in linguistic term. Language thus came to be seen as the primary means of both understanding and solving philosophical problems.

The mainstream of ancient philosophy was the investigation of Being and Logos. The exploration of being in the history of philosophy has experienced three phases: 1) Ontology: the typical questions for this phase is what is these? 2) Epistemology: the typical question for this phase is how do we know what there is? 3) Philosophy of language: the typical question for this phase is How do we express what we know?

During the ontology phase, philosophers focused on the nature of the world, the ways of world’s existence. During the second phase, the attention was focused on the cognitive ability of human beings. In other words, the focus was shifted from what there is to what we know. What philosophers are interested in are the following questions: How do we know what there is? To what extend, if any our “ideas” are accurate representations of external reality.

However, until the end of 20 th centure, philosophy was facing a serions crisis, as people began to be fed up with the speculative psychologism and almost during the same period of time, most part of the

philosophers were shifted to focus on the linguistic analysis and tried to answer the question: How do we express what we know? This is what so called the linguistic turn.

Thus language became the centre of philosophy, and philosophy was regarded as the investigation of language. Wittgenstein was the first philosopher who claimed “all philosophy is critique of language”. Another western scientist Dommet goes further to say that philosophy of language is the first philosophy. All important school of philosophy (analytic philosophy, American philosophy and continental philosophy) were then of the way to linguistic analysis. Continental philosophy, also called phenomenological tradition, at that time, turned to hermeneutics which pays much attention to language.

Historically, the linguistic Turn made a great influence on the world philosophy, which, after the turn, paid its attention is the relation between thought and its linguistics expressions. Philosophers no longer asked how we understand the world by way of rationality, that is, how it is possible for us to know. They first and foremost want to make clear whether the expressions we use are clear for us to understand and are correct in logical syntax. Thus the task of philosophy is not to explore the relationship between knowledge and the world but to inquire whether our language explicitly describes our knowledge. According to this view, it is right to say that all philosophical questions are a matter of language. Usually the philosophy after the turn is called linguistic philosophy to distinguish from the traditional speculative philosophy, the discipline of philosophy of language came into being.

What is philosophy of language? The notion itself is ambiguous. It can be philosophy reflected in language (content), philosophy investigated by way of language (method), philosophy about language (the essential law of language) or philosophical speculation on language (process). In a broad sense, philosophy of language should involve all these things. However, from the linguistic turn we know that philosophy of language is not the philosophy reflected in language (content) or the philosophy about language (the essential law of language) or philosophical speculation on language (process), but philosophy investigated by way of language (method). Philosophy of language is trying to solve or clarify some philosophical problems such as relationship between language and reality or language and thought by way of linguistic analysis. Here the starting point and research object is language, but the goal is not to obtain the law of language but solve the age-old philosophical problems.

Thus the term “philosophy of language” has two senses. The narrow sense refers to analytic philosophy and the broad sense refers to any philosophical investigation which took language as the subject matter in the 20th century.

For Searle, philosophy of language can be used in two ways: the philosophy of language and linguistic philosophy. The former attempts to analyze certain general features of language such as meaning, reference, truth, verification, speech acts and logical necessity, the concern of which is about universal philosophical issues such as the relation between language and reality. Linguistic philosophy attempts to solve philosophical problems by analyzing meaning of words, by analyzing logical relations between words in natural languages and by structurizing the classifications we make language we use to characterize or describe the world.

Thus from the previous discussion, we can see that philosophy of language involves three things, that is language, mind and world.

A STUDY ON THE PHILOSOPHY OF PHYSICAL EDUCATION BASED ON THE THOUGHTS OF XUNZI(荀子) AND HAN FEIZI(韓非子) : SPORTS AMATEURISM AND PROFESSIONALISM VIEWED THROUGH LI(禮) AND LAW(法)

***Joo, Dong-jin, Jung, Byung-seok, Uhm Jin-sung, Kim Dong-kyu
(Yeungnam Univ. Korea).***

This study explores the path of physical education and sports norm based on the ideologies of Xunzi(荀子) and Han Feizi(韓非子). Confucius(孔子) and Mencius(孟子) are depicted as the saints of the Confucian ideology, Laozi(老子) and Zhuangzi(莊子) of the Taoist ideology, and Xunzi and Han Feizi of the Legalist ideology. The study of oriental philosophy was mainly focused on the Confucianism of Confucius and Mencius and the Taoism of Laozi and Zhuangzi, meaning that there was a lack of studies on the Legalism. As about 7 billion people in the contemporary era are living with advanced science and capitalism, it may be more appropriate to adopt fair judgment and objective consequentialism based on the

theory of evil human nature in solving problems in the reality than to apply the theory of good human nature by Mencius. Therefore, this study introduces the ideology of Xunzi about the theory of evil human nature to physical education and applies the Legalist ideology of Han Feizi to sports norm. This is based on the idea that the theory of good human nature by Mencius seeks the idealism and amateurism. The ideas of Xunzi and Han Feizi that realistically clarify the outcome of sports based on the professionalism can be more important in the era of sports. Since the ideologies of advanced science and capitalism are dominating the contemporary era, the theory of evil human nature by Xunzi is regarded as a more legitimate way of solving problems in the reality with an objective and cold-headed consequentialism. In this sense, the significance of this study is in presenting the ideology of oriental sports in response to the previous studies on the ideology of humanist sports through Confucius, Mencius, Laozi and Zhuangzi. In other words, the ideological grounds for the legitimacy of oriental physical education and sports professionalism can be created.

Key Words: Ideologies of Xunzi and Han Feizi, sports norm, professionalism, humanism.

荀子和韓非子에 비취본 體育哲學：

禮와 法을 통해 본 스포츠 아마추어리즘과 프로페셔널리즘

I. 緒論

이 연구는 荀子和 韓非子를 통한 스포츠의 길(道)을 담론하는 東洋體育思想 研究이다. 흔히 孔子和 孟子를 儒家思想, 老子和 莊子를 道家思想 그리고 荀子和 韓非子를 法家思想의 聖人으로 꼽는다.

살펴보면 孔子和 孟子가 儒家思想이라는 큰 틀에서는 같이 하지만 구체적인 내용은 다른 점이 있다. 이는 老莊思想에서 老子和 莊子 역시 같다. 그런데 荀子和 韓非子は 儒家의 孔孟과 道家의 老莊과 또 다른 측면이 있다.

일반적으로 荀子의 思想은 孔子에서 왔고, 韓非子의 思想은 荀子에서 나왔다고 하지만 그 사상의 쓰임은 상당히 다른 입장이다. 즉, 韓非子는 스승인 荀子의 思想을 이어받았다고 하지만 그 활용성과 쓰임에 있어서 자못 다르다. 이러한 이유로 荀子를 法家思想家라고 하지 않고 韓非子를 法家의 聖人으로 꼽는다.

荀子는 法家 思想家이기보다 오히려 儒家思想家이다. 儒家思想家인 荀子는 孔子나 孟子和 달리 仁義나 道德보다 매우 現實的이고 結果를 높이 평가한다. 이러한 현실성을 이어받은 思想家가 바로 法家 思想家의 聖人으로 일컫는 韓非子이다.

이 研究는 荀子和 韓非子를 통해 본 體育教育 및 스포츠 哲學이다. 荀子和 韓非子는 儒家와 法家라는 서로 다른 범주의 學者이기 때문에 그들의 指向點 또한 다르다. 또 直接的으로 體育과 스포츠를 다룬 學者들이 아니기 때문에 이 研究는 우선 두 가지 선행 작업이 이루어져야 한다. 먼저 荀子, 韓非子 哲學과 스포츠 간의 개념적 統一 내지 統攝이 이루어져야 한다. 이 과정에서 概念과 概念의 衝突, 吸收 그리고 習습의 작업이 이루어지게 되며 그것은 기존 스포츠 哲學이 가진 범위를 擴張시키는 結果를 낳게 될 것이다.

이 研究는 스포츠의 아마추어리즘(Amateurism)과 프로페셔널리즘(Professionalism)을 荀子和 韓非子의 思想을 통해 分析하고 綜合하여 그것이 나아가야 할 길을 提示하는데 있다. 즉, 荀子의 禮와 韓非子의 法의 概念을 스포츠에 接木시키고 이를 통해 스포츠哲學이 나아가야 할 方向을 提示함에 있다. 荀子和 韓非子의 哲學은 고원한 形而上學이나 神秘的인 믿음을 주장하는 것이 아닌 人間의 現實과 日常的 삶의 問題를 論議의 中心으로 삼고 있다. 그러므로 荀子和 韓非子의 哲學 속에서 人間이 즐기고, 느끼고, 行爲를 하는 體育學的 端緒들을 충분히 찾아낼 수 있으며, 이를 통하여 體育에 대한 또 하나의 地平을 發見하여 그 領域을 더욱 擴張할 수 있을 것으로 期待한다.

II. 本論

荀子の哲學은 戰國時代の 哲學을 複合的으로 受容했으며(孔子+老子+反孟子), 韓非子は 이런 荀子の 哲學을 보다 實用性和 現實性的 側面에서 批判的으로 受容(儒家+道家+墨家の 批判)한 人物이기 때문이다.

한편, 荀子和 韓非子가 具體的으로 體育의 問題를 다룬 것은 없다는 것이 아쉽다. 그러나 荀子和 韓非子の 哲學에서 體育 哲學을 찾는 것은 無理가 아니다. 특히, 禮와 法을 통해 본 스포츠 아마추어리즘(Amateurism)과 프로페셔널리즘(Professionalism)에 대한 研究는 쉽게 답을 구할 수 있다.

따라서 이 研究는 첫째, ‘荀子の 體育教育和 아마추어리즘(Amateurism) : 禮와 化性起偽’ 둘째, ‘韓非子の 理·道 概念을 통해 본 競技人의 姿勢로서 韓非子の 結果主義와 프로페셔널리즘(Professionalism)’, 셋째, ‘體育哲學의 道(道) : 荀子式의 動機主義인가? 韓非子式 結果主義인가? 體育哲學이 나아가 길은?’이라는 세 가지 主題를 다룬다.

이 內容은 그동안 東洋의 傳統思想(人義와 道德 등을 중시하는 人間主義)에서 非主流(孔孟에 비해 荀子, 儒家와 道家에 비해 法家)였고, 또 等閑視 되었던 研究主題이다.

그러나 儒家의 孔孟과 道家의 老莊과 달리 結果論的 側面에서는 荀子和 韓非子가 더 現實的인 意味가 있다. 즉, 荀子에서 孔孟과 老莊과 다른 現實的 아마추어리즘(Amateurism)을, 韓非子에서는 公平·冷靜한 프로페셔널리즘(Professionalism)을 찾을 수 있다.

이 研究는 다음과 같은 立場에서 研究의 意義가 있다.

첫째, 荀子和 韓非子の 禮治와 法治의 思想은 現實主義와 結果主義를 추종하는 스포츠現場에 있어서 아마추어리즘(Amateurism)은 물론 특히 프로페셔널리즘(Professionalism)의 價値를 談論할 수 있다.

둘째, 그동안 주로 人義와 道德, 無限自由 등의 휴머니즘(Humanism)을 이야기한 儒家(孔孟思想)와 道家(老莊思想)에서 벗어나, 客觀的이고 社會·構造主義的인 스포츠行政과 規範(法과 制度 등)을 設計할 수 있는 思想的 根據를 提供할 수 있다.

셋째, 東洋은 西洋과 달리, 같은 思想界(儒家-孟子和 荀子)에서도 서로 다른 觀點, 즉 性善說과 性惡說을 다루고 있음을 통해, 東洋의 傳統思想을 배우고 또 思想의 誤謬와 限界를 벗어날 수 있는 깨달음을 가질 수 있다.

넷째, 荀子和 韓非子の 禮治와 法治 그리고 現實主義와 結果主義 側面은 오늘날 資本主義와 社會·構造主義에 대한 長短點을 理解할 수 있게 한다.

다섯째, 中國 最初의 統一國家 秦나라(BC221~BC206)가 택한 韓非子の 法家思想은 새롭게 理解할 必要가 있다. 그동안 東洋思想의 2대 思想이었던 儒家와 道家에 의해 看過되었거나 혹은 疏忽했던 荀子和 韓非子の 思想은 이번 연구결과를 통해 새로운 視線으로 다가갈 수 있을 것이다. 이는 스포츠의 行政과 制度에 대한 活用은 물론 教育에 대한 側面에서도 重要的 意義를 가진다.

III. 結論

이 研究는 荀子和 韓非子 思想을 根幹으로 體育教育和 스포츠 規範에 대한 道(道)을 探索한 內容이다. 孔子和 孟子를 儒家思想, 老子和 莊子를 道家思想 그리고 荀子和 韓非子를 法家思想의 聖人으로 꼽는다. 그동안 東洋哲學 研究는 주로 孔子和 孟子의 儒家, 老子和 莊子の 道家가 主流였던 반면, 法家 思想의 研究는 未洽한 편이었다.

現在人類는 70 億 명에 달하며, 尖端科學과 資本主義의 時代에 살고 있다. 이러한 視點에서 孟子의 性善說보다 오히려 荀子의 性惡說을 통해 公平한 冷靜主義와 客觀的인 結果主義가 現實의 問題를 解決하는데 더 適合할지 모른다. 따라서 이 研究는 荀子의 思想, 즉 性惡說을 中心으로 그의 教育思想을 體育教育에 代入시키고 韓非子의 法思想을 스포츠 競技 規範에 應用한 것이다. 이는 스포츠 時代라고 할 수 있는 오늘날에 있어서 人間 理想論을 追究하며 아마추어리즘(Amateurism)을 擁護하는 孟子의 性善說보다, 프로페셔널리즘(Professionalism)과 같이 現實的이고 또 勝負와 結果가 分明한 荀子와 韓非子 思想이 比重이 더 크다고 볼 수 있음에 基因한 것이다.

이 研究는 尖端科學과 資本主義 이데올로기(Ideologie)가 優勢한 現 時代는 孟子의 性善說도 重要하지만, 荀子의 性惡說, 즉 客觀的이고 冷靜한 結果主義가 現實問題를 解決하는데 오히려 더 有利한 立場이 있다고 본다.

이것은 그동안 孔孟과 老莊에 의해 휴머니즘(Humanism) 體育思想을 研究한 것에 對應하는 東洋의 또 다른 體育思想을 提示하는 意義가 있다고 생각한다. 荀子와 韓非子의 思想은 東洋式 體育教育과 스포츠 프로페셔널리즘(Professionalism)의 또 다른 立場에서 思想的 正當性의 根據가 될 수 있다.

* 이 논문 또는 저서는 2017년 대한민국 교육부와 한국연구재단의 지원을 받아 수행된 연구임(NRF-2018S1A5A2A03039112)

** 發表 : 朱東珍(sport@ynu.ac.kr ; 韓國, 大邱天主教大學 教授 / 嶺南大學 研究員)

*** 주요어: 荀子와 韓非子의 思想, 스포츠 規範, 프로페셔널리즘, 휴머니즘

ТУРКИЙ ХАЛҚЛАР МАЪНАВИЙ МЕРОСИ ТАРАҚҚИЁТИДА БУЮК ИПАК ЙЎЛИ МАДАНИЯТИНИНГ РОЛИ

*ф.ф.д., профессор Раҳмонов А.Н. ЎзДСМИ, Тошкент.
Киличов Р.Н. ҚарДУ ўқитувчиси, Нукус.*

This article discusses the role of the Great Silk Road in the cultural life of the ancient Turkic peoples. On the example of the written monument “Altun Yarug” (“Golden glitter”), the penetration of Buddhism and its influence on the cultural and economic life of the Turkic peoples is analyzed. The influence of Manichaeism on Buddhism is confirmed on the basis of some passages from the monument “Altun Yarug”.

Key words: cultural development, Buddhism, religious culture, agriculture, Manichaeism, dogma, written monument.

Маданий тараққиёт инсониятнинг яшаш учун кураши ва ҳаётини яхши томонга ўзгартириш учун ўз даврига хос кашфиётлар қилиш билан пайдо бўлади. Буюк ипак йўли иқтисодий соҳада қанчалик роль ўйнаган бўлса, маданий тараққиётда ҳам шунчалик муҳим олға силжишларни, янгиликларни пайдо қилди. Бу ўзгаришларни, аввало, диний маданиятда кўрамиз.

Ипак йўли маданиятида дин соҳасида ранг-баранг манзара шаклланган. Жумладан, буддавийлик ана шундай манзарани пайдо қилганини алоҳида таъкидлаш даркор.

Шунинг баробарида буддавийлик сабабли иқтисодий ҳаётда ҳам айрим ўзгаришлар юз берди. Буддавийликка эътиқод қилувчи қавмлар қонун буюрган таомларни тановул қилдилар, донли экинларни экдилар. Буддавийликка оид манбаларда бу ҳақда маълумотлар берилган. Эътиқодли одамлар ҳар доим эл-юртнинг равнақи учун хизмат қилар эканлар, мамлакат тўғри қонун-қоидалар орқали бошқарилганда, “хосиятли ёмғир қуяди мавсумида – пайтида... дон-дун, емиш ҳаммаси яхши битади”. [Н.Раҳмон 2013; 210]. Мана шу парчанинг ўзиёқ буддавийлик деҳқончилик маданиятини ривожига кучли туртки бўлганидан далолат беради.

Буюк ипак йўли маданиятидан бизга етиб келган “Олтун ёруғ” асари ана шундай ёзма ёдгорликлардан биридир. “Олтун ёруғ” хитойчадан қадимги туркий тилга таржима қилинган. Таржимадан асосий мақсад буддавийликни туркий қабилалар орасига ёйиш бўлган эди. Буддавийлик илк бор Кушон империяси даврида, хусусан, империя ҳукмдори Канишка даврида Ўрта Осиёга кириб

келган эди. Асли санскрит тилида ёзилган “Олтун ёруғ” Буюк ипак йўли маданиятининг маҳсули ўлароқ Ҳиндистондан Хитойга кириб келганини алоҳида таъкидламоқчимиз.

“Олтун ёруғ” хинд, хитой ва туркий қавмлар маданияти кесишган нуқта эканини тасдиқлайди. Бу борада “Олтун ёруғ”га кирган Эрлик хон ҳақидаги афсона, буддавийликка оид санскритча, хитойча ва бошқа тилларга оид терминлар диққатни тортади. Турк-мўғул мифологиясидаги Эрликхон образининг буддавийлик афсоналарига кириб келиши ҳам Буюк ипак йўли маданиятининг таъсири деб қаралиши керак.

Нафақат Эрлик образининг, балки Буюк ипак йўлидаги халқлар мифологиясининг бир-бирига таъсири бадий тафаккурнинг ижтимоий ҳаёт билан уйғунлашувидир деб қаралиши лозим. Бадий тафаккур доираси, диний оқимларнинг кўчиши билан бирга, уларнинг ёзма адабиёт билан муносабатларини ҳал қилувчи асосий омил ҳисобланади. Туркий мифология ва афсоналар ҳар доим туркий қабиаларнинг ва уларнинг маънавий, ахлоқий интилишларини ифодалайдиган даврининг диний мазмуни билан ажралиб турган.

Қолаверса, мифологиянинг ҳам номоддий мероснинг бир кўриниши сифатида кўчиб юришга мойиллиги қадимдан цивилизациянинг алоҳида марказлари мавжуд эканини кўрсатади. Бу марказларнинг шаклланишида бевосита ва билвосита Буюк Ипак йўли маданиятининг алоҳида хизмати борлигини таъкидлашимиз лозим. Шу ўринда фикримизни далиллаш учун машҳур шарқшунос Ю.Н.Рерихга мурожаат этамиз. У Шарқнинг, хусусан, Осиёнинг қадимги маданиятидаги ўзаро алоқалар ҳақида ўз кузатишларини асосли тарзда далиллайди. Унингча, Осиёнинг кўп мамлакатлари бир-бири билан мустаҳкам алоқада ривож топган эди. Кенг тарқалган диний оқимлар бу мамлакатларни ягона маданий оламга боғлаган эди [Рерих Ю.Н. 1999; 8].

Ю. Рерихнинг ана шу кузатувларига асослансак, буддавийликнинг ёйилиши ва “Олтун ёруғ”нинг туркий халқлар маданий тараққиётидаги аҳамиятини эътибордан четда қолдиришимиз мумкин эмас.

“Олтун ёруғ”даги махаяна мазҳабининг Марказий Осиёга ёйилишида Буюк ипак йўли маданиятида катта рол ўйнаган сўғд савдогарларининг ҳам хизмати бор. Байкал бўйларида топилган IX асрга мансуб сўғд яшаш манзиллари бунинг бир далилидир [Окладников 1963; 279-280]. Буюк ипак йўлининг географик шароити, маршрути “маданий ёриб киришлар”ни пайдо қилди. “Маданий ёриб киришлар” иқтисодий, маданий ҳаётни, дунёқарашни ўзгартирди. “Олтун ёруғ”нинг иккинчи варағида табғач давлати билан Анаткак (Ҳиндистон)нинг маданий алоқалари тўғрисидаги маълумотлар ҳам ана шу маданий таъсирга ишора қилади.

Ҳали буддавийлик кенг миқёсда тарқалмаган пайтда “нўм ёрлиғи шарқдан – Табғач элидан кенг ёйилганда, тангри Табғач хони замонида Китсу Самасто номли бўдисатв муаллим жануб томондаги сув йўли бўйлаб кетиб, Анаткак юртига борди. У тугал доно, Тангриларнинг тангриси бурхоннинг муқаддас саккизта ибодатхона барпо қилинган юртларини тўлиқ кўриб чиқди. Ўттиздан ортиқ катта эл-халқларни кезиб, йигирма йил тунлари юриб, бу нўм хазинани (ўгиришни) бошлади.

Эллик туман мисрадан иборат, жами миқдори тўрт юзта ҳиндча нўм битигларни (битта ҳам) қолдирмай, табғач тилига (ўгирди, яъни) бу нўм хазинани табғач (тилида ҳам) тугатди” (1- 2а 11-23-26 1-4).

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, буддавийлик билан бирга монийлик оқимини ҳам миссионерлар Эрондан Табғач давлатига ва Анаткак давлатига кейинроқ, Шарқий Туркистонга олиб борган бўлишлари аниқроқ. Абу Райхон Беруний “Ҳиндистон” асарида Моний Эроншаҳрдан ҳайдалгандан кейин Ҳиндистонга борган деб айтади. Шундай тахмин қилиш мумкинки, Моний ҳам Буюк Ипак йўлидан юрган бўлиши керак [Абу Райхон Беруний 1965; 58].

Зотан, Монийнинг Эроншаҳрдан Ҳиндистонга қувғин қилиниши ҳам ана шу жараённинг бир кўринишидир. Монийлик ва буддавийликнинг синкретик ҳолатда “Олтун ёруғ”да учраши ҳам “маданий ёриб кириш”ларнинг маҳсулидир. Монийлик оқимини тарғиб қилишга асосланган “Хуастуанифт” билан “Олтун ёруғ”нинг айрим парчаларини қиёслаганимизда, “маданий ёриб кириш”нинг аниқ изларини кўрамиз.

Ҳар иккала диний оқим ақидаларининг синкретик ҳолатга келиши ва «Олтун ёруғ»дан монийлик ақидаларининг жой олиши, шубҳасиз, илк бор Эронда пайдо бўлган монийлик, аслияти Ҳиндистонда яратилган «Олтун ёруғ»га монийликнинг кириб келиши Буюк ипак йўли маданиятининг ва “маданий ёриб кириш”нинг маҳсули сифатида қаралса, тўғрироқ бўлади. Қолаверса, IX асрдан бошлаб монийлик буддавийликни сиқиб чиқара бошлагани ҳам фикримизга далилдир.

Айрим илмий адабиётларда монийлик ва буддавийликнинг, қолаверса, зардуштийликнинг қоришиқ ҳолати монийлик оқимига асос бўлган деб қаралади. «Хуастуанифт»да «Авесто»

қахрамонлари, яъни Хўрмузд ва Шмну (Ахриман) учрайди. Шу билан бирга «Хуастуанифт»да буддавийлик терминларининг шаклланишини ҳам шу маданий таъсир билан изоҳланади.

Жумладан, “Хуастуанифт”да: *Xormuzta tangri bish tangri birla qamugh tangrilar suzunlugin yakka sungushkali kalti* (1-3 сатр) – Хўрмузд худо бешта худо билан бирга ҳамма худоларнинг поклиги учун иблисларга қарши курашга отланиб осмондан тушган [Дмитриева 1963; 228]. Ёки «Хуастуанифт»даги буддавийлик эътиқоди қандай акс этганига эътибор қаратайлик.

Ёдгорликнинг тўртинчи бобида бурхан қуйидагича мадх қилинади: *Sugi tangri yalavachi burxanlarqa buyanchi bogtachi arigh dintarlsrqqa bilmatin nacha yazintimiz arsar, yama girtu tangri yalavachi burxan tiban adgu qilinchligh arigh dintar tib*[Дмитриева 1963; 229] – Худонинг элчиси бурханларга, хабарчи ва лашкарларга, пок рухонийларга билмасдан қанчалар гуноҳ қилдик. Яна чинакам худонинг элчиси бурхандир дедик, Яхши хулқли пок динтарлардир дедик.

Монийлик мазмунидаги Ирқ битигида ҳам буддавийликнинг таъсирини кўрамиз. Жумладан, *қарши келмоқ* фолининг таъбирида инсон бахт-саодатга эришади, ҳатто одам беклик лавозимида ҳам муносиб бўлади. Ана шундай лавозиму мартабаларга эришганда китоб муаллифи унга «Ер кўкни обод қил, *бурханларга* таъзим қил» [Раҳмонов Н., Болтабоев Х. 2003;77] дея ўғит беради.

Шунингдек, Буюк ипак йўли маданияти таъсирида туркий халқлар оғзаки ижодида адабий жанрларнинг ўзаро бир-бирига таъсирини ҳам кўрамиз. Жумладан, “Олтун ёруғ” таркибидаги “Шаҳзода ва барс” афсонасида йиғи жанри бор. Мана ўша парча:

nā ada ārti adayim,
körklāk(ā)yā ögüküm.
Ölmāk āmgāk nāçükün
öngrä kälip ārttūrti.
Sintidā öngrä ölmākig
bulayin ay күнк(ā)yām.
Körmāyin ārti munī tæg
ulugh açığh āmgākig (X.14b\3-8) –

Қандай кулфат бўлди-я, қўзичоғим, жонимдан азиз эркатойим! Ўлмоқ азоби нима учун (сенга) барвақт келиб олиб кетди. Сендан олдин ўлимни (мен) топсам (бўлмасмиди), эй қуёшим! (Шунда) кўрмас эдим бундай оғир, аччиқ азобни!” Кейинги мисраларда – 15-16 саҳифаларда ҳам маликанинг йиғиси давом этади.

Мазкур йиғи жанри туркий халқлар маросим фольклори таъсирида юзага келган деган фикрни ишонч билан айта оламиз. Бундай фикрга келишимизга сабаб шуки, туркий маросим фольклорида ва ёзма адабиётида айтиб йиғлаш (причитание) мавжуд. Масалан, Кул тигиннинг вафоти муносабати билан Билга хоқоннинг айтган йиғиси бор. Бу – адабий жанрдир. Шу билан бир қаторда “Олтун ёруғ”дан олинган юқоридаги йиғи жанри мисралари 7 бўғиндан иборатдир [Раҳмонов 1991;74]. Айни пайтда мазкур парча “Девону луғатит-турк”даги шеърий парчалар сингари қофияланиш тизимида эгадир. Мана шу омиллар ва хусусиятлар “Олтун ёруғ”даги шеърий парчаларга туркий халқлар оғзаки ижоди таъсир этган деган фикрга олиб келади.

Буюк ипак йўли маданиятининг яна бир таъсирини “Майтри смит” (Майтри билан учрашув) [Раҳмонов 2017; 114] асари мисолида ҳам кўриш мумкин. Буддавийликни туркий қавмлар орасида тарғиб қилиш мақсадида “Майтри смит” (“Мойтўра билан учрашув”) драмаси деярли “Олтун ёруғ” билан бир даврда қадимги туркчага таржима қилинган. Драманинг бош қахрамони Тангри бурхон ва унинг содиқ ҳамроҳи ҳамда шогирди Майтридир. Шуниси диққатга сазоворки, Майтри образи қадимги туркий афсоналарда бор. Мазкур буддавийлик образи туркий афсоналарга тасодифан ёки “Майтри смит” драмаси қадимги туркчага таржима қилингандан кейин кириб қолмаган, балки мазкур афсона халқ оғзаки ижоди маҳсули сифатида “Майтри смит” қадимги туркчага таржима қилингунга қадар туркий бадиий тафаккур жараёнига кириб келган. Жумладан, “Оламнинг яратилиши” ҳақидаги афсонада Майтўра энг фаол образлардан биридир [Раҳмонов 2003; 13-14].

Майтўра ёки бошқа айрим образларнинг, умуман барча мифологик образларнинг ёйилишига сабаб шуки, Буюк ипак йўли маданий алоқаларни бир давлатдан иккинчисига етказиш билан бирга, ахборот эрасини ҳам бошлаб берди. Аввал айтганимиздек, Эрлик хон, шунингдек, Майтўра образларининг афсонавий образлар сифатида туркий халқлар мифологиясида ва афсоналарида ёйилиши маданий алоқалар билан бирга информатсион эрага ҳам боғлиқ экани В.В.Радлов, А.Инон тадқиқотларида кўринади. Жумладан, В.В.Радлов “Оламнинг яратилиши” ҳақидаги афсона ва ундаги Эрлик хон, Майтўра, Мангдашира образларини талқин қилар экан, шундай хулосага келади: “Шундай қилиб, ибтидонинг илдизлари ҳақидаги афсоналар бир халқдан бошқасига ўтиб келаверади ва бошқа афсоналарга қараганда турли халқларда ўхшаш бўлиб қолади. Шунинг учун олтой

шомонларида бундай афсоналарнинг кўплаб вариантларини учратамиз, бу афсоналарнинг ҳаммасида Библиядаги ва христианлардан буддавийларга ўтиб келган оламнинг яратилиши ҳақидаги афсоналарнинг аниқ изларини кўрамиз”. [Радлов 1989; 358]

“Олтун ёруғ”, “Майтри смит” асарларининг таржималари буддавийликнинг Осиёда ягона маданий оламини яратишга хизмат қилганини исботлайди. Буюк ипак йўли маданияти бу борада асосий восита бўлди. Келгусида Буюк ипак йўли маданиятининг турли ўлкаларни бирлаштирган омилларнинг ягоналигини далиллашга қаратилган тадқиқотлар давом этиши керак.

Адабиётлар:

1. Олтун ёруғ. 2-китоб. Сўз боши, изоҳлар ва қадимги туркийдан ўзбекчага табилад муаллифи Насимхон Раҳмон. Тошкент, “MUMTOZ SO‘Z”, 2013
2. Рерих Ю.Н. Тибет и Центральная Азия. Статьи, лекции и переводы. Самара. Издательский дом «АГНИ», 1999.
3. Окладников А.П. Новые данные по истории Прибайкалья в тюркское время (Согдийская колония из реки Унга?) // Тюркологические исследования Изд. АН СССР. И.: - Л.: 1963. .
4. Абу Райхон Беруний. Ҳиндистон. Изд. “Наука” Ўзб. ССР, Т.: 1965
5. Дмитриева Л.В. Хуастуанифт (введение, текст, перевод) // Тюркологические исследования, Изд АН СССР, М.: -Л.: 1963
6. Ирқ битиги// Ўзбек мумтоз адабиёти намуналари. Тузувчи филология фанлари докторлари Н.Раҳмонов, Ҳ.Болтабоев, 1 жилд, Ташкент, “Фан”, 2003.
7. Раҳмонов Н. Кўҳна битигтошлар. Ташкент. Фафур Гулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1991.
8. Раҳмонов Н. Ўзбек адабиёти тарихи. “Сано-стандарт” нашриёти, Т.: 2017.
9. Ўзбек мумтоз адабиёти намуналари. Тузувчилар ф..ф.д. Н.Раҳмонов, Ҳ.Болтабоев. 1-жилд, Тошкент, «Фан» нашриёти, 2003.
10. Радлов В.В. Из Сибири. М.: “Наука”, главная редакция восточной литературы, 1989.

THE COOPERATIVE OPPORTUNITIES AND EFFECTIVE STRATEGY FOR VIETNAM TO DEVELOP ECONOMY BASED ON THE CHANGES IN THE LINK DEVELOPMENT OF THE NORTHEAST ASIAN COUNTRIES

Vo Huu Hoang (Tay Nguyen Univ. Vietnam).

In recent years, Globalization and regionalization of the economy, politics, and society have gradually become an inevitable trend. In that trend, the countries in each area link more closely to create a stable society in which each member has an equal opportunity to develop economy sustainably. Each region of the world has different characteristics of political conditions and economic development strategies, so it is necessary to understand the aspects of each country to adjust economic development strategies. Recently, Vietnam has a close commercial relationship with Northeast Asian countries. Consequently, Vietnam is strongly affected by the trend of the link shifting Northeast Asian countries. Therefore, capture the shifting trends in link development of Northeast Asian countries to adjust strategy and foreign policy, cooperation is the key issue now for Vietnam. In this study, we will assess trends linked shifted in recent years development of the Northeast Asian region, which indicates opportunities for Vietnam to cooperate in the process of international economic integration.

Tóm tắt

Trong những năm gần đây, toàn cầu hóa và khu vực hóa nền kinh tế, chính trị và xã hội đã và đang trở thành một xu hướng tất yếu. Trong xu hướng đó, các quốc gia trong từng khu vực gắn kết với nhau ngày càng chặt chẽ để tạo điều kiện cho một xã hội ổn định mà trong đó các nước đều có cơ hội phát triển. Mỗi khu vực trên thế giới có những đặc điểm khác nhau về điều kiện chính trị và chiến lược xây dựng phát triển kinh tế, do đó hiểu rõ các đặc điểm đó rất quan trọng để điều chỉnh và phát triển kinh tế của mỗi quốc gia. Gần đây, Việt Nam có mối liên hệ kinh tế chặt chẽ với các nước Đông Bắc Á. Do đó, Việt Nam chịu tác động mạnh mẽ từ xu hướng chuyển dịch liên kết phát triển của các nước Đông Bắc Á. Vì vậy, nắm bắt những xu hướng trong chuyển dịch liên kết phát triển của các nước Đông Bắc Á để điều chỉnh chiến lược và chính sách đối ngoại, hợp tác là vấn đề quan trọng hiện nay đối với Việt Nam. Trong nghiên cứu này chúng tôi sẽ đánh giá những xu hướng chuyển dịch trong liên kết phát triển những năm gần đây của khu vực Đông Bắc Á, từ đó chỉ ra những cơ hội hợp tác cho Việt Nam trong tiến trình hội nhập kinh tế quốc tế.

1. **Nhận diện các xu hướng phát triển chủ yếu ở Đông Bắc Á hiện nay**
- 1.1. **Xu hướng quốc tế hoá nền kinh tế khu vực**

Quá trình toàn cầu hoá và khu vực hoá các nền kinh tế ngày nay diễn ra rất nhanh, mạnh và trở thành phổ biến. Tác động của nó ảnh hưởng đến hầu hết các lĩnh vực của đời sống quốc tế và đã gây ra những phản ứng thuận, nghịch khác nhau đối với từng khu vực, từng quốc gia. Cục diện thế giới nay đã thay đổi, đặc biệt hoà bình hợp tác, liên kết kinh tế khu vực và toàn cầu đang là xu thế cơ bản hiện nay. Bắt nhịp với xu thế đó các quốc gia trong khu vực Đông Bắc Á đã nhanh chóng trở mình với những chiến lược cụ thể nhằm quốc tế hóa nền kinh tế, chính trị khu vực để tăng cường sự ảnh hưởng của mình và dành thị trường ảnh hưởng với các quốc gia khác.

Với Nhật Bản, khu vực Châu Á - Thái Bình Dương đang là trọng tâm trong chiến lược kinh tế đối ngoại của mình. Do vậy, Nhật Bản đã sẽ ưu tiên tăng cường quan hệ với các nước trong khu vực, đặc biệt là khu vực Đông Bắc Á. Điều đó không chỉ đáp ứng lợi ích kinh tế mà còn có ý nghĩa về an ninh, chính trị và vị thế của Nhật Bản. Hơn nữa, bản thân các nước Đông Bắc Á hiện nay đang cố gắng chứng tỏ cho thế giới biết về một khu vực năng động và liên tục duy trì được tốc độ tăng trưởng nhanh. Thông qua việc đẩy mạnh về quan hệ kinh tế dần dần đã tạo lập được sự giúp đỡ, tin cậy lẫn nhau giữa Nhật Bản và các nước trong khu vực. Điều này đáp ứng lợi ích của hai phía và trên thực tế hiện nay mỗi quan hệ này là không thể thiếu được cho sự phát triển của mỗi nước. Tuy nhiên cũng có một số điều đáng chú ý là nhiều nước đang phát triển có tốc độ tăng trưởng cao sẽ là đối thủ đáng gờm của Nhật Bản, trong đó phải kể đến Trung Quốc. Nhiều nhà phân tích cho rằng nếu từ năm 2010 đến năm 2020 kinh tế Trung Quốc duy trì được tốc độ tăng trưởng bình quân 6,8% thì GDP năm 2020 của nước này sẽ đạt 16.655,9 tỷ USD, đứng vào hàng thứ 3 các nước đứng đầu thế giới [9]. Không chỉ Nhật Bản đang tăng cường các nỗ lực ngoại giao và chiến lược để thúc đẩy hợp tác tại Đông Bắc Á mà Trung Quốc, Hàn Quốc cũng đang có các động thái cho thấy rõ quyết tâm ổn định và đẩy mạnh liên kết khu vực. Biểu hiện rõ nhất là cuộc gặp gỡ ba bên tại Hội nghị thượng đỉnh ba bên được tổ chức tại Nhật bản vào ngày 9/05/2018 vừa qua. Ngoài việc thảo luận và đi đến các thống nhất trong việc giải quyết vấn đề nóng nhất có nguy cơ gây bất ổn khu vực là Phi hạt nhân hóa trên bán đảo Triều Tiên, hội nghị này cũng đã đánh dấu các nội dung quan trọng liên quan đến hợp tác hóa khu vực của các quốc gia át chủ bài tại Đông Bắc Á hiện nay. Ngoài những dấu hiệu trên bàn hội nghị ngoại giao, nhiều dấu hiệu cũng đang cho thấy nền kinh tế các nước trong khu vực Đông Bắc Á đã ở vào tình thế dựa vào nhau, không thể tách rời. Có thể nói các liên kết kinh tế khu vực đang tăng mạnh ở Đông Á cho thấy mô hình hợp tác kinh tế khu vực mang tính cạnh tranh đa tầng là thích hợp với khu vực này. Với xu thế này, sự hợp tác cạnh tranh về kinh tế giữa các quốc gia ở khu vực Đông Bắc Á và trên thế giới diễn ra ngày càng sôi động, góp phần đưa nền kinh tế thế giới phát triển nhanh hơn trong thế kỉ XXI. Tuy vậy, liên kết kinh tế Đông Á sẽ tạo nên một kiểu mẫu cho quá trình xây dựng luật chơi toàn cầu vì những nỗ lực của từng quốc gia nhằm tạo ra một môi trường kinh doanh thân thiện, tác động lẫn nhau. Hiện tại các khối liên kết đang trở thành những chủ thể có ảnh hưởng tới quá trình kinh tế thế giới hơn là từng quốc gia riêng lẻ. Như vậy, toàn cầu hoá và liên kết các nước trong khu vực gia tăng nhanh chóng trong thời gian gần đây đã mang lại nhiều cơ hội phát triển cho các nước ở Đông Bắc Á đồng thời cũng là cơ hội chung cho các nước Đông Á trong đó có nhóm các nước Asean.

1.2. Xu hướng gia tăng liên kết kinh tế khu vực Đông Bắc Á.

Tại khu vực Đông Bắc Á, Nhật Bản, Hàn Quốc và Trung Quốc cũng đang có những nỗ lực để đẩy mạnh liên kết kinh tế khu vực. Ý tưởng rời Châu Âu về Châu Á ngày càng trở nên rõ nét trong các nhà lãnh đạo cũng như giới kinh doanh Nhật Bản. Trên thực tế, ý tưởng hợp tác kinh tế Châu Á - Thái Bình Dương của Nhật Bản đã hình thành từ những năm 1960 với các tên gọi như "Vòng cung kinh tế Đông Á", "Cộng đồng kinh tế Châu Á - Thái Bình Dương". Tuy vậy phải đến những năm 1990, ý tưởng xây dựng khu vực Châu Á - Thái Bình Dương thành một trung tâm kinh tế do Nhật Bản chủ đạo mới được quán triệt để trong chính sách đối ngoại nước này. Gần đây, ý tưởng thành lập một "Hành lang phát triển Châu Á" được nhấn mạnh với nội dung thiết lập các mối liên kết kinh tế chặt chẽ giữa các nền kinh tế tăng trưởng cao trong khu vực như Nhật Bản, các NIE, ASEAN (5), Trung Quốc với các nền kinh tế chậm phát triển hơn bao gồm các nước trên bán đảo Đông Dương, Nam Á và Tây Á. Ý tưởng này của Nhật Bản là đòi hỏi khách quan của chính sự phát triển của nền kinh tế Nhật Bản. Sự liên kết kinh tế, khả năng phát triển và các tác động khách quan về thương mại, đầu tư, chuyển giao công nghệ là động lực chi phối "Hành lang phát triển Châu Á".

Ở Đông Á, hợp tác giữa ASEAN với Trung Quốc, Nhật Bản, Hàn Quốc (10 + 3) được cộng đồng quốc tế ngày càng quan tâm nhiều hơn, trở thành điểm sáng mới trong hợp tác khu vực. Hợp tác Đông Á có nguồn gốc tư tưởng sâu xa, nhưng hình thức hợp tác 10 + 3 trực tiếp bắt nguồn từ ý tưởng "Tập đoàn kinh tế Đông Á" do Thủ tướng Malaixia Mahathir đưa ra năm 1990. Năm 1995, Hội nghị các nhà lãnh đạo các nước ASEAN tổ chức tại Băng Cốc đã chính thức đưa ra sáng kiến hợp hội nghị giữa các nhà lãnh đạo ASEAN với các nhà lãnh đạo Trung Quốc, Nhật Bản và Hàn Quốc, hợp tác 10 + 3 bước vào giai đoạn chuẩn bị. Tháng 7 - 1997 bùng nổ khủng hoảng tiền tệ Châu Á, các nước ASEAN chịu ảnh hưởng trực tiếp nhất, để đối phó với cuộc khủng hoảng này, các nước trên ra sức đẩy mạnh tiến trình hợp tác khu vực. Cuối năm 1997, hội nghị lần thứ nhất giữa các nhà lãnh đạo Trung Quốc, Nhật Bản, Hàn Quốc và các nhà lãnh đạo các

nước ASEAN được tổ chức tại Malaixia, hợp tác 10 + 3 bắt đầu khởi động và bước vào lộ trình không ngừng phát triển. Đến nay, hợp tác 10 + 3 đang có tiến triển tốt đẹp, tạo nền tảng vững chắc cho sự phát triển trong tương lai. Nguyên Thủ tướng Trung Quốc Chu Dung Cơ nêu rõ: Hợp tác 10 + 3 có thể phát triển thành kênh chủ đạo của hợp tác khu vực Đông Á, từng bước thiết lập khung hợp tác tiền tệ thương mại và đầu tư, tăng cường hội nhập kinh tế khu vực trong những thập kỷ đầu thế kỷ XXI. Chủ trương này đã được lãnh đạo các nước khác tán thành, vai trò kênh chủ đạo 10 + 3 của hợp tác Đông Á được thiết lập. Bên cạnh việc coi trọng hợp tác kinh tế cũng từng bước triển khai hợp tác an ninh và chính trị.

Cùng với việc Trung Quốc gia nhập Tổ chức Thương mại Thế giới (WTO) và không ngừng nâng cao nỗ lực tổng hợp, các nước Đông Á sẽ ngày càng đặt niềm tin hơn vào Trung Quốc, vai trò của Trung Quốc trong hợp tác khu vực càng được thể hiện rõ hơn. Nói khác đi, Trung Quốc ngày càng chủ động hơn, tích cực hơn trong hợp tác kinh tế khu vực. Tháng 11 - 2001, Trung Quốc và ASEAN đã ký thoả thuận xây dựng khu vực thương mại tự do trong 10 năm, tạo một luồng gió mới đẩy mạnh hơn hợp tác 10 +3 (ASEAN + Trung Quốc; Hàn Quốc; Nhật Bản).

1.3. Hình thành và mở rộng mạng sản xuất Đông Bắc Á đã và đang là một xu hướng phát triển tất yếu ở khu vực này.

Như đã biết, sự phụ thuộc lẫn nhau về kinh tế giữa các nền kinh tế Đông Bắc Á diễn ra dưới các hình thức như trao đổi mậu dịch, FDI, đầu tư chứng khoán và các hình thức khác mà ở đó các công ty Đa quốc gia (MNCs) là những người linh xung kích đã tạo dựng mạng sản xuất Đông Bắc Á. Nói cách khác, có 3 tham số chính của mạng sản xuất Đông Bắc Á, đó là mậu dịch, FDI và MNCs. Nhờ đó hệ thống kinh doanh được tổ chức trên cơ sở hợp lý hoá quy trình sản xuất, phân phối và tối ưu hoá quá trình phân công lao động mang tính quốc tế. Nhà kinh doanh có thể đạt tới mục tiêu tối đa hoá lợi nhuận nhờ việc phát triển hệ thống mạng này và hệ quả lớn hơn là các quốc gia trong khu vực có thể duy trì và đạt tới các mục tiêu cải tổ cơ cấu kinh tế và phát triển bền vững. Thực tế phát triển kinh tế ở khu vực này trong hơn thập kỷ qua cho thấy, chính mạng sản xuất Đông Bắc Á đã tác động tích cực tới việc khai thác và sử dụng có hiệu quả các nguồn lực ở các nền kinh tế hàng đầu như Nhật Bản, Hàn Quốc, Trung Quốc... v.v.

Cần phải nhấn mạnh rằng, để tiếp tục nuôi dưỡng và phát triển mạng sản xuất Đông Bắc Á, các nền kinh tế ở khu vực này phải tập trung theo đuổi các chính sách hỗ trợ và tạo dựng một môi trường kinh doanh thuận lợi, ở đó các rào cản đối với thương mại, dịch vụ và FDI phải được loại bỏ ở mức cao nhất; Đồng thời các bên hữu quan phải có quyết tâm chính trị cao nhằm xây dựng một FTA đa phương ở Đông Bắc Á, bắt đầu với ba trụ cột Hàn Quốc, Trung Quốc và Nhật Bản; Bên cạnh đó, các nền kinh tế ở khu vực này cần nỗ lực hơn nữa trong việc đào tạo một nguồn nhân lực có trình độ cao.

1.4. Phát triển kinh tế tri thức ở khu vực Đông Bắc Á đã và đang là một xu thế nổi trội

Nhận diện nền kinh tế tri thức ở khu vực này thông qua việc phân tích, đánh giá những đặc trưng chủ yếu như sự gia tăng mạnh mẽ của tỷ trọng các ngành kinh tế tri thức trong cơ cấu giá trị của các nền kinh tế trong khu vực; sự gia tăng nhanh chóng về lượng nhưng chênh lệch khá lớn về trình độ phát triển cơ sở hạ tầng thông tin giữa các nền kinh tế và vùng lãnh thổ trong khu vực; giáo dục và đào tạo nguồn nhân lực; năng lực đổi mới và sáng tạo; chuyển giao công nghệ và tri thức quản lý thông qua đầu tư trực tiếp... Điều lưu ý là kinh tế tri thức ở khu vực này được phát triển từ những năm 1970 mặc dù khi đó người ta không dùng thuật ngữ này. Cả Nhật Bản, Hàn Quốc, Đài Loan, thậm chí cả Hồng Kông, ở thời kỳ đó, các dự án nghiên cứu và phát triển công nghệ thông tin đã được thực thi. Đây chính là nền tảng để các nền kinh tế này phát triển kinh tế tri thức. Đến nay, cho dù chưa một thực thể nào ở Đông Bắc Á tự nhận họ đã xây dựng xong nền kinh tế tri thức song nếu xét tỷ trọng các sản phẩm hay ngành có hàm lượng khoa học, công nghệ cao thì đây là khu vực xếp loại Top 5 trong các nền kinh tế hàng đầu thế giới về kinh tế tri thức.

Thực tế cho thấy, những yếu kém trong cơ sở hạ tầng thông tin, thiếu hụt một đội ngũ lao động có kỹ năng cao và sức ì trong bộ máy nhà nước. được coi là những trở ngại cho việc xây dựng một nền kinh tế tri thức theo đúng nghĩa của nó ở khu vực này. Vẫn biết rằng mỗi nước có những thách thức đặc thù song những trở ngại trên lại khá phổ biến trong các nền kinh tế Đông Bắc Á. Hiện nay, phần lớn các nền kinh tế Đông Bắc Á đã hoạch định và đang thực thi chiến lược quốc gia về phát triển cơ sở hạ tầng thông tin - một yếu tố căn bản để phát triển kinh tế tri thức. Ở đó vai trò điều tiết của nhà nước ở phương diện xác định quan điểm mục tiêu, định hướng được đề cao và khu vực tư nhân được coi là đầu tàu kéo cỗ xe kinh tế tri thức phát triển.

Điều cần nhấn mạnh là kinh tế tri thức một khi đã được xây dựng sẽ tạo ra một xung lực mới làm thay đổi chất lượng phát triển ở các nền kinh tế Đông Bắc Á và tiếp tục tác động sâu rộng tới các chiều hướng phát triển kinh tế khu vực này trong tương lai.

2. Cơ hội và một số gợi ý về chiến lược cho Việt Nam trong xu thế liên kết của các nước Đông Bắc Á.

2.1. Nhìn nhận một số cơ hội cho Việt Nam

- Đã hơn một thập kỷ qua, Nhật Bản, Hàn Quốc, Đài Loan và Trung Quốc luôn chiếm vị trí là 4 trong 5 đối tác lớn nhất của Việt Nam trong thương mại, FDI và ODA. Với những động thái quan hệ như hiện nay, người ta hoàn toàn lạc quan tin rằng, các đối tác này vẫn là những trụ cột chính trong quan hệ kinh tế quốc tế của Việt Nam. Điều lưu ý là chiều hướng phát triển kinh tế Đông Bắc Á trong tương lai suy cho cùng phụ thuộc vào các nền kinh tế chủ chốt này. Nói như vậy cũng có nghĩa là tác động của kinh tế Đông Bắc Á đến Việt Nam phần lớn thông qua các quan hệ kinh tế của họ với Việt Nam.

- Cơ hội lớn trong việc tham gia chuỗi giá trị cung ứng và đầu tư từ Đông Bắc Á. Thực tế ở Việt Nam nhiều năm gần đây cho thấy, ít có ai hiểu và thảo luận về kinh tế Đông Bắc Á như một thực thể kinh tế khu vực mà người ta thường đề cập kinh tế Đông Bắc Á như là kinh tế của từng quốc gia. Cần phải hiểu rằng, khi nói tới kinh tế Đông Bắc Á là nói tới hai khía cạnh, đó là kinh tế của từng quốc gia và kinh tế Đông Bắc Á như một khái niệm mang tính khu vực. Với các xu hướng phát triển như hiện nay, kinh tế Đông Bắc Á được định hình như một nền kinh tế khu vực trong tương lai theo đúng với cách hiểu thông thường. Khi một FTA hình thành, các mối liên kết và sự phụ thuộc lẫn nhau giữa các nền kinh tế trong khu vực này sẽ gia tăng. Và khi đó một kiểu ứng xử mới với các nền kinh tế ngoài khu vực sẽ xuất hiện, cùng với nó là những tác động đến các đối tác sẽ gia tăng. Điều lưu ý là mạng sản xuất Đông Bắc Á đã hình thành và đang lan toả ảnh hưởng. Chúng ta đã trực tiếp có các quan hệ với hệ thống mạng này; bằng chứng là sự có mặt ngày càng tăng của các MNCs đến từ các nền kinh tế Đông Bắc Á thông qua luồng vốn đầu tư trực tiếp nước ngoài (**Foreign Direct Investment** – FDI). Phương thức kinh doanh và cơ chế hoạt động của các MNCs ở Việt Nam tương tự như hệ thống mạng sản xuất Đông Bắc Á, cho dù trình độ phát triển chưa cao bằng, song trong những năm tới, khi liên kết khu vực được đẩy mạnh, sự kết nối mạng sản xuất ở Việt Nam với các nền kinh tế Đông Bắc Á sẽ chặt chẽ hơn. Và khi đó cái gọi là “chuỗi giá trị” – cung ứng toàn cầu, chuỗi đầu tư liên kết khu vực do các MNCs tạo dựng trên quy mô khu vực và toàn cầu sẽ phát huy tác dụng.

2.2. Một số gợi ý về chiến lược cho Việt Nam

- Cần hoạch định một chiến lược hợp tác kinh tế với khu vực Đông Bắc Á

Như đã nói ở trên, chúng ta có quan hệ kinh tế khá chặt chẽ với các nền kinh tế chủ chốt ở khu vực này và những đóng góp của họ đối với Việt Nam trên nhiều phương diện là rất lớn; Ở đó phải nhấn mạnh tới đóng góp về thu nhập, việc làm, chuyển giao công nghệ và kỹ năng quản lý ... v.v, song chúng ta thiếu một chiến lược hợp tác kinh tế với họ, và cần phải hoạch định chiến lược này. Mục tiêu chính của chiến lược hợp tác kinh tế Việt Nam - Đông Bắc Á là nhằm xây dựng các quan hệ đối tác chiến lược với các nước lớn ở khu vực này; Tận dụng và khai thác tốt nhất các lợi thế của hợp tác kinh tế khu vực Đông Bắc Á và của từng đối tác.

Nội dung của chiến lược bao gồm hai cụm vấn đề đó là chiến lược hợp tác kinh tế và chính trị đối với Trung Quốc, Nhật Bản, Hàn Quốc; và dự báo chiến lược hợp tác kinh tế với toàn khu vực. Chiến lược này cần được hoạch định trong sự tương tác giữa khả năng hội nhập khu vực của Việt Nam với xu hướng toàn cầu hoá và khu vực hoá kinh tế đang gia tăng.

- Xây dựng một cơ chế đặc biệt có thể gọi là chiến lược dành cho các MNCs Đông Bắc Á.

Cơ sở để tạo dựng cơ chế này là chiến lược phát triển kinh tế của Việt Nam và khả năng cũng như chiến lược của các MNCs Đông Bắc Á tại Việt Nam. Cơ chế này nhằm tới xây dựng và kết nối với mạng sản xuất Đông Bắc Á và qua đó khai thác có hiệu quả hơn những lợi thế hệ thống mạng này. Như đã biết, lực lượng chủ công của các MNCs là FDI, bởi vậy việc thu hút nguồn vốn này phải được thực thi thông qua một hệ thống các chính sách có chủ đích, có ưu tiên và thông qua một cơ chế riêng. Điều cần nhấn mạnh là việc xây dựng cơ chế này, về thực chất là nhằm tạo ra “một sân chơi bình đẳng, có sự ưu tiên” dành cho các nhà đầu tư lớn đến từ Đông Bắc Á.

- Xây dựng chính sách ưu tiên thu hút ODA từ các nền kinh tế chủ yếu ở Đông Bắc Á

Trong 4 nền kinh tế hàng đầu ở khu vực này, Nhật Bản chiếm giữ vị trí số một về tài trợ ODA cho Việt Nam trong nhiều năm. Ba nền kinh tế còn lại, khả năng tài trợ rất lớn song khối lượng tài trợ ODA cho Việt Nam chưa nhiều. Vấn đề đặt ra ở đây là làm sao thu hút được nhiều ODA hơn nữa, bởi xét trên nhiều phương diện nguồn vốn này rất quan trọng đối với sự nghiệp công nghiệp hoá và hiện đại hoá Việt Nam.

Cần phải có một chính sách ưu tiên mà mục tiêu chính là duy trì mức tài trợ ODA từ Nhật Bản cho Việt Nam như những năm gần đây và thu hút nhiều hơn ODA từ Hàn Quốc, Trung Quốc và Đài Loan. Chính sách này phải thiết kế làm sao cho các đối tác này trừ Nhật Bản coi Việt Nam là một ưu tiên trong chính sách ODA của họ. Lợi thế của chúng ta là Việt Nam trong hơn một thập kỷ qua đã có quan hệ tốt với Hàn Quốc, Trung Quốc và Đài Loan. Đây là cơ sở để Việt Nam xây dựng một chính sách thu hút ODA từ các đối tác chủ yếu ở Đông Bắc Á.

- Coi trọng việc đào tạo nguồn nhân lực trình độ cao phục vụ trực tiếp các chương trình hợp tác với khu vực Đông Bắc Á

Việc đào tạo nguồn nhân lực trình độ cao là một đòi hỏi rất bức xúc hiện nay bởi chính quá trình hội nhập sâu hơn vào nền kinh tế thế giới đặt ra yêu cầu đó. Chúng ta sẽ tận dụng được những lợi thế và hạn chế được những bất lợi từ quá trình hội nhập này nếu chuẩn bị tốt những điều kiện cần thiết, ở đây việc đào tạo nguồn nhân lực trình độ cao là một trong số đó. Như vậy việc coi trọng đào tạo nguồn nhân lực trình độ cao là đòi hỏi chung khi Việt Nam gia tăng hội nhập vào nền kinh tế khu vực và thế giới. Riêng với các chương trình hợp tác giữa Việt Nam với khu vực Đông Bắc Á, chúng ta cần chú trọng hơn về các phương diện; đặc trưng của hội nhập Đông Á, văn hoá, lịch sử Đông Bắc Á; và đặc biệt là đào tạo tiếng Trung Quốc, tiếng Nhật Bản và tiếng Hàn Quốc.

Như đã nói ở trên, kinh tế Đông Bắc Á với những xu hướng phát triển như dự báo sẽ tiếp tục gây hiệu ứng tích cực cho các đối tác trong khu vực, trong đó có Việt Nam. Tuy nhiên, cũng có ý kiến cho rằng, nếu dự báo trên không trở thành hiện thực thậm chí một cuộc khủng hoảng tương tự như khủng hoảng tài chính Châu Á 1997-1998 nổ ra thì hệ lụy xấu là điều đương nhiên. Và điều này đòi hỏi cần có sự nỗ lực phối hợp chính sách nhiều hơn, sâu hơn và thiết thực hơn giữa các nhà hoạch định chính sách của Việt Nam với các đối tác này.

Tài liệu tham khảo

1. Ngô Xuân Bình, (2006), “Liên kết kinh tế Đông Bắc Á- Liệu có một FTA Trung Quốc-Nhật Bản-Hàn Quốc”, Tạp chí, Nghiên cứu Nhật Bản và Đông Bắc Á. Số 1(61) Tr. 2.
2. Các bản tin tài liệu tham khảo đặc biệt, Tin Kinh tế năm 2005 và 2006 của Thông tấn xã Việt Nam.
3. Dr.Yu Yongding, (2005), The Interactions between China and the World Economy, Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences.
4. Douglas Zhihua Zeng, (2005), China and the Knowledge Economy: Challenges and Opportunities, Knowledge for Development Program, The World Bank.
5. Daan Boom, (2005), Capacity Building for Knowledge Economies, Asian Development Bank, Knowledge Management Center Seoul.
6. Derek H. C. Chen and Carl J. Dahlman (2005), The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Bank Operations, The World Bank Washington DC 20433.
7. Asia Roundtable, (2005), The World Economic Forum’s Center for Strategic Insight (CSI), Singapore.
8. Wayne M. (2005), China’s Economic Condition, Morrison Foreign Affairs, Defense, and Trade Division, Congressional Research Service & The Library of Congress.
9. Bert Hofman, (2005), Issues for China’s Eleventh Five-Year Plan, Stanford Center for International Development Conference on: China’s Policy Reforms: Progress and Challenges, , Lead Economist, World Bank Office Beijing.
10. Staff Report for the 2005 Article IV Consultation, prepared by the Staff Representatives for the 2005 Consultation with the People’s Republic of China, International Monetary Fund, People’s Republic of China, approved by David Burton and Carlos Muniz, July 8, 2005.

ИЗ ИСТОРИИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ТВОРЧЕСТВА БАДАХШАНЦЕВ

профессор Амиров А.Р., Мамадамонов Х. ТаджГИК им. М.Турсун-заде

Annotation: Based on available narrative material, the authors analyze the occurrence, status and the stage of development is versatile in its application of decorative and applied arts of the inhabitants of Gorno-Badakhshan. Critical analysis were widely distributed (e) art-crafts decorated residents Highlands and their traditional style door carvings, columns, bolsters in wealthy homes, palaces of the officials, male and female attributes. Characterized by Craft Guild traditions-the Corporation held the middle ages, and which continue to exist in the present period

Keywords: decorative and applied arts, Badakhshan, Darwaz, Wakhan, Tajikistan, woodcarving, metal, female and male costumes

Среди источников, разносторонне исследующих среднеазиатское искусство дореволюционного периода, особо выделяется работа В.К. Разводовского, которая посвящая в основном ремесленниками Ходжента, выходящая за рамки простой констатации фактов и дающая ряд глубоко верных наблюдений за динамикой ремесел. Автор приводит ряд существенных проблем: пути развития гончарного и др. промыслов, соотношение консервативного и прогрессивного в народном декоративно-прикладном творчестве, вопросы эклектики и деградации стиля под

влиянием русской фабричной продукции. Он также приводит ряд ценных мыслей о сезонной миграции ремесленников, процессах взаимовлияний художественных стилей, организационных особенностях мастерства. Разводовский очень верно и метко подчеркивает чисто искусствоведческие аспекты народного творчества: соотношение и взаимозависимость формы изделия и орнамента, специфику творческого процесса, взаимосвязь утилитарных и эстетических задач[5].

Примером этого могут служить егед, жилища в Дарвазе, Вахане и Мургабе. Егидские жилища и лоджии украшались очень характерными узорами, которые перед Новым Годом (праздник Навруз), в преддверии праздника женщины наносили на побеленные белой глиной стены. В жилище орнаменты быстро покрываются копотью, становятся мало заметными, почему и использовались внешние поверхности зданий. Панель, а часто и пол на лоджиях окрашивались в красный или черный цвет. По этому фону более светлой краской иногда наносилось узорные полосы из крупных (во всю высоту панели) четырех-, восьми-, шестнадцати лучевых или круглых концентрических розеток, а также ромбов, ветвей и пр. Все эти элементы снабжались многочисленными завитками и др. деталями и разделялись вертикальными полосками, часто тоже орнаментированными. Среди рисунков встречались также и реалистические фрагменты: листья птицы, звери, изображения кукол, черт человеческого лица, луны, солнца.

В основном на узорах большое распространение имели изображения деревьев с попарно исходящими из одной точки ветвями, расположенными

горизонтально или поднимающимися кверху под углом. Они наносились краской или рельефом из глины. Концы ветвей бывали, загнуты вверх или вниз. Иногда одна пара вверх, другая – вниз. Хотя эти узоры в настоящее время осознаются, только как растительные и считается, что они наносятся

для красоты, приведенные нами выше данные о семантике растительных узоров в селении Егид, Лангаре и Зонге, позволяют предложить, что здесь они могли иметь в своей основе антропоморфные формы, зашифрованные в виде растительного орнамента. Также кроме растительных узоров, встречались многочисленные розетки, солярные знаки, иногда так называемы луна, солнце, схематические изображения животных (особенно горных козлов), причем в самых различных композициях. Причина фигурирования животного заключается прежде всего в том, что оно приносилось в жертву не только по религиозным праздникам, но и в ряде др. случаев: во время поминок, обрядов, связанных с постройкой дома и вселением в него, свадеб, пребывания гостей и т.д. А рога этих животных, особенно баранов и горных козлов, до сего дня остаются, неизменным атрибутом местных святынь – мазор.

По всей территории республики, также Бадахшанской области были широко распространены художественно-прикладные оформленные в традиционном стиле резьбы двери, колонны, подбалки в богатых домах, дворцах чиновников.

В декоративном оформлении построек Дарваза, Ванча и Вахана наблюдались в основном две линии: профессиональное декоративное искусство, стилистически связанное с искусством тех центров, школ, откуда происходили мастера или где они обучались (Бухара, Ходжент, Самарканд, Ура - Тюбе, Герат и др.) и искусство местное, народное, глубоко традиционное

Народные орнаментальные узоры использовались и элементах женской одежды, обуви, головного убора, др. предметах женского и мужского туалета, рабочей, повседневной, выходной и обрядовой одежды, женских украшений, амулетов, отдельных детских и свадебных костюмов, предметов домашнего обихода. В плане отличия по своему характеру, принципам построения орнаментальных узоров на бытовых предметах, как и традиционный архитектурный декор в зависимости от регионов интересные сведения приводит А.К. Писарчик[4,с.17].

Так, в северных районах Таджикистана народных мастера занимались в основном производством полуфаянсовой посуды, гончарных изделий, безглазурной посуды, золотошвейным промыслом. Эти ремесла были, главным образом, уделом мужчин. В юго-восточных же районах (Дарваза, Рушана, Шугнана, Вахана), гончарное производство находилось и поныне находится исключительно в руках женщин. Производством дешевых ювелирных изделий в Дарвазе и Вахане наравне с мужчинами занимались и женщины. Стимул для дальнейшего развития в тот период получили некоторые другие изделия народного творчества: золотошвейное и ювелирное производство, изготовление несложных украшений (различные подвески, браслеты, серьги, кольца) с применением чеканки, штамповки, а также золотых изделий высокой пробы, вышивка шелками (зардузи, гульдузи, кашададузи, сузани) орнаментированных по всей поверхности полотнищ различных форм, употребляемых в быту в качестве элементов декоративного убранства жилища мужских и женских повседневных и обрядовых костюмов.

Традиционному народному творчеству Бадахшана присущи глубоко национальные черты, ибо именно в них наиболее ярко проявляется

самобытный, окрашенный местным колоритом характер национальной культуры, в нем нашли свое отражение история, трудовая деятельность, общественно-бытовой уклад образа жизни, традиции народно-декоративного прикладного творчества, произведения народных промыслов, созданных народом.

Традиционному народному творчеству чужды идеи национализма и шовинизма, ибо основные его жанры и виды формировались еще до возникновения наций как исторической общности людей. Ф.Энгельс в связи с этим отмечал: "Чем дальше мы уходим в глубь истории, тем больше стираются признаки отличия между народами одного и того происхождения"[3, с.225].

Народное творчество у разных народов, зачастую далеких друг от друга, "обладает множеством общих черт и мотивов, возникших в исходных условиях или унаследованных из общего источника"[1, с.271].²¹ Именно в народном искусстве воплощены воззрения, идеалы и стремления народа, его религии, богатейший мир мыслей, чувств, переживаний, мечты о справедливости, счастье"[Там же, с.27]. В народном искусстве нашли отражение преемственность поколений, опыт и традиции старших, прививающих молодым чувство любви и уважения к людям. Посредством разнообразных форм, в произведениях народного искусства превозносились такие черты характера, как честность и трудолюбие, преданность и смелость, и осуждались такие отрицательные качества человека, как предательство, обман, хитрость, тунеядство и другие проявления.

В народном творчестве были глубоко заложены идеи народной педагогики, вобравшей в себя традиции прошедшие испытание временем, и опыт многих поколений людей по воспитанию молодежи.

Весьма примечательным является тот факт, что воспитательный процесс естественно и гармонично вклеивается в ткань произведения народного творчества. По своим внешним качествам, он как бы является формой отдыха, развлечения, наслаждения; его содержание оставляет время для раздумий, созерцаний, переживаний, хотя, в сущности,

в нём заложены воспитательные цели. Таким образом, народное творчество в Бадахшане - своеобразная первичная школа народной педагогики, где содержится огромный резервуар воспитательного опыта, накопленного в течение многих веков самим народом. Большое значение ныне приобретает использование богатейшего опыта и традиций, прошедших испытание временем, народного творчества.

Традиционное народное творчество, дошедшее до нас из глубины веков, нашло свое отражение в семье, быте, труде, досуге, обрядах, праздниках. Из той же категории населения, для которой народное творчество являлось основным источником существования, формировались профессионалы.

Но как бы то ни было, во все времена творческая деятельность трудящихся масс в Бадахшане, как и в других регионах тоже служила фундаментом, основой для развития народного искусства. В народном искусстве Бадахшана живут традиции коллективного творчества. Эти традиции складывались веками и шлифовались многими поколениями людей.

Кровная связь народного творчества с жизнью, трудом, бытом народа обусловила историческую преемственность народной культуры, формирование не только общенародных, национальных традиций, но и местных, локальных проявлений в крестьянском творчестве и народных промыслах. Традиции являются основой художественного воспитания народа, шли они из рода в род, из поколения в поколение, из рук в руки. Многие бадахшанские семьи занимались веками вязанием джурабов - насков, вышивкой, ткацким ремеслом, керамикой, вырезанием и точением деревянной посуды, крашением шерсти, плетением корзин из прутьев, кузнечеством, прядением, резьбой, производством музыкальных инструментов. Кишлаки и улицы назывались по традиции, именами умельцев-вышивальщиков, гончаров, кузнецов и так далее. По традиции, как и повсюду в Таджикистане, в Бадахшане известны были патроны-первооткрыватели каждого ремесла. Это были: кузнецы и ювелиры - Доуд пайгамбар, строители хазрати Нух, плотник - Озар бут - тарош, ткач - Шиш набе, скорняк Джафар, керамистка и сбивальщица - Момо - Аво. "Важным фактором традиций, как основой художественного воспитания народа в Бадахшане, полагалось приносить жертвы патронам ремесла"[6, с. 75].

По традиции, осенью, после того как амбары были набиты мукой, глава семьи, если была у него мастерская по обучению тому или иному промыслу (школа народного творчества) в деревне, ежегодно устраивал угощение в честь пришедших старейшин. Хозяин резал

барана, заготавливал хлеб и угощал бедняков, которые были специально оповещены об

устроенном для них угощении. Кроме гостей-бедняков приходили обычно и все жители данного селения, родственники, питомцы мастера, но всем им давали пищу только после приглашенных гостей.

Цеховая традиция - корпорация, прошедшая средневековье, продолжает существовать и в этот период. Несмотря на расслоение в ремесле, сохранилась традиционная общность между членами цеха, выражавшаяся в общих цеховых собраниях, ритуальных пиршествах и взаимной обязанности посещения друг друга в дни семейных торжеств или траура. Имелась цеховая выборная администрация, возглавляемая старшиной цеха, носившего патриархальное имя дед - «бобо» и своего рода присутственное место цеха, при котором было общежитие для халифов, приходивших из других мест. «Специфическая роль деда (бобо) в этот период делает понятным избрание его из числа мастеров почтенных, уважаемых, знающих старые цеховые традиции, но далеко не из самых богатых, этим же объясняется и демократический образ его жизни» [6, с. 47].

В кишлаке Зонг Ишкашимский района остались самые смутные воспоминания о втором персонаже цеховой администрации, носившем странное имя Голиб (победитель). Видимо, это был помощник или заместитель деда (бобо) по вопросам цехового культа, тогда как сам «бобо» стоял ближе к производству и цеховому обучению питомцев. Как говорят, Голиб (победитель) выбирался из людей грамотных, в его руках находился цеховой устав и он ведал устройством ритуального цехового праздника-воспоминания о своем ремесле.

Исчезновение из быта этой фигуры раньше, чем прочих членов цеховой администрации и обучающих питомцев того или иного ремесла, несомненно, связано с тем упадком цехового культа, который начал проявляться сразу же вслед за первыми признаками упадка в том или ином ремесле. Не получая прежних доходов от выпускаемой продукции, и доход от обучения питомцев, ремесленники и мастера, обучающие молодых, менее охотно стали выделять часть дохода на благоугодные дела и совершение ритуалов. Например, перестал устраиваться ткачами цеховой праздник - посвящение выпускников ткача при цехах, а праздник, посвященный патронам ткачей в конце XIX в. и в начале XX в. не устраивался ни разу, в то время, как в других ремеслах эти традиции поддерживались вплоть до революции. В этот период повысилось значение третьего выборного лица при цеховой школе - аксакала, «старейшины», роль которых заключалась в посредничестве при

заключении договоров с родителями обучающихся, а также при торговых сделках между ремесленниками и покупателями их продукции. Вся эта цеховая организация жила, пока процветало ремесло, затем начала терять своё значение и окончательно прекратила свое существование уже после революции, когда с организациями артелей отношение к ремеслу, даже в цеховом ученичестве, изменилось коренным образом. Традиционный характер для всего средневековья, как и в более ранних эпохах, носил культовую оболочку в ремеслах, особенно ткацких. Здесь был развит культ мифического основателя ткачества, каковым считался Шиши - наби - пророк Сиф. Его культ дополнялся культом основоположников различных отраслей производства, ученичества или изобретателей различных усовершенствований ткацкого дела. Так, пророку Даниилу приписывалось в ведение усложненного ткацкого станка с постоянными ремизами, передвигаемыми при помощи педалей. Даниила почитали как своего патрона вязчики ремиз, которые были обязаны совершать культ на мнимой могиле этого пророка. Традиционные сказания о происхождении ремесла в Бадахшане встречались как в виде письменных уставов, рукописных и литографированных, так и в виде устных преданий, передававшихся семьями ремесленников от отца к сыну. Все они, имея в своей основе общее содержание, в деталях отличались друг от друга довольно сильно и, как правило, в письменных текстах отсутствует многое из того, что предоставляется наиболее интересным в устных сказаниях, сохраняющих нередко отзвуки каких-то очень древних верований и мифов.

В письменных уставах не отражено, конечно, представление об участии в прогрессе ремесла дьявол (шайтана), который, по мнению, стариков-ткачей, имеет право на часть доходов от ремесла, даже от ремесла ученичества. В письменных уставах умалчивается о происхождении самого патрона ремесла, который, по народному преданию, произошёл из семени Адама без участия Евы.

Многие особенности этих сказаний, дошедших до нас в поздних текстах, объясняются сильным влиянием ислама, которым проникнуты все варианты. При этом следует, однако, отметить, что исламизация проявляется далеко не в одинаковой степени и в различных вариантах сказаний. Более свободны от него устные варианты, наибольшей исламизации подвергались литографированные издания. Неодинаково отразилось влияние ислама в уставах различных ремесел.

В одних оно привело к замене всех персонажей культа именами мусульманских или суфийских святых, в других - в роли основоположников ремесел выступают какие-то почти безликие - старые в

виде покровителя земледелия Деда земледельца в других вариантах этого сказания он заменен уже святым праотцем Адамом, Патроном сапожников и портных считался Дед - Сшиватель кусков, который явственно перекликается с патронессой пряж - Биби - ресандой (Госпожой-пряж). Имена мусульманских святых, видимо, заменили собой более древние имена божеств, покровителей различных профессий, или, может быть, именно героев, которым приписывались те или иные достижения человеческого гения.

Все это - профессия, дающая средства к существованию и являющаяся одновременно моральной и религиозной обязанностью перед длинным рядом предков, занимавшихся этим делом, начиная с мифического основателя профессии. Культ их состоял в равной мере и

из посвященного им ритуала, связанного с профессией, трудовой деятельностью. По поверью, предки накажут человека, остановившего среди дороги ремесло своих предков и, напротив, сделают благословенным труд того, кто его продолжит. Насколько внедрилась эта идея в народную психологию, видно хотя бы из того, что «благословенный» в современном языке имеет только одно значение – выгодный, приносящий доход. Стремление заручиться поддержкой сверхъестественных покровителей ремесла, является, одной из страниц посвящения, то есть вступления молодого мастера в члены цеха после ученичества.

Верили, что без такой поддержки его будущая работа, после ученичества, обречена на неудачу. С этой точки зрения, не обеспечив помощи со стороны сверхъестественных сил, также невозможно заниматься любым цеховым ремеслом, как и невозможно, без этой помощи рисовать узоры для вышивок, имеющих когда-то ритуальное значение. Чтобы ученик, мог заняться каким - либо ремеслом, ему надо было получить разрешительную молитву от мастера.

Многие ученики разрешительную молитву получали от своих родителей, если те занимались ремеслом. По традиции, сын кузнеца - продолжает кузнечное, сын гончари - гончарное, сын ткача - ткацкое ремесло.

Каждый будущий ремесленник двенадцатилетнего возраста должен получить от своего мастера разрешительную молитву. По традиции пекут четыре лепешки, называемые «пухта», обычное название хлебов, выпекаемых с ритуальной целью, режут барана, проливая кровь, и приглашают восемь человек из бедных семей. Полагалось три - четыре человека, но если их было больше, то это - к лучшему.

Женщин приглашали только на женскую разрешительную молитву, в мужских ремеслах они не были приглашены. Это мужское дело, которому они не имели отношения, но соседки, по окончании угощения мужчин, всегда приходили поесть.

Литература:

1. Большая Советская Энциклопедия т. 17м...1974г. стр.271
2. Гейер И. Назаров И. Кустарные промыслы // Русский Туркестан. 1902. - № 177- 220.
3. Маркс К. и Энгельс К. Об искусстве в 2т. Т. 1 м., 1976г стр. 285
4. Писарик А.К. Народное прикладное искусство таджиков.-Душанбе: Ирфон, 1971.-47 с.
5. Разводовский В.К. Опыт исследования гончарного и некоторых других промыслов // Туркестанское сельское хозяйство. – 1916. - № 3-8
6. Сухарева О.А. К вопросу о генезисе профессиональных культов у таджиков и узбеков В Кн: Памяти М.С. Андреева г. Душанбе, 1960г.
7. Стасов В.В. Собр. соч. – Т.1. – Отд. 11. –Спб., 1883. – С 383.

THE PUBLIC SERVICE CULTURE OF KOREA AND VIETNAM: SOME REFERENCE VALUES

***Nguyen Minh Phuong, Nguyen Thi Ngoc Mai
(Hanoi University of Home Affairs, Vietnam).***

Public service culture refers to the fundamental values of public service, of public service executives in a country. Any state must define cultural and moral standards in its public service. The official culture of Korea and Vietnam, although there are differences due to being dominated by political institutions and traditions, economic, cultural and social institutions, have common characteristics such as: stipulated in legal documents to establish administrative discipline, to promote responsibility for the country, to serve the people, to put the interests of the nation above personal interests; deeply influenced by national culture; associated with public service ethics; aiming at building a professional, clean, democratic and objective civil

service to ensure that the state apparatus operates effectively and efficiently in order to better serve the people. In the context of today's market economy and international integration, Vietnam needs to refer to Korea's public cultural values in building and organizing the implementation of public culture with the national identity of Vietnam.

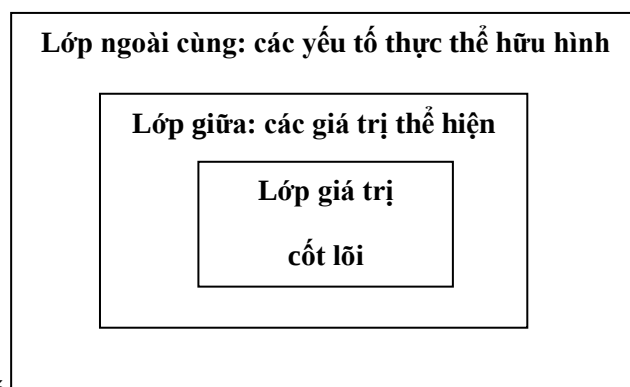
Key words: Public service culture, Korea, Vietnam

1. Quan niệm về văn hóa công vụ

Quyền lực nhà nước liên quan trực tiếp đến nền công vụ, được phản ánh qua một trong những yếu tố cốt lõi của nền công vụ, đó chính là đội ngũ cán bộ, công chức. Bất kỳ nhà nước nào cũng phải định ra những chuẩn mực văn hóa và đạo đức trong nền công vụ của mình. Bên cạnh những nội dung chuẩn mực văn hóa mang tính phổ biến của nhiều quốc gia, tùy theo thể chế chính trị và đặc điểm văn hoá, xã hội,... mỗi quốc gia có những chuẩn mực văn hóa và đạo đức đặc thù riêng cho nền công vụ của đất nước mình.

Văn hóa công vụ là văn hóa của một tổ chức xã hội đặc thù có vai trò đặc biệt quan trọng gắn với việc thực thi quyền lực của nhà nước trong quản lý các lĩnh vực khác nhau của đời sống xã hội. Văn hóa công vụ là quy tắc ứng xử và hướng dẫn điều chỉnh mối quan hệ giữa công chức và xã hội, giữa công chức với công chức. Nói chung, văn hóa công vụ chủ yếu bao gồm sự trung thành với nghĩa vụ, tuân thủ pháp luật, toàn tâm toàn ý phục vụ người dân và xã hội, không vụ lợi, trong sạch, liêm chính....[1]. Chính vì vậy, văn hóa và đạo đức nghề nghiệp của công chức là trọng điểm chú ý trong quá trình Chính phủ thực hiện chức trách của mình đối với xã hội. Việc xây dựng văn hóa và đạo đức nghề nghiệp của công chức đã trở thành một phần quan trọng trong hệ thống công vụ của nhiều quốc gia trên thế giới. Từ phía chính phủ, thúc đẩy xây dựng văn hóa công vụ cần phải trên cơ sở nhận thức đầy đủ về tầm quan trọng cũng như những vấn đề đang tồn tại trong tổng thể nền công vụ để thiết lập những đối sách thích ứng trong việc xây dựng văn hóa công vụ. Nhà khoa học Anh Edward Burnett Tylor (1832-1917), cho rằng "văn hóa là tổ hợp các tri thức, niềm tin, nghệ thuật, đạo đức, luật pháp, phong tục và các năng lực, thói quen khác mà con người với tư cách là thành viên của xã hội tiếp thu được". Dẫn đến, chính nhờ văn hoá mà con người xét đoán được những giá trị và thực thi những sự lựa chọn, tự thể hiện, tự ý thức được bản thân, đồng thời tự xem xét được bản thân. Do đó, trong hoạt động công vụ, văn hóa công vụ được hiểu là những nhận thức chung của những người thực thi công vụ, là hệ thống những giá trị, những ý nghĩa chung của họ và có tác động đến hành vi của họ. "Văn hóa công vụ được xem là một hệ thống những giá trị, cách ứng xử, biểu tượng, chuẩn mực được hình thành trong quá trình xây dựng và phát triển công vụ, có khả năng lưu truyền và có tác động tới tâm lý, hành vi của người thực thi công vụ"[2]. Hoặc "Văn hóa công vụ tập hợp những giá trị và chuẩn mực chung, được mọi thành viên trong tổ chức nhà nước chia sẻ, thực hiện để tạo nên sự thống nhất và đồng thuận trong hoạt động của cộng đồng, tạo thành khuôn mẫu, có tính kỷ luật và thống nhất, lặp đi lặp lại thành truyền thống, bản sắc riêng của tổ chức" [3].

Từ đó, có thể xác định các lớp giá trị của văn hóa công vụ như sau:

+ **Lớp ngoài cùng**- các yếu tố thực thể hữu hình, bao gồm: Hệ thống quy định, thủ tục, quy trình, cách thức tổ chức hoạt động; Nghi thức, lễ tân; Hành vi của những người thực thi công vụ; Trang phục, giao tiếp, ứng xử.

+ **Lớp giữa** - các giá trị thể hiện, bao gồm: Các quy định, nguyên tắc, chuẩn mực, qua thời gian áp dụng dần trở thành thông lệ, thành quy tắc ứng xử chung mà mọi thành viên trong tổ chức đều tuân thủ, thấm nhuần; Những nét văn hóa truyền thống.

+ **Lớp trong cùng** - các giá trị cốt lõi, bao gồm: Lý tưởng, niềm tin, nhận thức, suy nghĩ, cảm xúc. Các giá trị cốt lõi, ngấm định này ăn sâu trong tiềm thức của công chức và rất ít biến động. Chính vì thế mà chúng có ý nghĩa hướng dẫn hành vi, định hướng cách suy nghĩ, nhận thức của công chức. Vì vậy, lớp các giá trị cốt lõi luôn được chính phủ các quốc gia trọng tâm hướng tới trong xây dựng văn hóa công vụ.

Từ những luận giải trên, có thể thấy văn hóa công vụ mang vai trò quan trọng [3]:

Thứ nhất, là nội dung quan trọng trong việc tăng cường năng lực lãnh đạo của Đảng cầm quyền. Lịch sử thực tiễn đã chứng minh, đội ngũ nhân tài là một trong những yếu tố quyết định quốc gia đó có phát triển bền vững hay không. Do đó, xây dựng năng lực lãnh đạo của Đảng là nhân tố quan trọng, quyết định đến sự phát triển thành công của quốc gia (đặc biệt trong các nước có một chính đảng). Bởi đại bộ phận cán bộ, công chức đều là đảng viên Đảng Cộng sản, dẫn đến muốn nâng cao năng lực lãnh đạo của Đảng thì cần phải xây dựng đội ngũ cán bộ, công chức mạnh, trong đó đảng viên đóng một vai trò gương mẫu trong việc tăng cường xây dựng văn hóa công sở của công chức.

Thứ hai, là phương thức hiệu quả để phòng, chống tham nhũng. Hiện nay, vấn đề tham nhũng vẫn là một vấn đề quan trọng mà chính phủ nhiều quốc gia trên thế giới phải đối mặt. Tham nhũng thường là kết quả của sự kết hợp các khiếm khuyết về ý thức của con người và các hạn chế về thể chế quản lý. Do đó, để phòng, chống có hiệu quả tình trạng tham nhũng, cần phải đồng thời thực hiện 2 nhóm giải pháp: một mặt xây dựng văn hóa công vụ của công chức, mặt khác xây dựng, hoàn thiện thể chế quản lý phù hợp. Nói một cách khác là dùng yếu tố có tính bắt buộc của thể chế quản lý bổ sung và hỗ trợ cho văn hóa công vụ nhằm hạn chế tham nhũng và đấu tranh chống tham nhũng có hiệu quả.

Thứ ba, là sự lựa chọn tất yếu để cải thiện uy tín của chính phủ. Một trong những phương thức mà chính phủ thực hiện các chức năng quản lý công là làm cho mọi hoạt động của các tổ chức, cá nhân trong xã phát triển theo định hướng mà chính phủ muốn thông qua ảnh hưởng của văn hóa, sự hỗ trợ của chính sách... Vì vậy, có thể thấy rõ uy tín của chính phủ liên quan chặt chẽ đến hiệu quả của việc thực hiện các chức năng hành chính, được phản ánh trong các hành vi và hình ảnh của mỗi công chức. Do đó, tăng cường văn hóa và đạo đức nghề nghiệp của công chức và nâng cao toàn diện chất lượng của nền công vụ là một biện pháp quan trọng để nâng cao uy tín của chính phủ.

Thứ tư, là yêu cầu vốn có của phát triển kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa. Tinh thần công bằng, dám nghĩ dám làm và hiệu quả cao trong hệ thống kinh tế thị trường đòi hỏi công chức nhà nước phải chú ý hơn đến việc thực thi quyền lực và điều chỉnh hành vi của họ theo luật pháp khi thực hiện các chức năng quản lý kinh tế - xã hội. Công chức chỉ có thể thực hiện trên nguyên tắc công bằng, mới có thể dành lấy được sự tin tưởng của nhân dân, khiến cho xã hội vận hành một cách hiệu quả. Sự cải thiện mức độ tư tưởng và đạo đức quốc gia là cơ sở quan trọng để thúc đẩy sự phát triển hài hòa về mọi mặt và là yêu cầu tất yếu để xây dựng một xã hội xã hội chủ nghĩa. Là những người tạo ra và hướng dẫn trật tự xã hội, công chức nên là chuẩn mực của toàn xã hội. Trong mắt người dân, văn hóa công vụ của công chức đại diện cho loại tiêu chuẩn và hệ thống đạo đức mà đảng và chính phủ sẽ tạo ra trong toàn xã hội. Tăng cường xây dựng đạo đức nghề nghiệp của công chức là để cho đạo đức của công chức đóng một vai trò tinh tế và tích cực trong việc thực hiện nhiệm vụ của họ, để đảm bảo rằng họ có ý thức giải quyết vấn đề cho người dân, góp phần xử lý chính xác các mâu thuẫn xã hội [5].

Thứ năm, văn hóa công vụ là một thước đo của văn hóa chính trị. Bởi, khi theo đuổi các giá trị chính trị, người ta thường mong đợi các cá nhân trong xã hội hành động theo một quy tắc nào đó. Các quy tắc này được gọi là các chuẩn mực. Chính các chuẩn mực, các quy tắc này là biểu hiện sự cam kết liên nhân cách trong đời sống xã hội nói chung, trong đời sống chính trị nói riêng và trở thành “thước đo” cho hành vi của giao tiếp và ứng xử chính trị. Đó là những cam kết (nghĩa vụ và trách nhiệm phải tuân thủ) có tính ràng buộc, chặt chẽ. Các chuẩn mực bảo đảm tính trật tự, kỷ cương, kỷ luật; đảm bảo tính ổn định của cộng đồng thể hiện trong việc ứng xử giữa các cá nhân, giữa các tổ chức, giữa nội bộ và bên ngoài, giữa con người với thiên nhiên...

2. Những giá trị và đặc điểm của văn hóa công vụ Hàn Quốc

Hiến pháp Hàn Quốc được ban hành vào tháng 7 năm 1948, trên cơ sở thiết lập tinh thần đạo đức hành chính, quy định các quan chức nhà nước phải phục vụ toàn xã hội và chịu trách nhiệm trước công dân. Do đó, tiêu chuẩn đạo đức chung của các quan chức là coi lợi ích quốc gia là cơ sở giá trị, thay vì phục vụ lợi ích nhóm. Tinh thần đạo đức hành chính do Hiến pháp Hàn Quốc thiết lập được quy định cụ thể trong Luật Dịch vụ dân sự Hàn Quốc, Luật Dịch vụ dân sự địa phương, Đạo luật Đạo đức công vụ, Luật Công chức, Quy tắc thực thi luật đạo đức công chức, và Điều khoản Dịch vụ Dân sự và Đạo luật Phòng, chống tham nhũng.

“Luật Công chức” năm 1949 đánh dấu sự khởi đầu của chế độ công vụ hiện đại của Hàn Quốc. Sau đó Luật Công chức đã được sửa đổi 3 lần vào các năm 1950, 1961 và 1963. Đặc biệt năm 1963, Luật Công chức đã được thay thế sửa đổi thành “Luật Công chức quốc gia” nhưng quy định về tinh thần công vụ đối với công chức thì không thay đổi. Năm 1981, Luật Đạo đức công chức chuyên nghiệp đã được Quốc hội Hàn Quốc thông qua, trong đó nhấn mạnh vào 3 chế độ quan trọng là: chế độ đăng ký tài sản của công chức, chế độ báo cáo quà biếu và chế độ việc làm sau khi nghỉ hưu của quan chức cao cấp. Sau khi Tổng thống Kim Yong Sang nhậm chức vào năm 1993, ông đã thông qua “Luật Đạo đức công chức” (sửa đổi) với nội dung chính là việc tiết lộ tài sản công chức cao cấp. “Luật Đạo đức công chức” quy định rất cụ thể, bởi ở một đất nước có

nền văn hóa Nho giáo như Hàn Quốc, mối quan hệ gia đình và sự phát sinh “gia đình trị” ngày càng nặng nề, dẫn đến có nhiều hạn chế hơn trong việc xử lý đối với người thân trong luật đạo đức công chức [6]. Ngoài trường hợp của công chức tự báo cáo, công chức còn phải báo cáo tài sản có liên quan của vợ hoặc chồng và các thành viên gia đình ngay lập tức. Vào tháng 6 năm 2001, Quốc hội Hàn Quốc đã thông qua Luật Phòng, chống tham nhũng với mục đích là “thiết lập một nền dịch vụ công trong sạch nhằm ngăn chặn tham nhũng” và nâng hệ thống đạo đức hành chính lên một tầm cao mới. Những biện pháp pháp lý này đã ngăn chặn hiệu quả sự lây lan của tham nhũng và đóng vai trò nhất định trong việc xây dựng đạo đức của các công chức Hàn Quốc. Đồng thời để đảm bảo Luật Đạo đức công chức điều chỉnh hiệu quả hành vi của các quan chức cao cấp, Hàn Quốc đã thành lập một cơ quan quản lý công chức đặc biệt là Ủy ban đạo đức công cộng, với tư cách là một cơ quan trung lập hoàn toàn, chịu trách nhiệm về việc thực hiện và kiểm tra cụ thể hệ thống đăng ký tài sản trong Luật Đạo đức công chức. Ngoài ra, sự giám sát của đảng đối lập đối với đảng cầm quyền, sự giám sát của Quốc hội và của giới truyền thông cũng đóng một vai trò quan trọng trong việc thực thi hiệu quả Luật đạo đức công chức của Hàn Quốc [6].

Để giám sát việc thực thi luật pháp và các quy định, Hàn Quốc còn thành lập một cơ quan quản lý đạo đức đa ngành. Theo “Luật Đạo đức công chức”, các Ủy ban đạo đức công cộng trong Quốc hội, Tòa án, Tòa án hiến pháp, Ủy ban quản lý bầu cử của trung ương, chính phủ địa phương... chịu trách nhiệm giám sát việc đăng ký khai báo quà tặng, việc làm sau khi nghỉ hưu của tất cả các công chức, sau đó xem xét, báo cáo Quốc hội một cách thường xuyên nhằm đối phó với gian lận. Theo Đạo luật Phòng, chống tham nhũng, Hàn Quốc đã thành lập Ủy ban Chống tham nhũng trực thuộc Tổng thống vào năm 2002, chịu trách nhiệm chính trong việc cải thiện các quy định chính sách đạo đức, điều tra và đánh giá các chính sách chống tham nhũng của khu vực công và chính quyền địa phương, các bộ phận doanh nghiệp nhà nước. Năm 2008, dựa trên sự hợp nhất của Ủy ban Chống tham nhũng, Văn phòng Thanh tra và Ủy ban Kháng cáo hành chính, Hàn Quốc đã thành lập Ủy ban Quyền chống tham nhũng và Quyền Công dân, do Văn phòng của Tổng thống chịu trách nhiệm và độc lập với Chính phủ. Ngoài ra, theo Hiến pháp và Luật Thanh tra, một tổ chức kiểm toán trực thuộc Tổng thống và độc lập với Chính phủ đã được thành lập để tăng cường kiểm toán hành chính công chức, sửa lỗi vi phạm pháp luật và quy định, cũng như đề xuất cải tiến các phương thức giám sát hành vi đạo đức của cán bộ công chức.

Như vậy, có thể thấy để hạn chế tham nhũng một cách hiệu quả, Chính phủ Hàn Quốc rất coi trọng việc xây dựng chính quyền trong sạch, đặc biệt là xây dựng văn hóa và đạo đức công vụ. Sau nhiều năm hình thành và phát triển, Hàn Quốc đã hình thành một bộ các chuẩn mực văn hóa công vụ toàn diện về nội dung bao gồm [6]:

- + **Công khai thi tuyển công chức:** theo quy định, công chức Hàn Quốc được chia thành hai loại: công chức quốc gia và công chức địa phương và căn cứ theo ngành nghề lại chia thành công chức hành chính, công chức thuế, lĩnh cứu hỏa và giáo viên... Từ đó có thể thấy phạm vi công chức của Hàn Quốc tương đối rộng. Công chức Hàn Quốc được tuyển dụng thông qua các kỳ thi. Căn cứ vào các loại và yêu cầu trình độ công chức khác nhau sẽ có các yêu cầu kiểm tra khác nhau, thường bao gồm tiếng Hàn, ngoại ngữ, lịch sử và khả năng hành chính. Đây là cuộc thi có phạm vi toàn quốc vô cùng khốc liệt. Nhiều sinh viên đại học đã chuẩn bị cho thi công chức ngay từ khi họ vào trường đại học. Cuộc thi công vụ không giới hạn độ tuổi và trình độ học vấn, miễn là ứng viên cần vượt qua kỳ thi công chức quốc gia hàng năm là có thể được tuyển dụng. Do đó, công chức Hàn Quốc cơ bản có thể được coi là những ứng viên ưu tú trong các lĩnh vực khác nhau.

- + **Địa vị của công chức trong xã hội:** Ở Hàn Quốc, công chức được coi là một nghề có địa vị xã hội cao, mức thu nhập trung bình, có điều kiện làm việc và thu nhập ổn định, đặc biệt được nhận mức lương hưu trí cao hơn so với các ngành nghề khác. Do đó công chức được coi là một nghề hấp dẫn. Ngoài các công chức được bầu (thị trưởng và phó thị trưởng), các công chức hành chính được xếp loại từ cấp 1 cao nhất đến cấp 9 là cấp thấp nhất. Hầu hết công chức đều bắt đầu với mức 9. Theo thời gian làm việc, nếu hiệu suất công việc và năng lực làm việc của công chức tăng lên thì cấp bậc sẽ được điều chỉnh tăng lên theo thứ tự. Theo đó, công chức phải mất từ 2 đến 3 năm để từ cấp 9 lên cấp 8, từ cấp 8 đến cấp 7 mất khoảng 3-5 năm và từ cấp 7 đến cấp 6 từ 5-8 năm. Cấp độ 5 (cấp lãnh đạo cấp phòng, ban) trở lên là các vị trí lãnh đạo và khoảng thời gian cần thiết giữa mỗi cấp bậc cũng sẽ dài hơn. Theo cách này, phải mất ít nhất 20 năm từ sự nghiệp ban đầu của một công chức cấp 9 đến một vị trí lãnh đạo cấp 5 trở lên. Do đó, tuổi của những công chức cấp 4 và cấp 3 về cơ bản là trên 50 tuổi. Trong một chế độ như vậy thì tình trạng tuổi của công chức cấp trên ít hơn tuổi của công chức cấp dưới là không nhiều.

- + **Văn hóa tôn ti trật tự trong công chức:** Hệ thống công vụ Hàn Quốc tuân thủ rất nghiêm ngặt trật tự xã hội truyền thống như: tôn trọng cấp trên, tôn trọng cấp cao và tôn trọng người tiền nhiệm là những quy tắc cơ bản. Trong giao tiếp, cấp thấp hơn phải sử dụng từ ngữ trang trọng, tôn trọng đối với cấp trên và người tiền nhiệm của mình. Nếu sử dụng ngôn ngữ đơn giản, sẽ bị coi là xúc phạm. Văn hóa nơi công sở được Hàn

Quốc đặc biệt chú trọng, theo đó, nếu như có người được luân chuyển hoặc gia quyền có vấn đề thì mọi cá nhân trong phòng, ban (nơi làm việc) đều có tổ chức thăm hỏi. Nét đặc sắc được coi là rất “nhân văn” này tác động và có ảnh hưởng lớn đến văn hóa công vụ Hàn Quốc. Cách sắp xếp chỗ ngồi cũng là một trong những nét văn hóa công vụ rất tinh tế của Hàn Quốc. Người lãnh đạo thường được sắp xếp ngồi ở giữa và đối diện với cửa. Các công chức cấp khác được sắp xếp theo thứ tự, cấp càng thấp càng gần cửa.

+ **Luân chuyển công chức:** vào giữa năm và cuối năm, công chức Hàn Quốc tiến hành thay đổi nhân sự quy mô lớn giữa các phòng, ban. Thông thường, công chức phải có ít nhất 6 tháng, tối đa 6 năm làm việc thì phải luân chuyển. Do đó, mỗi khi một công chức được lên một cấp thì một vòng quay công việc cũng được bắt đầu thiết lập. Luân chuyển công chức nhằm tạo điều kiện cho mọi công chức đều có cơ hội làm việc và học tập ở các địa điểm khác nhau. Điều này không chỉ giúp các công chức làm quen với môi trường đa dạng, đa ngành nghề, mà còn giảm thiểu rất lớn sự xuất hiện của lợi ích nhóm và tham nhũng.

+ **Việc làm của các công chức sau khi thôi việc:** công chức cấp 4 trở lên trong thời gian 2 năm, kể từ khi thôi việc không được làm việc cho doanh nghiệp có quan hệ với anh ta trong thời gian đương nhiệm; những công chức bị thôi việc vì hành vi tham nhũng trong 5 năm kể từ khi thôi việc không được làm việc cho doanh nghiệp đã có quan hệ với anh ta trong thời gian đương nhiệm.

+ **Chế độ khen thưởng:** là một yếu tố quan trọng để xác định sự thăng tiến và chế độ đãi ngộ của công chức. Đánh giá thành tích của công chức Hàn Quốc dựa trên Luật Dịch vụ dân sự quốc gia, Lệnh bổ nhiệm công vụ, Quy định bổ nhiệm công chức cho giảng viên nghiên cứu và Quy tắc đánh giá dịch vụ dân sự. Để thăng hạng lên một cấp cao hơn, công chức Hàn Quốc phải tham gia các kỳ thi thăng hạng (thăng chức). Các yêu cầu cho mỗi cấp bậc là khác nhau, từ cấp bậc chung (cấp 5) sẽ có các yêu cầu cao hơn và năm công tác dài hơn. Các tiêu chí thăng hạng dựa trên hiệu suất làm việc thực tế, trình độ và kết quả đào tạo, với 45% hiệu suất công việc, 35% thâm niên, 20% điểm số đào tạo và thái độ cá nhân. Nếu một công chức được khen thưởng vì thành tích công việc xuất sắc của anh ta, hoặc có chứng chỉ liên quan đến công việc, hoặc làm việc trong một dịp đặc biệt tại một trường đào tạo, bồi dưỡng của chính phủ, có thể được cộng thêm điểm.

+ **Hạn chế các hoạt động bên ngoài của công chức:** thời gian các công chức làm thêm bên ngoài mỗi tháng cũng như tiền lương làm thêm bên ngoài được quy định rõ ràng, cụ thể. Các công chức không được vay tiền ngân hàng hoặc thuê nhà thấp hơn so với giá thị trường. Công chức cấp 4 trở lên làm việc ở Bộ Tài chính hoặc liên quan đến các lĩnh vực tài chính cần phải khai báo về số lượng cổ phiếu đầu tư của cá nhân.

+ **Tăng cường quản trị minh bạch.** Để xóa bỏ tham nhũng, Hàn Quốc thực hiện cơ chế hoạt động hành chính của "hệ thống ánh nắng mặt trời", công khai các hoạt động hành chính khác nhau theo luật pháp, loại bỏ các giao dịch hậu trường nhằm đạt được sự công khai và minh bạch trong các hoạt động của chính phủ. "Hệ thống ánh nắng mặt trời" chủ yếu bao gồm hệ thống kê khai tài sản và hệ thống “tài chính tên thật”, với hàm ý là các hoạt động gửi và rút tiền, cũng như giao dịch vốn của các công chức Hàn Quốc phải được thực hiện theo tên thật. Điều này rất có lợi cho chính phủ trong việc nắm bắt chính xác hơn tình trạng thu nhập cá nhân của công dân, là một biện pháp hữu hiệu để loại bỏ hối lộ của các quan chức nhà nước và đảm bảo thực thi hiệu quả Luật đạo đức công vụ.

Như vậy có thể thấy Chính phủ Hàn Quốc đặt trọng tâm vào giá trị cốt lõi của văn hóa công vụ, đó là: lý tưởng, niềm tin, nhận thức, suy nghĩ, cảm xúc của công chức. Đồng thời đưa những giá trị cốt lõi này gắn chặt với văn hóa dân tộc để xây dựng nên một nền văn hóa công vụ, có ảnh hưởng rất lớn đến hành vi, định hướng cách suy nghĩ, nhận thức của công chức, từ đó tác động mạnh đến các hoạt động thường xuyên của đội ngũ này.

3. Văn hóa công vụ ở Việt Nam

Nhà nước Việt Nam với bản chất là Nhà nước của Nhân dân, do Nhân dân và vì Nhân dân, những giá trị văn hóa và đạo đức công vụ hướng tới xây dựng một nền công vụ phục vụ nhân dân được hình thành và phát triển trên nền tư tưởng đạo đức, pháp luật mới. Chuẩn mực đạo đức công vụ của cán bộ, công chức Việt Nam được Chủ tịch Hồ Chí Minh coi là “cái nền”, “cái gốc” của đội ngũ cán bộ, công chức và được gói gọn trong 4 chữ “cần”, “kiệm”, “liêm”, “chính”. Sắc lệnh số 76/SL ngày 20/5/1950 ban hành Quy chế công chức Việt Nam, trong đó, tại Lời nói đầu, nội dung về văn hóa và đạo đức công vụ đã được thể hiện rất rõ: “Công chức Việt Nam phải đem tất cả sức lực và tâm trí, theo đúng đường lối của Chính phủ và nhằm lợi ích của nhân dân mà làm việc”. Điều 2 của Quy chế quy định: “Công chức Việt Nam phải phục vụ nhân dân, trung thành với Chính phủ, tôn trọng kỷ luật, có tinh thần trách nhiệm và tránh làm những việc có hại đến thanh danh công chức hay đến sự hoạt động của bộ máy nhà nước. Công chức Việt Nam phải cần, kiệm, liêm, chính, chí công vô tư”.

Hiến pháp nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam năm 2013 quy định tại Điều 8: “Các cơ quan nhà nước, cán bộ, công chức, viên chức phải tôn trọng Nhân dân, tận tụy phục vụ Nhân dân, liên hệ chặt chẽ với Nhân dân, lắng nghe ý kiến và chịu sự giám sát của Nhân dân; kiên quyết đấu tranh chống tham nhũng, lãng phí và mọi biểu hiện quan liêu, hách dịch, cửa quyền”.

Luật Cán bộ, công chức năm 2008 quy định những chuẩn mực văn hóa và đạo đức công vụ ở các quy định về nghĩa vụ của công chức, trách nhiệm thực hiện nhiệm vụ, quyền hạn được giao, trách nhiệm của người đứng đầu về kết quả hoạt động của cơ quan, tổ chức, đơn vị và các biện pháp phòng, chống tham nhũng....Luật Phòng, chống tham nhũng cũng có những nội dung quy định về chuẩn mực công chức, công vụ, trong đó xác định cụ thể cán bộ, công chức là một trong những đối tượng là người có chức vụ, quyền hạn. Xác định tham nhũng là hành vi của người có chức vụ, quyền hạn đã lợi dụng chức vụ, quyền hạn này để tham ô, hối lộ hoặc cố ý làm trái pháp luật vì động cơ vụ lợi, gây thiệt hại cho tài sản của Nhà nước, tập thể và cá nhân, xâm phạm hoạt động đúng đắn của cơ quan, tổ chức. Những hành vi tham nhũng được xác định là: tham ô tài sản xã hội chủ nghĩa; nhận hối lộ; lợi dụng chức quyền để đưa hối lộ, môi giới hối lộ; lợi dụng chức vụ, quyền hạn sử dụng trái phép tài sản xã hội chủ nghĩa...

Ngoài ra, để đảm bảo các nguyên tắc về chuẩn mực đạo đức trong hoạt động công vụ của cán bộ, công chức và nhằm chống lãng phí, thực hành tiết kiệm ngân sách nhà nước, Luật Thực hành tiết kiệm, chống lãng phí quy định trách nhiệm của cán bộ, công chức trong việc thực hành tiết kiệm, chống lãng phí. Ngoài ra Luật cũng quy định cán bộ, công chức có hành vi vi phạm quy định của Luật này thì tùy theo tính chất, mức độ vi phạm mà bị xử lý kỷ luật bằng một trong các hình thức như: khiển trách; cảnh cáo... buộc thôi việc [7].

Đề án Văn hóa công vụ được phê duyệt theo Quyết định số 1847/QĐ-TTg ngày 27 tháng 12 năm 2018 của Thủ tướng Chính phủ đã xác định mục tiêu: Nâng cao văn hóa công vụ, góp phần hình thành phong cách ứng xử, lễ lối làm việc chuẩn mực của đội ngũ cán bộ, công chức, viên chức; đảm bảo tính chuyên nghiệp, trách nhiệm, năng động, minh bạch, hiệu quả trong hoạt động thực thi nhiệm vụ, công vụ; đáp ứng yêu cầu phục vụ Nhân dân, xã hội. Nội dung của văn hóa công vụ được quy định, gồm: Tinh thần, thái độ làm việc của cán bộ, công chức, viên chức; Chuẩn mực giao tiếp, ứng xử của cán bộ, công chức, viên chức; Chuẩn mực về đạo đức, lối sống của cán bộ, công chức, viên chức; Trang phục của cán bộ, công chức, viên chức

Mặc dù đã có rất nhiều văn bản quy phạm pháp luật liên quan đến văn hóa và đạo đức công vụ, thể hiện quyết tâm và ý thức xây dựng văn hóa và đạo đức công vụ của đội ngũ công chức Việt Nam, nhưng thực trạng văn hóa và đạo đức công vụ của đội ngũ cán bộ, công chức Việt Nam vẫn còn nhiều hạn chế, bất cập. “Một bộ phận không nhỏ cán bộ, đảng viên, trong đó có những đảng viên giữ vị trí lãnh đạo, quản lý, kể cả một số cán bộ cao cấp, suy thoái về tư tưởng chính trị, đạo đức, lối sống với những biểu hiện khác nhau về sự phai nhạt lý tưởng, sa vào chủ nghĩa cá nhân ích kỷ, cơ hội, thực dụng, chạy theo danh lợi, tiền tài, kèn cựa địa vị, cục bộ, tham nhũng, lãng phí, tùy tiện, vô nguyên tắc” [9]. Tham nhũng vẫn là một trong những mối quan ngại hàng đầu liên quan đến xây dựng văn hóa công vụ. Theo kết quả khảo sát: chỉ số về việc “phải đưa lót tay để xin được việc vào cơ quan nhà nước” chiếm tỷ lệ cao nhất (gần 60%); phải chi thêm tiền để được quan tâm khi đi khám chữa bệnh và làm xong giấy tờ thủ tục hành chính chiếm đến khoảng 40%; cán bộ dùng công quỹ cho mục đích riêng cũng chiếm tỷ lệ tương đối cao (hơn 20%) [10].

Qua phân tích những đặc điểm của văn hóa công vụ Việt Nam- Hàn Quốc, có thể nhận thấy một số nét tương đồng sau:

- Văn hóa công vụ của Việt Nam và Hàn Quốc đều được quy định tại các văn bản pháp luật;
- Văn hóa công vụ của Việt Nam và Hàn Quốc đều được xây dựng trên cơ sở văn hóa dân tộc, do đó đều chịu ảnh hưởng lớn của văn hóa dân tộc;
- Văn hóa công vụ của Việt Nam và Hàn Quốc đều gắn với đạo đức công vụ. Bởi đạo đức công vụ chính là những giá trị cơ bản mà văn hóa công vụ hướng tới;
- Văn hóa công vụ của Việt Nam và Hàn Quốc đều hướng tới mục đích xây dựng nền công vụ chuyên nghiệp, trong sạch, dân chủ, khách quan đảm bảo bộ máy nhà nước hoạt động hiệu lực, hiệu quả nhằm phục vụ người dân ngày một tốt hơn.

Tuy nhiên, do mỗi quốc gia có thể chế chính trị và văn hóa dân tộc khác nhau nên văn hóa công vụ Việt Nam- Hàn Quốc cũng có một số điểm khác biệt:

- Việt Nam chưa có quy định về việc làm của công chức sau khi bị buộc thôi việc;
- Ở Việt Nam, việc kiểm soát thu nhập của người có chức vụ, quyền hạn hiện nay chủ yếu được đề cập trong Luật phòng, chống tham nhũng, Bộ Luật Hình sự, Bộ Luật Dân sự, Bộ Luật Tổ tụng Hình sự, Bộ Luật Tổ tụng dân sự, Luật Ngân hàng Nhà nước, Luật Các tổ chức tín dụng, Luật Phòng, chống rửa tiền năm 2012, Luật Thuế thu nhập cá nhân và các văn bản dưới luật của Chính phủ, Thủ tướng Chính phủ, các bộ, ngành,... Tuy nhiên, mỗi văn bản quy phạm pháp luật quy định một mảng vấn đề trong việc kiểm soát thu nhập của người có chức vụ, quyền hạn, dẫn đến các quy định còn tản mạn, gây khó khăn cho việc áp dụng. Đồng thời, hệ thống pháp luật Việt Nam vẫn còn thiếu các cơ chế cho phép xử lý tài sản bất hợp pháp thông qua áp dụng các biện pháp hành chính, dân sự... Cho nên có thể nói Việt Nam chưa xây dựng được hệ thống quản trị minh bạch như Hàn Quốc.

4. Một số kinh nghiệm đối với Việt Nam trong việc xây dựng và thực hiện văn hóa công vụ

Từ những nghiên cứu về văn hóa công vụ của Việt Nam và Hàn Quốc, có thể thấy, mặc dù Chính phủ Việt Nam đã rất quan tâm đến văn hóa và đạo đức công vụ của công chức nhằm góp phần nâng cao hiệu lực, hiệu quả quản lý của bộ máy công quyền nhưng do Việt Nam đang chú trọng nhiều vào các giá trị bên ngoài và giá trị bên trong của văn hóa công vụ mà chưa chú trọng đến giá trị cốt lõi của văn hóa công vụ như Hàn Quốc. Đồng thời Việt Nam chưa có hệ thống chế tài đủ mạnh để ngăn chặn cũng như giám sát tham nhũng và những biểu hiện của tham nhũng dẫn đến chưa thể nâng cao tư tưởng, niềm tin, nhận thức, suy nghĩ, cảm xúc của công chức, ảnh hưởng không nhỏ đến hiệu suất hoạt động của bộ máy nhà nước.

- Việt Nam cần nghiên cứu xác định rõ những giá trị cốt lõi của văn hóa công vụ Việt Nam trong giai đoạn hội nhập, nhằm làm nền tảng để xây dựng một nền văn hóa công vụ khoa học, dân chủ, nhân văn. Tuy nhiên, các giá trị cốt lõi lại là những giá trị mang tính trừu tượng. Những giá trị có được nhờ nhận thức và ý thức của người công chức về cội nguồn, về cương vị, về mối quan hệ với cộng đồng dân cư, về văn hóa dân tộc, về lợi ích dân tộc, đặt lợi ích đất nước lên trên lợi ích cá nhân, về mối quan hệ giữa dân tộc và nhân loại, giữa dân tộc và quốc tế... ; để từ đó phát huy những giá trị, tư tưởng, triết lý sống, chuẩn mực ứng xử của công chức trong mối quan hệ với cộng đồng, vì cộng đồng, để cùng nhau đưa đất nước Việt Nam vượt qua những thách thức mới trong giai đoạn hội nhập.

- Việt Nam cần xây dựng những chuẩn mực văn hóa công vụ trên cơ sở các chuẩn mực chính thức kết hợp với các chuẩn mực phi chính thức. Chuẩn mực và quy tắc chính thức được thể hiện trong hệ thống các văn bản quy phạm pháp luật, được ban hành bởi các cơ quan nhà nước, tổ chức chính trị, các tổ chức chính trị-xã hội..., bao gồm các nguyên tắc, bộ quy tắc ứng xử, các tấm gương điển hình và các biểu tượng của nền công vụ trong đó các quy phạm phải phản ánh được những giá trị văn hóa công vụ của Việt Nam. Các chuẩn mực, quy tắc ứng xử chính thức được coi là quan trọng nhất trong bất kỳ xã hội nào. Các chuẩn mực, quy tắc chính thức phải được công bố một cách rõ ràng, cụ thể và có tính bắt buộc, tức bị áp dụng các chế tài. Bên cạnh các chuẩn mực chính thức, còn có các chuẩn mực phi chính thức thường được xem là có mức độ quan trọng thấp hơn, nhưng nó vẫn chi phối hành vi của từng thành viên trong xã hội. Các chuẩn mực phi chính thức như: các tập quán, truyền thống chính trị, và đôi khi đó là thói quen, được trao truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác cũng ảnh hưởng rất lớn đến văn hóa công vụ. Do đó, khi xây dựng văn hóa công vụ đòi hỏi Việt Nam phải nghiên cứu ảnh hưởng của các chuẩn mực phi chính thức này.

- Trong xây dựng văn hóa công vụ, Việt Nam cần có những quy tắc ứng xử trên tinh thần thân dân, coi đây là một giá trị văn hóa chính trị cốt lõi nhằm thúc đẩy việc hoàn thiện các thể chế kinh tế thị trường, tạo điều kiện để nhân dân sản xuất kinh doanh; hoàn thiện thể chế nhà nước pháp quyền để dân thực hành quyền làm chủ, kiểm soát quyền lực nhà nước (có nguồn gốc từ nhân dân); hoàn thiện các thể chế xã hội công dân, để nhân dân tự mình hiện thực hóa quyền và lợi ích hợp pháp chính đáng của mình...Tinh thần thân dân sẽ thúc đẩy cải cách hành chính, đưa chính quyền gần với dân, giúp đỡ dân, cùng dân tháo gỡ những khó khăn...khuyến khích sự tham gia của người dân trong phân biện chính sách....Để làm được điều đó, các chuẩn mực trên tinh thần thân dân sẽ định hướng để xây dựng một nền đạo đức công vụ vì dân, phục vụ nhân dân.

Để có thể thực hiện có kết quả các nội dung của Đề án Văn hóa công vụ tại Quyết định 1847/QĐ-TTg của Thủ tướng Chính phủ, góp phần xây dựng nền văn hóa công vụ mang đậm bản sắc dân tộc Việt Nam, đồng thời phù hợp với xu thế hội nhập quốc tế, cần thực hiện một số giải pháp:

Thứ nhất, cần cụ thể hóa những giá trị văn hóa và đạo đức công vụ thành giá trị pháp luật như Luật Đạo đức công vụ của Hàn Quốc, lấy “pháp lý là gốc của đạo đức”. Thúc đẩy quá trình đưa những quy định của pháp luật phù hợp với ý chí chung của cộng đồng, được tôn trọng, thừa nhận dần trở thành những chuẩn mực đạo đức, loại bỏ tính hình thức đạo đức như hiện nay;

Thứ hai, tập trung nghiên cứu, giải quyết những mâu thuẫn về văn hóa công vụ để hình thành nền tảng văn hóa công vụ có bản sắc riêng trong điều kiện hội nhập quốc tế. Trong đó, văn hóa và đạo đức công vụ phải xuất phát từ sự ủy quyền của người dân, vì quyền và lợi ích chính đáng của người dân, từ đó tạo ra sự phân biện chính đáng, trung thực của công dân, từ phía công dân, như vậy sẽ hạn chế được tình trạng cán bộ, công chức đùn đẩy trách nhiệm hoặc có hành động làm phương hại đến lợi ích của xã hội. Điều này đồng nghĩa với việc phải xây dựng chiến lược phát triển văn hóa và đạo đức công vụ với sự tham gia của người dân trên tinh thần “dân biết, dân bàn, dân làm, dân kiểm tra”;

Thứ ba, xác định những khó khăn, thách thức trong hoạt động tổ chức, quản lý nhà nước, từ đó định hướng, xây dựng hệ giá trị của nền công vụ phù hợp với thực tiễn của Việt Nam với các giá trị cốt lõi, như dân chủ, phục vụ, chuyên nghiệp, liêm chính và trách nhiệm giải trình; đặt các vấn đề về trách nhiệm là căn bản của giá trị đạo đức công vụ.

Thứ tư, làm rõ các nguyên tắc về trách nhiệm và trách nhiệm giải trình nhằm đề xuất nguyên tắc này trở thành một trong những nguyên tắc hàng đầu của đạo đức công vụ. Đạo đức công vụ chính là nguyên tắc, thực hiện đúng các nguyên tắc, lấy nguyên tắc để làm căn cứ kết luận.

Thứ năm, xây dựng hệ thống đánh giá định lượng và nội dung đánh giá phù hợp với yêu cầu của từng vị trí việc làm nhằm tạo cơ chế kích thích làm việc, công hiến của đội ngũ công chức. Đưa các vi phạm do cố ý, vô trách nhiệm, thiếu lương tâm, đạo đức nghề nghiệp gây hậu quả lớn ra xét xử theo yêu cầu của công lý thay vì kiểm điểm nội bộ.

Thứ sáu, cần có một cơ quan giám sát trung lập như Hàn Quốc trong vấn đề: công khai tài sản cá nhân, chống tham nhũng. Đây là vấn đề Chính phủ Việt Nam cần làm đầu tiên và là điều kiện tiên quyết nhằm xây dựng thành công văn hóa công vụ Việt Nam;

Thứ bảy, thực hiện quyền của người dân với tư cách là người ủy quyền, là khách hàng và nghĩa vụ của cán bộ, công chức - những người được nhân dân ủy quyền - phục vụ, qua đó khuyến khích sự tham gia phản biện của người dân và xã hội trong vấn đề xây dựng văn hóa công vụ của công chức

Tóm lại, văn hóa và đạo đức công vụ của cán bộ, công chức là yếu tố cốt lõi bảo đảm cho hoạt động quản lý nhà nước có hiệu quả. Trong điều kiện phát triển kinh tế thị trường, cần hoàn thiện hệ thống cơ chế, quy định pháp luật phù hợp hơn để duy trì và phát huy các giá trị cơ bản của nền công vụ vì dân. Việc hình thành nên các chuẩn mực về văn hóa và tư cách đạo đức công vụ của người cán bộ, công chức là rất quan trọng, đặc biệt trong quá trình Việt Nam tiến sâu vào quá trình hội nhập. Học hỏi kinh nghiệm của các quốc gia trên thế giới, từ đó thấy rõ được những thách thức phải vượt qua trên con đường xây dựng văn hóa công vụ của riêng mình là những vấn đề mà nền công vụ Việt Nam hướng tới./.

Tài liệu tham khảo:

[1] Chen Tian Yang: Các quốc gia phát triển phương tây quy phạm về mối quan hệ công tư của công chức (陈天祥: 西方发达国家规范官员公私关系), Báo tổ chức nhân sự Trung Quốc, Kỳ 4, 2019

[2] Ngô Thành Can: Những đặc điểm và giá trị cơ bản của văn hóa công vụ, Viện Khoa học Tổ chức nhà nước, <http://isos.gov.vn/Thongtinchitiet/tabid/84/ArticleId/1054/language/vi-VN/Nh-ng-d-c-di-m-va-gia-tr-c-b-n-c-a-van-hoa-cong-v.aspx>

[3] Huỳnh Văn Thới (2017): Văn hóa công vụ ở Việt Nam - Lý luận và thực tiễn, Nxb. Lý luận chính trị. Tr 30

4. Li Li: Xung đột lợi ích và hành vi dịch vụ dân sự của Canada (李季: 加拿大公务员利益冲突与离职后行为法) Học viện hành chính quốc gia Trung Quốc. 2010;

[5] YuMei: Yêu cầu đạo đức của công chức nhà nước đã phát triển thành một xu hướng lớn (玉梅: 国家公务员伦理要求法规化已经发展成为一种大趋), Học viện Hành chính, Trường Đại học Trung Sơn, 2011

[6] Wang Wei: Nghiên cứu xây dựng chính phủ trong sạch và đạo đức hành chính của Hàn Quốc (王伟: 韩国行政伦理与廉政建设研究), NXB Học viện Hành chính quốc gia Trung Quốc, 1998

[7] Luật số 44/2013/QH13 của Quốc hội: Luật Thực hành tiết kiệm, chống lãng phí

[8] Đảng Cộng sản Việt Nam (2016), Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XII, Văn phòng Trung ương, H, tr. 28-29.

[9] Nghị quyết số 12-NQ/TW - Nghị quyết Hội nghị lần thứ 4 Ban Chấp hành Trung ương Đảng (khóa XI): Một số vấn đề cấp bách về xây dựng Đảng hiện nay. Ngày 16/1/2012

[10] Công bố chỉ số PAPI 2018: Người dân hài lòng với dịch vụ công, Tạp chí Công thương, 2019;

ЭСТЕТИК ОНГ ВА МАДАНИЯТНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ИМОМ БУХОРИЙ МАЪНАВИЙ МЕРОСИНИНГ ЎРНИ

**Мухторов М. СамДУ доценти,
Турсункулова Ш. СамДУ ўқитувчиси**

Annotation. The role of Imam Bukhari`s spiritual heritage in the formation of aesthetic consciousness and culture.

Key words. Hadis, Imam Bukhary, spiritual heritage, aesthetic mind, culture.

Маълумки, Марказий Осиёда илм-фан тараққиётини, маданиятнинг шаклланишини ва санъат асарларини моҳиятини диний билим ва диний таълимотларсиз тушуниш қийин, шунинг учун шахс эстетик онги ва маданиятнинг шаклланишида ислом дини асосида яратилган моддий ва маънавий меросимизнинг ўзига муносиб ўрни бор. Ислом динини жуда мураккаб ёки антропо-социо-маданий системага киритиш мумкин. Мусулмонлар учун «Қуръони карим»дан кейинги ўринда Имом Бухорийнинг «Саҳиҳи Бухорий»си жуда қимматли манба сифатида алоҳида эътироф этилади.

Ўзбекистоннинг биринчи Президенти И.А.Каримов «Юксак маънавият енгилмас куч» асарида халқимизнинг азалдан ислом дини ва маданиятининг ривожланишига қўшиб келаётган ҳиссаси тўғрисида фикр юритиб, «буюк мутафаккир ва алломаларимизнинг ислом маданиятини раванг топтиришга қўшган бетакрор ҳиссаси тўғрисида сўз юритганда, энг аввало, ҳақли равишда мусулмон оламида «муҳаддислар султони» дея улкан шухрат қозонган Имом Бухорий бобомизнинг муборак номларини ҳурмат-эҳтиром билан тилга оламиз» дея, «Ал-жомий ас-саҳиҳ» асарини муқаддас манба, башарият томонидан битилган китобларнинг энг улуғи эканлиги айтиб ўтилган [3.Каримов И.А.2008:38].

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев 2017 йил 19 сентябрь куни БМТ Бош Ассамблеясининг 72-Саммитидаги нутқида, «Имом ал-Бухорий бобомиз ўз аҳамиятига кўра ислом динида Қуръони Каримдан кейинги муқаддас китоб ҳисобланган, бутун дунё тан олган «Саҳиҳи Бухорий»нинг муаллифи сифатида бутун дунёда тан олинган» [4.Мирзиёев Ш.М.2017:596] деган фикрлари ҳамда мусулмонларнинг ислом ва жаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссаси тўғрисидаги мулоҳазалари мазкур асарнинг шахс эстетик онгини шакллантиришда муҳим назарий-методологик ва амалий аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади. Улар шахсда эстетик идеал, эстетик дид, эстетик фаросат, эстетик орзу, эстетик тарбия, эстетик маданиятнинг шаклланиши учун назарий-методология вазифасини бажарган.

«Ал-жомий ас-саҳиҳ» асарида эстетик идеал ягона Муҳаммад с.а.в. ҳисобланади. Пайғамбарнинг сўзлари, бажарган ишлари, юришлари, одатлари, қарашлари, орзулари, ниятлари, таъкидлари ва барча фазилатлари мусулмонлар учун энг гўзал ҳодисадир. Жумладан, кийиниш маданиятига оид ҳадислар мусулмонлар ҳаётида шарқона кийиниш маданиятини шакллантириб келган. Шу тариқа мусулмонларнинг бошқа дин вакилларида ажралиб турувчи либослари шаклланган. Ҳадисларда ридолар, куйлак, чалвар, чопон, бурда, маҳси, салла, никоб, дубулға, ҳабара, шамла, кисо, ҳамиса, қора, яшил, оқ, ипак кийимлар тўғрисидаги ҳамда уларнинг жоиз ва макруҳлиги ҳақида ривоят қилинган. Масалан, ипак кийимларнинг эркалар учун таъқиқланганини, улар фақатгина жаннатдагина ипак кийим кийишлари мумкинлиги, ҳатто кўрпа тўшаклари ҳам ипакдан бўлмаслиги таъкидланган, ипак кийимларнинг аёлларга жоиз қилинганлиги тўғрисида ҳадислар келтирилган; «Али ибн Абу Толиб: «Ҳазрат Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам менга йўл-йўл чизикли кийим тақдим этдилар. Мен уни кийиб чиққан эрдим, Жаноб Расулуллоҳнинг юзларида ғазаб пайдо бўлганини кўрдим. Шунда, уни қирқиб, хотинларимга улашдим», - дейдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар ривоят қиладилар: «Ҳазрат Умар разияллоҳу анҳу йўл-йўл чизикли ҳулла (изор ва ридо) сотишгаётганини кўриб: «Ё Расулаллоҳ, агар сотиб олсангиз, меҳмон келганда ва жумъа кунлари кияр эдингиз», - дедилар. Жаноб Расулуллоҳ: «Бундай кийимни охиратдан насибаси йўқ кишилар кийгайдир!» - дедилар. Кейинчалик Жаноб Расулуллоҳ Ҳазрат Умарга ҳулла тортиқ қилиб юбордилар. Шунда у киши келиб: «Ё Расулаллоҳ, ўзингиз ҳулла киймоқдан қайтарган эдингиз-ку, нечук менга ҳулла юбордингиз?!» - дедилар. Жаноб Расулуллоҳ: «Уни (ўзинг кийгин, деб эмас) сотиб ёким (бирор аёлга) кийдириб юбормоғинг учун тақдим қилиб эрдим», - дедилар».

Анас ибн Молик: «Мен Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қизлари - Умму Кулсумнинг устига йўл-йўл чизикли ипак бурда ёпиб қўйилганини кўрганман», - дейдилар» [1.Исмоил ал-Бухорий 1992:85-86]. Эркак ва аёлларнинг турли тадбирлар, маросимларга кийиб борадиган кийимларининг кўринишлари пайдо бўлган. Бундан ташқари, ҳадисшунос тадқиқотчиларнинг қайд этишларича «тўрт буюк ҳалифалардан бири ҳазрат Али разияллоҳу анҳу либосда эстетик диднинг бўлиши, эстетик фаросат билан юриш, ҳаё билан кийиниш ғоясини араб тилида назмий услубда чиройли ифода қилган:

Ман қасо би-л ҳаё савбаҳу

Лан яро ан-носу айбаҳу

Таржимаси:

Кийимини ҳаё билан кишини,

бирон қимса кўра олмас айб ишини.

Шу нуқтаи назардан олиб қараганимизда, айтиш керакки, ҳазрат Алининг ҳаё билан кийиниш ҳақидаги бу фикрлари Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг «Ҳаё иймондандур», - деган ҳадиси шарифларига ҳамоҳангдир» деб изоҳлайдилар [5.Уватов У 2009:243-245].

Бундан ташқари узоқ сафарларга борганда, кўпчиликнинг жамулжам бўлиб ўтирганида шеърлар ва ҳажвлардан эшитишнинг зарурати ҳақидаги ҳадисларга кўра «Шеърда ҳикмат мавжуд» деган нақл пайдо бўлган. Масалан, «Салама ибн ал-Акваъ ривоят қиладилар: «Биз Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бирлан бирга Хайбар томон йўлга чиқдик! Тун бўйи юрдик. (Йўлда) ҳамсафар кишилардан бири Омир ибн ал-Акваъга: «Ражазларингдан (ражаз вазнида битилган

шеърларингдан) бизга айтиб бермайсани?» — деди. Омир шоир эрди, туясидан тушиб, одамларга қарата қуйидаги худоъни (туякашлар қўшиғини) айта кетди:

Бўлмасанг сен ё Илоҳо, тўғри йўлни топмас эрдик
Хайру эҳсон ҳам намозки ҳеч қачон биз билмас ердик.
Айбимизни мағфират айлаб азобингдан нажот берғил,
Адаштирамай тўғри йўлдан бизга доим сабот берғил.
Пулсиротдалол, висолингни кўрайлик биз,
Қалбимизга Ишонч солғил, хоотири жамъ бўлайлик биз.
Ҳозир у нозир эрурмиз қилсалар гар бизни даъват,
Чунки даъват соҳибида бизга бордур ишонч, албат.

Жаноб Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Бу туябоннинг исми недир?» — деб сўрадилар. «Омир ибн ал-Акваъ» — деб айтишди. Жаноб Расулуллоҳ: «Унга Оллоҳ таолонинг раҳмати бўлсин!» — дедилар» [4.Исмоил ал-Бухорий 1992:85-86]. Аммо шеърлардан завқланишнинг ҳам чегаралари бўлиши кераклиги, чунки шеърдан завқланиб, хузурланиб Аллоҳ ва унинг расули эсидан чиқиб кетмаслиги ҳам таъкидлаб ўтилган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб шуни таъкидлаш мумкинки, **биринчидан**, тарихда шундай ижодкор инсонлар фаолият юритганки, улар маданиятлар, цивилизациялар шаклланиши учун хизмат қилган, биз Имом Бухорий бобомизнинг маънавий мероси бутун мусулмонлар оламида, хусусан ўзбек этномаданий борлигининг юзага келишида, миллий характер, урф-одат, анъаналарининг шаклланишида асосий омил бўлиб хизмат қилган, **иккинчидан**, ҳадислар шахс эстетик онги ва маданиятининг шаклланиши учун ҳам назарий-методологик функцияни бажарган, яъни кийиниш маданияти, сўзлашиш маданияти, муомила маданияти, фикрлаш маданияти каби ахлоқий-эстетик фазилатлар шаклланган, **учинчидан**, ҳадисларни яратилиши ижодкорлик фаолияти билан шуғулланишнинг ўша давр учун инновацион соҳаси бўлиб хизмат қилган, кўплаб ижодкор, шоирларни етишиб чиқиши учун таъсир кўрсатган.

Демак, ҳадислар мусулмонлар оламида ўзига хос маънавий-маданиятнинг шаклланишига хизмат қилган. Кийиниш маданияти, сўзлашиш, одоб-ахлоқ, шеъриятга бўлган эътибор мусулмонлар оламида эстетик дид, эстетик фаросат, эстетик орзу, эстетик ҳис-туйғунинг шаклланишида, шунингдек адабиётшунослик ва санъатнинг ривожланишида, ўз-ўзини ташкиллаштиришида назарий-методологик вазифани бажарган.

Адабиётлар руйхати:

1. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Ал-Жомий ас- Саҳиҳ. (Ишонарли тўплам) 4-жилд. Қомуслар бош таҳририяти, 1992. -85-86 бет.
2. Ўша манба. -85-86 бет.
3. Каримов И.А. Юсак маънавият енгилмас куч. Ўзбекистон НМИУ. -Т.; 2008.-38-бет.
4. Мирзиёев Ш.М. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. «Ўзбекистон».-Т.:2017. -596 бет.
5. Уватов У. Либослар-ўзлик кўзгуси//Имом бухорий сабоқлари.№4.2009.-243-245 бет.

A VIEW ON THE FIDELITY PRINCIPLE OF THE EMERGING NOBILITY OF THE LATTER PERIOD OF THE KORYO DYNASTY

*Hong Wu-heum (Yeungnam Univ. Korea)
Jun Soon-Ja(Mosan Academic Institute. Korea)*

The latter period of the *Koryo* dynasty in this article refers roughly to the 130 years between the 25th king of *Choongyul* (1236-1308) to the 34th king of *Kongyang* (1345-1394). The emerging nobility refers to the officials who participated in government administration through the neo-Confucian principle of *Susinjega* and *Chigukpyungchunha*, and the fidelity principle, to The emerging nobility refers to the officials who participated in government administration: kings, retainers, fathers, and sons should do what they each are endowed to do in order to uphold just causes.

Strive though the new nobility did of the latter period of the *Koryo* dynasty in order to uphold the principle of fidelity, various new situations reflected different ideas about the principle. *AhnHyang* led the way to form the foundation for the new nobility; *Lee Jaehyun* strived to support the king and to maintain a sense of national identity; and *Lee Gok* took the initiative in keeping intact national independence, rights and interests. *Lee Saek*, a Confucian scholar and the First Lord, brought dishonor to himself when he supported along with *Shin Woo*, son of *Shin Don*, *Shin Chang* to be king. *Jung Mongjoo*, who had a thorough

understanding of the principle of neo-Confucianism, was a patriotic retainer who kept to the principle at the sake of his life. Having called *Lee Saek* a traitor for supporting *Shin Woo* and *Shin Chang*, *Jung Dojeon* initially swore allegiance to the *Koryo* dynasty, but in the end deserted the *Koryo* dynasty, leading the way as an apostate to found the new *Chosen* dynasty.

Keyword : The latter period of the *Koryo* dynasty, The emerging nobility refers to the officials, *AhnHyang*, *Lee Jaehyun*, *Lee Gok*, *Lee Saek*, *Jung Mongjoo*, *Jung Dojeon*

高麗後期 新興士大夫의 節義精神에 대한 小考

<국문초록>

본고에 있어서 고려후기란 제25대 충렬왕(1236~1308)에서부터 34대 공양왕(1345~1394)에 이르기까지 약 130년간의 시기를 뜻한다. 그리고 신홍사대부란 安珣이 원나라로부터 수용한 性理學을 修身齊家와 治國平天下의 이념으로 삼아 국정에 참여했던 관리들을 말하며, 절의란 성리학이 중시한 「道」 즉 君君、臣臣、父父、子子의 名分을 끝까지 지켜나감을 말한다.

고려 후기의 신홍사대부들은 모두 군군、신신의 절의를 지키는데 진력했지만 시대 상황에 따라 그들의 절의에 관한 정신은 각각 다르게 발휘되었다.

안향은 신홍사대부의 기반을 조성하는데 선구적인 역할을 했으며, 李齊賢은 국가의 정체성을 유지하고 국왕을 수호하는데 성심을 기우렸으며, 李穀은 민족의 독자성과 권익을 지키는데 앞장섰다. 이색은 고려 후기의 주석대신으로서 충군애국의 절의로 일관했으나 이른바 禍王과 昌王을 옹립하는데 적극 가담함으로써 曲學阿世의 亂賊之臣이란 오명을 남겼다. 그리고 鄭夢周는 四書를 통해 성리학의 원리를 철두철미하게 이해, 목숨을 걸고 신하의 도리를 끝까지 지켰던 충신이었으며, 鄭道傳은 우왕과 창왕을 옹립했다는 명목으로 이색을 역적이라 공격하면서 고려왕조 수호에 충성을 다했으나 결국 그는 고려를 버리고 근세조선 건국에 앞장선 변절자의 길을 택했던 것이다.

I. 緒言

今年 여름 어느 날, 圓隱學會로부터 〈高麗後期 新興 士大夫의 節義觀〉이란 題目의 論稿를 作成해 달라는 부탁을 받고 잠시 생각해보았다.

「앞 수레가 넘어지면 뒤 수레가 警戒를 한다.」¹는 말과 같이 지난날의 歷史를 돌아보고, 그 때의 事實을 反省、批判、學習하는 것은 現在生活을 올바르게 하며, 理想的인 未來를 열어나가는 데 目的이 있는 바, 請託해온 論題는 매우 큰 意味를 지니고 있다고 하겠다.

하지만 本 論題는 題目 그 자체에 提示된 「高麗後期」、「新興士大夫」、「節義」 등의 語彙들이 簡單치 아니한 含意를 지니고 있기 때문에 쉽게 接近하기가 어렵다. 얼핏 생각하면 이들 術語들은 누구나 共通의으로 理解하고 쓸 수 있는 말 같지만 실상은 그렇지 아니한데 문제가 있다.

전체 高麗史 가운데 「後期」는 三等分한 「前期」, 「中期」, 「後期」의 「後期」일 수도 있고, 二等分한 「前期」, 「後期」의 「後期」일 수도 있으며, 막연히 「後半期」란 말을 쓴 경우도 있다.² 「新興士大夫」와 「節義」도 그러하다. 一般 士大夫와 「新興士大夫」의 차이는 무엇이며, 무엇을 「節義」라 하는가? 생각하면 할수록 單純하지 아니한 疑問이 꼬리를 물고 일어난다.

本稿는 이런 점을 考慮하여 먼저 論題에 나열된 各 語彙들의 概念을 檢討한 다음 그 限定된 範疇內에서 主題에 대한 몇 가지 所見을 披瀝해 보도록 하겠다.

¹ 汉刘向 《说苑·善说》：“《周书》曰：‘前车覆，后车戒。’盖言其危。”后以“前车之鉴”、“前车可鉴”或“前轍可鉴”比喻以往的失败，后来可以当作教训

² 震檀學會, 《韓國史》〈中世篇, 高麗史〉(乙酉文化社, 1968, 8) 목차: 「第七編 高麗後半期の文化」의 「後半期」는 무엇을 기준으로 「後半期」란 時期의 名稱을 썼는지 알 수가 없다.

VII. 結言

지금까지 「高麗後期 新興士大夫의 節義」에 관한 몇 가지 問題를 살펴보았다. 그 내용을 간추려 결론에 대하기로 하겠다.

1.本稿에서 말한 高麗後期란 高麗歷史를 前記、中期、後期 등 3等分한 後期(忠烈王-恭讓王)를 뜻하며, 新興士大夫란 安珦이 性理學(道學)을 도입한 뒤 그 性理學의 가르침 즉 「道也者,不可須臾離」의 理念과 節義를 통해 修身、齊家、治國에 참여한 관리들을 말한다.

2.新興士大夫들이 그들의 높은 教養을 갖추기 위해 必須的으로 學習했던 共通教材는 南宋時代 朱熹가 編纂한 《集註四書》였으며, 그 내용의 핵심은 朱熹의 《中庸》首章에 관한 해석 즉 「性卽理를 준수함의 道」라 할 수 있다.

3.高麗後期에 性理學이 受容、安着、發揮된 過程과 現象은 매우 복잡하다. 性理學과 관련된 몇몇 대표적인 인물과 그들이 남겨놓은 업적은 다음과 같다.

(1)安珦 : 性理學을 受容, 高麗後期 新興士大夫의 理念的인 基盤을 다지는 데 心血을 경주했다.

(2)李齊賢 : 性理學을 통해 체득한 名分과 節義에 입각하여 元나라가 高麗란 國名을 말살하고 征東行省으로 格下시키려고 했을 때 高麗의 國體를 보전하고 國王을 보필하는데 최선을 다했다.

(3)李穀 : 元나라에 從屬된 高麗人民의 正體性和 人權을 주장하여 元이 強要해온 貢女의 蠻行을 저지시켰다.

(4)李穡 : 當代 最高權威의 名儒로서 外侵의 守備, 田制의 改革 및 文武竝重의 人材養成 등 國政全般의 正常化와 高麗朝의 維持를 위해 盡力했으나 恭愍王이 죽은 뒤 禡王과 昌王을 擁立하는 과정에 참여한 탓으로 “曲學阿世” “亂賊의 魁首”란 汚名을 남기기도 했다

(5)鄭夢周 : 朱熹의 《集註四書》를 橫說과 豎說로 通曉하여 「性卽理의 道」를 修身、齊家、治國、平天下에 끝까지 實踐함으로써 名實相符, 東方性理學의 宗主가 되었다. 따라서 그의 「일백번 죽어도 변하지 아니한 節義」는 망해가는 高麗의 唯一한 버팀목이었을 뿐만 아니라 近世朝鮮 500년을 이끌어온 理念的인 表象이 되었던 것이다.

(6)鄭道傳 : 「性卽理의 道」에 입각하여 禡王과 昌王 및 그 父子를 옹립한 李穡 등을 高麗王統 斷絶의 逆賊으로 攻撃함과 동시에 恭讓王을 迎立, 高麗王朝 守護의 一等功臣으로 忠義君에 봉해지기까지 하였다. 그러나 그는 그렇게도 忠誠을 맹세한 高麗를 버리고 李成桂를 도와 近世朝鮮 建國을 主導한 屈節者의 길을 택했다.

4.그럼 오늘 날 우리는 이 「高麗後期 新興士大夫들의 節義」란 역사적인 거울을 통해 무엇을 배우고 실천해야 할 것인가. 생각하고 또 생각해봐야 할 課題이다.

<中文抄錄>

在本稿所謂高麗後期, 是從其第25代忠烈王到第34代恭讓王的約130年間的時期; 新興士大夫, 是把安珦從元接受的性理學來爲修身齊家和治國平天下的理念而參與國政的官吏; 節義是把性理學所重視的「道」-君君、臣臣、父父、子子的名分-來始終一貫堅持的.

高麗後期的新興士大夫, 雖然都盡力于堅持君君、臣臣的道理, 而隨着時代狀況的變遷, 他們對節義的觀點, 也是有一點不同地表現出來.

安珦, 爲了造成新興士大夫的基盤, 做爲先驅者的役割; 李齊賢, 繼續不斷, 對維持國家的正體性和保護國王的安全, 不顧萬難, 傾注誠心; 李穀, 對元向高麗要求貢女的蠻行, 強力抗議而廢止; 李穡, 站在高麗後期柱石大臣的地位, 以發揮忠君愛國的節義. 但是, 因積極加擔于擁立辛禡和辛昌之事, 被稱

爲曲學阿世、亂賊之臣等的污名；鄭夢周，是由四書通曉性理學的原理，最後爲止，拼命遂行臣下道理的忠臣；鄭道傳，因其前輩李穡擁立辛禔和辛昌的緣故，攻擊李穡以爲曲學阿世和亂賊之臣。如此，則他應該守護高麗王朝而死就是，然而，他究竟背叛高麗，主導朝鮮建國，以選擇變節者的道路。

【關鍵語】

高麗後期. 新興士大夫. 節義. 性理學. 安珣. 李齊賢, 李穀, 李穡, 鄭夢周, 鄭道傳

**РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ УЧАЩИХСЯ
В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ**

*Доктор философии по педагогическим наукам
Рахмонов Б.А. УЗГУМЯ*

Abstract: This scientific article discusses the psychological readiness of students and their psychological success. Also the interrelation of indicators of psychological interrelation, and a role of psychological readiness of pupils in formation of their professional competence is analyzed.

Key words: readiness, activity, profession, professional activity, approach, student.

Целью образования в интересах устойчивого развития является совершенствование компетенций, актуальных для профессиональной и социальной деятельности и самовыражения личности в быстро меняющемся мире, отличающихся многообразием отношений.

В этом отношении особая роль отводится высшим учебным заведениям, подготавливающих будущих преподавателей. Одной из важнейших целей является обеспечение того, чтобы обучение будущих учителей, принципы образования в интересах устойчивого развития, осуществлялось на практике, и чтобы будущие педагоги приобретали такую компетенцию, которая позволила бы осуществлять образование в интересах устойчивого развития в процессе преподавания/обучения.

Успешное формирование личности как профессионала и деятельности будущ их специалистов основывающееся на их готовности к труду. Одной из главных компонент готовности к профессиональной деятельности выступает психологическая готовность, которая понимается учеными как комплексное психологическое образование, как комплекс операциональных, функциональных и личностных компонентов [Кучерявенко, Чеботарев 2009: 1].

Понятие «готовности» к высокопродуктивной деятельности в определенной области труда, общественной жизни Б.Г. Ананьев определяет, как «проявление способностей». В.А. Крутецкий под готовностью к деятельности понимает весь «ансамбль», синтез свойств личности, как значительно более широкое понятие, чем способности[Ананьев 1980: 2].

В психологии труда профессиональная успешность неразрывно связана с понятием «профессиональная пригодность» [Бодров 2006: 3]. Принято учитывать два компонента профпригодности – свойства человека, приобретаемые им в связи с реализацией себя в деятельности, и свойства деятельности, которые проявляются в ее содержании. Выход в методологию системного подхода позволяет исследователям ставить и изучать проблему психологической готовности как условия успешного выполнения человеком профессиональной деятельности[Кучерявенко 2011: 4]. Психологическую готовность понимают как сложное комплексное психическое образование, как сплав функциональных, операциональных и личностных компонентов, имеющий динамичную структуру с функциональными зависимостями[Леонтьев 2001: 5], как целостное системное личностное образование, проявляющееся как качество личности и обеспечивающее целенаправленное развитие и изменение личности для эффективного выполнения будущей профессиональной научной деятельности [Шипилова 2007: 6].

На основе интеграции методологических принципов системного и структурноуровневого подходов нами было выдвинуто предположение, что психологическая готовность к научно-исследовательской деятельности студентов может представлять собой отношение к науке и научной деятельности как к возможной сфере самореализации человека, под которой понимается процесс саморазвития в качестве открытой самоорганизующейся системы[Клочко 2005: 7].

Такая способность обеспечивается взаимосвязями показателей следующих уровней:

- 1) личностного, предоставляющего ценностно-смысловые и мотивационные ресурсы, задающие пространство и способы самореализации;
- 2) предметно-теоретического, отражающего философско-методологические, предметные и организационно-методические знания основ исследовательской деятельности;

3)практического, проявляющего возможности осуществления научно-исследовательской деятельности посредством соответствующих действий, – проективные, конструктивные, организационные, коммуникативные и т. п.

Уровень развития вышеприведенных показателей отображает функциональную надежность психики учащихся в условиях деятельности и адекватно обеспечивает выполнение поставленных перед ней заданий. Критериями определения психологической готовности к определенным видам деятельности можно считать уровень развития отмеченных выше задач. Важным является процесс формирования психологической готовности к профессиональной деятельности учащихся, при этом такое формирование предстает процессом создания необходимых отношений, установок, опыта (знаний, навыков и умений), мастерства, которые предоставляют возможность человеку сознательно осуществлять деятельность с наибольшей эффективностью[Жукова 2012: 8]. Это говорит о том, что психологическая готовность учащихся играет немаловажную роль в формировании их профессиональной компетенции.

Список использованной литературы:

1. Кучерявенко И. А., Чеботарев С. С. Проблема психологической готовности к профессиональной деятельности. – 2009. – 248 с.
2. Ананьев Б.Г. Избр. психолог, труды, т. I. - М.: Педагогика, 1980. - 230 с
3. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. М: ПЕР СЭ, 2006. 511 с.
4. Кучерявенко И.А. Проблема психологической готовности к профессиональной деятельности // Молодой ученый. 2011. № 12. Т. 2. С. 60–62.
5. Леонтьев А.А. Деятельный ум. М.: Смысл, 2001. 392 с.
6. Шипилова Е.В. Формирование психологической готовности студентов-психологов к профессиональной деятельности: Дис. ... канд. психол. наук. М., 2007. 226 с.
7. Ключко В.Е. Самоорганизация в психологических системах: проблемы становления ментального пространства личности (введение в транспективный анализ). Томск: Изд-во ТГУ, 2005. 174 с.
8. Жукова В. Ф. Психолого-педагогический анализ категории «психологическая готовность» //Известия Томского политехнического университета. Инжиниринг георесурсов. – 2012. – Т. 320. – №. 6.

SOME COMMENTS ON A FEW SCIENTIFIC PHENOMENA APPEARED IN THE CHAIN-PICTURES OF THE CONFUCIUS' SACRED ACTS

Kang, Suk-ho (Professor Emeritus, Yeungnam Univ. Korea)

Among the 104 pieces of the chain-pictures of the Confucius' Sacred Acts(104篇의孔子聖跡圖連環畫), a few pictures are described with some scientific phenomena along with His Sacred Acts. One important example is the No. 90, where the Confucius climbed to the Mount Tai-shan and talked with his follower An-Hui(顔回) about a far-sighted horse in front of the Wu-country's Court Gate. His follower misunderstood that a purple-colored silk fabrics is widely spreading on the yard, instead of a shining horseback. However, the Confucius, in contrast, understand exactly a horse standing in front of the Gate, under the sun light, which reflects from the horseback far away just like shining ribbon. He seemed to have a physical knowledge about the light scattering phenomena at that time. Beside this example, several other scientific phenomena are observed among the chain-pictures, as like No. 17; 觀器論道, No. 34; 觀象知雨, etc. and those scientific phenomena will be briefly discussed.

Keywords; Chain-pictures, the Confucius Sacred Acts, scientific phenomena

孔子聖跡圖의 몇 場面에서 나타나는 科學的 現象에 대한 所見

1. 序論 INTRODUCTION

“공자성적도”는공자의평생사적을반영한연환화(<어린이용의>연속그림이야기책)이다.
“성적도”는대략명나라시대에출현하였는데, 채색본도있고, 목각본, 석각본등 이있다.

Among the picture series, the only one with exact chronicle record is the stone carved “Pictures”,

which has been made during the Wanli 20th year of the Ming Dynasty(明神宗萬曆 20; 1591)and preserved until now at the Kongzi xitang in Qufu, Shandong. It is the first big stone-carved picture, the first character picture in China, the most authoritative series among all the chain-picture of the Confucius.

성적도에확실한년대가기재된것은석각“성적도”이다. 명나라만력 20년에간행된것인데, 이것이바로산동성곡부현의공자사당에보물로저장되어있는석각“성적도”이다.

그것은중국제일의석각대형연화이며, 중국최초의인물을소재로삼은대형화집이고, 또한다른여러가지많은판본중가장권위있는“성적도”이다.

Among the 104 pieces of the chain-picture of the Confucius' Sacred Acts, which was originally appeared during Ming dynasty and then finally by Chou Bingzhen (焦秉貞) a painter of the Qing dynasty, several interesting scientific phenomena can be observed.

성적도의내용에는철학적인공적과일상적인기록이포함되어 있으나, 과학적현상을인용한부분도여러군데에서발견할수있는데이러한부분을현대적과학이론에적합하게 해석하려는시도를행하였다.

이러한시도는이미오래전에있었을것으로믿어지나알려진바를찾지못하였으므로몇개의그림에거론된과학적사실을현대 과학적원리로다시고찰한다.

2. SOME SCIENTIFIC PHENOMENA OBSERVED BY THE CONFUCIUS

거론된 과학적 현상들

Most of the contents of the Series contains the Confucius' journey, philosophical ideas, political, and academic behaviors. However, several pictures contains some scientific phenomena observed by the Confucius. Among the 104 chain-pictures of the Confucius Sacred Acts, the content of description in 4 pictures are selected and discussed, which contains scientifically significant meaning of the His behavior or His speaking. They are No. 16, 17, 34 and 90 of the chain-picture series, on behalf of the scientific view point in the following part.

Picture No. 16. 재천관수(zai chuan guan shui; 냇가에서물을관찰하다)

十六、在川观水

孔子遇水必观。他的学生子贡问道：“君子为什么遇水必视呢？”孔子回答说：“水啊，奔流不息，好像懂得道；流行永无穷竭，好像具有德，所以君子遇水必观。”

jie
piao
오토된어없이자다.

Watching water flowing by riverside

공자는우연히물을만나면반드시관찰하였다. 그의학생자공이질문하여말하기를; “군자는(선생님은) 왜물을만나면반드시바라보십니까?” 공자가대답하여말하기를; “물은말이지, 강물이흘러그치지아니하니, 도를깨달은것과같고, 흘러가는것은영원히소모되어결국에는없어지는법이없으니, 덕을갖춘것과같다. 그러므로군자는물을만나면반드시관찰해야한다.”

Whenever Kongzi comes to a riverside, he watched the water flowing. And he explained to the pupil water flowing phenomena as a philosophical recognition.

This picture seems to be originated from the Analects 9:17, which described as “Once when The Master was standing by a stream, He observed (flowing water); “All is transient, like this! Unceasing day

and night.”(Soothill*). And another translation; “The Master was standing on the riverbank, and observed, “Isn’t life’s passing just like this, never ceasing day or night””(Ames** and 서 지문)

Fluids such as air and water is always unceasingly and transiently flowing from up to down. His observation is not only philosophical but also highly scientific, in view of the fluid dynamics, which is an important science field in the modern age.

Picture No. 17. 관기론도(guan qi lun dao; 그릇을보면서도를논하다.)

They discussed the virtue along with the gravity problem.

공자가제자들을거느리고노나라환공의사당을유람하는데, 사당 내에기기(欹器; qiqi; 기울이는그릇, inclining vessel)이있었다. 공자가제자들에게말했다; “내가 (옛날에) 듣기를, 이그릇은비어있으면기울고, 중간쯤채우면바로서고, 가득채우면뒤집어진다고하더라. (If the vessel is vacant, it inclines; when it is half-filled with water, it is stable, however, if full of water, it is toppled.) 현명한군자는극히조심할계울로여긴다.”공자는제자들을기기에다가가서물을부어시험하게하였다.

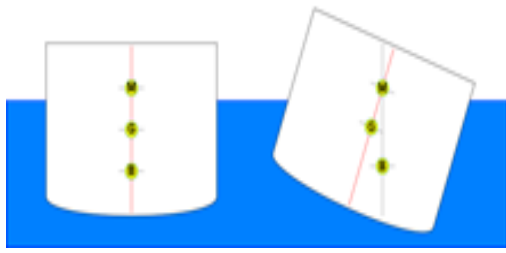
과연, 물이적을때는기기가기울어지고, 물을반쯤채웠을때는기기가바로서며, 물을가득채웠을때는기기가뒤집어져버렸다. 공자가말하였다.

“어떤사물이라도가득차면기울어져넘어지지않는것이없다.”이렇게해서제자들을교육하였다.

Kongzi and his pupil visited Hwangong’s shrine in Lu, where an inclining vessel was furnished. The vessel was used to educate the pupil for the fullness of the matters.

This topics contains the phenomena of the “center of gravity of a mass” in relation with the metacentric height principle. The metacentric height (G-M) is a measurement of the initial static stability of a floating body. It is calculated as the distance between the center of gravity (G) of a ship and its metacenter (M). A larger metacentric height implies greater initial stability against overturning. The metacentric height also influences the natural period of rolling of a hull, with very large metacentric heights being associated with shorter periods of roll which are uncomfortable for passengers. Hence, a sufficiently, but not excessively, high metacentric height is considered ideal for passenger ships. Ship stability diagram showing center of gravity (G), center of buoyancy (B), and metacenter (M) with ship upright and heeled over to one side. As long as the load of a ship remains stable, G is fixed. For small angles M can also be considered to be fixed, while B moves as the ship heels. (quoted from the Wikipedia). *This explanation can be substituted water as air, and air as water, vice verse.*

Ship stability diagram with Metacenter(M), Gravity center(G) and Buoyancy center point(B) from above in the left figure.

Picture No. 34. 관상지우(guan xiang zhi yu; 하늘을보고비가올것을미리알다.)

三十四、观象知雨

孔子出行，让弟子带上雨具，一会儿果然下起大雨。弟子问道：“你怎么知道要下雨呢？”孔子说：“《诗》说月亮离开毕星必然大雨滂沱。昨晚月亮离开毕星，所以知道今天必定下雨。”

Observing the heaven, Kongzi forecast raining.

공자가외출할때, 제자에게우구를휴대하도록하였는데, 잠시후에과연큰비가내렸다. 제자가묻기를; “선생님은어떻게비가내릴것을아셨습니까?”공자가말하기를; “<시경>에보면, 달이필성(畢星; 별자리의 28宿중 서쪽 백호 7숙 중 하나)에서멀어지면, 반드시큰비가억수같이온다고쓰여있다. 어제저녁달이필성에서멀어졌기때문에, 오늘반드시비가내릴것을알았다.”라고대답하였다.

Before Kongzi went out with his pupil, he recommended them carrying umbrellas. After a while, it rained. And so the pupil asked him how he did predict raining. He answered; “According to the Odes as written, when the moon in the heaven goes far away from the Pilsung, then should be heavy rain. I has watched that phenomena last night and I knew that.”

This heavenly phenomena could be explained with a modern optics theory, which is an airy ring phenomena. Sometimes, before raining, one can see an airy ring around the moon in the night or around the sun(달무리혹은해무리) in the daylight. This phenomenon is occurring when the cloud water drops are laying between the earth and the sun or the moon, and, only if the water drop size would be proper one to fall down to the earth as rain. This airy ring is formed by light scattering through the water drops in the air from the sunlight or moonlight. Kongzi seemed to be aware very well of the heavenly light scattering phenomena. (Also refer to the next picture No. 90) *This explanation, in part, may be not correctly coinciding with the constellation theory.*

Picture No. 90. 망오문마(wang Wumen ma; 오나라궁정문앞의말을바라보다.) From Taishan,

九十、望吳門馬

孔子與顏回登泰山，顏回望見吳國閶門外的一匹馬，誤認為是一匹絹，說：“那是一匹絹，前面染有藍色。”孔子說：“這是叫蘆葦的白馬，它身上反射的光就像長長的絹。”孔子聖明的像神仙一樣啊！

Kongzi and Yan Hui looked afar a horse in front of Wu palacegate.

공자와안회가태산(중국산동성태산시에있는산, 옛날황제가제사를지낸영산, 중국5악의하나)에올랐다.

안회가멀리오나라의궁정정문인“창문”(중국소주에있는춘추시대오나라궁정의정문)

밖에서있는말한필을바라보고, 그것이펼쳐놓은비단한필인 것으로오인하여말하기를;

“저기비단한필이있군요. 앞쪽에는남색으로염색이되어있군요.”공자가말하기를;

“저것은<루루>라고부르는백마이다. 그의몸(말의피부털가족)

위에빛이반사되어길고긴비단처럼보인다.”공자가매우현명한것이마치신선과꼭같았다! 이 사건을 설명하기에는 태산과 소주 간의 거리가 너무 멀어서 지리적 신빙성에 문제가 있다. 광산란 현상 자체를 설명하는 내용은 과학적으로 정확하다.

Yan Hui mistook a horse for a long-spread roll of silk fabrics, and said; “Over there, you see a long spread silk fabrics, which is purple-colored.” Kongzi corrected him saying; “That is a white horse naming <Lulu>, whose skin is reflecting the sunlight to shine as like a long silk fabrics.”

Kongzi was so wise that he seemed like supernatural being. He had understood exactly optical phenomena of the sun light, which is named scattering optics in the modern times. For example, the sun light shines on the horseback, then the reflected light in one direction or in all directions. An observer standing far away from the horse can feel a long band of light around the location of the horse. If the skin of that horse was non-smooth or dirty, the light scattering could not be occurred and not observed.(Kang and 강석호)

Below is a simple illustration of the scattering quoted from Wikipedia.

Scattering is a general physical process where some forms of radiation, such as light, sound, or moving particles, are forced to deviate from a straight trajectory by one or more paths due to localized non-uniformities in the medium through which they pass. In conventional use, this also includes deviation of reflected radiation from the angle predicted by the law of reflection. Reflections that undergo scattering are often called diffuse reflections and non-scattered

reflections are called specular (mirror-like) reflections.

In this description, however, a geographical question is remained in doubt. That is, the thousand miles long distance between the Taishan and the Wu's palace gate, where the horse is standing, too far to recognize the situation. Or is there any other gate near the Taishan?

3. CONCLUSION

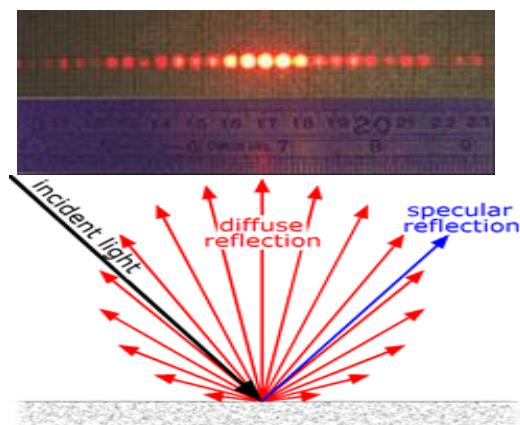
Beside these 4 pictures commented with scientific principles, there are several more pictures containing physical, agricultural, archeological and astrological phenomena, such as picture Nos. 33, 43, 55, 66, 92 and 93 etc. In the oriental classics, there are also many fields of interest regarding with various scientific concerns, which are very helpful for interdisciplinary cooperation.

4. ACKNOWLEDGEMENTS AND NOTES

전체 104개 항목 중 30여개 항목에 대하여 영남대학교 홍우흠 명예교수님의 번역 자문을 받았음을 밝혀두며 감사드린다. 제목의 번역은 먼저 한자(漢字)음을 달고 중국어 영문 병음을 표기한 후, 한글 문장으로 번역하였다. 공자성적도 그림 속의 글은 중국 고문(繁體字)이고, 그림 바깥의 해설문은 현대중국어(簡體字)이며, 내용은 완전 일치하지는 않는다.

5. REFERENCES

孔德平, “孔子聖迹图”, 現代出版社, 北京, 中國, 2007. (On which this article is based.)

Diffuse and specular reflection from a glossy surface. The rays represent luminous intensity, which varies according to Lambert's cosine law for an ideal diffuse reflector. Light rays shining on a surface of a matter are reflected and scattered in all directions

강석호, “분체공학 (Powder Technology)”, 서울, 회중당, 1995, p. 43

Kang, Sukho, et al, *Advanced Powder Technology*, 5(1); 33(1994)

서 지문; “서양인이 사랑한 공자, 동양인이 흠모한 공자, 권1, 권2”; 양서원, 서울, 2012, p. 2-74

Ames**, Roger T. and Henry Rosemont, Jr.(1998); “*The Analects of Confucius, a Philosophical Translation*,” New York; Ballantine, 1998, p.130

Soothill*, William Edward, (1910); “*Confucius The Analects*,” Mineola, N.Y., Dover Publications, 1995

<https://www.wikipedia.org>

<한글 요약>

공자성적도 104개 그림 중에는 철학적 내용이 많지만, 자연과학적 현상과 관련되는 내용도 몇 가지 포함되어 있다. 이러한 과학적 내용들 중 몇 가지를 발췌하여, 성적도 내에 포함된 내용을 자연과학적 원리로 해석하여 학문적 상호 이해를 높이도록 시도하였다.

БРЕНД И БРЕНДИРОВАНИЕ КАК ПРОДУЦИРОВАНИЯ ИМИДЖА ОРГАНИЗАЦИИ

Д.п.н., профессор Сафаралиев Б.С. (ЧелГИК),
Черезова Л.В. Дуванский социально-культурный центр. Башкортостан

Annotation: On the pages of this article, the authors make an attempt to systematize an intrinsic and structural-functional specificity of the brand as a whole and in particular in cultural institutions, as well as consider ways to create (branding) and its promotion in different its typology of cultural institutions. Given the technological processes of corporate identity for example layout Duvanskiy socio-cultural center of the Republic of Bashkortostan. with a view to introduce and promote the activities of the above-mentioned socio-cultural centre. Analyses the practices of variant of technological processes of branding in diverse cultural institutions, especially in rural areas. The main features of the brand. Summarizes the defining brand in as perfect a way of cultural institutions are associated with positive associations, fixed in the minds of people and used for its recognition and commercial promotion, reputation of the image.

Key words: brand, brand communication, branding, branding, brand, organization, cultural institutions, technological processes, corporate identity, product brand features.

В последнее время наблюдается тенденция частого употребления понятия «бренды», когда речь идёт об учреждениях культуры. Использование данного понятия обуславливается желанием показать значимость данных объектов на своей родине и за рубежом. В связи с этим встаёт вопрос об исследовании понятий «бренд», «брендинг», «брендрование» как инновационного вида деятельности применительно к региональным объектам культуры, которые стали национальным достоянием. Но в большинстве исследований отсутствует целостный подход к формированию и продвижению бренда региональных объектов культуры в российских условиях. Поэтому нами предпринята попытка комплексного анализа проблем, формирования теории и практики продвижения бренда на современном этапе.

В современной науке понятие «бренд» сначала употреблялось лишь в бизнесе и маркетинге. Поэтому актуально рассмотреть понятие применительно к этой сфере и выявить определение «бренда», относящееся уже к сфере культуры.

Обратимся к определению базовых понятий исследования. Существует не один десяток определений бренда, приведём только некоторых из них.

И.Я. Рожков и В.Г. Кисмерешкин интерпретируют бренд как известную марку, идентифицирующую и положительно представляющую во внешней среде тот или иной объект, который благодаря стимулированию его благожелательного восприятия становится авторитетным и популярным [12, с. 15].

Г.Л. Тульчинский в своём труде трактует бренд как имиджево-репутационную составляющую рыночной стоимости марки [13, с. 19].

А.Н. Чумиков утверждает, что «Бренд-это графический и смысловой образ субъекта, получившего высокую степень известности, лояльности, и, как следствие, эмоционального доверия, не требующего рациональной аргументации» [15, с.62].

«Бренд» – это множественные связи между организацией и посетителями, которые положительно влияют на репутацию учреждения культуры, служат гарантией качества и создаются при помощи бренд-коммуникаций и фирменного стиля продукта.

Имидж – это часть бренда, которая может изменяться для достижения таких целей как расширение целевой аудитории, смена фирменного стиля учреждения культуры. Бренд и имидж тесно связаны, поэтому следует аккуратно вносить изменения в имидж, так как иначе это может привести к размыванию бренда.

Формируя бренд учреждений культуры нужно делать ставку на эмоциональную составляющую. Эмоции помогают привязать целевую аудиторию к учреждению культуры и сделать их постоянными посетителями. Поэтому чтобы возник бренд необходимо предложить какую-то «изюминку». Соединение таких основ как известность, доверие и имидж, способствуют созданию полноценного бренда учреждений культуры.

Таким образом, если обобщить приведённые определения бренда и свести к единому, то, как рабочее определение возьмём следующее:

Бренд в культуре - это идеальный образ учреждения культуры, с которым связаны положительные ассоциации, закреплённые в сознании людей, использующиеся для его узнаваемости и коммерческого продвижения, репутационного имиджа.

Также приведём такое определение, как «брендрование».

Брендрование – это процесс управления созданным брендом, позволяющий популяризировать учреждение культуры за счет привлечения внимания к объекту продвижения.

Возможность посредством бренда влиять на разум и чувства общества и вызывать целенаправленные и запланированные изменения в их поведении делает его важным инструментом современного управления в сфере культуры.

Бренд побуждает общественность к определённом поведению по отношению к организации, вызывает желание потенциальных посетителей сделать выбор в пользу данного бренда. Также прошлое играет существенную роль, потому что посетители делают свой выбор, основываясь на том, какой есть у организации опыт и что, исходя из него, можно ожидать. С течением времени у населения укрепляется доверие, появляется ощущение надёжности.

Главной и самой важной задачей брендинга является задача – понравиться потребителю.

Комплекс мер, направленных на создание и продвижение бренда, имеет свои принципы и законы. Правильное их соблюдение позволит добиться максимального успеха и результата.

Основными этапами создания бренда по Макашёву являются:

- Определение контекста (описание бизнес-модели: миссии, ценностей; маркетинговые исследования – изучение внешней среды);

- Формирование имиджа бренда;
- Формализация бренда
- Продвижение бренда [7, с. 78].

При реализации бренда по этапам необходимо соблюдать основные принципы, которые также представил в своей работе М.О.Макашёв:

• **Принцип многовариантности.** Для минимизации ошибок при создании образа бренда, внешнего вида и методов продвижения всегда необходимо делать выбор из нескольких альтернативных вариантов, тем самым результат будет более оптимальным.

• **Принцип тестирования.** Все альтернативные решения подлежат оценке, или экспертами, или самими потребителями.

• **Принцип сравнительной оценки.** При оценке бренда желательно сравнивать с конкурентами.

• **Принцип последовательности.** Все этапы построения бренда требуют последовательного исполнения, которое поможет избежать неудачи.

• **Принцип ядра.** У каждого бренда должен быть свой набор качеств, это та самая идея, фишка, благодаря которому бренд знают и одобряют.

• **Принцип регулярных изменений.** Основываясь на принципе ядра, бренд, ввиду постоянно меняющихся внешних условий и непостоянства самих потребителей, должен преобразоваться. Раз в несколько лет бренд должен изменять подачу информации, заложенной в его основе, посредством преобразования своего внешнего вида и соответствующих рекламных и PR-кампаний. При этом идея остаётся неизменной. В случае изменений на рынке или внутри учреждения необходимо изменение и идеи или ребрендинг (перепозиционирование бренда).

• **Принцип цикличности.** На каком-то определённом уровне развития бренда некоторые этапы начинают циклически повторяться. Например, если мы изменяем позиционирование бренда, то должны изменить также и фирменный стиль, методы и формы продвижения [7, с. 79].

Появившись на рынке, бренд развивается и обновляется в течение всего жизненного цикла [9, с. 20]

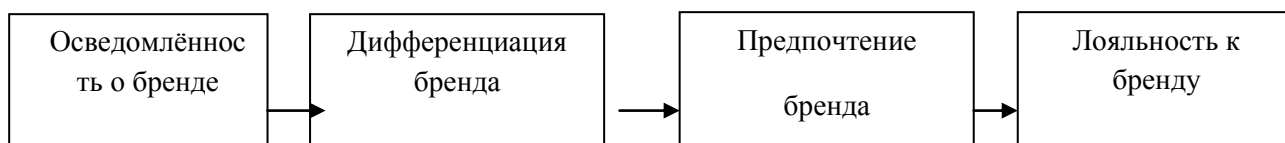

Рис.1 Жизненный цикл бренда (развитие бренда)

Поэтапное развитие бренда от простой осведомлённости до формирования лояльности обеспечивается брендингом. Обратимся к научным исследованиям брендинга других теоретиков в этой области.

Приведём следующие основные функции бренда фиксированных Г.Л.Тульчинским:

- Информационно-символическая – символика позволяет добиться популярности и узнаваемости организации и результатов её деятельности;
- Рекламная – использование репутации, легко распознаваемой, запоминающейся символики в различных рекламных акциях и программах способствует закреплению и расширению потребителей;
- Формирование и развитие социальных связей с различными целевыми аудиториями PR;
- Бренд необходим для работы с персоналом организации, для формирования внутрикорпоративной культуры;
- Эффективный бренд обеспечивает реализацию и формирование маркетинговой стратегии развития [14, с. 124].

«**Полноценный бренд** – это не просто удачное название, имидж, логотип. Это, прежде всего, некий нарратив, история, которую можно рассказать» [10, с. 94]. При создании бренда, вначале должна быть создана и рассказана история с включением опыта «за спиной». Для потребителей важно знать, какие этапы прошла организация до настоящего времени. Её прошлое играет решающую роль в брендинге, потому что потребители делают свой выбор, основываясь уже на том, какой опыт они получили и что, исходя из него, они ожидают в будущем. Настоящая сила хорошей истории бренда заключается в её глубине и убедительности, благодаря которым бренд может иметь большую силу.

Но сфера культуры, как и любая другая, не может функционировать без поддержки таких технологий, которые способны поддерживать интерес к организации и формировать лояльное

отношение потребителей. Поэтому нами были рассмотрены основные эффективные технологии брендинга.

Технологии брендинга – это совокупность средств и методов управления процессом формирования и развития бренда [6, с. 103]. Применение технологий брендинга в сфере культуры является эффективным и перспективным направлением в развитии и совершенствовании данной сферы.

Интегрированные бренд-коммуникации

Важная задача управления брендом сводится к эффективным бренд -коммуникациям, способным обеспечить максимальную эффективность в продвижении бренда.

В начале 90-х годов XX века в брендинг вошёл термин «интегрированные маркетинговые коммуникации», который потом развился в концепцию интегрированных бренд-коммуникаций. Чтобы достичь максимального расположения к бренду потребителей, организации используют различные коммуникационные технологии, включая спонсорство, событийные акции, организацию выставок, мероприятия, а также внутренние коммуникации, сообщения в Интернете и других медианосителях.

Е.А.Рудая в своей работе «Основы бренд-менеджмента» описала интегрированные бренд-коммуникации следующим образом. «*Интегрированные бренд-коммуникации* представляют собой систему взаимоотношений с потребителями, в которой каждое отдельное сообщение, исходящее от бренда учреждения, определённым образом дополняет или уточняет остальные коммуникации. Единый мощный и сконцентрированный поток устанавливает эмоциональные отношения со всеми контактными аудиториями и выражает индивидуальную суть бренда» [11, с. 150].

Интегрированные маркетинговые коммуникации объединяют различные формы и методы создания и развития образа бренда средствами рекламы, PR, формирование спроса и стимулирование сбыта, прямого маркетинга.

PR – технологии

В современном мире организации культуры становятся всё более зависимыми от правильно построенных PR-технологий, которые помогают стать полноправными конкурентами на рынке. «Благодаря PR-технологиям создаётся бренд организации. Владение технологией PR становится одним из основных требований к компетентности современного управленца», – отмечает в своём учебном пособии Г.Л. Тульчинский. Связи с общественностью призваны решать задачи формирования имиджа, репутации организации, отдельных личностей, то есть благоприятной коммуникативной среды [13, с. 124].

По мнению О.Л. Гнатюка «PR-инструменты — это различные средства и методы, применяемые в деятельности по связям с общественностью, с целью достижения поставленных коммуникативных задач» [1, с. 256].

С.М. Емельянов рассматривает инструменты PR следующим образом: Инструменты PR - предмет, устройство, механизм, машина или алгоритм, используемые для воздействия на объект: его изменения или измерения в целях достижения полезного эффекта [3, с. 25].

Говоря о специфике PR-деятельности в сфере культуры, Т.В. Козлова в своей работе выделяет следующие особенности:

❖ *Богатый опыт организации и проведения культурно-массовых мероприятий.*

В силу своей специфики именно организации сферы культуры обладают необходимой для этого материально-технической базой и творческими ресурсами и опытом.

❖ *Близость к структурам власти.*

Данный аспект проявляется в бюджетном финансировании организаций властными структурами, их подотчётностью представителям министерства культуры, что позволяет ***быть ближе к официальной информации.***

❖ *Целевая аудитория.*

В группу целевой аудитории попадают потребители услуг культурных учреждений, а также их потенциальные посетители. Проводя рекламные кампании по продвижению своей организации на арт-рынке, учреждения находятся в борьбе за потенциальную аудиторию.

❖ *Возможность привлечения спонсоров.*

Речь идёт о спонсорах, в которых (несмотря на дотации со стороны государства) нуждается сфера культуры. Привлекая к сотрудничеству различных спонсоров, учреждения культуры помогают им сделать собственный PR: формировать и продвигать их имидж и репутацию, приобретать большую известность, получать дополнительные возможности рекламы. В маркетинге это называется фандрайзингом [14, с. 25-26].

Г.Л. Тульчинский приводит понятие фандрайзинга в работе «Менеджмент в сфере культуры». «Фандрайзинг, по его мнению, – это процесс привлечения источников финансирования организацией с целью реализации определённых мероприятий или новых проектов» [14, с. 278].

Фандрайзинг ориентирован на привлечение средств от спонсоров, как дополнительного финансирования. Это позволяет расширить деятельность учреждения культуры.

❖ **Сотрудничество со СМИ ("media relations")**

Подобное сотрудничество является эффективным средством связи с широкой общественностью. В данном случае мы наблюдаем взаимовыгодное сотрудничество: с одной стороны, прессе необходим громкий новостной повод, который и подаёт ей та или иная организация, с другой – сама организация получает освещение новых информационных поводов.

Для создания, продвижения и закрепления бренда необходимы хорошо продуманные долговременные программы. Этому способствует участие организации в фестивалях, конкурсах, проектах, гастрольные поездки, связанные с формированием и продвижением удачного имиджа и репутации. Также, организациям культуры необходимо устанавливать сотрудничество со СМИ через такие формы регулярной коммуникации, как: презентации, брифинги, пресс-конференции, "круглые столы", публичные дискуссии.

Рис.2. Графическое развитие логотипа

М.Р. Душкина в своём труде разделяет PR-деятельность на внутренний и внешний PR. Внутренний PR включает в себя разработку имиджа, как объединяющего начала для сотрудников, главной задачей которого является создание творческой атмосферы в организации культуры.

Внешний PR включает:

- PR - мероприятия по связям с общественностью целью которых является поддержание благоприятных отношений общественности с организациями культуры. Такими мероприятиями занимается отдел по связям с общественностью, имеющийся практически в любой организации;
- Организацию PR-кампаний, состоящих из комплекса взаимосвязанных PR-акций и мероприятий. PR-кампания призвана сформировать или изменить отношение общества к организации культуры. Разработкой PR-кампаний занимается также отдел по связям с общественностью [2, с. 270].

Отдел по связям с общественностью призван помочь в разработке эффективного плана коммуникации с различной целевой аудиторией.

Любая организация культуры, приступая к собственной работе, обязана определить конкретные цели PR и создать надлежащие PR-программы, куда должны быть интегрированы такие элементы, как: определение миссии организации, SWOT-анализ ситуации, цели и задачи, принципы и способы работы, определение целевой аудитории, отбор каналов массовой коммуникации, и оценку результатов. По-другому, можно это назвать книгой о бренде или «Брендбук».

Наиболее важной и одновременно сложной формой внешней текущей PR - деятельности считается проведение PR-кампаний. М.Р.Душкина даёт определение PR-кампании следующим образом: «PR-кампания – комплексное и многократное использование PR-средств и рекламных материалов в рамках единой концепции и общего плана воздействия на мнения людей в целях популяризации имиджа, поддержания репутации» [2, с. 153].

Ещё одной технологией брендинга является *интернет-брендинг*.

Развитие интернет-пространства оказывает большое влияние на брендинг, предлагая для него различные возможности. Интернет представляет собой высокоэффективный коммуникативный канал, способствующий быстрому развитию бренда. Главное преимущество интернета – он позволяет индивидуализировать сообщение при массовом охвате. Так описывает основные преимущества Е.А. Рудая в работе «Основы бренд-менеджмента»[11,с.129]. Развитие бренда в глобальной сети предполагает чёткое позиционирование, определяющее идею и концептуальную целостность бренда. Примеры актуальных современных интернет-площадок: официальные сайты

организаций, Youtube, Instagram, Вконтакте, Facebook, Одноклассники, мобильные приложения в виде мессенджеров для рассылки сообщений в общем диалоговом окне.

Также, Е.А. Рудая обращает своё внимание на то, что продвижение брендов в интернете оказывает формирование позитивного опыта общения с потребителями, что предполагает создание удобной системы коммуникации. Особая роль в этом процессе отводится бренд-сообществам [11, с.148].

Ребрендинг

В процессе развития учреждение культуры, бренд может существенно измениться за счет ребрендинга: «Ребрендинг – это комплекс мероприятий по изменению всего бренда, либо его составляющих (названия, логотипа, визуального оформления, миссии, дополнительных графических разработок и т.д.).

Когда мы говорим о ребрендинге, то имеем в виду, по мнению А. Назайкина «изменения образа, имеющегося в сознании потребителя», т.е.:

- дифференциация бренда (усиление его уникальности);
- усиление бренда (рост лояльности потребителей);
- увеличение целевой аудитории бренда (привлечение новых потребителей) [8].

Филипп Котлер и Джоанн Шефф выдвигают такое мнение, что для организаций культуры возникают три основные маркетинговые проблемы:

- Поиск рынка для своих культурных предложений. Поскольку организации искусств постоянно представляют такие продукты, которые могут не отвечать спросу публики, им необходимо не просто удовлетворять нужды людей, но и искусственно создавать у общественности потребности в своём культурном благе;

- Организациям культуры надо постоянно развивать и обучать свою публику, настраивать её на современные тенденции в сфере культуры. Но это требует весьма длительного времени.

- Каждому учреждению искусства надо сохранить своего потребителя, что представляется достаточно сложной задачей, учитывая то, что культурный продукт часто меняется [5, с. 35].

Можно сказать, что каждая организация культуры должна постоянно вести мониторинг тенденций, происходящих в культурном пространстве и в обществе.

Исследование брендинга как инновационного вида деятельности в работе учреждений культуры показало, что эффективным средством в продвижении являются технологии брендинга, такие как маркетинговые коммуникации. Эти технологии вступают в сложные отношения с имеющимися инструментами продвижения учреждений культуры, создавая новые, современные направления развития искусства. Ориентация на удовлетворение потребностей – основополагающий принцип маркетинга.

Рис.3. Пиктогаммы

На пример, пиктогаммы используются для внутренней коммуникации в учреждениях социально-культурной сферы как элемент стиля, для идентификации услуг, предоставляемых таковыми учреждениями.

Таким образом, рассмотрев учреждения в целом и, культуры в частности в общей системе

маркетинговых технологий, можно обозначить следующую специфическую черту: учреждения культуры обладают мощным каналом взаимодействия с общественностью, под которым подразумевается пресс-служба, которой не хватает многим учреждениям культуры. Возможности организаций в сфере культуры позволяют вкладывать в продвижение весь свой творческий потенциал. Именно использование элементов «игры», «перформансов» позволят наиболее эффективно работать с современной аудиторией, отвечая вызовам быстро меняющегося мира инновационных технологий. Любое начинание нуждается в соответствующей общественной поддержке, поэтому роль маркетинговых технологий растёт. Единая концепция развития, которая будет согласована друг с другом, позволит выработать системность в работе, а постоянное вовлечение аудитории в коммуникацию с брендом, позволит решить проблему не достаточной посещаемости целевой аудитории.

Литература:

1. Гнатюк О.Л. Основы теории коммуникации / О.Л. Гнатюк. – М.: Учебное пособие, КНОРУС, 2010. – 256с.
2. Душкина, М.Р. PR и продвижение в маркетинге: коммуникации и воздействие, технологии и психология / М.Р. Душкина. – СПб.: Питер, 2010. – 560с.
3. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / С.М. Емельянов, СПб.: Питер, 2009. – 384с
4. Козлова, Т.В. PR-деятельность учреждения культуры. Аналитика и планирование PR-кампании / Т.В.Козлова // Справочник руководителя учреждения культуры. – 2006. - №12. – С. 50-57 [Электронный ресурс]. – URL: http://www.library.ru/1/kb/articles/article.php?a_uid=295 (Дата обращения 3.10.2018)
5. Котлер, Ф. Все билеты проданы. Стратегии маркетинга исполнительских искусств / Ф.Котлер, Дж.Шефф. – М.: Классика-XXI, 2004. – 688 с.
6. Мазилкина, Е.И. Брендинг / Е.И. Мазилкина. – 2-е издание. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К»; Саратов: ЛА ООО «БизнесВолга», 2012. – 224 с.
7. Макашёв, М.О. Бренд: Учебное пособие для вузов / М.О. Макашёв. – М.: Юнити – Дана, 2004. – 207 с.
8. НазайкинА. Ребрендинг// Узнай о рекламе больше.// URL: http://www.nazaykin.ru/br_rebranding.htm (Дата обращения 28.10.2018)
9. Петров, Л.В. Массовая коммуникация и культура : автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. фил. наук: 17.00.08 / Л.В.Петров. – Санкт-Петербург, 1991. – 35с.
10. Прохоров, Е.П. Исследуя журналистику / Е.П. Прохоров. – Москва, 2005. – 202 с.
11. Рудая, Е.А. Основы бренд-менеджмента: Учебное пособие для студентов вузов / Е.А. Рудая. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 256 с.
12. Рожков, И.Я. «Бренды и имиджи / И.Я. Рожков, В.Г. Кисмерешкин. – М.: «Рип-холдинг», 2006. – 256 с.
13. Тульчинский, Г.Л. PR в сфере культуры: Учебное пособие / Г.Л. Тульчинский. – Санкт-Петербург-Москва-Краснодар, 2011. – 576 с.
14. Тульчинский, Г.Л. Менеджмент в сфере культуры / Г.Л. Тульчинский. – СПб: Издательство Лань, 2001. – 384 с.
15. Чумиков, А.Н. Реклама и связи с общественностью: Имидж, репутация, бренд / А.Н.Чумиков. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 159 с.

A STUDY ON THE CONFLICTS BETWEEN THE GRANDFATHER AND THE GRANDSON CONTAINED IN MUKJAE LEE MUN GEON'S 『YANGAROK』

Jeong, Si-youl (Yeungnam Univ. Korea)

This study takes as its text 『Yangarok』, the record written by Mukjae Lee Mun Geon (1494-1567) about his grandson rearing and examines the conflicts between the grandfather and the grandson. The reason it is focused on the conflicts between the grandfather and the grandson particularly among many aspects of Yangarok is that the paper notices the dual feelings of love and hatred lying in the mind of Mukjae, the subject of the narrative. Because the record of grandson rearing plainly reflects the dual elements of the grandfather, love and hatred, expectation and disappointment, and hope and resignation, it shows the acute conflicts between the two persons well.

At the time of the grandson's birth, Mukjae went through a gloomy period both in family and socially. He had to taste tremendous frustration in the status as an exile pushed back from the center of the political world, and his only son was handicapped, so he could not expect his caring after that. Spending each day in such frustration, he faced the birth of his grandson just like a miracle. However, the excitedness and expectation he had in the beginning of the child raising were turned into disappointment and complaining as time went by. His change lets us think about the distance between love and hatred existing in human relations.

This study analyzes Yangarok but is focused on the conflicts between the grandfather and the grandson for further discussion, so it attempts to understand Yangarok from a different perspective. First of all, Chapter 2 of this article notices the fact that cause results in effect and examines the ultimate factors raising grandfather-grandson conflicts. Next, Chapter 3 considers the concrete aspects of grandfather-grandson conflicts. Based on the above examination on the causes and aspects of the conflicts, Chapter 4 focuses on the value that Yangarok has as the material for introspection and lays the ground to think about the messages that this record implies for contemporaries.

조선 시대 조부와 손자의 애정과 갈등 -默齋 李文樞의 『養兒錄』을 대상으로-

1. 『養兒錄』에 대한 소개

『養兒錄』은 默齋 李文樞(1494-1567)이 손자를 양육하면서 남긴 기록물이다. 『양아록』의 저자인 이문건은 조선 중기의 문신으로 본관은 星州, 자는 子發, 호는 默齋, 休叟이다. 그는 靜庵 趙光祖의 문인으로 기묘사화와 을사사화를 겪었으며, 그 과정에서 경북 성주에 20여 년간 유배되었다가 결국 그곳에서 생을 마쳤다.

16년간의 기록인 『양아록』은 크게 3단 구성을 보인다. 먼저 제1단에서는 목재 본인의 自序와 손자 출생 시의 기쁨을 담은 읍시 한 수, 출생 당시의 상황과 改名에 대해 언급한 산문 한 편, 성주 목사 조카 李燭이 보내준 축시가 등장하며, 제2단에서는 본격적인 양아의 내용을 35제의 시로 담아냈다. 그리고 마지막 제3단에서는 음주에 대한 경계, 가족에 대한 소개, 世系, 축원문, 자신의 성품에 대해 자책하는 글로 마무리 했다.

2. 작자의 절박한 상황

자녀를 기준으로 볼 때 목재는 다복하지 못했다. 그의 부인 김 씨는 아들 셋, 딸 둘을 잉태했으나 장남 燾을 제외하고는 유산이나 질병 등으로 모두 잃었으며, 설상가상으로 하나 남은 아들마저도 열병을 앓은 후 장애인이 되고 말았다. 아들 온은 두 번 장가를 가서 아들 하나와 딸 둘을 두었는데, 목재는 손녀에 대해서는 손자가 아닌 까닭에 애정이 가지 않는다고 스스로 밝혔다. 이러한 그가 비로소 58세에 얻은 손자의 성장을 지켜보며 기록한 『양아록』은 할아버지의 지극정성을 보여주는 사랑의 결정판이라 하겠다.

손자의 출생 당시 목재는 사회적으로나 가정적으로 암울한 시기를 보내고 있었다. 중앙 정계에서 밀려난 유배인의 신분으로 상당한 좌절감을 맛봐야 했으며, 외아들은 장애를 가진 殘疾之人이었기에 後嗣를 기대하기 어려운 상황이었다. 절망감에 휩싸여 하루하루를 보내던 그에게 손자의 출생은 실로 기적과도 같은 일이었다. 그러나 양아의 초기에 보이던 설렘과 기대는 시간이 지날수록 실망과 불만으로 바뀌어 갔는데, 이러한 변화는 인간관계에 존재하는 愛憎에 대해 생각해 보게 한다.

3. 절대적 사랑의 구현 의지

손자에 대한 목재의 애정은 기록의 구체성에서도 잘 나타난다. 손자의 성장을 지켜보는 그의 시선은 상당히 미시적이어서 감정의 표현이나 행동의 묘사가 무척이나 세밀하다. 노년에 얻은 손자

의 안녕을 위한 그의 간절한 기원은 절대자를 향한 공손하고 겸허하기 그지없는 축원문에서도 여실히 드러나는데 이러한 사랑의 이면에는 손자를 유목적적 대상으로 여겼던 그의 인식이 자리하고 있었다. 그랬기에 절대적 사랑은 자연스럽게 엄격한 훈육으로 이어졌다.

목재는 손자의 一舉一動에 一喜一悲하며, 河海와 같은 부모의 은혜를 떠올리기도 하고, 손자를 통해 혈육의 정과 살아가는 이치를 느끼기도 했다. 그는 아들을 대신한 養兒의 책임자로서 부족함 없는 온전한 사랑의 제공자가 되고자 고군분투했는데, 그의 이러한 지극정성이 빛을 발하고 완성을 보기 위해서는 손자의 적극적 호응이 따라 주어야 했다.

손자의 출생을 기뻐한 시에서, “귀양살이 쓸쓸하던 차에 마음 흐뭇한 일이 생겨, 내 스스로 술 따라 마시며 자축하네.”라고 했듯이 손자가 태어날 무렵 목재의 인생은 무료하기 그지없었다. 그런 그에게 새로 태어난 손자는 한 줄기 빛과 같은 존재였다. 안팎으로 더 이상의 희망을 품는 것이 무리였던 시절에 그는 마침내 미래를 기약할 수 있는 가능성을 본 것이다. 그런 까닭에 그는 소소하기 그지없는 육아의 기록을 남기며 손자에게 온갖 정성을 쏟았다. 목재는 자신의 이러한 마음을 훗날 손자가 알게 된다면 조부의 사랑을 생각해서라도 더욱 훌륭한 인물이 되고자 애쓸 것으로 여겼다.

아들에 대한 기대가 좌절된 목재로서는 손자에게 거는 기대가 남다를 수밖에 없었다. 그는 손자가 출생했을 때 “손자의 용모는 단아하고, 관상이 평범치 않았다.”고 적었으며, 이름 또한 성장하면서 길하라는 뜻에서 ‘淑吉’이라 지었다. 자신의 상처를 손자로부터 보상받고자 하는 그의 인식은 이런 기록들에서 단적으로 나타난다.

목재는 하늘이 자신을 저버리지 않고 손자를 내려주신 데 대해 감사하며, 앞날에 조상의 陰佑가 있기를 기원했다. 손자는 목재가 외출에서 돌아오지 않으면 슬픈 표정으로 기다리다가, 그를 보면 뛰어와서 안겼다. 이처럼 사랑스런 손자의 모습을 보면서 목재는 한 뿌리 한 가지에서 나온 혈육이 살아가는 이치를 말하며, 손자에 대한 무한한 사랑을 다짐했다.

4. 보상심리의 좌절과 체벌

『양아록』을 통해 유추할 수 있는 목재와 손자의 갈등 요인을 저자인 목재의 사회적·가정적 상황, 손자에 대한 목재의 인식 상태, 손자를 향한 절대적 사랑이라는 세 측면에서 살펴볼 수 있다. 이 세 가지는 갈등 유발의 직접적 인자들로서 연쇄적 관계를 맺고 있다. 목재는 유배된 죄인의 신분으로 예전보다 영락한 처지에 놓여 있었으며, 자식을 통한 재기를 기대하기도 어려운 형편이었다. 이러한 상황에 처하고 보니 어렵사리 얻은 손자에 대한 그의 기대는 자연히 커질 수밖에 없었으며, 가문을 재건할 인물은 오직 손자뿐이라는 절박한 인식은 절대적 사랑으로 이어졌다. 그러나 이 모든 상황이 어린 손자에게는 무거운 짐일 수밖에 없었기에 두 사람 간의 갈등은 불가피한 것이었다.

『양아록』에는 목재가 손자에게 자신의 욕망을 투사했음을 확인할 수 있는 대목이 자주 등장한다. 그는 자신의 못다 이룬 꿈을 이루어줄 대리인으로 손자를 바라보았는데, 그의 이러한 시선은 손자에 대한 지나친 의미 부여로까지 이어졌다. 이처럼 손자를 유목적적인 대상으로 인식하게 되면 손자에 대한 사랑은 곧 자기 욕망의 성취와 직결되고 만다. 당시의 사회상을 생각했을 때 충분히 이해가 가는 부분이지만 양아에 있어서 이러한 점이 오히려 해가 될 수 있음은 주지의 사실이다.

입신양명해서 가문을 일으켜야 한다는 조부의 소망에는 아랑곳하지 않은 채 오직 천진난만한 본성과 오감이 이끄는 대로 움직이는 손자에게 그가 실망하고 분노한 것은 본인의 유배와 아들의 불행으로 인해 감수해야 했던 질곡의 세월에 대한 보상을 너무나도 간절히 바라고 기대했기 때문이었다. 스승 조정암이 賜死되자 세간의 이목을 신경 쓰지 않고 스승의 장례를 모셨다는 사실에서 알 수

있듯이 목재는 자신의 판단이나 생각에 확신을 가지고 살아가는 인물이었다. 하지만 그의 이러한 성품은 손자의 행동에 못마땅함이 있으면 조금씩 화를 내고, 심지어 매를 들도록 하는 데 크게 일조했다.

목재가 불만과 우려를 표한 부분은 주로 손자의 조급한 성품과 음주벽, 학문하는 자세에 관한 것이었다. 유아기 때 그토록 애지중지 키운 손자가 조부에게 반항하고, 그 뜻을 거역하는 모습을 보며 목재의 탄식은 깊어만 갔는데, 실상 동심의 세계를 이해하기에는 손자에 대한 그의 기대가 너무 컸으며, 조부의 뜻을 헤아리기에는 손자가 너무 어렸다. 목재는 손자의 어긋난 행동을 바라보며, 자신의 바람이 요원해질 것이라는 데 생각이 미치자 조급함을 느꼈다. 손자에게 걸었던 기대의 붕괴는 그가 가진 보상심리의 좌절로 이어졌기에 그는 이로 인한 내면적 분노를 종종 체벌의 형태로 표출했다.

5. 성찰의 자료로서의 『養兒錄』

『양아록』은 조부가 남긴 손자의 양육 기록이다. 그 당시 목재의 처지와 심경을 생각한다면 실로 눈시울을 붉히게 만드는 기록이라 해도 과언이 아니다. 하지만 목재가 그토록 기대를 걸었던 손자는 1594년 44세의 나이로 크게 이름을 내지도, 장수하지도 못한 채 세상을 떠났다. 하지만 목재의 묘비에 새긴 글자를 손자가 썼다는 사실이나 손자가 임진왜란 당시 의병 활동을 했고, 대를 이을 아들을 둘이나 낳았다는 사실이 목재에게는 조금이나마 위로가 되었으리라 생각된다.

『양아록』에는 목재의 심리적 추이가 잘 나타나 있는데, 특히 손자에 대한 사랑과 기대가 갈등과 실망으로 이행되는 모습이 참으로 인상적이다. 실상 인간의 운명에는 인욕이 넘어설 수 없는 한계가 분명히 존재함에도 불구하고, 양아의 과정에는 어쩔 수 없이 양육자의 욕심이 개입되기 마련이다. 그런 측면에서 본다면 양아란 인욕이 넘어설 수 없는 한계에 대한 도전인 셈이다.

일반적으로 글을 쓴다는 것은 자신을 되돌아보는 기회가 된다. 『양아록』의 저자인 목재 역시 그리 길지도 짧지도 않은 이 기록의 과정에서 그러한 성찰의 경험을 가졌을 것이다. 祖孫간의 갈등은 동심에 대한 이해가 부족한 데도 큰 원인이 있었다. 어린아이가 마음껏 신나게 노는 것은 본능적인 행동이지 양육자의 소망에 대한 도전이 아니다. 실상 아이의 존재 이유는 양육자의 기대나 가문의 명예와는 무관한 것이다. 하지만 목재는 자신의 상황이 절박했기에 손자를 목적적인 대상으로 인식했고, 그것은 절대적 사랑을 구현하고야 말겠다는 의지로까지 이어졌다. 그에게는 손자의 동심을 이해할 여력이 없었고, 양아의 과정에서 두 사람의 충돌은 불가피했다.

본고에서는 조부의 마음이 손자에 대한 처음의 기대를 접고 현실을 수용해 가는 미시적 기록의 대목들에서 내리사랑에 개입된 인욕과 이로 인한 폐해가 여실히 드러남을 확인할 수 있다.

БУЮК ИПАК ЙЎЛИДАГИ ШИМОЛИЙ УСТРУШОНА ШАҲАРСОЗЛИК МАДАНИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИДАН

Т.ф.н., доцент Ғаниев К., ўқитувчи Эрназаров Т., СамДАҚИ

Annotation: The article depicts the formations and development of urban planning culture through historical sources and archeological information which along the transit trade roads passed in ancient Usturshona. The information on caravanserais, residential buildings, fortresses, small towns and cities located along Zamin and Jizzakh oasis in the medieval ages is described in the article.

Key words: Great Silk Road, Usturshona, cities, fortresses, “castle culture”, coins, caravanserais, sources, archeological information.

Қадимда бир томондан Суғд ва Бактрия, иккинчи томондан Чоч ва Фарғона оралиғидаги географик кенгликда жойлашган Уструшона Ўрта Осиё ижтимоий-иқтисодий ва маданий алоқалар ривожига сезиларли роль ўйнаганлиги тарихий манбалар, ўзбекистонлик ва тожикистонлик олимлар илмий тадқиқотларида келтирилган археологик маълумотлардан маълум. Ушбу маълумотлар “қалъа

маданияти” номи билан машҳурдир. Чунки, бу даврда ҳаёт асосан мустаҳкам кўрғонлар ва аҳоли турар жойларида кечган, шаҳар майдонлари чекланган бўлган. Жумладан, Уструшона пойтахти Бунжикат майдони 10 гектардан ошмаган, Сабат, Дизак шаҳарлари, Қўштепа, Каттақиртепа шаҳарчалари майдони ҳам унча катта бўлмаган. Тарихий манбаларда шу даврда Уструшона ҳақида дастлабки ёзма маълумотлар келтирилган. [Грицина, Мамаджанова, Мукимов, 2013, С.10]

Манбалардан маълумки IV-V асрларда Уструшона мустақил ўлка сифатида танилган. Унинг жойлашган ҳудуди, номи, чегараси ҳақида Хитой ҳамда араб манбаларида маълумот берилган. Ҳозирга қадар “Уструшона” терминининг келиб чиқиши номаълум. [Грицина, Мамаджанова, Мукимов, 2013, С.119] Лекин унинг номи будда худоларидан бири – Судуршананинг номини эслатади. Бу ўхшашлик тасодиф эмас, чунки бу даврда Уструшона ва Ҳиндистон савдо алоқалари йўлга қўйилган эди. Уструшона подшоши Сатачари III чиқарган танга пулининг олди бетида фил тасвирланганлиги икки мамлакат ўртасида савдо алоқаларининг ривожланганлигидан далолат беради. Тангалар дастлабки подшоларнинг номлари ҳақида тўлиқ маълумот бермайди. Аммо О.И.Смирнованинг эътирофи этишича сўнгги кушонлар даврига оид тангаларда Уструшонанинг дастлабки машҳур афшинларидан Чирдмиш тасвирланган. [Смирнова 1981, 32-33]

Уструшонадан топиб ўрганилган тангалар дастлабки афшинлар даврида халқаро савдо алоқалари кучайиб, савдо-сотиқ ишлари Буюк ипак йўлининг тармоқлари бўйлаб авж олганлигидан далолат беради. Зомин яқинидан VII ва VIII аср бошларида фаолият кўрсатган дастлабки машҳур Азлартепа қарвон саройининг топилиши бунга мисол бўла олади. Сўғддан чиққан қарвон йўлининг Уструшонадан ўтиши ўрта аср шаҳарлари ва аҳоли турар жойларининг шаклланиши ва раванкига, маҳаллий савдогарларнинг янада бойишига олиб келди. [Грицина, Мамаджанова, Мукимов, 2013, С.37-40]

Қадимги ва антик даврдаёқ Уструшонада Нуртепа, Хонтепа, Сағанактепа каби 16 та аҳоли яшайдиган мавзелар шаклланилиши аниқланган. [Буяков, Грицина, 2006, С.92]. Бу эса милoddан аввалги I минг йилликнинг охири ва милoddий IV асрларда Шимолий Уструшонада аҳоли зич яшаганидан далолат беради. Ушбу мавзелар яшаш учун қулай бўлган ҳудудларда шаклланилиши бўлиб, уларнинг деярлик барчаси деҳқончилик учун қулай бўлган дарёларнинг қуйи ва ўрта оқимида жойлашган.

Илк ўрта асрларда нафақат Уструшона балки Ўрта Осиёнинг барча қадимий воҳаларида ҳаёт фаоллашганилиги кузатилган. Текислик ва тоғ олди ҳудудларда аҳолининг кўпайиб бориши Уструшонани кесиб ўтган қадимги транзит қарвон савдо йўллариининг жонланишига, урбанизация жараёнларининг тезлашишига олиб келди. Ушбу тарихий жараёнлар А.Э.Бердимуродов, А.А.Грицина, М.Х.Пардаевлар, Т.В.Беляева каби таниқли археолог олимлар томонидан ўрганилган, тарихий ёдгорликларнинг класификацияси берилган. [Бердимуродов, 1985, Грицина, 1990, Грицина 1988, Грицина 1994, Грицина 2005, Пардаев, 1991, Беляева 1990].

Ривожланган ўрта асрларда тоғ олди ва чўл ҳудудларида ҳамда магистрал савдо йўллари бўйлаб нисбатан катта бўлмаган шаҳарлар, аҳоли мавзелари шаклланилиши. Тарихий манбалар Шимолий Уструшонада Харкан, Зомин, Дизак, Куркат, Гулакандоз каби 12 та шундай шаҳарлар борлиги ҳақида маълумот беради. [Буяков, Грицина, 2006, С.93] Савдонинг ривожланиб, Буюк ипак йўлининг янада фаоллашиши қарвон савдо йўллариини ободонлаштириш заруратини келтириб чиқарди. Бу иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан аҳамиятли бўлган кўплаб қарвон-саройлар қурилишига олиб келди. Ана шундай қарвон-саройлар Шимолий Уструшонанинг транзит савдо йўлларида пайдо бўлганлигини тарихий манбалар ҳамда археологик тадқиқотлар тасдиқлайди. Ушбу қадимги қарвон-саройлар, нафақат Уструшона ва Мавороуннахрнинг иқтисодий, сиёсий ва маданий алоқаларида, балки транзит савдонинг юксалишида ҳам муҳим роль ўйнаган. Қарвонсаройлар қатор вазифаларни бажарганлар. Уларда савдо қарвонлари қабул қилиниб, савдо кўргазмалари ташкил қилинган, савдо-сотиқ ва мол айирбошлаш ишлари амалга оширилган. Кўп ҳолларда қарвон-саройлар қалъа, ҳарбий турар жой, омборхона ҳамда маънавий-маданий марказ вазифаларини ҳам бажарганликлари кузатилган. Айрим қарвон-саройларда савдогарлар озиқ-овқат, кўрпа-тўшак, уларнинг от уловлари эса ем-хашак билан таъминланиши йўлга қўйилган.

Ёзма манбаларда таъкидланишича Шимолий Уструшонада IX-XIII асрларда кўплаб қарвонсаройлар фаолият кўрсатган бўлиб, уларнинг кўпчилиги Зомин ва Дизакда жойлашганилиги ҳақида маълумот берилган. X асрда Дизак ҳукмдори томонидан қурилган Худайсор ҳамда катта ер эгаси зодагон Бадр Кушайр қурдирган Хасан қарвонсаройларининг довуғи Шимолий Уструшонада кучли бўлганилиги маълум.

Араб тарихчилари ва сайёҳларининг маълумотларига қараганда ривожланган ўрта асрларда Шимолий Уструшонада кўплаб шаҳарлар бўлган. Жумладан, Аҳмад ул-Котиб Уструшона улкан ва

муҳим аҳамиятли мамлакат эканлиги, унда қалъа ва катта шаҳарлар борлиги ҳақида маълумот беради. Номалум муаллифнинг “Ҳудуд ал-олам” асарида кўрсатилишича X асрда Уструшона кўплаб шаҳар ва вилоятлар (округлар) бўлган ривожланган улкан мамлакат сифатида ифодаланган. [Буряков, Грицина, 2006, С.130]. Дизак мамлакат пойтахти Бунжикатдан кейин катталиги ва аҳамияти жиҳатдан йирик шаҳарлардан бири эди. Муҳим савдо ва кўчманчилар йўли чорраҳасида жойлашган Дизак работлар билан ўралган кичкина, лекин қудратли қалъадан қисқа вақт ичида катта шаҳарга айланган. Қадимги Дизак катта бўлмаган қалъа, шаҳарча маъносини англатади. Дизак шаҳрининг асосини қадимги Калиятепа ёдгорлиги ташкил қилганлиги олимлар томонидан аниқланган. [Пардаев, 2000]. IX-X асрларда у атрофи боғлар билан ўралган, аҳоли зич жойлашган шаҳар бўлиб, кўплаб работлари билан машҳур эди. Самарқанддан чиққан савдо қарвонлари ҳозирги Булунғур яқинидаги Қатвон чўли орқали қадимги Уструшонанинг шимоли-ғарбий ҳудудларининг маркази бўлган Дизак шаҳрига кириб борган. Савдо қарвон йўли Дизакдан Мирзачўл, Ховос орқали Шош ва Фарғонага қараб кетган. Унинг бир тармоғи Бинокат йўли орқали Шошнинг маркази Бинокатга етиб борган.

Шимолий Уструшона шаҳарлари қаторида Зомин мамлакат пойтахтидан кейин иккинчи шаҳар ҳисобланган. Зомин музофоти тўғрисида дастлабки маълумот VIII аср бошларидаги тарихий манбаларда учрайди. IX асрда яшаган муаллиф ал-Ёқуб Уструшона ҳақида батафсил маълумот бериб, уни 400 қалъа ва бир неча йирик шаҳарлари мавжуд мамлакат деб эътироф этган. Ушбу шаҳарлар қаторига Зомин, Култепа, Миққўрғон, Қўштепа, Эски Ховос, Октепа, Азлартепа, Жартепа, Қоратепе каби шаҳарларни киритган. Шу даврда яшаган географ ва сайёҳ Хурдодбеҳ Зомин шаҳри Шош ва Фарғона савдо қарвон йўлининг кесишган ҳудудда жойлашганлиги, сайёҳлар тўхтаб ўтадиган шаҳар эканлигини таъкидлаган. Манбаларда қайд этилишича, шаҳар мудофаа деворлари билан ўралмаган, лекин мустаҳкам қалъа деворлари бўлган.

Араблар босқини даврида Шимолий Уструшонанинг Дизак, Сабат, Зомин каби шаҳарлари бузиб ташланиб харобазорларга айлантирилганлиги туфайли, аҳоли бошқа ҳудудларга кўчган. Кейинчалик ушбу аҳоли яшаш жойларида арк, шахристонлар пайдо бўлиб, янги шаҳарлар шаклланишлари кўҳна тарихдан маълум. Сабат Зоминга яқин аҳоли пункти бўлиб, Сугддан Хўжанд ва Фарғонага ва ундан Хитойга ўтиб кетадиган катта транзит савдо йўлида жойлашган йирик мавзе бўлган. Сабат шаҳрининг шаклланиш жойи, номи ҳақида турли хил фикрлар мавжуд. Сабат ўрта асрларда Шимолий Уструшонада жойлашган аҳоли пунктларидан бири эканлиги ҳақида сайёҳлар ҳам маълумот бериб, унда оқар сув борлиги, уни боғлар ўраб турганлигини таъкидлаганлар. Бу оқар сувнинг манбаи Хўжамушкансой бўлса керак. [Беряков, Грицина, 2006, С.158-159]. Манбаларда келтирилган маълумотларга қараганда Сабат қарвон йўллари туташган ҳудудда жойлашган. Қарвон йўлининг бири Хўжамушкансой оқими бўйлаб Шимолий Уструшонанинг “бош шаҳри” – Бунжикатга, иккинчиси эса Ховос орқали Шош воҳасига қараб кетган. [Беряков, Грицина, 2006, С.160].

Култепа шаҳарчасида олиб борилган тадқиқотлар шаҳар лойиҳаси, ривожланиш динамикаси, шаҳар иқтисодиётининг шаклланиши ҳақида маълумот беради. Арк шаҳарчининг жанубий қисмида жойлашган, шахристон эса аркнинг ғарбий қисмини эгаллаган. [Древний Замин, 1994, С.43-44, 47]. Унинг майдони 10 гектарни ташкил қилган бўлиб, арк яқинида хунармандлар маҳалласи жойлашганлигини Култепадан топилган кулолчилик қолдиқлари ва хумдон тасдиқлайди. Ушбу маълумотлар у ўрта асрларда унчалик катта бўлмаган шаҳар бўлганлигидан дарак беради. X асрда шахристоннинг шимоли-ғарбида арк қайтадан қурилган. Шаҳар XI асрнинг ўрталарига келиб ривожланишдан тўхтаган ва унинг ўрнида XII ва XIII аср бошларида қабристон шаклланиган. Қорахонийлар даврида Култепа қайтадан шаклланиган, унинг майдони 40-45 гектарни ташкил қилган. Хўжамушкансой оқими бўйлаб эса кўплаб кишлок жамоалари, қарвон-саройлар пайдо бўлган.

Мухтасар қилиб айтганда, қадимги Уструшона воҳаси орқали Фарғона ва Шошга қараб кетган транзит савдо қарвон йўллари ҳудудида кўплаб қарвон-саройлар, аҳоли мавзелари, қалъалар, катта-кичик шаҳарларнинг шаклланиш ва ривожланиш жараёнига катта таъсир қилиб, урбанистик жараёнларни янги поғонага кўтарган. Тарихий манбалар ҳамда кейинги йилларда олиб борилган археологик тадқиқотлар буни тасдиқлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Беляева Т.В. К исторической географии городов Уструшаны // Древняя и средневековая археология Средней Азии. Ташкент, 1990
- 2.Бердимуратов А.Э. Раннесредневековые археологические памятники Джизакского оазиса. Авт. канд. дисс. -М. 1985
- 3..Буряков Ю.Ф., Грицина А.А. Мавераннахр на Великом шелковом пути / Отв. ред. К.И.Ташбаева. Самарқанд, Бишкек, 2006

- 4.Грицина А.А. Археологические исследования в Северной Уструшане // Я.Г.Гулямов и развитие исторических наук в Узбекистане. Тезисы докладов научной конференции, посвященной 80-летию академика Я.Г.Гулямова. Тошкент, 1988
- 5.Грицина А.А. Северная Уструшана в середине I тысячелетия до н.э –начале XIII в. (археолого-топографическое исследование). Авт. канд. дисс Самарканд, 1990.
- 6.Грицина А.А. Культепа – городище средневекового Сабата // Древний Замин (История, археология, нумизматика, этнография). Ташкент,1994
- 7.Грицина А.А. Древний Хавас на перекрестке дорог // Археология ва тарих фанининг долзарб муаммолари. Республика илмий-амалий анжуман материаллари. 1-қисм.Самарканд, 2005
- 8.Грицина А.А., Мамаджанова С.Д., Мукимов Р.С. Археология, история и архитектура средневековой Уструшаны / Руководитель проекта: Ш. Мустафаев. Самарканд, МИЦАИ, 2013
- 9.Древний Замин (история, археология, нумизматика, этнография). -Т.1994
- 10.Пардаев М.Х. К Археологическому изучению замков Джизакского оазиса // Города и караван-сарай на трассах Великого шелкового пути. Тезисы докладов международного семинара ЮНЕСКО, Ургенч, 1991
- 11.Пардаев М.Х. Калиятепа шаҳар ёдгорлиги ва унинг стратиграфиясига доир айрим мулохазалар // История материальной культуры Узбекистана. Вып. 31. -Т. 2000
- 12.Смирнова О.И. Сводный каталог согдийских монет. Бронза. М.1981

EDUCATION AND STATE EXAMINATION FOR MATHEMATICS IN THE LATE CH'ING.

Jang, Ui-shik (Daegu Univ. Korea)

Though pioneering intellectuals like Feng Kuaifen(馮桂芬), a staff of Lee Hungchang(李鴻章), claimed for the education of arithmetic in the beginning of 1860, regarding it as the essence of the West Learning, it was still generally recognized as "trivial learning" or the non-orthodox learning of the western barbarians, just as prescribed in the Rite Department. Mathematics was educated together with foreign languages in Tongwen Guan(同文館, School of Common Languages) built in the process of Self-strengthening Movement after the Opium war and Taiping Rebellion, which was exceptional.

The motion of Zongli Yamen(總理衙門) to newly install Astronomical & Arithmetic Institute in Jingshih Tongwen Guan instigated huge debate in the late 1866. The debate not only threw cold water on the project to expand Tongwen Guan to a comprehensive educational institute, but delayed the western scientific education focused on mathematics. On the contrary it also had an effect of spreading the recognition that mathematics was not just West Learning. The debate was gradually transferred to the controversy on orthodoxy and non-orthodoxy within Chinese learning. The conclusion was that mathematics was not orthodox learning.

Accordingly it is not completely proper to understand the debate just as a conflict between Chinese culture and Western culture, or confrontation between West Learning and Chinese Learning, or stubborn conservatives' anti-western view and expression. The education of mathematics encountered a big trouble, one of the most important reason of which was the Chinese tradition of viewing astronomy and mathematics as non-orthodoxy. The success in the education of mathematics depended on whether it could be accepted in the state examination. The first suggestion to include the mathematics in the state examination was already presented against the periodical background of the Chinese defeat in the Opium War in 1843(the 23rd year of Daoguang). The meaningful proposal for it was made by Shen Baozhen(沈葆楨) in charge of Navy Shipyard in 1870, and afterward Lee Hungchang proposed a motion to open a bureau of Western Learning(洋學局) and a department of Self-strengthening(洋務科), which arose a furious argument.

Lee Hungchang's proposal was presented as an opinion for Coastal Defense in the debate between Coastal Defense(海防) and Land Defense(陸防), caused by the so-called Taiwan accident. A fisherman of Ryukyu who was drifted to Taiwan was killed by natives of Taiwan in 1871, in the pretext of which Japan dispatched military force to Taiwan in 1874. The debate between Coastal Defense and Land Defense was caused by this accident. Though the debate was fundamentally strategic, it was developed to a furious conflicts between two opposite sides. Lee Hungchang's proposal was not implemented on account of his

sides' defeat any way.

The mathematics examination finally came true with Chen Xiuying(陳琇瑩)'s proposal was approved in April 1887, even though Pan Yantong(潘衍桐)'s proposal had been refused again by high officials in July 1884. The approval is believed to be made under the dowager empress Xi(西太后)'s strong will. The examination of mathematics as a formal state examination was not only a symbolic event the government officially acknowledged the value of mathematics, but was a notice foretelling the abolition of state examination system.

Though the education of mathematics, West Learning and technology was open, it held fatal restrictions. The quota of the passers in the examination was so restricted that only one person was allowed to pass the examination in every 20 candidates in the provincial examination. As a result the total number of candidates who passed the provincial examination was just three. Besides, the examination of the mathematics was just implemented one time selecting one passer and abolished in 1888. The destiny of mathematics education in the late Ch'ing betrays the change of the Chinese learning, periodical situation of history and etc. The state examination of mathematics was after all invalidated not only because of the defects in institution but also because of the unchanged recognition regarding mathematics as a non-orthodox learning.

주제어: 산학, 수학, 서학, 산학과, 과거

關鍵語: 算學, 數學, 西學, 算學科, 科舉

Keyword: Mathematics, Western Science, State Examination of Mathematics

清末의 算學 학습과 科擧에서의 算學 시험

唐代에는 科擧에 進士科나 明經科 만이 아니라 明律科, 明書科와 함께 明算科를 두고 이에 대응해 국립학교로서 律學·書學·算學을 운영할 정도로 算學(數學)은 중요한 학문 분야의 하나였다.宋代 이후 文治主義가 극심해지면서 科擧는 유교 경전과 詩賦를 주로 시험하는 進士科 獨尊으로 흘렀다. 明算科 등 科擧의 다른 과목들은 사라지고 算學 등은 胥吏 등에게나 필요한 비정통의 技藝, 末學으로 간주되었다.³

考證學이 일어나던 清代 康熙-乾隆 시기 經學者의 상당수가 天算學을 검비할 정도로 중시된 적도 있었다.⁴ 1887년 4월(光緒 13년 3월) 科擧에서 算學을 시험하자는 江南道 監察御史 陳琇瑩의 건의에서도 이 점을 강조했다.

勾股之術은 『周官』이나 『算經』 등에 실려 있고, 聖朝 仁皇帝가 『數理精蘊』을 御製한 것 역시 西法을 俯采한 것이다. 한 시대의 巨儒 李光地, 梅文鼎, 何國宗 등이 明算을 受知함에 海內的 學人들이 蒸然 向化했다. 大學士 阮元이 『疇人傳』을 편찬하였으니 乾隆과 嘉慶 이래 이 학문을 닦는 자가 매우 성했다.⁵

天文 算學을 대대로 家學으로 익힌 전문가들에 대한 『疇人傳』을 편찬한 大學士 阮元(1764-1849)은 乾隆-嘉慶-道光 시기의 대학자로서 天算學 연구를 ‘儒者の 本分’으로 규정하고 天算을 ‘帝王의 要道, 數術’, ‘천지를 다하고 制作으로 조화를 도모하는 것’이라 하면서 ‘天地人을 통달한 儒子라면 심지어 宋學 연구자도 天算學에 밝아야 한다’고 하였다.⁶ 그는 兩廣總督으로 廣州 學海堂의 諸生

3 王鳳喈, 『中國教育史』(臺北: 國立編譯館, 1981, 台 18版), pp.128-136 및 pp. 165-178.

4 經學者의 9할이 天算學을 검비하였다 함은 梁啓超, 『清代學術概論』 『飲水室文集』(臺北: 中華書局, 1978), 4책, p.41.

5 「光緒 十三年三月二十五日(1887.4.18) 江南道 監察御史 陳琇瑩奏」, 朱有獻主編, 『中國近代學制史料』(第1輯 下冊)(上海: 華東師範大學出版社, 1986. 이하 이 자료는 『學制史料(1輯下冊)』로 略함), pp.27-28.

6 李元錫, 「楊州學派 阮元의 天算學과 西學觀-『實學의 通學』과 관련하여」(『中國史研究』 93, 2014), p. 303.

을 평가할 때 曆法과 算學에서 西法과 中法을 비교하면서 西學中源說(西學源出中國說)을 고증하는 문제를 출제하고, 數學을 4科的 하나로 學海堂에서 학습토록 하기도 했다.⁷ 그러나 1,2차 아편전쟁 이후 西學이 엄습하던 1870년(同治 9年) 禮部는 船政大臣 沈葆楨(1820-1879)과 閩浙總督 英桂가 科舉에 算學科를 개설하자는 건의에 대한 검토 의견을 上奏하면서 다음과 같이 말했다.

算學 一門은 『周官』의 九數에 상세한데, 周末에 疇人 子弟가 失官 分散하고 書籍도 秦火를 만나 中原 典章의 상당수가 闕佚되어 海外의 支流가 도리어 眞傳을 얻게 되었으니 이것이 西學이 본을 가지게 된 까닭이다. 우리 聖朝 仁皇帝는 聰明 天壇하시어 中西의 算法을 가려 뽑아 『數理精蘊』 一書를 御纂하셨다. (中略) 雍正 元年에 이를 頒行하였으니 天下 萬世의 良法이었다. 算學은 理奧 數深이라 學者들이 束髮受書하여 여기에 從事하면 廣大 精微之域에 漸進하여 國家 異日에 有用之才가 될 수 있다. 그러므로 그 때에는 따로 科目을 두지 않고 分門 別戶하여 오로지 一家의 言으로 했다. 오랜 시간이 흘러 廢弛하게 되었으니 士大夫가 소략하지만 그 遺精을 얻어도 왕왕 小道로 지목되고 猥鄙夷라 하여 不學하고, 혹 배우더라도 不精하게 되었다.⁸

康熙帝는 위에서 언급된 『數理精蘊』 외에도 『三角形推算法論』을 저술하여 ‘중국의 역법이 서양에 流傳되고 西人이 이를 익혀 더욱 정밀하게 만들었다’고 하였고, 乾隆帝도 『四庫全書總目』 「天門算學類」를 편찬하여 망실된 천산서를 수집하기도 하였다.⁹ 그러나 ‘오랜 시간이 흘러 廢弛하게 되어’ 算學이 ‘小道’, 혹은 ‘鄙夷’의 非正統 학문으로 간주되게 되었던 것이다.

그런데 洋務運動이 막 시작되던 1866년 12월(同治 5년 11월) 總理衙門(이하 總署) 王大臣 恭親王(奕訢, 1832-1898) 등이 서양 언어 전공의 京師 同文館에 天文 算學館(館은 독립된 전공과정) 증설을 건의하면서 엄청난 논쟁이 일어났다. 1874-75년의 陸防-海防 논쟁, 1881년 이래의 철도 부설 논쟁과 함께 근대 중국 3대 논쟁의 하나로 거론되는 이때의 논쟁에 대해 서양의 충격(서학 수용)에 대한 보수적 중국의 잘못된 반응을 보여주는 好例라거나 中西 문화, 혹은 西學과 中學의 충돌이라는 측면이 강조되었지만 기실 권력 투쟁의 성격도 있었음이 지적되어 왔다.¹⁰ 필자 역시 이 흥미로운 주제를 살펴보면서 그러한 지적에 기본적으로 동의하면서도, 中學 내의 正統과 非正統의 대결도 중요한 측면이었음을 지적한 바 있다.¹¹ 산학 학습을 둘러싼 이 논쟁은 산학 학습의 앞날에 큰 영향을 미쳤다.

科舉에서 算學을 시험하자는 건의는 아편전쟁 직후부터 간헐적으로 제기되었지만 모두 무산되었다. 1870년 船政大臣 沈葆楨 등이 이를 건의하고 1874년 李鴻章(1823-1901)이 이를 다시 건의하면서 최고위 관료들 사이의 논쟁까지 일어났다. 그 발단은 1871년 臺灣에 표류한 류큐(琉球) 어민 피살을 빌미로 1874년 5월 일본군이 대만에 출병한 대만사건이었다. 일본의 침범을 義舉로 규정하고 배상금을 물어주는 굴욕적인 和約을 체결한 總署는 닷새 뒤인 1874년 11월 5일 練兵, 簡器, 造船, 籌餉,

⁷ 李元錫, 앞의 논문, p. 319.

⁸ 「禮部: 奏請考試算學摺」, 光緒元年正月(1875), 高時良編, 『中國近代教育史資料匯編(洋務運動時期)』 (上海: 上海教育出版社, 1992. 이하 이 자료는 『匯編(洋務)』로 略함), pp.629-630.

⁹ 李元錫, 앞의 논문, p.302, 323; 박성순, 『조선 유학과 서양 과학의 만남』 (고즈원, 2005),

¹⁰ Liu Kwang-ching, "Politics, Intellectual Outlook, and Reform: The T'ung-wen Kuan Controversy of 1867", Paul A. Cohen and John E. Schrecker(eds.), *Reform in Nineteenth-Century China*(Camb. Mass.: East Asian Research Center of Harvard Univ., 1976). 그는 이 논쟁을 양무운동 전개 후 개인적 논의 차원을 넘어 운동의 방향이나 정책에 대한 본격적인 첫 논쟁이라 하면서 이 논쟁을 서학 수용에 대한 완고파의 반서양적 시각의 표현이란 측면에서 이해하는 데 대한 문제점을 지적하고, 恭親王을 중심으로 한 양무파의 권력 확대를 견제하기 위해 西太后가 양무 확대를 비판하는 倭仁 등의 주장을 소극적으로 용인하기도 하고 적극적으로 이용하기도 했다고 한다.

¹¹ 張義植, 「清末 同文館 天文·算學館 증설 논쟁-정통과 非정통의 대결」(『大丘史學』 78, 2005).

用人, 持久 6項에 대해 濱江 沿海 지방의 將軍과 督撫로 하여금 1개월 이내에 의견을 제시토록 할 것을 건의하였다.¹² 이를 계기로 전개된 陸防-海防 論爭은 기본적으로 국가 방위 전략 상의 논쟁이었지만 科擧에서의 算學科(洋務科) 개설을 둘러싼 극심한 찬반도 그 배경에 있었다. 수차례 무산되는 과정 끝에 科擧에서의 算學 시험은 1887년에 마침내 실현되었다. 그러나 단 한차례 시행된 후 응시자 미달로 空文化되고 말았다.

이처럼 算學 학습과 科擧에서의 算學 시험을 둘러싼 논쟁과 그 추이는 중국 학문 세계에서 가지는 算學의 의미와 변화, 시대 상황만이 아니라 그 변화를 보여주는 상징적 장면들이었다. 그럼에도 清末의 굵적굵직한 사건들에 가려 이 상징적 장면들은 그렇게 잘 조명되지 못하였다.¹³ 本稿는 이에 대한 조그만 展望을 얻어 보려는 것이다.

算學이 길고 험난한 과정 끝에 科擧의 시험과목으로 편입되는데 까지 이른 여정은 중국 학문 세계의 변화, 시대 상황과 시대 변화를 상징적으로 보여주는 장면이었다. 그럼에도 끝내 공문화된 것은 제도 자체의 문제점 외에 算學을 非정통학문으로 보는 인식이 별로 바뀌지 않은 때문이었다.

다시 10여년을 허송세월한 1897년 12월 16일에 상신된 貴州學政 嚴修의 건의로 科擧에 經濟科가 개설되었는데 算學科의 後身이라 할 수 있었다. 嚴修는 康熙 乾隆 연간에 실시된 博學鴻詞科를 참조하여 科擧에 經濟專科를 개설하고 1,2년에 한번 거행하며 합격자 수에 제한을 두지 않을 것을 건의했다.¹⁴ 광서 24년 정월 초 6일 상유, 그 후 일자 불명 절강순무 廖壽豐이 章程 제정 건의, 예학서원을 학당으로 개편해 소정 학습 후 科名수여 건의, 3월 30일 상유, 이를 검토한 總署와 예부는 대폭 수정하여 經濟科를 特科와 常科(歲擧)로 나누고 特科를 먼저 시행한 후 常科를 시행토록 했다. 특과는 內政・外交・理財・經武・格物・考工의 6事を 합친 1科로 하는데, ‘格物’에 中西・算學・聲學・光學・化學・電學, ‘考工’에 各物 常數・製造 工程의 諸學을 배치했다. 特科는 3品 이상의 京官, 督撫・學政의 外官이 이들 각 분야에 능통한 자를 추천하고 總理衙門・保和殿・殿廷 復試를 거쳐 常例로 하지 않고 10年 혹은 20年에 한번 特旨를 기다려서 거행토록 했다.

한편 經濟常科는 ‘算學과 藝學을 강구하는 書院 및 學堂 新增의 단서를 만드는 것’으로 ‘鄉試年에 各省 學臣이 調取한 書院과 學堂의 高等 生監을 대상으로 鄉會試에서 모두 策問으로 시험하는데, 初場試에서 專門題, 次場試에서 時務題, 三場試에서 四書文으로 시험하여 합격자는 따로 一榜하여 經濟正科 舉人・貢士라 하고 復試, 殿試, 朝考에는 尋常 舉人・貢士와 함께 一場으로 하여 一題로 同試하고 楷書와 訛脫을 문책하지 아니하고 학문의 高下로 시험함으로써 眞才를 屈抑하지 않는 것’¹⁵으로 했다. 3년에 한번 거행하되 算學科처럼 최소 응시자 수, 최대 합격자 수를 정하지 않았던 점에서 진일

¹² 崔熙在, 「1874-5年 海防-陸防 論議의 性格」(『東洋史學研究』 22, 1985), p.100. 이때의 논쟁이 1867년의 동문관 논쟁에 이어 청말 최대의 정책 논의라 함은 Immanuel C.Y. Hsu, "The Great Policy Debate in China, 1874: Maritime Defence vs. Frontier Defence", *Harvard Journal of Asian studies*, Vol.25, 1965, p.212.

¹³ 이를 주제로 한 대표적 연구로는 王萍, 『西方算學之輸入』(臺北: 中央研究院 近代史研究所 專列 17, 1980); 그 외 張義植, 앞의 논문; 中村哲夫, 「科擧體制의 崩壞」『講座 中國近現代史』(東京: 東京大學出版社, 1978), 卷三(辛亥革命) 등 科擧 改革 관련 연구에서 단편적으로 다루어졌다.

¹⁴ 「貴州學政嚴修奏請設立經濟專科摺, 光緒二十三年十一月二十三日(1897年 12月 16日)」, 湯志鈞等編, 『中國近代教育史資料匯編(戊戌時期教育)』(上海: 上海教育出版社, 1993. 이하 『匯編(戊戌)』), pp.28-30.

¹⁵ 「總理衙門・禮部遵議開設經濟特科摺, 光緒二十四年正月初六日(1898年 1月 27日)」『匯編(戊戌)』, pp. 31-33. 재가 上諭에서는 咨送者가 100人 이상이면 特科 거행을 奏請하라고 했다(「上諭: 特科歲擧兩途, 著照所議准行, 光緒二十四年正月初六日(1898年 1月 27日)」『匯編(戊戌)』, p.33.

보한 독립적 專科였다.

이때의 經濟科에 대해 康有爲(1857-1927)는 황제의 師傅인 總署大臣 ‘翁同龢가 주도하여 이 일이 마침내 이루어졌다’¹⁶고 하였는데, 그 역시 이에 깊숙이 개입했다. 그는 ‘그 章程은 沈子培와 同議한 후 常熟(翁同龢)과 張樵野(張蔭桓)에게 말하여 이루어졌다. 이를 빌려 常科를 늘림으로써 암암리에 八股를 제거하고자 했다’¹⁷고 한 것이다. 1898년 6월 23일 八股를 폐지하고 策論으로 改試함에 따라, 30일 康有爲는 御史 宋伯魯를 통해 ‘시험 내용이 비슷하므로 경제 歲舉(常科)를 科舉 正科에 합병할 것’을 건의했다.¹⁸ 1898년 7월 12일 경제특과 章程 6조가 상신¹⁹됨에 따라 ‘3개월 내에 3품 이상 京官과 各省 學政과 督撫가 총리아문에咨送하고 禮部와 회동하여 考試하라’²⁰고 지시했다. 御史 鄭思贊이 ‘濫保 嚴定’ 奏請으로 ‘濫保大臣을 嚴懲하겠다’는 上諭가 내리기도 했지만 곧 터진 戊戌政變으로 經濟科는 일체 무효화되었다.²¹ 經濟科 설치는 康有爲 일파의 官界 진출에도 목적이 있었는데 그 과정에는 大臣들의 극심한 방해가 있었다. 1898년 6월 20일 御史 宋伯魯와 楊深秀가 禮部尚書 許應騤를 탄핵하는 上疏에서 ‘許가 經濟科 新設을 無益하다 고 하고, 합격자 수를 삭감하려 했다’고 탄핵하고, 6월 22일 許가 이를 변명하면서 오히려 康有爲를 탄핵했던 것이다.²²

義和團 사건 이후 清朝 주도의 新政이 전개되던 1901년 6월 3일(光緒 27년 4월 17일) ‘博學鴻詞科를 참조하여 經濟特科를 개설하여 本屆에는 會試 전에 거행하고 政務處 大臣이 考試 章程을 擬定하라’는 서태후의 懿旨에 의해 經濟特科가 부활되었다. 그 후 곧 章程 7조가 제정되고 1903년 6월 19일 奕劻 등은 제 1차 經濟特科 시행 계획을 올렸다. 그 사이 中外 臣工이 奏保한 자가 370여명이었는데 그 중 現任 實缺, 要差 充당자, 각 督撫의 不考 申請자를 제외하고 報到한 자가 122명이었다. 人數가 적어 원래의 ‘2場 分試 策論’을 변통하여 新進士 各場 完畢 후인 7월 10일 保和殿에서 제 1場을 正場으로 하여 錄取者에게 覆試 1장을 再行하여 論 1篇, 策 1道로 시험했다.²³ 시험 결과 1等 袁嘉穀 등 9명, 2等 馮善微 등 18명에 대해 升敍하되 차이를 두었다.²⁴

¹⁶ 『康南海自編年譜(外二種)』(北京: 中華書局, 1992), p.36.

¹⁷ 『康南海自編年譜(外二種)』, p.36.

¹⁸ 經濟 常科를 科舉 正科에 합병한 것은 御史 宋伯魯가 대신한 康有爲의 건의에 따름. 「康有爲:奏請經濟歲舉歸并正科并各省歲科試速即改試策論摺-代宋伯魯擬, 光緒二十四年五月十二日(1898年 6월 30日)」『滙編(戊戌)』, pp.34-35.

¹⁹ 『光緒朝東華錄』(北京: 中華書局, 1958 1판, 1984년 2차 인쇄), 四, 光緒 二十四年 五月 丙子, p.111(總 p.4127).

²⁰ 『光緒朝東華錄』, 四, 光緒 二十四年 五月 丙子, p.111(總 p.4127); 「上諭:命舉經濟特科, 各省各舉所知保薦人才, 光緒二十四年五月二十五日(1898年 7월 13日)」『滙編(戊戌)』, p.36.

²¹ 「上諭: 開經濟特科, 嚴禁濫保, 光緒二十四年六月十二日(1898年 7월 30日)」『滙編(戊戌)』, p.36.

²² 『光緒朝東華錄』, 四, 光緒 二十四年 五月 甲寅, 四, p.83(總 p.4099); 五月 丙辰, p.84(總 p.4100). 政爭으로 비화한 데 대해서는 中村哲夫, 앞의 논문, p.132. 中村은 嚴修의 經濟科 設置 건의가 康有爲의 뜻을 받은 것이라 한다.

²³ 『光緒朝東華錄』, 五, 光緒 二十九年 五月, 戊寅, p.46(總 p.5032).

²⁴ 『光緒朝東華錄』, 五, 光緒 二十九年 六月, 壬戌, p.63(總 p.5049).

КЕРАМИКА КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

К.и.н., с.н.с. Абдуллаев М.Б. Институт археологических исследований А.Н

This article presents the results of a comparative analysis of two fragments of red engobian erected ceramics with scratched and slit ornaments. Conclusion that ceramics can provide certain information for the interpretation of the history of the ancient Fergana state.

Keywords: red engob, bowl, jug, “heavenly horses”, unicorn, Qilin, Fergana, China, scratched ornament, runic, Mingtepa, the Ancient Fergana state.

Одним из важных артефактов, в изучение древней истории, является керамика, предоставляющая некоторую информацию для восстановления событий, связанных с периодами, недостаточно освещенных письменными источниками. В последние годы на городище Мингтепа (Андижанская обл.) проводятся комплексные археологические раскопки совместной Узбекско-Китайской экспедицией, под руководством Б.Х. Матбабаева (со стороны Узбекистана) и Жу Янши (со стороны Китая). В результате последней сделан целый ряд открытий и выявлено большое количество артефактов, среди которых особо выделяются фрагменты и целые сосуды керамического производства. Данная статья имеет целью интерпретации двух фрагментов красноангобированной керамики, полученные автором статьи, в процессе раскопок на юго-западной башне городища. Характерная черта этих двух фрагментов в том, что один из них декорирован процарапанным [Матбабаев, Янши и др., 2016: 200, 202, рис. 5, 5-6], а другой – прорезанным [Матбабаев, Янши, 2017: 14, рис. 3, 1] орнаментами. Первый – фрагмент чаши (рис. 1, 1-2), с внутренней стороны которого изображен: справа – воин и слева – птица (гусь?); с внешней – “небесный конь” или “единорог”. Интерпретация изображения “небесного коня” позволяет сопоставить его со сведениями из китайской легенды. Последняя гласит, что даваньские аргмаки – потомки “кроваво-потных” небесных коней “Тянма”, имевшие один мягкий рог длиной в несколько сантиметров, понимавшие человеческий язык, а также различавшие звуки и музыку [Хўжаев, 2013: 71-72, 90]. Известно, что на востоке Ферганы, на скале у селения Араван высечены изображения древних ферганских коней, интерпретируемые как культовые сцены, связанные с почитанием солнца, но в тоже время, фиксировавшие местную породу лошадей [Бернштам, 1948: 156-158, рис. 1].

Из приведенных сведений следует, что древние ферганцы высоко чтили лошадей и слагали легенды о “небесных конях-единорогах”, следствием чего явилось художественное оформление изящных красноангобированных сосудов их изображениями. Возможно, на основании этих легенд или вследствие тесных экономических отношений с Китаем, в раннесредневековой Средней Азии лоб лошадей аристократов был “украшен пышным начельником на золотом штифте” в виде рога (*курсив – БМ*), который запечатлен в настенных росписях Согдийских дворов [Альбаум, 1975: 46-47, рис. 12. Табл. XXVI]. Несомненно, в данном фрагменте изображение головы коня неполное, а рог повернут назад, что позволяет видеть определенные несоответствия с каноническими “единорогами” из древних легенд Европы. Однако азиатские мифические единороги сильно отличались от европейских и несколько соответствовали изображению из Мингтепа. Самым близким по внешности оказался китайский единорог “Цилинь”, в частности, его голова с повернутым рогом, но он, по преданию, был низкорослым [<https://znaxarka.jimdo.com/2014/11/01/цилинь/>]. Необходимо отметить, что изображение мифических коней и драконов также имело широкое распространение в сюжетах изделий кочевников, выполненные в манере «звериного стиля» [Бернштам, 1940: 23-29, рис. 2а, рис. 2].

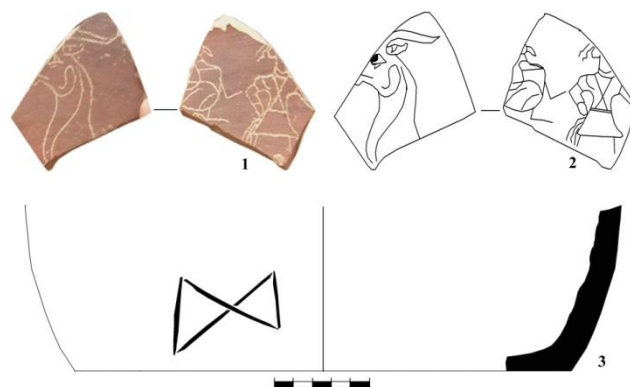
Интерпретация изображения воина, на внутренней стороне чаши, позволяет выявить параллели с гравированным сюжетом на костяной пластине из орлатского и тахтисангинского могильников рубежа и первых веков н.э. [Пугаченкова, 1989а: 107-108; Она же, 1989б: 153; Литвинский, 2002: 193]. Известно, что изображение гуся на данном фрагменте имеет связь с религиозными представлениями согдийцев раннесредневекового периода, где дикие гуси являлись символом Зурвана, отождествляемый с богом Брахмой – богом бесконечного времени и имевший четыре облика. Мингтепинская находка указывает, что представление о “священном статусе диких гусей” имело более глубокие исторические корни. Хронологически изображения на чаше появляются позднее китайско-ферганской войны кон. II - нач. I в. до н.э. Следовательно, можно предположить, что последующее развитие политико-экономических отношений древнеферганского государства с сопредельными странами (Китай, Кангюй и Кушан) привело также и к культурному взаимовлиянию. Более того, изображение кочевого воина на чаше отчетливо подтверждает мнение исследователей о

переходе руководства или усиления роли кочевников в правление древнеферганским государством на рубеже эр [Бернштам, 1951: 16; Pulleyblank, 1966: 26; Gorbunova, 1986: 67].

Вышеприведенные сведения позволяют заключить, что сюжеты на орнаменте красноангобированной чаши объединяют в себе традиции, соответствующие как мифам эпохи формирования древнеферганского государства, так и событиям конца I тыс. до н.э., когда бразды правления государством перешло в руки кочевой знати.

Второй фрагмент керамики представлен нижней частью красноангобированного кувшина (рис. 1, 3), у дна которой был вырезан орнамент в виде угловато оформленного знака бесконечности — . Наши китайские коллеги увидели в этом знаке китайскую цифру “5”, но положение его должно было быть вертикальным, что позволяет утверждать о не китайском происхождении данного знака. Последующие сравнительные анализы орнамента-знака перевели наш взор на алфавит тюрко-рунической надписи, где подобный знак означал “нагорье, гора или горный перевал” [Аманжолов, 2003: 55]. Учитывая предгорное расположение городища Мингтепа, можно предположить об изготовлении этого сосуда на каком-то близлежащем памятнике, где древние гончары готовили продукцию не только для внутреннего рынка, но и для удовлетворения спроса внешних потребителей. Последнее, несомненно, требовало улучшения качества производимых изделий, что, в свою очередь, привело к определенным потребностям к данной продукции и у зажиточной части населения Мингтепа. Хотя, также можно предположить, что подобный знак собственности, ставившиеся на изделиях, изготавливавшихся в качестве натурального налога, имевшее широкое распространение в древности. Однако, интерпретация данного фрагмента интересна и в другом плане. Известно, что в эпоху раннего средневековья в Фергане существовало своя письменность на основе арамейского и приспособленная к особенностям местного языка, но в этом регионе также имело широкое распространение древнетюркское письмо [Абдулгазиева, 2007: 41]. Есть вероятность, что древнетюркская письменность не ограничивалась ранним средневековьем, а имела глубокие исторические корни и особую роль в формировании и развитии древнеферганского государства. Однако эта тематика для другой статьи.

Таким образом, изучение сюжетов орнаментаций представленных фрагментов красноангобированной керамики позволило получить информацию о религиозных и мифических представлениях, роли и места кочевой знати в обществе древнеферганского государства, имевшее место в древней истории долины, а также ознакомиться с некоторыми деталями древнетюркской письменности.

Описание иллюстрации

Рис. 1. Фрагменты керамики со слоя рубежа эр на юго-западной башни Мингтепа: 1 - фото фрагмента с процарапанным орнаментом; 2 - прорисовка фрагмента с процарапанным орнаментом; 3 - чертеж донца кувшина с прорезанным орнаментом.

Использованная литература

- Абдулгазиева Б. О письменности древней Ферганы // Роль города Маргилан в истории мировой цивилизации. Мат-лы междунар. конф., посвященной 2000-летию юбилею города Маргелан. Ташкент-Маргелан, 2007.
- Альбаум Л.И. Живопись Афрасиаба. Ташкент, 1975.
- Аманжолов А.С. История и теория древнетюркского письма. Алма-Аты, 2003.
- Бернштам А.Н. Золотая диадема из шаманского погребения на р. Карагалинке // КСИИМК. Вып. V. Москва, 1940.
- Бернштам А.Н. Араванские наскальные изображения и Даванская (Ферганская) столица Эрши // СЭ. Москва, 1948. № 4.
- Бернштам А.Н. Древняя Фергана. Ташкент, 1951.

Литвинский Б.А. Бактрийцы на охоте // [ЗВОРАО. Новая серия](#). Том I (XXVI). СПб., 2002.

Матбабаев Б.Х., Янши Ж., Исамиддинов М.Х., Алижан Аиша, Тао Лю, Хе Сули, Абдуллаев Б.М., Хошимов Х., Рахмонов З., Алохунов А. Археологические исследования Узбекско-Китайской экспедиции на городище Мингтепа в 2014 году // Археологические исследования в Узбекистане – 2013-2014 годы. Самарканд, 2016.

Матбабаев Б.Х., Янши Ж. Отчет Узбекско-Китайской совместной археологической экспедиции о работах на городище Мингтепа в 2016 году // Архив фонда Института археологических исследований. Ф. 8. О.1 Д.122. Самарканд, 2017.

Пугаченкова Г.А. Образы юэчжийцев и кангюйцев в искусстве Бактрии и Согда // [Античные и раннесредневековые древности Южного Узбекистана в свете новых открытий Узбекстанской искусствоведческой экспедиции](#). Ташкент, 1989а.

Пугаченкова Г.А. [Древности Мианкаля](#). Из работ Узбекстанской искусствоведческой экспедиции. Ташкент, 1989б.

Хўжаев А. Фарғона тарихига оид маълумотлар (қадимий ва илк ўрта аср Хитой манбаларидан таржималар ва уларга шарҳлар). Фарғона, 2013.

Gorbunova N.G. The culture of ancient Ferghana (VI century BC - VI century AD). Bar international series 281. Oxford, 1986.

Pulleyblanr E.G. Early contacts between Indo-Europeans and Chines // International review of Chines linguistics. No. 1. Amsterdam, 1966.

<https://znaxarka.jimdo.com/2014/11/01/цилинь/>

THE STUDY ABOUT CHILD CARE TEACHER'S RESTING TIME

Hong, Seong-hee (Jeonnam state Univ. Korea)

Child care teachers absolutely influence on development and growth of infant-childhood. By many roles that as fosterer and role of planning, operation and evaluation of child care programs, a constructor of environment, a model and a cooperator of parents and community, Child care teachers help infant-childhood can grow up as a holistic human development and healthy adult.

Recently Labor Standards Act is revised, Child care teacher have a resting time 1hour while work. So, Ministry of Health & Welfare add recruited 6000 assistant teachers for fulfill child care blank, secured substitution manpower and expanded target for assistant teacher support because minimize confusion of field.

However, Many kinds of mass media and child care field blamed that is paper administration. In the field of child care, They pointed out realistically that it is impossible teachers take a rest without taking care of the child. and worried about child care teacher's treatment will worsen.

Therefore, Today a year after the Labor Standards Act was improved, This study want to understand problem by analyzing teachers' cognition, real state about making Resting time mandatory and suggest improvement.

This has provided implications for the establishment of improvement measures to ensure resting time proper for child care field characteristic. also, It could provide basic data for better working conditions and welfare improvements for child care teachers.

보육교사의 휴게시간에 관한 연구

I. 서론

1. 연구의 필요성 및 목적

영유아의 양육은 전통사회에서는 가족 고유의 기능으로 당연히 되었으나, 현대사회는 여성의 사회 참여 증가, 다양한 가족 형태 등으로 인해 전통사회의 가족 고유의 기능이 무너지면서 유아교육기관의 보육수요가 증가되었다. 육아정책연구소 보고에 따르면 2014년 영유아의 유아교육기관 취원율은 1세 70.1%, 2세는 86.3%, 3세 이상은 90%에 다다르고 있다.²⁵ 더불어 저출산으로 인해 자녀에 대한 높은 관심, 조기 교육열 증가 등으로 인해 영유아기 교육에 대한 중요성이 대두되면서 이에 따른 관심은 더욱더 높아지고 있다. 이는 곧, 현대사회에서 영유아의 보호와 교육의 책임이 보육교사들에게 상당

²⁵김길숙, 문무경, 이민경, <유치원, 어린이집 교사 권익 보호 실태 및 증진 방안>, 육아정책연구소, 2015.

부분을 위임하고 있음을 짐작할 수 있다.

보육교사는 영유아의 발달과 성장에 절대적인 영향을 미치는 존재이다. 보육교사는 모든 영역에서 미성숙 상태인 영유아에게 양육자, 보육과정을 계획, 운영 및 평가자, 환경 구성자, 부모와 지역사회의 교류자, 모델자로서의 역할 등을 통해 영유아들이 전인적 발달과 건전한 성인으로 성장할 수 있도록 도움을 준다. 2017년 국가직무능력표준(NCS)에서도 보육은 영유아를 보호하고 관찰하여 이를 바탕으로 놀이 활동을 기획하고 영유아의 발달을 촉진하는 보육업무를 수행하며, 어린이집-부모-지역사회 등의 인적, 물적 네트워크를 파악하여 협력을 이끌고 지원하는 일련의 직무를 수행하는 일이라고 규정하고 있다.²⁶ 이처럼 보육교사는 어린이집에서 장시간 머무는 영유아들에게 보호뿐만 아니라 교육까지 담당하는 중요한 인적 환경이 되었으며, 아울러 부모의 양육시간 감소, 보육기관 간의 경쟁, 교육의 상품 및 소비화 등의 문제로 보육교사의 고된 노동은 사회적 이슈가 되기도 했다.²⁷

보육교사의 대부분은 과다한 업무량과 비교적 낮은 보수, 불안정한 출퇴근시간, 사회적경제지위의 불안정성 등을 가지고 있으며, 특히 수업을 준비할 수 있는 시간이 따로 마련되지 않아 주말에도 어린이집에 나와 근무하고 있으며, 전체적으로 하루 평균 10시간 이상을 근무하는 것으로 조사되었다.²⁸ 이처럼 보육교사는 열악한 근무환경으로 인해 보육교사의 주된 역할을 수행하는데 어려움을 겪고 있음을 알 수 있으며, 이는 곧 보육서비스의 질에도 큰 영향을 미칠 수 있음을 짐작하게 된다. 따라서 질 높은 보육서비스를 제공하기 위한 전제 조건 중 핵심인 보육교사의 안정된 근로환경 개선을 위한 근본적인 대책 마련이 필요함을 시사한다.

보육교사의 근무환경에서 휴게시간은 보육교사로서의 역할을 수행하는데 중요한 요소라 할 수 있다. 휴게제도는 근로자가 계속해서 근로할 경우 육체적, 정신적 피로가 쌓이게 되므로 근로시간 중에 근로자의 신체적 정신적 피로의 회복에 중점을 주는 것이 목적이다. 그러나 보건복지부 ‘2015년 전국 보육실태조사’에서 보육교사의 휴식시간은 18분이었으며, 전반적인 근로여건 내에서도 보육 외 준비 및 기타 업무시간, 휴게/점심시간의 확보가 어려운 상태인 것으로 밝혀졌다. 국가인권위원회 연구(2013)에서도 점심시간과 휴게시간이 따로 없으며, 휴게 공간도 따로 마련되어 있지 못한 것으로 조사되었다.

최근 근로기준법이 개정되었다. 기존 근로기준법은 특정사업에 대하여 근로시간과 휴게시간의 특례를 인정하였으나, 특례규정이 너무 포괄적이고 연장근로가 허용되는 등의 문제점이 제기됨에 따라 그 범위가 축소되었고, 이 과정에서 휴게시간의 특례업종이 26개에서 5개로 축소되면서 보육을 포함한 사회복지사업이 특례에서 제외됨에 따라 보육교사도 근무시간 도중 1시간의 휴게시간이 의무화되었다. 이에 보건복지부는 보육교사의 휴게시간 중 발생할 수 있는 보육공백을 막기 위해 보조교사 6000명을 추가채용 하였으며, 대체 인력 확보와 보조교사 지원 대상 확대 등을 개선하여 현장의 혼란을 최소화할 수 있는 방안을 마련하였다.

그러나, 각종 매체와 보육 현장에서는 보육교사 휴게시간은 탁상행정이라는 비난이 쏟아지고 있다. 보육 현장에서는 현실적으로 교사가 아이들을 두고 휴식을 취하는 것은 불가능하다는 지적이 끊이지 않고 있으며, 근로조건을 개선하려고 근로기준법을 개정했으나 오히려 보육교사들의 처우만 악화될

²⁶ 국가직무능력표준, 2017.

²⁷ 홍성희, <유아교육기관의 교사 감정노동에 관한 연구>, <<동아인문학>>, 45집, 동아인문학회, 2018, p.474.

²⁸ 김낙홍, <유아교육기관의 설립 유형에 따른 영유아교사의 근무환경 실태조사>, <<유아교육·보육복지연구>>, 13, 2009, pp.347-364.

것이라는 우려가 제기되고 있다.

따라서 본 연구는 근로기준법이 개정되고 시행 후 1년이 지난 지금, 현장에서 적용되고 있는 휴게시간 의무화에 대해 보육교사들의 인식 및 실태를 분석하여 문제점을 파악하고, 그에 따른 개선방안을 제시하고자 한다. 이는 보육 현장 특성에 맞는 휴게시간 보장을 위한 개선방안 구축에 시사점을 제공할 뿐 아니라 보다 나은 보육교사의 근무환경 및 복지개선을 위한 기초자료를 제공할 수 있을 것이다.

연구 문제

본 연구는 2018년 7월 개정 근로기준법 시행 후 보육교사 휴게시간에 적용에 따른 인식, 실태, 개선 방안을 알아보는 것을 목적으로 아래와 같이 연구문제를 설정하였다.

연구문제 1. 보육교사의 휴게시간에 대한 인식은 어떠한가?

연구문제 2. 보육교사의 휴게시간 실태는 어떠한가?

연구문제 3. 보육교사 휴게시간의 개선방안은 무엇인가?

II. 이론적 배경

1. 보육교사의 근무환경

우리나라 보육의 역사는 1991년 '보호와 교육=보육'이라는 개념을 근간으로 단독법인 영유아보육법을 제정, 실질적인 토대가 마련되었다. 이후 2004년 '보육공공성강화'라는 정책적 목표를 확립하였고, 2013년 현재에는 '무상보육(보육료전액지원)' 실시까지 한국의 보육정책은 급성장하였다.²⁹ 또한 보육의 질적 성장을 위해 보육교사의 전문성 제고 및 처우개선을 국가에서 정책과제로 설정하였다. 하지만 현재 보육정책은 보육기관 양적확충과 학부모비용지원에만 급급할 뿐 보육교사 처우 및 근로환경개선을 위한 노력은 미진하였다는 비판을 받고 있다. 즉, 실질적인 보육교사의 근로환경의 개선보다 보육교사 자격강화 및 관리에 두고 있다.³⁰

보육교사의 근무환경에 따라 직접적으로는 신체적, 정신적 피로를 안겨 주고 교육 효과에 막대한 지장을 초래하며, 간접적으로는 사회경제적 지위와 직업에 대한 불만요인이 될 수도 있다.³¹ 보육시설의 근무환경은 보육교사들의 직무수행을 원활히 할 수 있도록 지원 하는 한편, 보육 교사들의 복지 차원에서도 중요한 역할을 한다.³²

그러나 선행연구들을 살펴보면 보육교사의 근무시간은 직무만족도와 스트레스에 부정적 영향을 주어 이직의도에 영향을 미치고 있음을 밝히고 있다.³³ 따라서 양질의 보육서비스를 제공하기 위해서는 보육교사의 근무환경은 개선되어야 할 필요가 있다.

2. 보육교사 휴게시간

휴게시간이란 근로자가 근로시간 도중에 사용자의 지휘·감독으로부터 벗어나 자유로이 이용할 수 있는 시간을 말하며, 현실적으로 작업은 하고 있지 않지만 조속한 시간 내에 근무에 임할 것을 근로자가 예상하고 있거나 사용자로부터 언제 근로의 요구가 있을지 불분명한 상태에서 기다리는 '대기시

²⁹ 안현미, <서울시 보육교사 근로환경 개선방안 연구 -서울시보육교사지원전담기구(안) 설립을 중심으로>, 2013.

³⁰ 김소정, <보육교사 휴게시간 보장 의무화에 대한 원장과 보육교사의 인식 및 고려사항 - 보조교사 채용을 중심으로 >, 중앙대학교 석사학위논문, 2019, p15.

³¹ 박은정, <어린이집 보육교사의 직무만족도와 직무환경 개선방안에 관한 연구>, 상지대학교 석사학위논문, 2003.

³² 유희정, 이미화, <보육교사의 근무환경 및 직무실태 분석>, 서울: 한국여성개발원, 2004.

³³ 권수빈, <보육교사의 휴게시간의 관한 연구>, 중앙대학교 석사학위논문, 2019, p.13.

간'과 구별된다. 휴게제도는 근로자가 계속해서 근로함에 따라 쌓이는 피로를 회복시키고 권태감을 감소시켜 노동력을 재생산하여 근로의욕을 확보·유지하는데 그 목적이 있다.³⁴ 근로기준법 제54조에 의하면 휴게시간이란 사용자는 근로시간이 4시간인 경우에는 30분 이상, 8시간인 경우에는 1시간 이상의 휴게시간을 근로시간 도중에 주어야하며 근로자가 자유롭게 이용하도록 하는 것이다.

2018년 근로기준법이 개정되면서 보육교사는 '대통령령으로 정하는 사업'의 사회복지사업으로 특례업종에 속하였으나, 개정 후 휴게시간 특례업종이 축소되면서 사회복지사업 종사자에 속했던 보육교사는 제외되었다. 아울러 보육서비스 질과 함께 보육교사들의 근로환경 개선이 주요 현안으로 올랐다. 이에 '근로기준법 개정안'의 공포로 7월 1일부터 어린이집은 의무적으로 보육교사에게 8시간 근무 시 1시간 이상의 휴게시간을 보장해야 한다.³⁵

문제는 돌봄과 교육을 쉼 없이 이어나가야 하는 보육현장 특성상 시간을 정해놓고 교사에게 휴식시간을 부여하는 것이 곤란하다. 권수빈의 연구에서 현장 특성상 교사가 교실 밖으로 나와 쉬는 거 자체가 어렵다는 문제점이 가장 높게 나왔으며, 또한 실제로 휴게시간을 사용하지 않으면서 휴게시간에 관한 서류 항목이 새로 생겨 서류만 작성하는 곳이 있는 것으로 나타났다.³⁶ 때문에 현장의 실정을 반영한 정책추진이 필요하며, 현장의 목소리를 경청하고 하루빨리 개선책을 찾아야 필요성이 대두된다.

III. 연구방법

연구대상 및 방법은 전남지역 어린이집에 근무하고 있는 보육교사 280명을 대상으로 휴게시간에 대한 인식, 실태, 개선방안 등을 묻는 교사용 설문지를 사용하여 자료를 수집하였다.

수집한 자료는 통계프로그램을 이용하여 분석할 것이다.

ИЗ ИСТОРИИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ТВОРЧЕСТВА В ТАДЖИКИСТАНЕ

Мамадамонов Х., аспирант ТаджГИК им.М.Турсун-заде

Annotation: On the page of his article, the author examines some of the pages of the history of the decorative and applied arts in Tajikistan, its characteristic features. The author makes a special attention to the critical content analysis of architectural and decorative arts in costume jewelry, fabric, painting and carving on ganch (Alabaster) with a variety of reliefs, wood carvings, folk ceramics, pottery, coinage metal production knives, jewellery, gold and shelkoshvejnoe production, printed clothes, weaving, knitting and a number of others and their use in everyday life among wide layers of the population of Tajikistan pre-revolutionary period.

Key words: Tajikistan, Badakhshan, Khujand, architectural and decorative arts in costume jewelry, fabric, painting and carving on ganch (Alabaster) with a variety of reliefs, wood carvings, home folk ceramics, pottery art, metal fabrication, chasing knives, jewellery, gold and shelkoshvejnoe production, printed clothes, weaving, knitting.

Характерные черты народного декоративно-прикладного творчества таджиков дореволюционного периода, как и большинства народов Средней Азии, – это необычайно богатое развитие орнамента и скудность сюжетных мотивов, вытекавшая из исламского запрета изображать живые существа. При этом существенное значение имело отношение к нему и правящих классов, которые по своему высоко ценили декоративное искусство.

³⁴ 네이버 지식백과: 휴게시간 [休憩時間] (실무노동용어사전, 2014.)

³⁵ 네이버뉴스, 2018. 09. 03. <https://news.naver.com/main/read.nhn?mode=LSD&mid=sec&sid1=123&oid=358&aid=0000007413>

³⁶ 권수빈, 위의 논문, pp.83-84

Господствующим «верхи» давно взяли на свое вооружение такой мощный рычаг влияния на общественное сознание, каким является

искусство, прежде всего искусство, отождествляющее идею прекрасного с идеей божественности власти, вкладывающее в понятие красоты знаковые

функции социальных отличий, могущества, престижности. Это особенно ярко сказалось помимо архитектуры и архитектурно-декоративных искусств в области костюма, ювелирных изделий, тканей. Так, ношение золотых швейных изделий было неслучайной привилегией знати, а с различными драгоценными камнями связывались идеи удачи, долголетия, власти, богатства, славы и т.п.

Кроме орнаментального развивались также архитектурно-прикладное искусство, роспись и резьба по ганчу (алебастру) с разнообразными рельефами, резьба по дереву, бытовая народная керамика, гончарное искусство, чеканка по металлу, изготовление ножей, ювелирных изделий, золото- и шелкошвейное производство, набойка, ткачество, вязание и ряд других.

В быту таджикского народа значительную роль играли традиционные общественные институты социализации населения, уходящие своими корнями в древнейшее прошлое.

Историки и этнографы-исследователи среднеазиатских народов, в том числе таджиков, особо обратили внимание на разнообразие общественно-социальных институтов. Социокультурную среду составляли так называемые исторические храмы – дома огня (аловхона), дома для гостей (мехмонхона), мужские и женские дома, дома для юношей (лавандхона), дома песнопения, чайные (чайханы), каравансарай (корвонсарой), ремесленные цеха – мастерские (устохона), ремесленные клубы (хонаи косибо), библиотеки (китобхона, кироатхона), приходские мечети и др. Наибольший интерес для нашего исследования представляют ремесленные цеха – мастерские (устохона) и ремесленные клубы (хонаи косибо).

Ремесленные цеха- мастерские и ремесленные клубы различаются от других общественно-социальных институтов по профессиональному признаку. Они объединяют в своих рядах различных ремесленников независимо от места жительства, сословной, семейной принадлежности, языка, возраста и пола. Примером такого объединения является женский гончарный клуб в Каратаге, Дарвазе, и Вахане объединявший мастериц, изготавливавших кувшины, из нескольких семей и селений.

Ремесленные объединения обычно соперничали между собой в убранстве мест своих собраний, например чайных (чайхана), которые иногда являлись своеобразными клубами ремесленников, как скажем, в Каратаге и Дарвазе где в 18 кварталах (гузарах), имевших названия, отражающие профессиональную или родовую принадлежность их жителей, было 14 больших чайхан. В каждом из них имелась также собственная мечеть[6, с. 136].

Одним из обязательных компонентов городов Бухарского ханства, в том числе Душанбе, Вахане, Шугнане, Рушане, Дарвазе являлись каравансарай, ремесленные лавки, чайханы, которые исчислялись десятками. Например, к началу XX в. здесь функционировало 12 чайхан, где приезжие по торговым делам и жители могли не только попить чаю и поесть, но и пообщаться, совершить торговые сделки, устроиться на ночлег, послушать певцов-декламаторов, принять участие в соревновании остроголовых и т.д. Люди ремесленного труда обычно обменивались опытом изготовления различных видов изделий. Это был своего рода клуб общения с внешним миром – с северными соседями, а через караванный «Шелковый путь» - с Китаем, Индией, Афганистаном и другими странами.

Различия природно-климатических условий, исторических традиций строительной культуры и архитектуры Таджикистана обусловили местные художественные и строительные особенности жилых, общественных и культовых построек. В строительстве всех общественно-социальных институтов прослеживается труд ремесленника.

В многовековой истории таджикского зодчества официальной архитектуре (дворцов, арок, минаретов, мечетей и ряда других, построенных по велению правителей эмирата) всегда противостояла архитектура народная, стихия народного искусства, сохраняющая лучшие традиции прошлого. Формы и принципы народного зодчества основаны на здоровых, рациональных началах. Оно оптимистично, пространственно, красочно, масштабно и связано с реальными жизненными функциями.

Народные мастера в течение многих столетий одинаковыми успехом и умениями наравне с хозяйственными строили общественные и культурные здания и сооружения. Достопримечательностью большинства селений, как равнинных, так и горных районов

Таджикистана была мечеть, которая выполняла не только функции молитвенного дома, но и общественного центра.

Непременной принадлежностью этой культовой и общественной постройки является михрабная ниша, устраиваемая в западной стене помещения и айвона. Деревянные части здания (колонны айвона, хонако, балки перекрытия, двери и др.) непременно покрывались орнаментальной резьбой и красочной росписью. Стены украшались разными ганчевыми панно, оконные проемы закрывались ажурной ганчевой или деревянной решеткой. Образец высокого мастерства декорации представляют мечети Ура-тюбе, где в конце 60 – х годов XIX в. их было 122, а также Бухары, Самарканда, Карши, Пенджикента, Гиссара, Душанбе, Куляба, Ходжента,

Исфары, Дарваза, Рушана, Шугнана, Вахана и ряда других местностей, которые сохранились и поныне [5, с.106].

Весьма интересны высказывания Стасова о социально-культурных развития народного декоративно-прикладного творчества. По его мнению, более или менее заметна «иноземное влияние» лишь в декоративном искусстве и почти отсутствует в бытовых предметах. «...самые оригинальные и коренные проявления среднеазиатского искусства и стиля надо искать в коврах, вышивках и т.п., где воплотилась «чистейшая Средняя Азия», которую не с чем другим сравнивать из всего известного на свете по части рисунка и художественных форм» [10, с.132].

Стасова привлекает не народное феодальное искусство, в создании которого нередко принимали участие иноземные мастера, а творчество, всегда оригинальное и самобытное. Он восторженно встретил хорошее начинание А. Бобринского, собравшего и издавшего образцы таджикских вышивок и вязаний. По словам Стасова, экспонаты собранные Бобринским «имеют для нашей науки чрезвычайно важное значение: они представляют образцы такого орнамента, который находится и на русских вышивках и вязаньях, существующих в отечестве с древних времен» [3, с.43]. Целый ряд изображений встречаются только в русском и таджикском народном искусстве. «Вот этот–то особенный оригинальный стиль, имеющий столько сходства и родства со стилем древнейших русских вышивок и вязаний является теперь, взятой во всей совокупности, новым элементом для русской науки, русской этнографии, русского народоведения» [Там же, с.44].

Сходство между таджикскими и русскими вышивками отмечает и М. С. Андреева. В этой связи он приводит любопытный эпизод, имевший место в Ташкенте на выставке экспонатов, собранных этнографической экспедицией. Киргизы, случайно попавшие на эту выставку «сразу признавали образцы киргизских рукоделий за свои», а на таджикские вышивки «смотрели с недоумением и на вопрос, какой национальности мог бы принадлежать этот орнамент, отвечали – «это русский» [1, с.28].

По мнению Стасова культурное общение между Россией и Средней Азией существовало с древнейших времен. «Вследствие нынешнего знакомства с народным стилем Средней Азии, я считаю теперь, - пишет он, - что со стороны Востока влияние на наш узор шло не из Персии, а из Средней Азии, которое точно так же влияла и на Персию» [10, с. 135].

Одной из важнейших социально-культурных предпосылок состояния, сохранения и развития народного декоративно-прикладного творчества является появление ремесленных цехов.

Изучение ремесленных цехов имеет большое значение для понимания социально-культурной жизни таджикского народа и его роли в развитии народного декоративно-прикладного творчества.

Основываясь на письменных источниках, видный ученый-востоковед А.Е. Якубовский отмечает наличие в X в. цеховых организаций ремесленников в крае. По его словам, еще в VIII в. «цехи были фактом, который в общественной жизни города играл крупную роль...», а в XIV в. они выступают столь зрелыми организациями, что не может быть сомнения в том, что их корни уходят во времена значительно более ранние» [11, с.32].

Социокультурное значение ремесленных организаций попытаемся проанализировать на примере цехов гончаров и живописцев.

Гончарное ремесло таджиков уходит своими корнями в далекое прошлое. Гончары были объединены в ремесленную организацию, носившую название касаб (от слова приобретать, зарабатывать добывать). Отсюда происходит общее название цеха и самой профессии – косиб (людей, занимающихся ремеслами, называли косибон).

Е.М. Пещерова отмечает, что «... в литературе по Средней Азии слово касаб было переведено как цех, но обозначение это можно принимать, лишь помня, что организации и функции ремесленных объединений Средней Азии только более или менее приближаются к организации и

функционированию западноевропейских цехов, представляя «собой раннюю ступень их развития» [6, с.107].

Ремесленные школы, направления Самарканда и Герата славилось по всему Востоку. По выражению В.В. Бартольда «... время Тимура и тимуридов ..., было для Средней Азии эпохой величайшего внешнего блеска» [2, с.74], а его столица Самарканд, украшенная величественными архитектурными сооружениями, была одним из крупнейших и богатейших городов мира и истинным центром культуры.

Вместе с ростом городского строительства различных отраслей ремесленного производства, торговли в Герате тоже наблюдался значительный подъем культуры, проявившийся в развитии, как поэзии, музыки так и школ миниатюрной живописи, каллиграфии и др. видов искусства, где значительную роль играли ремесленные организации. Уже в XV в. Герат являлся одним из крупных литературных и культурных центров Востока. Таджикский поэт и мыслитель Абдурахман Джами и его ученик, и друг Алишер Навои стояли во главе гератского литературного культурного центра. Джами и Навои являлись инициаторами и организаторами различных дворцовых ремесленных организаций. Под их руководством в организованной при Шохрухе библиотеке были собраны искусные каллиграфы и переплетчики из самых лучших ремесленных организаций школ Герата, Бухары, Самарканда, занимавшиеся художественным оформлением произведений мастеров слова. Среди их работ достойное место принадлежит художественному оформлению одного из интереснейших творений классической поэзии Востока – поэмы Абдурахмана Джами «Саломон и Абсол».

Затрагивая вопрос о локализации данного памятника мировой культуры, ученый-востоковед Н.В. Дьяконова отмечает: «Прекрасная рукопись поэмы Джами «Саломон и Абсол является уникальной по великолепному и необычайному убранству страниц, общему характеру живописных орнаментов, подражающих технике аппликации, типичной для Бухары конца XVI в., но единственным в своем роде являются

миниатюры, в компонованные в эти орнаменты» [8, с.18].

Наряду с ремесленными организациями школ живописи развивались и другие жанры народного декоративно-прикладного творчества: цехи росписи по ганчу и дереву, керамической посуды, чеканки по металлу, ювелирных и золотошвейных изделий, вышивки одежды, тюбетеек, набойки и др. Особенное развитие они получили в период присоединения Средней Азии к России, во второй половине XIX в., когда изделия мастеров народного декоративно-прикладного творчества вызвало большую заинтересованность со стороны российских купцов, а также ученых-искусствоведов, которые приобретали их с целью пополнения экспонатов музеев России, особенно Российского Государственного Эрмитажа, а также Оружейной Палаты.

Ремесленные организации в течение многих столетий являлись школами подготовки профессионалов и продолжателями уникальных традиций дошедшей до нас продукции материальной и духовной культуры. Недаром восточные мудрецы поучали детей: «О, милые дети, послушайте моего совета - учитесь ремеслу. Имущество и деньги и так

ненадежны на этом свете. Золото и серебро – лишь опасность для путника: а у живущего дома их могут отнять грабители и огонь. Ремесло же неиссякаемо, как источник» [4, с.14].

Шедевры творчества ремесленников Таджикистана, свидетельствуют о том, что они были художественно образованными людьми своего периода. Город Ходжент в конце XIX – начала XX вв. был одним из крупнейших центров народной художественной культуры Средней Азии. Здесь чрезвычайно плотно сконцентрировались ремесленные кварталы, которые занимались как повседневными поделками, так и художественными ремеслом – обработкой металла, волокна, кожи, шитьем одежды, ткачеством, гончарным производством и др. видами работ.

В тот период во многих видах народного творчества сказывалось эклектическое начало. Однако главное его содержание, несомненно составляли постоянный процесс ломки старых форм и канонов, рост интереса к поискам качественно новых направлений творчества, которые отражали бы важнейшие черты изменяющегося мира.

Систематическая выставочная деятельность, проводившаяся с 1869г. по 1917г., большое значение имела в деле развития народного декоративно-прикладного творчества. Благодаря этому произведения декоративно-прикладного творчества таджиков стали известны не только в России, не только в европейских, но и во многих др. странах мира. Выставочная деятельность прошла несколько этапов, имела весьма определенную направленность, поощрявшую проникновение крупного капитала в край вследствие чего значительно страдала односторонностью в подборе материала. И в то же время на отборе, изучении и оценке местных таджикских народно-

художественных ремесел сказались прогрессивные взгляды деятелей русской культуры – членов Русского географического общества, Туркестанского отдела Русского технического общества и др.

Первая выставка в Ходженте (1869г.) была организована по инициативе начальника Ходжентского уезда, полковника А. Кушакевича. Многих ее участники – мастера шелкоткацкого творчества, чеканщики, ювелиры, орнаменталисты были премированы похвальными грамотами и ценными подарками.

В 1872г. в Москве была организована Политехническая выставка, в которую была привлечены и таджикские мастера народного декоративного – прикладного творчества. В.В. Стасов писал, что на ней было представлено «... множества предметов, действительно дающих высшее художественное наслаждение...», «... ковры, серебряные изделия, очень значительная коллекция металлических и гончарных - сосудов, материи, оружие, наконец, пропасть бытовых предметов блистали роскошью форм, красок и узоров, какими почти всегда прекрасен Восток» [3, с.43].

Народное декоративно-прикладное творчество таджиков и других народов, населявших Среднюю Азию, стали предметом бурных обсуждений в материалах газет и др. изданий. Так, материалы газеты «Туркестанские ведомости» за 1894г. № 72, «Русский Туркестан» за 1902г. № 177-220, «Туркестанское сельское хозяйство» за 1916г. № 3-8, авторами, которых являлись И. Гейер, И. Назаров, В.К. Разводовский, были посвящены народным художественным ремеслам (гончарному, ковроткачеству, орнаментальному искусству), дающие ценные материалы по народному декоративно-прикладному творчеству. И. Гейер и И. Назаров серьезно анализируют технологические процессы местного ремесленного производства, традиционные методики использования различных видов сырья инструментарий цехов кустарных промыслов, его значение и технику применения[7, с.123].

Литература:

1. Андреев М.С. Орнамент горных таджиков верховьев Амударьи и киргизов Памира. Ташкент, 1928, С.28.
2. Бартольд В.В. Хафиз Аbru и его сочинения // Соч.-М. наук, 1973.-Т.8.-С.74
3. Записки Вост. Отд. Импер. Рос. археол. об-ва. Т. XI V.1901, С.43.
4. Книга о воспитании. / Сост. К. Насыры. – Казань, 1994.- 14. с.
5. Мукимов Р.С., Мамаджанова С.М. Зодчество Таджикистана // Уч. пособие для архитектурно-строительных спец. вузов республики. -Душанбе: Маориф. 1990.С. 106 - 132
6. Пещерова Е.М. Женское гончарное производство: Дисс.. докт. ист. Наук-М. –Л 1959, С 311-312.
7. Сафаралиев Б.С. Из истории духовной культуры таджикского народа (Монография): Челябинск, ЧГАКИ, 2011- 251 с.
8. Среднеазиатские миниатюры XV1-X V111вв./ Вступ. Статья Н.В. Дьяконовой; подред. Л.Т. Гюзальна. – М.И: Наука, 1964.С.18.
9. Сучков А.В. Экономическое развитие Таджикистана в колониальный период (вторая половина XIX-начало XX вв.). Автореф. дисс... канд. экон. наук. М.1965 .27с
10. Художественные новости» 1883, № 4. С 132.
11. Якубовский А.Ю. Торговля с московским государством и международное положение в Средней Азии в XV1 - XV11 вв. // Материалы по истории народов СССР – Вып. 3.- Ч. –Л., 1932. – С.32 -33.

ANALYSIS ON THE UNIVERSITY STUDENTS' NEEDS OF GOOD COURSE IN THE PERSPECTIVE OF TEACHER TRAINING COURSE

Ko, Hyun (ChosunUniv, Korea)

In the 4th industrial revolution era, the paradigm of education has been changed from teacher-centeredness to learner-centeredness, and from individual learning-centeredness to team learning-centeredness. Thus, it has been also emphasized that the university education should be changed to learner-centeredness and team learning-centeredness. Today, the most important duty of university might be to produce talents necessary to society by teaching students well. With the highly-elated social atmosphere emphasizing the importance of university course, the interest and support at the state level for strengthening the university educational power are also increasing. Thus, this study aimed to analyze the learners' needs of good course in the internal/external aspects composing courses by focusing on the characteristics of good course suggested in preceding researches, and the data shown through students' participation in this lecture. To achieve the objective of this study, a survey was performed targeting total 325 students(2nd year-4th year) in college of education at C university in Jeonnam. In the results, the characteristic factors of good course included four areas such as teacher's professionalism, interaction, course evaluation, and facilities & environment, nine subfactors, and 40

characteristics. Out of the characteristic areas of good course, the teacher's professionalism, interaction, and course evaluation are the course internal factors while the facilities & environment is the course external factor. A good course is the course that focuses more on learners than teacher, supports the learners' active knowledge composition, is based on the competencies of active interaction between students or between professor and teachers. Examining the characteristics of 'good course' in learners' perspective could provide the theoretical/practical guidelines that could efficiently promote the development of learners who experience the academic/educational growth, which could contribute to the improvement of the qualitative level of university education.

직과목 수업을 통해서 본 좋은 수업에 대한 대학생들의 요구 분석

I. 서론

4차 산업혁명 시대를 맞이하여 대학의 경쟁력 강화와 교육의 질적 제고를 위해 교수법의 변화를 강력하게 요구하고 있다. 대학교육에서 수업은 교수·학습이 직접적으로 이루어지는 기본 활동이자, 교육이 질 관리 측면에서 핵심이 되는 중요한 요소이다(김광현, 조규락, 2016). 과거부터 현재까지 대학 내 전공과목을 제외한 대부분 교양 및 교직과목의 강좌의 대다수는 전통적 방식인 강의식 교수법의 교수자 중심의 교육에 의존하여 학생들에게 제공되어 왔다(김진숙, 2015). 대학에서의 대형 강의는 다양한 지식과 많은 내용을 많은 학습자에게 동시에 전달할 수 있는 경제적인 장점이 있어 현재 많은 대학에서 실행하고 있다. 하지만 강의식 대형 강좌로 운영되면서 질문 저해, 수업참여도 저하, 학습효과 저하, 낮은 강의만족도, 평가의 문제 등의 여러 가지 문제점들이 나타나고 있다(유경애, 2010; 민혜리, 이희원, 2011).

4차 산업혁명 시대를 맞이하여 교육의 패러다임이 교수자 중심에서 학습자 중심, 개인 학습 중심에서 팀 학습 중심으로 바뀔에 따라서 대학수업이 학습자, 팀 학습 중심으로 변화해야 함이 강조되고 있다. 단순한 지식의 전달 관점에서 벗어나서 학습자들이 지식을 구성할 수 있는 수업의 관점이 대두하면서 대학에서의 수업이 어떻게 이루어져야 하는지에 대한 관심도 더불어 높아지는 상황이다(안지혜, 2014). 오늘날 대학의 책무 중 가장 중요한 것을 꼽으라고 한다면 학생들을 잘 가르쳐서 사회가 필요로 하는 인재를 배출하는 것이라고 할 수 있다. 대학수업의 중요성을 강조하는 사회적 분위기가 고조됨에 따라 대학교육력 강화를 위한 국가적 차원의 관심과 지원도 늘고 있다.

대학교육에 질 높은 수업, 좋은 수업에 대한 관심을 지속적으로 증가하고 있다. ‘좋은’ 대학수업이란 무엇이며 이는 어떤 특성을 가지고 어떻게 구성할 수 있는가 등에 대한 명확한 개념을 정의하기가 쉽지 않다(이은화, 김희용, 2008; 정은이, 2010). ‘좋은 수업’에 대한 관점과 정의는 시대와 상황의 요구에 따라 그 시대의 사회, 문화 진단 구성원들에 의해 재해석되고 재정립되어 왔기 때문에 좋은 수업을 정의하기는 쉽지 않다.

좋은 수업에 대한 교사 및 학생들의 인식 연구(박혜진, 2018; 신소영, 권성연, 2019; 오미자, 2019; 임상훈, 유영만, 2018; 이해듬, 남민우, 2018; 전영미, 2016; 최문기, 2016)를 통해 분석된 특성들을 정리해 보면, 좋은 수업은 학생들에게 지적·정서적 만족을 주는 수업, 학생들의 변화와 성숙을 일으킨 수업, 교수와 학생, 학생들 간의 참여와 소통이 있는 수업, 학생들의 눈높이를 고려한 수업임을 알 수 있다. 특히 대학 강의평가의 주관식 결과를 활용하여 전공 계열별 좋은 수업에 대한 특성을 분석한 연구(이해듬, 남민우, 2018)에서 쉬운, 도움, 재밌는, 유익, 어렵지 않은, 이해, 설명, 즐거운, 발표, 흥미, 열정, 경험, 역량, 시험, 과제, 다양한, 필요, 열심히 등의 중요하고 의미 있는 단어들이 도출되어 교수들이 강의를 함에 있어 고려해야 할 중요한 학습자의 요구 사항을 인지할 수 있다.

대학의 질적 변화를 위해 좋은 수업에 대한 관심과 연구결과물이 최근 조금씩 등장하고 있다. 기존의 연구들은 교수자의 관점에서 좋은 수업 및 강의에 대한 특성을 분석하였고 직접 수업에 참여한 학습자의 관점으로 좋은 수업에 대한 특성을 탐색하는 연구가 미흡하며(장지현, 2013), 특히 학생들을 직접 가르칠 사범대학에 재학 중인 예비교사들의 관점에서 좋은 수업에 대한 연구는 이제 시작 단계에 불과하다. 또한 연구방법적인 측면에서 좋은 수업의 특성을 탐색함에 있어 주로 면담과 같은 질적 연구의 미시적 관점에서

분석하였고 설문 조사를 통한 거시적 관점에서 수행된 연구는 매우 미흡한 실정이어서 이에 대한 연구가 필요하다고 판단된다. 이에 본 연구에서는 선행연구에서 제시된 좋은 수업의 특성과 본 강의에 참여한 학생들의 참여를 통해 나타난 자료를 중심으로 수업을 구성하고 있는 내·외적 측면에서 좋은 수업에 대한 학습자들의 요구도를 분석하는데 목적을 두고 다음과 같은 연구문제를 설정하였다.

첫째, 선행연구를 통해 나타난 좋은 수업의 특성 요인은 어떠한가?

둘째, 좋은 수업에 대한 학생들의 요구도는 어떠한가?

II. 연구 대상

연구 대상은 광주 C대학교 사범대학에 재학 중인 2~4학년 325명을 연구대상으로 선정하여 설문 조사를 수행하였다. 연구대상 대학생의 인구통계학적 특성은 아래 <표 1>과 같다.

<표 1> 연구대상의 인구통계학적 특성

인구통계학적 특성		빈도(명)	비율(%)
성별	남자	103	31.7
	여자	222	68.3
학년	2학년	101	31.1
	3학년	142	43.7
	4학년	82	25.2
전체		325	100.0

III. 연구 결과

1. 좋은 수업 특성 요인 도출

교직과목 수업을 통해서 본 좋은 수업에 대한 대학생들의 요구를 분석하기 위해 먼저 선행연구를 통해 나타난 좋은 수업 또는 좋은 강의에 대한 특성 요인들을 분석하고 교직과목 수업 시간에 수업 게시판을 통해 학생들이 반응한 좋은 수업의 특성 요인을 종합적으로 결합하여 좋은 수업에 대한 특성요인을 도출하였다. 그 결과는 아래 <표 2>와 같다.

<표 2> 도출된 ‘좋은 수업’의 특성 요인

영역	요인	특성
교수자 전문성	수업내용 및 구성	교육내용을 잘 조직한 이해하기 쉬운 수업
		일상생활 및 실무 관련 교육내용으로 구성된 수업(현장 적용)
		통합적이고 균형 있게 교육내용을 재구성한 수업(지식의 심화)
		학생의 흥미를 고려하여 구성한 수업
		기본적이고 구체적인 개념과 원리를 중심으로 교육내용을 구성한 수업
		전체적인 큰 틀 속에서 교과지식을 설명하는 수업

수업운영 및 관리		고차원적 사고개발에 필요한 교육내용을 구성한 수업
		역량에 기반한 교육과정 및 내용을 재구성한 수업
		성실하게 준비된 수업
		자신감 있고 진지한 태도에 임하는 수업
		강약과 흐름이 있는 수업
		수용적이면서도 허용적인 수업 분위기
		수업관리(강의시간, 휴식시간 등)가 잘 이루어지는 강의
		강의계획서에 맞게 진행되는 강의
		수업의 전문성과 실용성이 느껴지는 수업 운영
상호작용 (교수법)	학습자 상호작용	학습자의 흥미와 동기를 자극하는 수업
		학생에게 많은 권한과 책임, 선택권을 주는 수업
		학생 간 질적인 상호작용이 활발한 토론식 수업
		학생의 능동적 참여를 지원하는 수업
		팀 중심의 문제해결의 참여식 수업
	교수-학습자 상호작용	질문으로 학생을 이해하고 자극하는 수업(질문중심의 하브루타 수업)
		교수와 학생 간 상호작용이 활발한 발표/토론 수업
		교수와 학생 간에 신뢰하고 존중해 주는 분위기의 수업
		모든 학습자에게 공평한 기회가 부여되는 수업
		교수와 학생이 몰입하는 수업
수업 평가	교수 매체	첨단공학 매체를 활용한 수업
		하브루타, PBL 등 다양한 수업방법을 활용한 수업
		유튜브 등 다양한 매체를 활용한 수업
	수업평가	수업활동 및 목표달성과 연계된 평가를 하는 수업
		수업활동과 평가가 서로 연계되어 있는 수업
		공정성, 객관성, 신뢰성 있는 평가와 성적 처리가 이루어지는 수업
		통합적인 수준의 지식 이해와 적용을 평가하는 수업
		학생들의 사고를 확장할 수 있는 평가방법을 적용한 수업
	과제 피드백	과제와 시험에 대한 피드백이 이루어지는 수업 평가
		적절한 과제가 부여되는 수업

시설 및 환경	시설	적극적 상호작용이 가능한 자리 배치가 가능한 강의실
		팀 학습을 할 수 있는 협동 테이블이 배치된 강의실
		냉난방 시설이 구비된 강의실
	강의실 환경	강좌에 규모에 적합한 강의실 규모
		강좌를 수강하는 적정 규모의 수강생 수

도출된 좋은 수업의 특성 요인들은 크게 교수자 전문성, 상호작용, 수업평가, 시설 및 환경의 4개 영역, 9개 하위요인, 40개 특성이 도출되었다. 좋은 수업의 특성 영역 가운데 교수자 전문성, 상호작용, 수업평가는 수업 내적 요인이고 시설 및 환경은 수업 외적 요인임을 알 수 있다.

2. 좋은 수업에 대한 요구도 분석

도출된 좋은 수업에 대한 학습자의 요구도를 분석한 결과는 아래 <표 3>과 같다.

<표 3> 좋은 수업에 대한 요구도 분석(5점 만점 기준)

영역	요인	특성	M	SD
교수자 전문성	수업내용 및 구성	교육내용을 잘 조직한 이해하기 쉬운 수업	4.12	.56
		일상생활 및 실무 관련 교육내용으로 구성된 수업	4.23	.55
		통합적이고 균형 있게 교육내용을 재구성한 수업	4.20	.47
		학생의 흥미를 고려하여 구성한 수업	4.00	.41
		기본적이고 구체적인 개념과 원리를 중심으로 교육내용을 구성한 수업	4.25	.44
		전체적인 큰 틀 속에서 교과지식을 설명하는 수업	4.21	.68
		고차원적 사고개발에 필요한 교육내용을 구성한 수업	4.01	.62
		역량에 기반한 교육과정 및 내용을 재구성한 수업	4.54	.56
	수업운영 및 관리	성실하게 준비된 수업	4.12	.59
		자신감 있고 진지한 태도에 임하는 수업	4.00	.91
		강약과 흐름이 있는 수업	3.89	.83
		수용적이면서도 허용적인 수업 분위기	4.02	.40
		수업관리(강의시간, 휴식시간 등)가 잘 이루어지는 강의	4.10	.51
		강의계획서에 맞게 진행되는 강의	4.15	.56
		수업의 전문성과 실용성이 느껴지는 수업 운영	4.33	.82
		학습자의 흥미와 동기를 자극하는 수업	4.51	.68
상호작용	상호작용	학생에게 많은 권한과 책임, 선택권을 주는 수업	4.43	.61

(교수법)		학생 간 질적인 상호작용이 활발한 토론식 수업	4.56	.59
		학생의 능동적 참여를 지원하는 수업	4.63	.72
		팀 중심의 문제해결의 참여식 수업	4.14	.53
		질문으로 학생을 이해하고 자극하는 수업	4.23	.60
		교수와 학생 간 상호작용이 활발한 발표/토론 수업	4.66	.38
		교수와 학생 간에 신뢰하고 존중해 주는 분위기의 상호작용 수업	4.53	.61
		모든 학습자에게 공평한 기회가 부여되는 수업	4.50	.62
		교수와 학생이 몰입하는 수업	4.35	.66
		첨단공학 매체를 활용한 수업	4.12	.72
		교수 매체 하브루타, PBL 등 다양한 수업방법을 활용한 수업	4.51	.60
수업 평가	수업평가	유튜브 등 다양한 매체를 활용한 수업	4.55	.58
		수업활동 및 목표달성과 연계된 평가를 하는 수업	4.34	.57
		수업활동과 평가가 서로 연계되어 있는 수업	4.27	.55
		공정성, 객관성, 신뢰성 있는 평가와 성적 처리가 이루어지는 수업	4.10	.70
		통합적인 수준의 지식 이해와 적용을 평가하는 수업	4.23	.62
		학생들의 사고를 확장할 수 있는 평가방법을 적용한 수업	4.10	.66
		과제와 시험에 대한 피드백이 이루어지는 수업 평가	4.56	.67
		적절한 과제가 부여되는 수업	4.32	.57
		적극적 상호작용이 가능한 자리 배치가 가능한 강의실	4.50	.58
		팀 학습을 할 수 있는 협동 테이블이 배치된 강의실	4.66	.91
시설 및 환경	시설	냉난방 시설이 구비된 강의실	4.12	.78
		강좌에 규모에 적합한 강의실 규모	4.35	.66
		강좌를 수강하는 적정 규모의 수강생 수	4.33	.67

좋은 수업에 대한 학습자들의 요구도를 분석한 결과, 역량에 기반한 교육과정 및 내용을 재구성한

수업(M=4.54), 학생 간 질적인 상호작용이 활발한 토론식 수업(M=4.56), 학생의 능동적 참여를 지원하는 수업(M=4.63), 교수와 학생 간 상호작용이 활발한 발표/토론 수업(M=4.66), 과제와 시험에 대한 피드백이 이루어지는 수업 평가(M=4.56), 팀 학습을 할 수 있는 협동 테이블이 배치된 강의실(M=4.66) 등의 요인들이 상대적 요구도가 높게 나타났다.

IV. 결론

좋은 수업은 교수보다 학습자에 초점을 두고 학습자의 적극적인 지식 구성을 지원하고 학생 간 또는 교수와 학생 간의 적극적인 상호작용이 이루어지는 역량에 기반을 둔 수업이다. 학습자들의 관점에서 ‘좋은 수업’의 특성을 살펴보는 것은 학문적·교육적 성장을 경험하는 학습자들의 발달을 효율적으로 촉진할 수 있는 이론적·실천적 지침을 제공해 줄 수 있으며, 이를 통해 대학 교육의 질적 수준 제고에 기여할 수 있을 것으로 판단된다.

학습자의 관점에서 좋은 수업의 특성 요인에 대한 요구도를 분석함으로써 교수자들에게 좋은 수업이 나아가야 할 방향과 시사점을 제공할 수 있을 것으로 기대된다. 4차 산업혁명 시대에 적합한 인재상을 배출하기 위해서는 대학교육의 질적 변화가 필요하다. 따라서 교수자와 학습자 간의 적극적인 상호작용을 학습자들의 역량을 강화할 수 있는 방향으로 대학 수업이 전개될 필요가 있을 것이다.

БУЮК ИПАК ЙЎЛИ: ЎТМИШ, БУГУН ВА КЕЛАЖАК

Г.ф.д. Аббасов Б.С., Мелиев М.Б., Эшмаматов Э.Д. СамДУ

Abstract:The article gives a detailed account of the history of the Great Silk Road, and provides insight into the past, present and future of the Silk Road.

Key words: Great Silk Road, North Road, South Road, TRASEKA.

Буюк Ипак Йўли Евросиё материгининг шарқдан ғарбгача бўлган мамлакатларини қадимдан бирлаштирган савдо ва алоқа йўли ҳисобланади. Бу йўлнинг асосий мақсади ва вазифаси биринчи навбатда қадимдан ипакчилик, чинниворлик ривожланган Хитойдан Ўрта Осиё, Кичик Осиё, Ҳиндистон мамлакатларига ипак экспорт қилиш бўлса, иккинчидан шу мамлакатлардан Хитойга турли хил газламалар, гиламлар, қимматбаҳо тошлар, зеб-зийнат буюмлари, дори-дармонлар импорт қилиш бўлган. Ана шу асосда Хитойнинг Ўрта Осиё, Яқин Шарқ, Эрон ва кейинчалик Ўрта денгиз бўйи мамлакатлари – Греция, Албания, Болқон яриморилининг бошқа мамлакатлари ҳамда Италия билан савдо-сотик, маданий ва элчилик алоқалари ривожлана борган.

Буюк Ипак Йўлининг Шарқий Осиёдаги тўнгич маркази Хитойнинг энг йирик дарёси бўлган Хуанхэнинг ўрта оқимида жойлашган Сиан шаҳридан бошланиб, сўнгги нуқтаси ғарбий Европада Италиянинг Рим шаҳригача давом этган. Буюк Ипак Йўли Марказий, Ўрта ва Кичик Осиё ҳудудларида жуда кўп тармоқларга бўлиниб кетган ва юзлаб, минглаб катта-кичик воҳаларни, маданий ва савдо марказларини бир-бири билан туташтирган.

Хитойдан Италиягача чўзилган Буюк Ипак Йўлининг Ўрта Осиёдаги асосий чорраҳаси Ўзбекистон ҳудуди, айнан Самарқанд воҳаси бўлган. Шунинг учун марказий йўллар Бактрия, Сугдиёна ва Парфия орқали ўтган. Хитойдан Марказий ва Ўрта Осиёгача бўлган қадимги қарвон йўли шимолда Турфондан Тарим-Қашқар-Ўш-Фарғона-Самарқанд-Марв-Эрон орқали Месопотамияга ва жанубда Аньсу-Чарклик-Хўтан-Ёрқент-Олой-Помир-Балх орқали Ҳиндистонга йўналган.

Ўша даврлардан Буюк Ипак Йўлини кенг қўламда қулоч ёйиши ва қўплаб мамлакатларни бир-бири билан боғланиши Хитой императори Удини жуда қизиқтиради. Унинг топшириғи билан милoddан аввалги 138 йилда Хитой сайёҳи Чжан Цян Марказий ва Ўрта Осиё шаҳарлари бўйлаб сафар қилади. Саёхатнинг асосий мақсади Буюк Ипак Йўлида жойлашган Ўрта Осиё шаҳарлари, уларнинг табиий шароити, маданияти, аҳолиси ва ҳўжалиги билан танишиш, ўрганиш ҳамда улар тўғрисида географияга, этнографияга, тарихга, маданиятга оид материаллар тўплаш эди.

Шуни таъкидлаш керакки, Чжан Цяннинг Марказий ва Ўрта Осиёга қилган саёҳати қанчалик қийин ва машаққатли бўлишига қарамасдан, ўша даврда бажарилган ишларнинг ва тўпланган материалларнинг аҳамияти жуда каттадир. Чжан Цяннинг дастлабки саёҳати ва босиб ўтган йўллари

кейинчалик хитойлик савдогарлар, элчилар ва сайёҳларнинг кўплаб мамлакатлар билан иқтисодий, маданий алоқалар ўрнатишга, янги саёҳатлар ташкил этишга йўл очиб берган.

Эрамининг I-IV асрларида, Кушон давлати мавжуд бўлган даврда Буюк Ипак Йўлининг барча магистраллари шакллланган бўлиб, улар:

Фарғонадан Хўжанд орқали Зомин-Самарқанд-Бухоро-Амударё-Чоржуй-Марв-Саракс-Машҳад Европага;

Фарғонадан Камчик доғи орқали Тошкент-Жиззах-Самарқанд-Бухоро-Қиёт (Беруний)-Урганч-Шимолий Каспий орқали Шарқий Европага;

Самарқанддан Кеш (Шахрисабз) орқали Ксениппу (Косон)-Амуль (Чоржуй)-Марв-Нессу (Ашхобод яқинида)-Журжон (Горган)-Каспийнинг жанубидан Сурия ва Бобилга;

Самарқанд-Кеш-Ғузор-Шеробод-“Темир Дарвоза” - Дармамитра (Термиз)-Амударёдан Бактрия, Шимолий Афғонистон орқали Шимолий Ҳиндистонга ва Покистон орқали Форс қўлтиғи ҳамда Қизил денгизга чиқилган (1-расмга қаранг).

Эраминдан олдинги IV асргача асосан шимолий куруқлик йўлидан кўп фойдаланилган бўлса, эрамининг VIII-IX асрларига келиб жанубий йўлларнинг аҳамияти ортади. Буюк Ипак Йўлининг энг гуллаган даври Амир Темур даврига тўғри келиб, бу даврда Темурийлар давлати шарқдан ғарбга жуда катта ҳудудда ўз ҳукмронлигини ўрнатади. Натижада карвон йўлларини назорат қилиш, савдогарларнинг ҳавфсизлигини таъминлаш олий даражага чиқади. Йўл божларининг камайиши, воситачиликка қўйилган чекловлар куруқлик орқали ўтган жанубий йўлни нуфузини ошириб, савдотик ишларининг ривожланишига сезиларли ҳисса қўшади. Бу ўз навбатида илм-фан ривожига ҳам маълум даражада туртки бўлади.

Аммо XV асрга келиб темурийлар давлатининг парчаланиши, ғарбда усмонийлар империясининг устунлигини, жанубда эса Эрон давлатининг ҳукмронлигини келтириб чиқаради. Бу эса воситачиликнинг кучайишига, савдо карвонларининг тинмай таланишига олиб келади. Натижада куруқлик йўлининг нуфузи йўқолиб боришига олиб келди. Шу даврдан бошлаб Буюк Ипак Йўли ўз ўрнини денгиз йўлига бўшатиб бера бошлади. Шу билан қарийб 2500 йил асосий карвон йўли саналган, Европа ва Осиёнинг ўнлаб мамлакатлари, халқларини бир-бири билан чамбарчас боғлаб турган Буюк Ипак Йўли ўз аҳамиятини йўқотади.

Ўтган асрнинг 90-йилларидан бошлаб Буюк Ипак Йўлини қайта тиклаш бўйича Европа ва Осиёнинг бир қатор давлатлари, жумладан Ўзбекистон ҳам илк қадам ташлади. Ҳар бир давлатнинг иқтисодиётида автомобил, темир йўл, денгиз ва ҳаво йўлларининг аҳамияти қанчалик муҳим эканлиги барчамизга маълум. Давлатнинг географик жойлашишига боғлиқ ҳолда турли хилдаги йўлларнинг аҳамияти турлича бўлади. Денгизлардан узоқ, берк ҳавзада жойлашган Ўрта Осиё республикаларида юк ташишда асосан автомобил ва темир йўл транспортларидан фойдаланилади. Ҳозирги техник тараққиёт ва жадал иқтисодий ривожланиш даврида фақат қўшни давлатлар билан бўладиган иқтисодий алоқалар бизни қаноатлантирмайди. Шу сабабли ташқи савдонинг ривожланишида денгиз транспортдан фойдаланиш имкониятларини ошириб боришимиз мақсадга мувофиқдир.

Ўрта Осиё давлатларига масофа жиҳатдан энг яқин денгиз йўли Қора денгиз ҳисобланади. 1993 йил май ойида Бельгиянинг Брюссель шаҳрида Европа иқтисодий комиссияси ташаббуси билан Ўрта Осиё ва Кавказ орти давлатлари раҳбарларининг йиғилиши ўтказилди ва ТРАСЕК (Европа-Кавказ-Марказий Осиё транспорт йўлаги) лойиҳаси муҳокама қилинди. Бу йўлакнинг Ўрта Осиёдан бошлангандиган буғунларидан бири Тошкент шаҳри бўлиб, темир йўл маршрути Тошкент-Чоржуй-Туркманбоши-Красноводск-Боку-Поти шаҳарларини ўз ичига олади. Йўлнинг умумий узунлиги 2950 км. ТРАСЕК лойиҳаси бўйича автомобил, темир йўллар ва денгиз портлари қайта таъмирланди.

Маълумки, Хитой 2013 йилда Евроосиё мамлакатлари ўртасидаги ҳамкорлик алоқаларини кенгайтириш мақсадида “Бир макон-бир йўл” деб номланган иқтисодий тараққиётнинг янги стратегиясини эълон қилди. Шу тариқа Хитой раиси Си Цзиньпин кўп асрлик Буюк Ипак йўлини қайта тиклаш борасидаги ўз ғояларини амалга оширмоқда. Янги Ипак йўлини ташкил қилиш ғояси Си Цзиньпин томонидан 2013 йилнинг 7 сентябрь куни илгари сурилган эди. Орадан бир ой ўтиб у Индонезия парламентида сўзлаган нутқида 21-асрнинг Буюк Ипак йўли ҳақидаги фикрларини такрорлади.

«Бир макон, бир йўл» лойиҳасининг асосий мақсадларидан бири глобал эркин савдо тартибини қўллаб-қувватлаш, Осиё, Европа ва Африка мамлакатлари ўртасида интеграцияни кенгайтиришга қаратилган. Ҳисоб-китобларга кўра, бутун лойиҳанинг тахминий иқтисодий кўлами 21 триллион АҚШ долларини ташкил қилади.

Бугунги кунда 100 дан ортик давлат лойиҳада қатнашиш истагини билдирган, 40 дан зиёди Хитой билан ҳамкорлик қилиш бўйича битим имзолаган. Натижада 2013 йилдан 2017 йилгача Хитой ва «Бир макон, бир йўл» лойиҳасига қўшилган мамлакатлар ўртасида ташқи савдо айланмаси 4,8 триллион АҚШ доллариға етди, йиллик ўсиш 4 фоиз ошди.

Хитой лойиҳа доирасида икки томонлама ва кўп томонлама ҳамкорликни назарда тутувчи «мослашувчан механизмлар»ни қўллаб келмоқда. Хитойнинг транзит-логистика соҳасига оид лойиҳалари Марказий Осиё мамлакатларининг жаҳон бозорига чиқиши, бошқа давлатлар билан саноат кооперациясини мустаҳкамлашига кенг йўл очмоқда.

Ўзбекистон биринчилар қаторида «Бир макон, бир йўл» ташаббусини қўллаб-қувватлади ва унинг аъзо-таъсисчиларидан бирига айланди. Мамлакатимиз учун денгиз портларига чиқиш жуда муҳим. Шу боис, Жанубий Осиё, Яқин Шарқ ва Африка бозорларига чиқиш имконини берувчи халқаро транспорт йўлакларини ташкил этиш бўйича лойиҳаларда фаол иштирок этмоқда.

Жумладан, 2016 йилда Фарғона водийсини Ўзбекистоннинг бошқа ҳудудлари билан боғловчи "Ангрен-Поп" электрлаштирилган темир йўли барпо этилди. Мазкур линия Хитойгача бўлган масофани 270 километр қисқартириш имконини берди. Бундан ташқари, Хитой-Қирғизистон-Ўзбекистон темир йўлининг қурилиши мамлакатларимиз учун улкан иқтисодий имкониятлар очади. Натижада мамлакатимиздан Хитой ва Ўрта Шарққа тўғридан-тўғри чиқиш имконияти юзага келади, юк ташиш вақти 5-6 суткага қисқаради. Янги автомобиль йўллари, жумладан, «Андижон-Ўш-Ирқиштом-Қошғар» қатновини очиш минтақа давлатлари ўртасида ўзаро манфаатли алоқаларни кенгайтириб, уларнинг иқтисодий тараққиётига қўшимча суръат бағишлайди.

TRACES AND GAZE OF WESTERNERS IN CLASSICAL TEXTS AND MULTICULTURAL IMAGINATION

Park, Sang-Young (Daegu Catholic Univ. Korea)

The aim of this study is to discover the traces of westerners in Korean Classical texts and aspects of gazes towards them through 處容 *Cheoyong* discourse. In this study, 'Western regions' refer to the area west of China, such as Central Asia, Persia and India, and currently it includes part of West Turkestan which is equivalent to Central Asia and the Shin KangsungTarim Basin (East Turkestan). The term of 'westerners' refers to those who were born in these regions and came to the Korean Peninsula in the wider concept of 'westernization'.

The traces of westerners in Korean classical texts have long been found. First, '*Ondal*', which has a surname from the Samarkand area today, '*CheonYong*', who is shaped like a strange dressed figure with a marvelous appearance and a hood from the sea, and '*Marananta*', a monk who can be surmised as an Indian. In addition, there are other Monks like *Mukhoja*, *A-do*, *Bimara*, *Anham* and *Maalla*, etc. The presence of westerners are evidence of East-West exchanges, and the traces of those exchanges are also found in Western records (*Ibn Khurdadby* and *Suleiman*).

There are still controversies between the Anthropological and National History Societies regarding the actual trade status between the Korean peninsula and the West and ethnic composition of the 'Westerner'. What is clear is that traces of 'westerners' already in the broad sense have been found all over since the Three Kingdoms period. Recently it has been estimated that the westerners at that time have established as the Sogdian until 8C, and the Persians after 9C. In this regard, *Sogdok*, a western play which is in <*Hangakjabyoung*> five poems written by *Choi, Chi-won* is noted. Because *Sogdok* is a sound of Sogd and related to Sogdians as well.

Thus, in the latter half of the 9th century, there were objective conditions for Muslims, including Arabs, to re-enter the Korean peninsula. It is necessary to understand the narrative of *Cheoyong*'s story in this context. '*Cheoyong*', known as a representative icon of a westerner, is still controversial about its identity, but the argument is hot in that the Arabic epic *Kushiname* is introduced to the academic world and is regarded as the prince of Persia that came to Silla by political exile. It is very noticeable in the historical aspect of '*Cheoyong* Discourse'. '*Cheoyong*' is shown as various type of person in classical texts such as a critical person of the contradictory world from the late *Goryeo*, or a realistic person who helps the ruler to correct this world, or a mysterious performer, etc.

There are two gazes towards *Cheoyong*, negative and positive. In the negative gaze, *Cheoyong* is described as bad individual who confuses to society. In the positive gaze, he is described as a mysterious stranger or playful guy. The former is the result of antipathy about the Yuan intervention period and the intellectuals' recognition about inhabitants during late *Choseon* Dynasty. The latter is the result of mystical

aspect associated with the eradicating illness and it can be guessed by existence and activities of western monks who used to cure illness by medicines. Although this is a kind of folk tale that explains the civil customs, there were hidden Muslims' presence and activities on the Korean peninsula in the late 9th century. Besides, positive perceptions of westerners are found in many other sources.

Since the western region was a geographical concept, the perception of this system is changed according to the historical situation and ideology. The ambivalent perception of 'others' through traces of westerners and *Cheoyong* discourse is still found today. Instead of acknowledging the "difference" of other people, The national effort to assimilate them into our society has been steadily growing since the early days of the Three Kingdoms.

However, it is questionable whether it created the illusion that we have preserved our particular culture in the process of incorporating others into our culture with raising our national pride over. It is necessary to find an alternative in multiculturalism that transcends cultural pluralism, for the societies that acknowledge the 'difference' with the other and seal the gap that has been separated from them and coexist.

Unlike the monocultural perception that characterizes perfection and coherence, multiculturalism is characterized by unlimited diversity and the ultimate goal is to infuse power to the basic human creative capacity for all members of society. Although multiculturalism is so broad in its spectrum of recognition and a certain structure has not been formed, the endeavor, which is eliminated the distinction between mainstream and subcultural and pursued social integration, including diverse racial and ethnic cultures within a country, is meaningful. It is because foreigners are also a big task that our society needs to solve and embrace with other minorities such as women, children, disable people, etc.

고전자료 속 서역인의 흔적들과 시선 그리고 다문화적 상상력

1. 돌머리 : 실크로드와 한국

실크로드(Silk Road)는 독일의 지리학자 리히트호펜(1833-1905)이 처음 사용한 이래, 그 환상적인 이름 탓인지, 많은 연구자들의 지속적인 관심을 받아왔다. '길'의 정확한 루트 관련 논쟁은 여전히 현재진행형이지만, 아시아·유럽·아프리카 세 대륙을 잇는 동서교통로로서³⁷ 많은 문물 교류가 이루어졌다는 데에는 논란의 여지가 없다.

실크로드를 넘나든 무리들로, 상인, 장사꾼, 구법승들이 많았지만, 이 외에도, 원하던 그렇지 않은 정치적 이유로 본국을 떠나 다른 곳에 정착해 산 이들도 있고, 전쟁 통에 포로로 잡혀와 타지에 눌러 살게 된 이들도 있었다. 과거, 이방인들이자 타자들인 이 '서역인'들에 대한 우리 선조들의 시선은 구체적으로 어땠을까?

본 연구는 바로 이러한 소박한 질문에서 시작되었다. 사실 지금껏 동서 문화 교류의 아이콘으로 자리매김해 온 실크로드를 '물적 자원'의 측면에서만 깊이 고구해 왔거나, 인적 차원의 측면 중에서도 주로 '구법승(천축 순례승)' 및 이들이 남긴 여행기를 중심으로 논의해 왔던 것이 사실이다. 이와는 또 다른 시각에서, 실크로드를 통해 넘어 온 이방인들의 흔적들과 이들을 향한 당대인들의 시선 推移를 통해, 다문화 사회라고 명명되는 오늘날, 우리 사회가 당면한 다문화적 문제들을 한번 되돌아보는 것은, 그 자체로 실크로드 연구사에서 의미가 깊을 것이다. 이를 위해 본 연구에서는, 삼국~고려조까지 문헌 속 발견되는 서역인들의 흔적을 토대로 당시 형성된 서역 문화를

37 실크로드는 보통 '초원로', '육로', '해로'의 세 가지 길로 이해되어 왔다. 초원로(스텝로드)는 북방 유라시아 대륙의 스텝 지대, 대략 북위 50도 부근을 동서로 횡단하는 길로, 유목민들이 주로 이용했으며, 몽고에서 아랄 해를 거쳐 터키 북쪽의 흑해 연안에 이르는 길이다. '육로'는 보통 실크로드라 부르는 길로, 중앙아시아의 타클라마칸 사막을 사이에 두고 남북으로 발달한 길로 대략 북위 30~40도 부근을 횡단하는 길로서 도처에 오아시스가 있어 '오아시스로드'라고 한다. 마지막으로 '해로'는 홍해 또는 페르시아만에서 인도, 동남아시아를 거쳐 중국의 화남 지방에 이르는 길로, '바다의 실크로드'라고 불렸으며, 16세기부터는 포르투갈, 스페인, 네덜란드, 영국, 프랑스 등이 잇달아 항해 무역을 벌여 동서 교역을 독점했던 길이다.

살피고, 그 토대 위에 형성된 ‘처용 담론’이 시기별 어떤 형태로 나타났던가를 통해 당대 문인들의 타자 인식의 일면을 한번 살펴보고자 한다.

2. 고전 자료 속 서역인의 흔적들

‘서역’이란 명칭은, 한 무제(BC140~87)가 흉노에 대항해 대월지에 장건을 파견해 ‘서역경영’이 시작되었다고 한 『漢書』 <서역전>권96에 처음으로 나타난다. 이후 ‘서역’은 그 개념적 확장을 이루어, 중앙아시아와 페르시아, 인도 등 중국을 기준으로 서쪽에 위치한 지역을 지칭하게 되는데, 오늘날 중국의 신강성 타림분지(동투르키스탄)나 중앙아시아 지역에 해당하는 서투르키스탄 일부까지 포함한다. 서역인이란, 이러한 넓은 의미의 ‘서역’ 개념 속에서 이 지역에서 태어나 한반도로 건너온 이들을 의미한다.

그렇게 볼 때, 우리의 고전 자료 속 서역인의 흔적들은 오래전부터 발견된다. 대표적인 인물로는 먼저 ‘온달’이 있다. 여기서 ‘온(溫)’씨는 옛날 康國의 王姓과 같은 것으로, 강국은 바로 오늘날 사마르칸트 지역이다.³⁸ 온달의 존재는 좀 더 고증해 봐야겠지만, 문헌 상 기록으로 보아, 한반도에 기반이 없으며 생김새 또한 전통 동양인과 다른 서역 유목민족 사람으로서 한반도에 들어온 인물로 추측된다.

한편, 서역인으로는 ‘처용’도 있다. ‘바다에서 건너온 기이한 모습과 두건을 쓴 특이한 옷차림’으로 형상화된 처용에 대해서는 초기, 신라시대 아라비아 상인으로 추정한 이래, 다양한 반론이 있었는데, 최근 아랍서사시쿠쉬나메가 학계에 소개되면서 다시 이를 정치적 망명으로 신라로 온 페르시아의 왕자로 추정하려는 논의가 뜨겁다.

신라(처용), 고구려(온달)에 이어, 백제에서는 ‘마라난타’가 주목된다. 이의 존재는 서역과 백제의 문물 교류를 짐작할 수 있다는 점에서 주목되어 왔으며, 그 고향에 대해서는 胡僧이라는 표현에 주목해 보통 인도로 간주하지만, 이를 재고해야 한다는 시각도 있다. 이 외에도, 삼국 시대에는 墨胡子, 我道和尚, 毗摩羅, 安舍, 배달다 삼장 등 胡僧들의 흔적이 보이며, 고려조에는 襪囉가, 왕건과 중국 황제 사이를 오가며 거란 정벌을 도모하려 한 기록으로 보아 외교사절의 역할도 했음을 알 수 있다.³⁹

이러한 서역인들의 흔적은 비단 한국 자료에만 나타나는 것도 아니다(9세기 중엽 이븐쿠르다드비의 『제도로 및 제왕국안내서』와술라이만의 저서로 알려진 『중국과 인도 안내서』 1권).⁴⁰ 비록 집필 연대 및 자료의 신빙성에 논란이 있고 내용 또한 가히 전설적이어서 그 진위여부에 대한 논란이 있지만, 이들 자료에서 발견되는 여타 정황으로 보아 서역에서 신라에 대한 인식이 완전히 없었다고 보기는 힘들다.⁴¹

³⁸ 지배선, 「사마르칸트(康國)와 고구려 관계에 대하여」, 『백산학보』 89호, 백산학회, 2011, 95~137쪽.

³⁹ 『東史綱目』 제 6상 을사년 혜종 2년(진주 개원 2, 거란태종 회종 8년 기록).

⁴⁰ ‘신라는 산이 많고 領主國들로 갈라져 있으며 金이 풍부하여, 이 나라에 와서 영구 정착한 이슬람교도들이 있다’(이븐 쿠르다드비, 『제도로 및 제왕국 안내서』), ‘바다를 끼고 접한 곳에 시라라는 섬들이 있는데 주민은 피부색이 희며, 중국 황제와 공물을 교환하는데, 우리들 중 그들에 관한 정보를 전해주는 자도 이 섬에 가본 자는 없다’(술라이만, 『중국과 인도 안내서』 1권).

⁴¹ 흥덕왕 9년(834)에 내린 교서에, 瑟瑟, 翡翠毛, 孔雀尾, 玳瑁, 紫檀, 沉香, 毯, 氍, 大唐毯, 罽, 虎皮, 白玉, 烏犀, 烏麋, 素牙 등 각종 異物들의 사용을 제한하는 규정이 있다(『三國史記』 33, 雜誌2, ‘色服·車騎·器用·屋舍’). 교서 중 瑟瑟은 에 메랄드로 石國(타슈켄트 일대), 비취모는 캄보디아, 공작미는 인도·아프리카·동남아, 대모와 자단·침향은 인도네시아·필리핀 일대에서 생산되는 품목들이다. 이를 이슬람 상인들의 진출 흔적이 아닌, 당시 설치되어 있던 청해진 중심

한반도-서역 간의 실제 교역 여부 및 ‘서역인’의 구체적인 종족 구성에 대해서는 고고인류학 및 국사학계의 논란들이 많지만, 분명한 것은 이미 넓은 의미에서의 ‘서역인’들의 흔적들이 삼국시대부터 곳곳에서 발견된다는 점이다. 최근에는 이 시기 서역인들의 정체를 8C까지는 소그드인들로, 9C 이후는 주변 정세의 변화로 페르시아인들까지 삼국으로 내왕하는 기반을 마련했을 가능성이 큰 것으로 추정하기도 한다.

이와 관련하여, 최치원의 <鄉樂雜詠> 5수 중, 속독은 주목된다. ‘束毒’은 소그드를音寫한 것으로, 이들은 술을 좋아하고 길에서 춤추고 노래하기를 즐겼다고 하며, 당대의 유명한 춤인 胡旋舞와 일종의 妓女인 胡姬도 소그드계였다고 한 것으로 보아, 신라에 전래된 속독도 처음에는 소그드인 무용수와 악사들이었을 가능성이 크다. 최치원이, 속독을 ‘唐樂’과 구분되는 ‘鄉樂’으로 구분한 점까지 주목한다면, 서역인들의 음악과 문화가 9세기 무렵에는 이미 일반적이었다고 할 수 있다.

3. 타자들(the Others)을 바라보는 시선의 양가성: <처용 담론>을 중심으로

이처럼 9세기 후반 아라비아인을 포함한 무슬림들이 한반도로 재진출할 수 있는 객관적 조건은 마련되어 있었다. 처용설화도 이러한 상황 속에서 이해할 필요가 있다. 서역인의 대표적인 아이콘으로 알려진 ‘처용’은 담론의 전승사적인 측면에서 매우 주목된다. 논의의 편의 상, 시기별 처용 담론을 간략히 표로 제시해 보면 다음과 같다.

No	시기	해당 자료명	‘처용’ 형상
1	13C말 ~14C	『益齋亂藁』 4, <小樂府>	新羅處容翁
2		『牧隱集』 33, <自東大門至關門前山臺雜劇前所未見也>	연희자
3		『牧隱集』 21, <驅儺行>	연희자
4		『新增東國輿地勝覽』 22권, 경상도 울산군	異人이자 세상 비판자
5		『新增東國輿地勝覽』 22권, 경상도 경주부, 이첨의 시	神人이자 풍류랑
6	15C~ 16C초	『佔畢齋集』 4, <處容巖>	풍류랑이자 신하(왕정보좌)
7		『佔畢齋集』 20, <送慶州判官>	풍류랑(風子)
8		『續東文選』 5, 七言古詩 <處容>	天人이자 신하(왕정보좌)
9		『潘谿集』 二, 七言小詩, <偶閱三國史。兼採雜記。作東都雜詠>	풍류랑
10	16C말	『眉叟記言』 33, 外篇 東事2, 新羅世家	세상비판자이자 신하
11	~17C	『淸陰集』 3, 七言絕句 215수	異人(神仙)

12		『惺所覆瓿藁』 2, 詩部2, <宮詞>	오색처용, 연희자
13		『藥山漫稿』 5, 海東樂府, <月明巷>	異人, 신하
14		『浮查集』 1, 詩○七言絶句, 東都遺跡二十七首	기이한 형상의 늙은이
15		『東里集』 8, 詩, 觀處容舞 用前韻	神人(오방처용), 기이한 형상
16		『汾西集』 8, 七言絶句 五十九首, <西京感述>	異人
17		『星湖先生全集』 7, 海東樂府<處容歌>	俗人(사기꾼)
18	18C~ 19C	『洛下生集』 6, 嶺南樂府, <處容舞>	龍子(異人이자 神人)
19		『無名子集』 詩稿冊六, <詠東史>	異人이자 신하
20		『林下筆記』 38, 海東樂府 <處容歌舞>	신하, 神人, 연희자

여기서 보듯 ‘처용’은 고려 말부터 19세기까지, 때로는 모순된 세상을 비판하는 모습이기도 하고(4)⁴², 이러한 세상을 바로잡고자 왕정을 보좌하는 현실적 인물이기도 했으며(6, 8, 10, 19, 20)⁴³, 기이하면서 동시에 연희자의 한 모습이기도 했다(2, 3)⁴⁴.

그런데, 여기서 주목되는 것은, 辟邪進慶과 관련한 처용 형상은 전혀 보이지 않는 대신, 흰 이와 붉은 입술, 술개 어깨, 자주색 옷, 긴 소매, 칠보 장식 등 처용의 외모와 관련된 것은, 조선조 전 시기를 통해 꾸준히 나타난다는 점이다.⁴⁵

또 하나, ‘처용’은 자료 4에서, 거짓 미친 체하고 세상을 희롱한 비판적인 인물로도 형상화되는데, 이는 속요 <처용가>에서 첨예하게 보인 疫神과의 갈등이, 이후 모순된 세상과의 갈등으로 쉽게

⁴²개운포정포의 시에, “섬 속에 비치느니 구름 빛이 따듯하고, 강에 달아 수맥이 통했어라. 사람들이 말하기를, 옛날 처용(處容) 늙은이가, 이 푸른 물결 속에서 자랐다 하네. 풀은 치맛자락을 띄워 푸르렀고, 꽃은 술 취한 얼굴에 머물러 붉었네. 거짓 미친 체하고 세상을 희롱한 뜻 무궁했으니, 항상 춤추고 봄바람을 보내네.” 한 부분에서 그 일면을 볼 수 있다(『신증동국여지승람』 22권, 경상도 ‘울산군’).

⁴³<新羅世家>, 外篇 東事2, 『肩叟記言』 33권, “大中十年。王薨。立其叔父誼靖。是爲憲安王。薨。無嗣。遺命立其壻膺廉。是爲景文王。僖康王之孫也。薨太子最立。是爲憲康王。王遊鶴城。還至海上。有大霧迷路。禱于海神。大霧乃開。號其浦曰開雲浦。有四人者。異形詭服詣王前。歌舞以諷。從王入京。賜爵號曰處容。崔致遠初事唐。知天下亂。歸國。又新羅政衰。入深山不返。”;<處容巖>, 『佔畢齋集』 4권, “巉巖數丈石 斗插滄溟中 異人出其下 生長陽侯宮 魁顏與詭服 恍如載非熊.” 등.

⁴⁴“山臺結綴似蓬萊 獻果仙人海上來 雜客鼓鉦轟地動 處容衫袖逐風迴 長竿倚漢如平地 瀑火衝天似疾雷 欲寫太平眞氣像 老臣簪筆愧非才.”(<自東大門至關門前山臺雜劇前所未見也>, 『牧隱集』 33); “新羅處容帶七寶 花枝壓頭香露零 低回長袖舞太平 醉臉爛赤猶未醒 黃犬踏碓龍爭珠.”(<驅儼行>, 「聞之敬書上送史官」, 『牧隱集』 21).

⁴⁵이는 삼국 이후 고려조에 이르면서부터 서역인들의 유입이 대거 확대된 사정과는 관련 있어 보인다. 『고려사』에는 ‘이 달에 大食國의 悅羅慈 등 100인이 와서 方物을 바쳤다.’(『高麗史』 卷5, 世家5, 顯宗15年9月), ‘11월 丙寅에 大食國客商인 保那盍 등이 와서 수은, 龍齒, 沉香, 木藥, 大蘇木 등을 바쳤다. 유사에게 명하여 館에서 후대하게 하고 돌아갈 때는 金과 比丹을 많이 주었다.’(『高麗史』 卷6, 世家6, 靖宗6)는 기사가 보인다. 이들이 실제 외교사절단이었는지는 알 길 없지만 현종 15-6년에 온 이들 숫자가 100명이나 되고, 정종 때에는 상인이 내방하기도 한 것으로 보아 11C 전반 이들의 한반도 방문은 막연한 신화가 아닌 구체적인 실체였을 법하다.

전환될 수 있었기 때문으로 보인다. 이러한 전환은, 유교적 색채, 상충 의식 등이 가미되면서 일정 변모되어 갔는데, ‘처용’을 『史記』 <齊世家>에 나오는 呂尚과 관련한 고사, ‘非熊’에 비유한 것이나 ④⁴⁶ ‘처용’에서 시작한 이야기가 임금의 덕과 관계된 이야기로 전환된 것^⑧⁴⁷ 등에서도 그 일단을 엿볼 수 있다.

이와 관련해 17⁴⁸과 18⁴⁹의 자료는 주목된다. 이 두 자료에서 처용을 향한 시선은 매우 부정적이다. <자료 18>은 새로운 환경에 적응하지 못한 처용의 몸부림이 ‘부군에 대한 그리움’의 형태로 나타나 합리화되고 있다면, <자료 17>에서 처용은 사기꾼이자 아첨꾼이며 俗人이자 문제의 불씨가 되는 인물로까지 그려진다.

관련하여, 서역인들에 대한 부정적인 인식은 고려조부터 조선조에 이르기까지 여러 문헌에서 파편적으로 발견되기도 한다(㉠태종 6년(1406) 10월, 명 사신으로 갔던 안노생이京師에서 듣고 본 기록, ㉡李槩(1613-1654)의 『活齋集』의 기록, ㉢조문명(1680-1746)의 『鶴巖集』에 수록된 <燕行錄>이라는 시 등). ㉠의 자료가 원 간섭기를 거치면서 생겨난, 호승에 대한 부정적인 이미지의 잔존 형태라면, ㉡·㉢은 명·청 교체기와 임·병 양란 이후, 조선조 지식인들의 타자들에 대한 인식이라 할 수 있다. 이를 볼 때, ‘처용’에 대한 조선조 문인들의 부정적 담론 또한 단순히 처용가무희의 폐단으로만이 아닌, 외국인/타자들에 대한 부정적 인식의 결과일 가능성이 크다.

한편, ‘처용’에 대해서는, 풍류랑, 異人 등 신비롭고도 긍정적인 시선으로 그려진 경우도 발견된다. ‘처용’ 아이콘에 대한 긍정적인 함의는, 13세기 이후 18,9세기까지 꾸준히 이어진다. 서역인들에 대한 긍정적인 인식은 민간에서 어린 아이가 선추(線錘)를 잘못 삼키자, 호승이 엿 반 근을 먹이라고 가르쳐 주었는데, 과연 추가 엿에 섞여 나왔다는 기록⁵⁰ 등으로 보아, 당시 의술로 민간의 병자를 치료하거나 응급환자를 처치하는 호승들도 다수 있었던 것으로 보이며, 이러한 면들이 이방인이 갖고 있는 ‘신비주의’와 결부되어 ‘처용’ 또한 ‘異人’의 모습으로 형상화되었던 것으로 짐작된다.

사실, ‘처용’이 신비로운 존재로 상정되고 회자된 것은, 역신평치에 있다. 이와 관련해, 9세기 후반 이슬람 상인들이 異域의 희귀한 약재를 공급함으로써 역병 구제에 기여했음에 주목할 필요가 있다. 이로 인해 사람들 사이에서는 驅疫의 신비한 힘을 가진 존재로 인식되기도 했는데, 이러한 측면이 근간이 되어 처용설화가 탄생했을 가능성이 크다. 비록 이 설화가 민간의 제용 풍습을 설명하는 일종의 이야기였어도, 그 속에는 9C 후반 한반도에 진출한 무슬림의 존재와 활동상이 숨어 있었던 것이다.

서역인들에 대한 긍정적인 인식은 농암이현보(1467-1555)가 삼각산에서 산중수행을 하고 있던 호승을 만나 북쪽 지역의 명산을 주유했던 얘기를 들었다는 기록, 김육(1580-1658)이 쓴

⁴⁶김종직, <處容巖>, 『佔畢齋集』 4, 『韓國文集叢刊』 12, 민족문화추진회, “魁顏與詭服 恍如載非熊.”.

⁴⁷<處容>, 七言古詩, 『續東文選』 5, “歌詠聖德祈千年...(중략)...我昔承恩在前席 舉目重瞳遠咫尺 淒涼工部已兩載 見畫不知哀淚滴.”.

⁴⁸<處容歌>, 「海東樂府」, 『星湖先生全集』 7, “且停處容舞 聽我處容歌 彼一俳優耳 君子不同科 出非蒲輪聘 輦錫又如何...(中略)...異哉夫夫詭冠服 鸞身干澤誠非他 欺世取寵何事業 山中麋鹿應譏訶 流傳百代成俗戲 臺輿拍手眞笑囬 君看狐雲棄官遊方外 至今仙蹟留伽倻.”.

⁴⁹李學達, <處容舞>, 「嶺南樂府」, 『洛下生集』 6, 『韓國文集叢刊』 290, 민족문화추진회, “若有人兮秋浦雲姣采服兮殊倫 朱絲衣兮鞠裳紫貝齒兮鳶肩 聞夫君兮靈壽 橫六龍兮倏當...(中略)...絜白龍兮蕩海津 川寂寂兮多風巷 月明兮無人 三尺頰兮五方衣 懷夫君兮徒紛紜.”

⁵⁰이익, 『星湖僊說』 卷9, 人事門 誤吞銑鐵條.

『潛谷遺稿』 「天聖日錄」에 호승 法達이 살았다는 ‘법달굴’에 대한 내용, 전란을 피해 오랫동안 한반도(영주 부석사)에 머물러야 했던 호승 遼東僧三藏의 처지를 읊은 시 등에서도 두루 발견되어 그 문화적 맥락상을 살필 수 있다.

4. 타자들과의 균열, 봉합, 공존 : 다문화적 상상력

‘서역’은 지리적 개념이었던 만큼, 지리체계의 주체가 어떤 역사적 상황 속에서, 어떤 이데올로기 속에 존재했건가에 따라 이들을 향한 인식은 달라지기 마련이다. 본 연구에서는, 삼국~고려조까지 문헌 속 서역인들의 흔적을 토대로 당시 형성된 서역 문화를 살피고, 그 토대 위에 형성된 ‘처용 담론’이 시기별 어떤 형태로 나타나는가를 통해 당대 문인들의 타자 인식의 일면을 파편적으로나마 살펴보고자 하였다.

그 결과, ‘처용’을 향한 양가적 시선을 통해 타자들에 대한 인식의 일단을 볼 수 있었다. 그런데 이는 사실 2000년대를 살아가는 오늘날도 여전히 발견되는 현상이다. 타자들이 지닌 ‘다름’을 인정하는 대신, 이들을 우리 사회로 동화, 편입시키려는 국가적 노력은, 삼국 초기부터 줄기차게 이어져 왔던 것이다(‘來者不拒’의 원칙 등).

그런데, 타자들을 우리 문화에 편입시키면서, 우리 문화에 대한 자부심을 키우는 과정에서 우리만이 고유한 문화를 지켜온 것과 같은 환상을 만들어 왔던 것이 과연 바람직한지는 의문이다. 타자와의 ‘차이’를 인정하고 이들과 분리되어 왔던 그간의 틈새를 봉합하고 공존하는 사회, 이를 위해서는 비록 여전히 요원할 지라도 문화 다원주의를 넘어선 다문화주의에서 그 대안을 찾을 수도 있지 않을까?

다문화주의(multiculturalism)⁵¹는 완성과 일관성을 특징으로 하는 단문화적 인식과는 달리, “무제한적으로 확산되는” 특질에 있고⁵² 이러한 다문화주의의 궁극적인 목표가 “사회의 모든 구성원들을 위한 인간의 기본적 창조 능력에 힘을 불어 넣는 것”이기 때문이다. 비록, 다문화주의에 대한 인식의 스펙트럼이 매우 넓어서, 일정한 틀이 형성되지 않았지만, 그럼에도 중심과 주변, 주류와 비주류의 구분을 없애고, 한 국가 내의 다양한 인종과 민족 문화를 포함하여 사회적 통합을 추구하려는 노력 그 자체는 의미가 깊을 것이다. 이는 이 시대 소수자들로서 여성, 아이, 노년, 장애인 등과 더불어 ‘외국인’으로 대표되는 타자들 역시, 우리 사회가 포용하며 끌어안고 가야 할 시대적 과제이기도 한 때문이다.

ХОРАЗМ ВОҲАСИ АҲОЛИСИ ОРАСИДА ДАРАХТЛАРНИНГ МУҚАДДАСЛАШТИРИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ҚАРАШЛАР

PhD Абидова З.К. ТТА Урганч филиали

Resume: The article examines the views of the residents of the Khorezm oasis on the consecration of trees, their role and significance in people's lives.

Keywords: tree, cult, saint, mulberry, pilgrimage, worship, sacrifice.

⁵¹ 다문화주의는 인종·민족적 다양성을 칭하는 경우. 학문적 담론 의제로서 보는 시각. 사회 운동적 측면에서 보는 시각. 국가의 소수자정책 등을 칭한다. 이에 관해서는 다음의 저서를 참조(오경석 외, 『한국에서의 다문화주의: 현실과 쟁점』, 한울, 2007 ;박경하 외, 『한국 역사 속의 문화적 다양성』. 경진출판, 2016).

⁵² Peter Caws, "Identity: Cultural, Transcultural, and Multicultural," Multiculturalism, Ed. David Theo Goldberg. Blackwell, 1995, p. 382.

Қадимдан ҳозирга қадар Хоразм воҳасида қадимий эътиқодлар, хусусан, ота-боболар культлариға, ҳайвонот ва ўсимлик дунёсига ўлиб қайта тирилувчи табиат кучлариға эътиқод қилиш кенг тарқалган. Хоразм зардуштийлик динининг ватани сифатида ўзида одинги эътиқодлар қолдиқларини сақлаган ҳолда исломни қабул қилган. Энг қадимий даврларға оид табиат кучлариға сиғиниш билан боғлиқ ашёлар (ғайритабий шаклдаги тошлар, ерга қадалган таёқ ёки мато бўлақлари осилган якка дарахтлар) ҳозиргача кўп жойларда учрайди. Асосан, дарахт култи, уларнинг баъзи турлари, турли хил шаклда намоён бўлиб, маросимий ҳаракатлар, сиғиниш ва у ердаги дарахтларға турли мато бўлақларини осиб қўйиш, муқаддас дарахт тағида қурбонлик келтириш каби ўзига хос маросимлар билан яқунланади[Горшунова 2008: 71–82].

Дарахтға ва унинг таёғига ўз кийимидан қирқиб боғлаш ва уни сийпалаш маросимнинг бир қисми бўлиб, зиёратчилар бу орқали авлиё билан илоҳий алоқа ўрнатишға ишонганлар. Ғайритабий шаклдаги ғорлар ва қоялар, шифобахш булоқлар ва кекса дарахтлар ҳам зиёратгоҳларға айланган[Жабборов 1994: 236]. Айнан бундай ҳолатларнинг исботи тарзида Султон Увайс тоғидаги «муқаддас» тош қоялариға сиғинишни келтириш мумкин. Тадқиқот манбаи бугунги кунда Хоразм воҳаси мусулмонлар анъанавий ҳаётида яшаб келаётган табиат кучлари, яъни дарахи, ўсимлик билан боғлиқ зиёратгоҳлар ҳисобланиб, Марказий Осиёнинг бошқа ҳудудлариға нисбатан жуда кам сақланиб қолган. Сақланиб қолгани ҳам авлиё зиёратгоҳининг ажралмас бир қисмиға айланган.

Хоразмликлар орасида дарахтлар жонли ва уларда инсонлар руҳи яшашиға ишониш билан боғлиқ қадимги анимистик қарашлар ҳозирга қадар сақланиб қолган. Зиёратгоҳлардаги дарахт ва ўсимликлар муқаддаслаштирилганлиги боис уларни кесиш, юлиш кишиларға зиён олиб келади деб қаралган. Улар жумласига гужум, тут, жийда, юлғун, туронғил сингари дарахт ва буталарни киритиш мумкин. Хоразм воҳасидаги Муқаддас жойлар “Тулбозор Бува”, “Йилғинли Бува”, “Таранғи Бува” (Питнак), “Зайтун бобо”, “Яккагужум авлиё”, “Қоромон бобо” (Кўшкўпир), “Яккатутгужум авлиё” (Боғот) ва “Чинор бобо” (Султон Увайс) сингари дарахтлар номи билан аталиб келинган ва ўз навбатида жой номлари билан боғлиқ бўлган.

Дарахтлар инсонларни биринчи меҳнат қуроли ва олов каби инкилобий куч ҳам улар билан боғлиқ ва дарахтлар инсонларнинг илк озиқ-овқати ҳисобланган мевалар билан таъминлаган[Снесарев 1969: 195–196].

Қадимдан дунё халқларида “одамлар руҳи дарахтларда яшайди, агар марҳумға бағишлаб дарахт экилмаса, унинг руҳи азобда қолади”, деган тушунчалар мавжуд эди. Қабристонларда қадимдан қабр бошиға дарахт экиш ҳам шу нуқтаи назар замирида юзаға келган. Шу боисдан одамлар дарахтларни бекордан-бекорға кесишдан қўрққанлар[Фрезер 1983:136]. Дарахт култиға топиниш элементлари табиат кучлариға сиғиниш барча диний маросимларда учрайди, аммо исломнинг тарқалиши билан бу култ ўз аҳамиятини йўқотди ва мусулмон дунёсига машҳур авлиёларнинг қадамжолари бир элементига айланди. Хоразм воҳаси аҳолиси орасидаги тасаввурларға кўра, илоҳий кучға эға бўлган дарахтлар тут, гужум, жийда ва туронғил дарахти саналади.

Тут дарахти. Хоразмдатут дарахти ўсган ҳовлифайзли, баракали ва омадли саналган бўлиб, маҳаллий аҳоли қарашлариға кўра у ҳосилдорлик тимсоли ҳисобланган[Снесарев 1969: 197–198.]. Дарахт култиға топиниш ва уларда яшайдиган “жонларни овлаш” билан боғлиқ ҳаракатлар фарзандсиз аёлларни мазорлардаги муқаддас дарахтлардан чилла тут (*Хонқа*, *Гулли Биби*)ни бутун гавдаси билан кучоқлаб олиш (чилласини тушириб ҳомиладор бўлиш) танасига дарахт ширасини суртиш ва уни ўзи билан олиб кетиш каби амалларни бажарган бўлиб, бундай даволаш усулларининг ислом дини билан алоқаси йўқ[Снесарев 1969: 197–198]. Айнан бу даволаш усуллари асосида табиат култи, хусусан, дарахтларға топиниш билан боғлиқ эътиқодий қарашлар мужассамлашган. Хонқа тумани марказида 500 йиллик “Чилла тут” дарахти бўлиб, ахборотчиларнинг таъкидлашича, ушбу тут дарахти илоҳий кучға эға бўлиб, агар болаларининг юзига чилла (*диамез*) чикса, оналар келиб юзига тутнинг тупроғидан суртиб, тузалиб кетишиға ишонишади. Шунингдек, фарзандсиз аёллар ҳам тутнинг тағиға келиб етти марта ҳар жума бўғирсоқ пишириб, ният қилашар ва дуо ўқиб Оллоҳдан фарзанд сўраб илтижо қилишади, шу орқали фарзандли бўлишиға ишонишади[Дала ёзувлари: Хонқа 2017].

Кўхна Урганчдаги Исомут ота зиёратгоҳи ҳовлисидаги тут дарахтининг илоҳийлиги тўғрисида маҳаллий халқ орасида кўплаб ривоятлар тарқалган[Дала ёзувлари: Тошҳовуз шаҳри 2017]. Хоразмликларда тут ва шотут кесиш таъқиқланган. Дарахтларни кесишдан аввал қурбонлик қилиб, Қуръон оятларидан тиловат қилингандан сўнг махсус белгиланган одамлар томонидан дарахтлар кесилган. Агар бошқа одам дарахтларни кессаёки қурбонлик қилинмасдан дарахтни кесишса, кесган одам бирор дардға чалинар экан[Дала ёзувлари: Урганч 2017]. Лекин аҳоли орасида бундай қарашлар мустаҳкам сақланиб қолмаган.

Гужум дарахти. Хоразмлик кексалар ёшларни алқаганда “Гужумдек униб-ўсинглар”, дея дуо қилишади. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки воҳада азал-азалдан ўсадиган гужум дарахти ўта чидамли бўлиб, юз йилдан ортиқ умр кўради. Уни чопиш мумкин эмас, шохларини фақат қариялар кесиши мумкин. Бу дарахтни эккан одам ҳаёт экан дарахт ўсмайди, у дунёдан ўтгач, барқ уриб ривожланиб кетади деган қарашлар мавжуд. Бу қарашларнинг барчаси ҳам ҳақиқатга яқин бўлмасада, лекин аجدодларимиз билан одамлар руҳи жойлашадиган дарахтлар билан инсон ўртасидаги илоҳий боғлиқликни кўрсатишга интиланганлар [Снесарев 1969:203]. Хоразм воҳасининг иқлим шароитини ҳисобга олганда гужум дарахти кум кўчкиларини олдини олиш, шамол йўлини тўсиш, тупроқни эрозиядан асрашдан ташқари, иқлимни мўътадил сақлашда кўл келади. Айниқса, ёзнинг жазирамасида қуюқ соя бериб, офтобнинг тангадек нуруни ҳам ўтказмайди. Шунинг учун бўлса керак, воҳада гужум ўстирилмаган ҳовли ва зиёратгоҳни топиш қийин [Шайх Муҳтор Валий (Янгиариқ туман), Саид Ота (Ҳонқа туман) ва Юсуф Ҳамадоний (Шовот туман) зиёратгоҳлари.]. Зиёратгоҳларнинг кўпчилигида авлиёларнинг гужуми билан боғлиқ муқаддас жойлар мавжуд. Шундай жойлардан бири Хивадаги Тўрт Шоббоз зиёратгоҳининг орқа томонида қадимги гужум дарахти бўлиб, у қуриб қолган бўлса ҳам, аҳоли унга эътиқод қилиб, чироқ ёқиб ният қилишади.

Исмамут ота зиёратгоҳининг жануб томонида ариқ бўйида гужум дарахти бўлиб, бу жой ҳам муқаддас ҳисобланади. Маҳаллий аҳоли тутни илоҳий санаб, тагида қурбонлик қилади. 1972 йилда канални кенгайтириш мақсадида гужумни кўприб ташламоқчи бўлишган, аммо эксковатор қанча ҳаракат қилмасин, гужумни кўпора олмаган, аммо дарахт қийшайиб қолган. “*Авлиёгужум*” номини олган дарахт ҳозирги кунда ҳам қия ҳолда ўсиб, барг ёзиб турибди [Қодир Карим ўғли 1997:28].

Хуллас, Хоразм воҳаси аҳолиси ўртасидаги муқаддас жойлар билан боғлиқ қарашларда исломдан аввалги диний эътиқодлар қолдиқлари сақланиб қолган. Буларни аҳолининг зиёратгоҳлардаги мавжуд дарахтлар тўғрисидаги қарашларида кўриш мумкин. Шунингдек, бу қарашлар воҳа табиий шароити ва иқлими билан боғлиқ ҳолда ривожланган. Шунингдек, Ҳазрати Али култи ҳам ўзидан олдинги Ҳубби ва Сиёвуш култини ўзида мужассамлаштириб, ҳақиқат ва адолат йўлида жасорат кўрсатувчи баҳодир, Анахита эса Анбар она, Мушкуликушод сифатида намоён бўлиб, инсон ҳаётида аҳамиятли бўлган дарахтларда инсон руҳи яшаши ва илоҳий хусусиятларнинг мавжудлиги тўғрисидаги қарашлар мустаҳкам сақланиши аста-секин ислом олами авлиёлари зиёратгоҳларининг ажралмас қисмига айланишига сабаб бўлган.

Фойдаланилаган адабиётлар:

1. Горшунова О. Священные деревья Ходжи–Барора. Фитолатрия и культ женского божества в Средней Азии. Этнографические исследования Средней Азии. / ЭО. 2008. – №1. – С.71–82. [Электронный ресурс] <http://naukarus.com>. // (мурожаат 20.11.2016 йил)
2. Ўзбек халқи этнографияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1994. – 312 б.
3. Снесарев Г. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. – М.: Наука, 1969. – 369 с.
4. Фрезер Дж. Золотая ветвь: исследование магий и религий. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.
5. Қодир Карим. Исмомут ота. – Урганч: Мураббий, 1997. – 32 б.
6. Дала ёзувлари. Ҳонқа тумани Андалиб маҳалласи, 2017 йил.
7. Дала ёзувлари. Туркменистон республикаси, Тошҳовуз вилояти, Тошҳовуз шаҳри 2017 йил.
8. Дала ёзувлари. Урганч шаҳри, 2017 йил.
9. Дала ёзувлари. Қўшқўпир тумани, Ўртаёп қишлоғи. 2016 йил

AUTHENTICITY: THE CHANGE OF TEA PRODUCING AREAS AND BRAND PROTECTION IN LONGJING TEA

Shen Xuezheng (Zhejiang A&F University, Hangzhou, China)

Abstract: As the most famous representative of Chinese famous tea in history, Longjing tea is experiencing competition from its own internal and external production areas. Because of the brand power of high premium, "authentic" is the core problem that plagues Longjing tea. Since 2001, local government began to use "production area classification" as a solution, and in 2010, they revised and re-graded. Continuous extension of Longjing production area, the result of spillover of interests is that the market is full of Longjing tea, which is hard to distinguish between true and false. How to protect the brand, spillover of interest and authenticity of taste in the core production area, has formed a huge contradiction and conflict. At the same time, due to the historical legacy of the land reform system, the source management of Longjing production

area can not be centralized and scaled. The iteration of new tea varieties also makes traditional tree species lose the opportunity of spring tea.

This study focuses on the contradiction and conflict between the change of Longjing tea production area and brand protection. Through the "authenticity" in the power game between politics and market, land and technology, tea farmers and businessmen, how to become a cultural concept. Based on the author's long-term field work in the three major tea producing areas of Longjing. This study will focus on the main core areas - Longjing Village of Shifeng Mountain. Through the deep research, the contradictions and dilemmas of famous historical tea in the context of Rural Revitalization and ecological protection are revealed.

Key words: Authenticity; Westlake Longjing tea; change; brand protection

正宗：龙井茶的产区变迁与品牌保护

摘要：作为中国历史名茶最知名的代表，西湖龙井茶正在经历着来自自身内部与外围产区的竞争。由于高溢价的品牌力，导致“正宗性”是困扰西湖龙井茶的最核心问题。自 2001 年开始，地方政府部门开始以“产区分级”作为解决方案，2010 年重新修订再分级。不断地将龙井产区外延化，利益外溢的结果是导致市场中充斥着真假难辨的龙井茶。如何进行品牌保护，核心产区的利益外溢和口味正宗性，形成了巨大的矛盾和冲突。

本研究关注于龙井茶的产区变迁与品牌保护的矛盾和冲突，通过“正宗性”在政治与市场、土地与技术、茶农与商人之间的力量博弈之中，如何演变成为一个文化概念。本研究将聚焦于龙井茶的核心地：狮峰山龙井村，来展现历史名茶在乡村振兴和生态保护背景下的矛盾与困境。

关键词：正宗，西湖龙井，变迁，品牌保护

“正宗性”（Authenticity）一直是物质文化研究的核心命题，文化研究更关注于解构“正宗性”是如何在一定的文化背景和社会需要之下被人为建构起来的。以中国第一茶龙井茶为例，龙井茶的市场之争涉及中国多个绿茶产区。四川、贵州、福建、河南、安徽等地都有生产。这些来自外部产区的龙井茶，以各自的产区环境和成本优势，削弱了西湖龙井茶的市场占有率。产区的不断扩大以及龙井茶的高市场溢价能力，也导致“正宗性”成为多年来一直困扰龙井茶的最核心问题。同时，龙井茶也从一种地方名茶品牌变成一种茶类的通用名称，即绿茶中的扁形茶。不仅是地域范围的扩大，同时亦是品类名称的演变。那么，这种概念变迁，是伴随着消费环境的变化，由市场自发形成的？还是地方政府行政干预下的经济协调行为？这一片叶子背后隐藏的山头之争、名称之争，正是不断妥协、不断外溢的结果。

一、传统：西湖龙井茶的五大产区

龙井茶，起源于浙江省杭州市的西湖边群山。宋朝时期，龙井茶区初步形成规模，当时灵隐下天竺香林洞的“香林茶”、上天竺白云峰产的“白云茶”和葛岭宝云山产的“宝云茶”已列为贡品。苏东坡两度在杭州为官，有诗“欲把西湖比西子”，“从来佳茗似佳人”，都是对杭州茶的赞美。明嘉靖年间，有“杭郡诸茶，总不及龙井之产，而雨前细芽，取其旗一枪，尤为珍品”的记载。清朝乾隆皇帝六下江南，四上龙井，题写六首龙井茶御诗，亲封“十八棵御茶树”，将西湖龙井茶上升为至尊地位。从唐至清的 1200 年间，涉及龙井茶的茶书就有 120 余种。民国后，西湖龙井茶逐渐成为中国名茶之首，被誉为“绿茶皇后”。

伴随历史发展，西湖龙井茶逐渐形成了自有产地。环绕西湖产区 168 平方公里的茶叶，被称为“西湖龙井茶”，也是人们所谓的“正宗”西湖龙井。西湖龙井茶根据产地分狮、龙、云、虎、梅，即狮

峰山、龙井村、五云山、虎跑、梅家坞五地，为传统核心产区认定的“精品西湖龙井”。这五个地方的土地肥沃，周围山峦重叠，林木葱郁，地势北高南低，既能阻挡北方寒流，又能截住南方暖流，在茶区上空常年凝聚成一片云雾，为茶叶生产提供得天独厚的自然条件。

其中，狮峰山是浙江省西湖龙井原产地一级保护区。这一带所产茶叶含有较多的芳香油，外形精短肥壮，光滑扁削，叶身微有芽毛，色泽嫩绿，滋味柔和甘芳，清香持久，回味隽永。狮峰山所产茶，被业内称为是“狮峰龙井”，是西湖龙井茶里的顶级产品。有关西湖龙井茶的传说故事，也都发生在这里。比如，狮峰山下胡公庙前的十八颗御茶。

位于狮峰山脚下的龙井村，被称为“茶乡第一村”，地处西湖风景名胜区西南面，村内拥有近800亩的高山茶园，村的西北面北高峰，狮子峰，天竺峰形成一道天然屏障，挡住西北寒风的侵袭。南面为九溪，溪谷深广，直通钱塘江。龙井村里有一口井，名为龙井。龙井茶得名于龙井，龙井是杭州四大名泉之一。龙井位于西湖之西翁家山的西北麓，也就是现在的龙井村。龙井原名龙泓，是一个圆形泉池，大旱不涸，古人以为此泉与海相通，其中有龙，因称龙井，传说晋代葛洪曾在此炼丹。

梅家坞，位于杭州西湖风景名胜区西部腹地，梅灵隧道以南，沿梅灵路两侧纵深长达十余里，有“十里梅坞”之称。梅家坞是一个有着六百多年历史的古村，是西湖龙井茶一级保护区和主产地之一，也是杭州城郊最富茶乡特色的农家自然村落和茶文化休闲观光旅游区。

梅家坞茶文化村现有160余家乡间茶坊，是杭州茶文化的重要载体。

二、逐早：龙井茶的消费文化

由于西湖龙井茶的高额收益，使得西湖产区以外的周边县市，纷纷开始转向生产龙井茶。而龙井也逐渐演变成为一个加工专用名词，成为“扁形炒青绿茶”的专有名词。在龙井茶产区不断外扩的过程中，有一个关键性推动因素，那就是“唯早而贵”的消费文化。

作为一种昂贵的茶叶，龙井茶的礼品属性远远超过了它的物质属性，人们对龙井茶的追捧和巨大的利润差价，使得全国各地的茶商都开始制作龙井茶。由于各地区的小气候差异，不同产区的茶树品种发芽时间早晚有不同，这就导致为了逐“早”而不断提早采摘时间，争取头茶的高额利润。龙井核心产区的茶树品种，当地人称之为是本地群体种，是传统龙井茶树良种。但是这种茶树品种的产量低，出芽晚，不适应绿茶市场逐年追逐的“早”。每年的西湖龙井本地群体种的发芽都晚于周边县市，所以当外地扁形茶假冒龙井流入市场时，西湖产区的茶树才刚出芽。绿茶市场“唯早而贵”的消费文化，直接导致了科研部门对茶树品种的不断改良。

中国农业科学院茶叶研究所（简称“中茶所”）于1960-1978年间，从龙井群体种中采用单株育种法培育出了五性系品种龙井43，并于1987年被认定为国家优良品种。龙井43发芽早，发芽密度大，育芽力强，抗寒性强，产量高，尤其适制扁形名优绿茶，适宜在长江中下游茶区种植。所有的栽培技术措施也从“早”字出发，促进春茶早发快长。龙井43迅速在西湖区开展普及，目前在西湖龙井茶一级保护区的梅家坞村，以及西湖龙井茶二级保护区，所种植的均是龙井43。而龙井43凭借优良的茶树特性，也迅速在杭州市以外地区进行普及。这之后，中茶所又成功对龙井43的芽梢进行辐射，诱导芽变，培育出中茶108品种。这个品种同样属于特早生种，芽叶黄绿色，茸毛较少，可提前开采2-4天。

随后，浙江大学茶叶研究所也培育出了浙农 137 系列品种，并在浙江茶区广泛种植。⁵³而浙江地区也有一些原生的茶树品种，也被用作制作扁形绿茶。比如，出产于温州市永嘉县乌牛镇的乌牛早⁵⁴。乌牛早茶是中国古代的名茶，已有 300 多年的栽培历史，因产地而命名。比其他品种早发一个月左右，故被称作“乌牛早”。1988 年，“乌牛早龙井”在杭州通过省级新产品鉴定，正式定名为“永嘉乌牛早”。1994 年，以乌牛镇为中心的乌牛早茶叶基地，连片茶园达 80 公顷，并向周围乡镇辐射乌牛早茶发芽特早，春芽萌发期一般在 2 月下旬、3 月上旬。比西湖产区的茶树要提早将近一个月的时间，这巨大的时间差，在高速公路和物流快递发达的现代社会，成为商业消费利好。一些茶商利用乌牛早的特性，加工成龙井茶，迅速流入距离 300 公里以外的浙南松阳茶叶批发市场，假冒龙井进行销售。而此时的西湖产区，茶芽还尚未萌出。

除却上述品种之外，还有一个茶树良种鸠坑种。⁵⁵鸠坑种原产地在浙江省西部的淳安县鸠坑乡塘联村，主要分布在浙江西部的淳安、开化、安徽歙县等地。目前，约占浙江省茶园面积的 45.7%，其中绍兴地区和丽水地区比重最大，分别为 51.5%和 51.3%。这种从市场到品种，对“早”的共同追求，推动了整个品饮市场对于“时间”追求的极端性。

三、分级：从西湖龙井茶到龙井茶

对于来自外来县市，甚至外省的扁形茶冲击，核心产地的茶业经营者们非常气愤，他们将这种市场冲突的原因归结为政府所推出的分级保护制度。来自狮峰山产区一位茶叶经营者认为，这套分级保护制度，将李鬼变成了李逵。政府没有进行打假，而是将假的东西合法化。由于李鬼数量之巨大，涉及到的茶农茶商利益之大，而直接将龙井茶的品牌进行拓展，外溢到全省范围。

这套分级制度，源于 2001 年国家质监总局正式批准“龙井茶”为原产地域保护产品（即地理标志保护产品），杭州市公布《杭州市西湖龙井茶基地保护条例》，实施原产地地域保护政策。在这份条例里，划定了西湖龙井茶基地和后备基地，实行分级保护，分为一级保护区和二级保护区，这两级保护区共有茶园 1391.7 公顷。⁵⁶

“西湖龙井茶”的一级保护区为：东至南山村，西至灵隐、梅家坞村，南至梵村，北至新玉泉。一级保护区内为人们所熟知的村名山头有：龙井村、狮峰山、云栖、虎跑、翁家山村、杨梅岭村、九溪村、梅家坞村、双峰村、满觉陇村、茅家埠村、梵村、灵隐社区等。而在西湖风景名胜区一级保护区之外的区域为二级保护区，分布在西湖区内的龙坞乡、留下镇、转塘镇和周浦镇等。⁵⁷

⁵³浙农系列品种，由浙江大学茶叶研究所于 1963～1987 年从福鼎大白茶与云南大叶茶自然杂交后代中采用单株育种法育成，1994 年全国农作物品种审定委员会审定为国家品种，编号 GS130091994。目前不仅浙江地区广泛栽培，而且安徽、江西、江苏、湖南、湖北、河南等省也普遍引种。

⁵⁴乌牛早茶外形扁平挺直，条紧显毫，色泽绿翠光润，香气浓郁持久，滋味甘醇鲜爽，汤色嫩绿明亮，叶底翠绿肥壮，匀齐成朵。适制绿茶，尤其是扁形类名优茶。

⁵⁵鸠坑种（*C.sinensis*CV.Jiukengzhong），20 世纪 50 年代被列为全国十大茶树良种之一。1984 年，全国茶树良种审定委员会正式认定为国家级茶树良种，编号为“华茶 23 号”（GSCT23）。

⁵⁶根据《原产地域产品保护规定》（原国家质量技术监督局令第 6 号），总局组织完成并通过了龙井茶原产地域保护申请的审查，批准自 2001 年 2 月 26 日起正式对龙井茶实施原产地域保护。

⁵⁷杭州西湖风景名胜区位于浙江省杭州市中心，分为湖滨区、湖心区、北山区、南山区和钱塘区，涵盖了杭州西湖的众多旅游景点，有独立管理的行政班子。而西湖区则位于杭州城区的西部，是杭州市若干城区中面积最

通过分级保护制度，将传统核心产区的边界扩大到了西湖区。而在一份杭州市西湖区龙井茶产业协会出台的《“西湖龙井”地理标志证明商标使用管理规则》中，明确规定了辖区范围。

使用“西湖龙井”地理标志证明商标的商品的生产地域范围为杭州市政府划定的西湖龙井茶保护基地，具体是杭州市西湖西面东起虎跑、茅家埠，西至杨府庙、龙门坎、何家村，南起社井、浮山，北至老东岳、金鱼井的 168 平方公里的区域，涉及西湖、转塘、双浦、留下四个乡镇（街道）。

这些管理规则明确规定了“西湖龙井”的产地、外形、特征，是为了与周边众多形态相似的龙井茶进行区分。在平行管理的模式下，浙江省农业厅又成功注册了一个新的证明商标“龙井茶”，并将之授权应用到全省，将龙井茶生产分为了三大产区。在原有的西湖产区的基础上，增加了钱塘产区和越州产区⁵⁸。杭州市下的萧山、余杭、富阳、临安、桐庐、建德、淳安等行政区域称为“钱塘产区”。绍兴市绍兴、越城、新昌、嵊州、诸暨等县（市、区）现辖行政区域以及上虞、磐安、东阳、天台等县（市）现辖部分乡镇区域称为“越州产区”。

只有“地理标志产品保护范围”内的“西湖产区”（一级和二级保护区）产制的“龙井茶”，才能称为“西湖龙井茶”。“钱塘产区”所产制的“龙井茶”只能称为“钱塘龙井茶”。“越州产区”所产制的“龙井茶”只能称为“越州龙井茶”。

从行政管理上进行产地分区，从“西湖龙井茶”扩大为“龙井茶”，去地域名的做法是否真的解决了“正宗性”的问题呢？事实上，这种“正宗性”的建立是行政管理对于市场竞争的屈服，加剧了龙井茶品牌价值的削弱。当松阳的浙南市场里出现低至每斤 200-300 元的龙井茶时，龙井茶原本的高端茶品地位就被解构了。它成为了一款适应不同市场群体需求的多等级茶品，同时也成为了一款惠民乡村的经济农产品。

另外，除了《GB/T18650-2008 地理标志产品龙井茶》限定产地之外，龙井茶产地还有：江西玉山、婺源，湖南桃源、石门，四川纳溪、筠连、名山、夹江、峨眉、青川，湖北英山、五峰、咸丰、宜都，贵州黎平、雷山、晴隆、普安、贞丰、兴仁、望谟、纳雍、湄潭、正安、沿河，广西三江、融水，云南腾冲，山东日照……等等，全国至少有近百个县在加工龙井茶，占了全国产茶县的近 10%。这些浙江省内的县市，和来自外省市的龙井产量巨大，通过回购重新输入浙江销售，大大冲击了西湖龙井茶的市场和品牌声誉。这也使得西湖产区，不得不思考如何保护自身品牌，不被周边李鬼给解构。

四、保护：核心产区的困惑

普通消费者对于龙井茶的“正宗性”，通常看不懂。仅从外型上来进行辨别，是缺乏区分度的。所以，如何将“看不懂”转变为能让消费者“看得懂”，以维护核心产区品牌利益，西湖龙井产区做了一系列的保护工作，采用技术手段来进行定量管理：防伪标识。

杭州市西湖龙井茶协会根据茶农茶园实际丈量面积编制西湖龙井茶园实地测绘数据，按照茶农所拥有的亩数，来事先核算和预估每年的产量。一般认定每亩茶园产春茶量在 22 - 24.5 公斤，每 0.25 公斤茶叶发放一张‘茶农标’，限量管理。防伪标识上印有序号、年份、真伪查询电话、重量以及

大、人口最多的一个城区，也是著名的旅游区，辖区内有西湖、西溪湿地两个国家 5A 级景区，辖 2 个镇、9 个街道，153 个社区和 36 个行政村。

⁵⁸杭州市西湖区龙井茶产业协会是“西湖龙井”地理标志证明商标注册人，对该商标享有专用权。而浙江省农业厅是“龙井茶”地理标志证明商标注册人。

防伪码等信息，消费者可以根据二维码扫描进行产地溯源，获得茶叶来源茶山和茶农信息，这就是“茶农标”⁵⁹。“茶农标”，全名茶农用防伪标识。自 2001 年起，为保护西湖龙井茶原产地，杭州市政府将“茶农标”发放给龙井、转塘等原产地茶农。在每年春茶开采前发到各涉茶镇街道，2018 年累计发放茶农标 220 余万枚⁶⁰。

茶农如果直接卖给消费者，也可以贴茶农标来防伪。如果茶农把茶叶卖给茶叶销售企业，应把相应数量的茶农标交给企业⁶¹。茶企从茶农那里收购茶叶后，再拿着这些茶农标到协会换取相应数量的销售标，所以说正宗的西湖龙井必须要有茶农标或者销售标其中的一个。

双标体系的实施初衷是给予西湖龙井茶以身份标签的方式，来进行品牌保护。但由于扁形绿茶的外型差异不清晰，普通消费者缺乏专业感官审评能力，无法获知正宗性信息。于是，身份证明成为行政力量给予的市场证明。但由于西湖龙井巨大的市场溢价能力，茶农标源头亩数核算和实际发放数量中的不可控性，使得“茶农标”重新成为一个可交易对象。在电子商务平台上，我们可以找到 25 元一张明码标价的茶农标。甚至有些茶农也会将多余的标识进行转卖。而对于不按规定使用茶农标的农户，协会只能给予两年停发茶农标的处罚。

除却技术手段的保护外，茶叶作为感官饮品，人们在辨别时更习惯使用约定俗成的审评术语。关于西湖龙井的审评特色，人们会使用“糙米色”或者“黄绿色”来描述它的正宗色泽。并且将这种审评术语，作为正宗性的主要指标，进行教育传播。但事实上，这种审评术语的正宗性，也正受到现代茶叶消费偏好变化的影响而被全面解构。

在杭州一家知名茶馆调研时，负责人告诉我们，正宗西湖龙井的审评标准并不被现代市场所认可⁶²。比如，干茶色泽并非色绿，而是“糙米色”，事实上看起来并不好看，偏黄偏暗，普通消费者会以为是陈茶。尤其是非常追求外型美观的绿茶行业，当出现更多“卷曲型”、“针型”茶后，“扁形茶”的美观度较低。所以在现代外型第一的消费环境下，正宗西湖龙井外型和色泽都已经跟不上时代需求。

为了维持西湖龙井的传统审评标准，2008 年西湖龙井茶炒制技艺被收录入国家级非物质文化遗产名录，作为一种文化遗产进行保护和传承。“全手工”或“半手工”等，作为区别于其他产区机械化制茶的重要因素，成为西湖产区龙井茶经营者的法宝之一。茶叶加工中使用的炒茶锅，温度最高达 200 摄氏度，传统手工制茶制成 500 克高品质干茶，需要炒制五六个小时。由于耗时烫手且低产量，这种手工技艺逐渐被机械制茶所代替。使用全机器炒茶，一斤茶叶只需要一两个小时，并且机器自动控制，不会伤手，机器炒制出来的茶叶，外形匀称，色泽鲜艳，茶叶外型品相很好，但香气和口感不如全手工茶叶。虽然有些茶农家门口会放着炒茶锅，但仅是作为招徕顾客的道具。坚持半手工制茶(指机器杀青、手工精制)的茶农越来越少，还保留着全手工制茶传统工艺的更是凤毛麟角。2019 年，作为西湖产区的老字号卢正浩茶叶与与数百家茶农签约，收购鲜叶，同时组建百人手工炒茶工厂，炒茶师手工制茶。“手工”制茶成为西湖龙井产区的高端产品，拉开了与其他等级产品，和其他龙井产区产品的距离。

⁵⁹杭州市西湖区龙井茶产业协会承担西湖龙井茶行业管理，承担西湖龙井茶品牌宣传和保护。是在国内第一个实施原产地域产品保护（现为地理标志产品）、第一个实施全程防伪标识管理的农产品。

⁶⁰信息来源于对杭州市西湖区龙井茶产业协会的实地调研。

⁶¹茶企要求是必须在西湖龙井产区注册，且加工场所在西湖龙井产区。

⁶²西湖龙井审评标准为四绝“色绿，香郁，味醇，形美”。

五、总结

2011 年杭州西湖申遗成功，“西湖水、龙井茶”被一起载入了世界非物质文化遗产名录。在西湖特殊的自然环境和长期人文积淀的共同影响下发展成型的龙井茶，是全世界茶叶产品中的珍品，以龙井茶为代表的中国茶与人们的日常生活紧密结合，产生了典型的东方文化——茶文化，对中国人的精神及生活方式、礼仪交往和文化欣赏，以及经济生活等产生了广泛的影响。龙井茶所蕴含的文化信息和人文精神，在同类物质产品中显示出其独特地位，是西湖地域文化的重要载体，也是杭州人文精神的具体体现。清代茶人陆次之赞曰：“龙井茶，真者甘香而不冽，啜之淡然，似乎无味，饮过之后，觉有一种太和之气，弥沦于齿颊之间，此无味之味，乃至味也。”品味龙井茶，就是要品味其中的真味，而这种真味，也恰恰是杭州的真味。

БУЮК ИПАК ЙЎЛИ МАМЛАКАТЛАРИДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ВА ИНСОН ТАРАҚҚИЁТИ (ЎЗБЕКИСТОН ВА ХИТОЙ МИСОЛИДА)

Ф.ф.н., доцентлар Агзамходжаева Ш.С., Исроилов Б. ТТЕС

In this article is highlights the educational system and interrelations between Uzbekistan and China, which have friendly relations since ancient times along the Silk Road. Characteristics are analyzed based on factual evidence.

Keywords: *The location of Great Silk Road, education integration, reforms, innovations, the shearing of the higher education institutions, modernization.*

XXI асрда инсоният глобаллашув таъсирида маданий алоқаларитарихан мавжуд бўлган давлатларнинг қайта тикланишига ўз таъсирини ўтказиб, бунда Буюк ипак йўлини қайта тиклашга қаратилган ташаббуслар алоҳида аҳамият касб этади.

Минг йиллик тарихга эга бўлган Буюк Ипак йўлини қайта тиклашга туртки бўлган омиллардан бири глобаллашув жараёнлари бўлса, иккинчиси барча соҳаларда давлатлараро интеграцион жараёнларни кенг қулоқ ёзиб бораётганлигидир. Ушбу жараёнлар натижасида жаҳонда хусусан Буюк Ипак йўли маконида ахборот, товарлар ва инсонларни эркин ҳаракат қилишига чегаралар тўсик бўлмай қолди.

Ўзбекистоннинг ўз мустақиллигини қўлга киритиши дунё давлатлари билан эркин дипломатик алоқаларни йўлга қўйиши ислохотларни амалга оширишда дўстона шерикчиликка асосланган алоқалар барча соҳалар қатори таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасини модернизациялашга ҳам ўз таъсирини ўтказди.

Маълумки, Буюк Ипак йўлининг қайта тикланишида XX аср 70-йилларининг охиридан бошлаб Хитой Халқ Республикаси иқтисодиётида амалга оширилган кенг қамровли тўб ислохотларни аҳамияти бекиёсдир. Охирги чорак асрдан кўпроқ даврда Хитой иқтисодиёти тез суръатларда ривожланиб, мамлакатда замонавий, юқори инновацион технологияларга асосланган рақобатбардош, кўп укладли, ижтимоий йўналтирилган иқтисодиёт шаклланди. XXI асрга келиб Хитой Халқ Республикасини жаҳоннинг етакчи молиявий-иқтисодий марказларидан бирига айланишида таълим ва инсон тараққиётига давлат сиёсатининг устивор йўналиши сифатида қаралганлиги ҳамда йилдан-йилга илм-фан, таълим ва инновацион технологияларни ривожлантиришга ажратилаётган инвестицияларни ошиб бориши муҳим роль ўйнади. Хитойда 1970 йилларнинг охиридан бошланган “ислохотлар ва очиқлик” даврида ҳукумат мамлакатни жадал модернизациялаш учун зарур бўлган юқори малакали кадрларни тайёрлаш масалаларига жиддий ёндошиб таълимни барча бўғинларини ислоҳ қилишга киришди. Хусусан олий таълим соҳасида чуқур таркибий ўзгаришлар қилинди. Олий ўқув юртларига талабаларни қабул қилиш тартиби ҳамда уларга грант ва стипендиялар ажратиш шунингдек, мутахассислар тайёрлаш дастурларига, ўқув режаларига янгиликлар киритилди. Шу даврдан бошлаб Хитой ёшларини чет элларнинг етакчи олий ўқув юртларига ўқишга жўнатиш йўлга қўйилди.

XX асрнинг охирига келиб амалга оширилган ислохотлар натижасида кўп босқичли олий таълимни яхлит тизими шаклланди. Хитой таълим тизимидаги чуқур ислохотларни бошланишига

ХКП МК ва Давлат Кенгашининг 1993 йил 13 февралдаги “Хитойда таълимни ислоҳ қилиш ва ривожлантириш асослари” номли дастури асос бўлиб хизмат қилди.[Животовская2007: 60] Ислохотларни асосий вазифалари қилиб: Хитой аҳолисини саводхонлик даражасини кўтариш; иқтисодиётни барча соҳаларини модернизациялашга керакли бўлган юқори малакали кадрларни тайёрлаш; Хитойнинг ўзига хос хусусиятларини ва ХХІ аср талабларини ўзида мужассамлаштирган таълим тизимини таркибий тузилишини шакллантириш масалалари қўйилди.Амалга оширилган ислохотлар натижасида бутунлай янги, ХХІ аср ҳамда бозор иқтисодиёти талабларига жавоб берадиган олий таълим тизими яратилди.

1993 йилдан бошлаб мамлакатни етакчи ОТМларида таълим ва илмий-тадқиқот марказини мужассамлаштирган жаҳоннинг илғор университетлари даражасига кўтаришга қаратилган ҳаракатлар бошланди. Шу мақсадда 100 та университет танлаб олиниб уларни ривожлантириш учун 20 млрд. доллар ажратиш кўзланди.[Животовская2007: 63] Университетларда 80 та муҳим академик фанлар ва 602 та мутахассисликлар бўйича янги дастурлар ишлаб чиқилди. Танланган мутахассисликларни (42%) 255 таси инженерлик ва технологиялар, (15%) 89 таси фундаментал фанлар, (11%) 66 таси медицина ва соғлиқни сақлаш, (10%) 62 таси гуманитар фанларга тегишлидир. Амалга оширилган тадбирлар натижасида тез ривожланиб бораётган Хитой иқтисодиётининг барча соҳалари малакали кадрлар билан таъминланди.

Олий таълимни ва инсон капиталини ривожлантириш ва халқаро ҳамкорликни йўлга қўйилиши яна бир муҳим йўналиш бўлиб, бу масалага катта эътибор қаратилди.

1992 йилдан бошлаб Хитой талабаларини чет элга чиқиб ўқиши учун янада кенг имкониятлар очилди. Олий таълимни бошқаришни демократлаштириш ўта марказлашган бошқарувдан воз кечилиши 1993 йилдан бошлаб ХХР олий ўқув юртларига автономияни берилиши уларга чет эл университетлари билан мустақил алоқалар ўрнатиш имконини берди. Натижада Хитой олий ўқув юртларига кўплаб чет эл мутахассислари таклиф қилинди. Уларга Хитойда илмий тадқиқот ишларини олиб боришга, ихтиролари учун патент олишга рухсат берилди.

Хорижий давлатларнинг ижобий тажрибасидан кенг фойдаланиш ҳамда юқори малакали мутахассисларни тайёрлашни кенгайтириш мақсадида кўплаб Хитой ёшлари чет элларга ўқишга юборилди. Масалан, 1990 йилда 2950 нафар талаба чет элга жўнатилган бўлса, 2011 йилда четга ўқишга кетганлар сони 339,7 минг кишини ташкил қилди.

Хитой иқтисодиётидаги таркибий ўзгаришлар уни йирик индустриал мамлакатга айланиб бориши кўплаб юқори малакали кадрларни талаб қилди. 1978 йилдан 2004 йилгача бўлган даврда олий ўқув юртига кириб ўқиганлар сони 10 бараварга кўпайди, яъни 400 мингдан 4,5 млн.гача таълимни молиялаш йилдан йилга кўпайиб борди. Масалан 1980 йилда таълимга ички ялпи маҳсулотни 1,12% ажратилган бўлса 2001 йилда бу кўрсаткич 3,19% ташкил қилди. Агар ўтган давр мобайнида ички ялпи маҳсулотни 2 баробар кўпайганини ҳисобга оладиган бўлсак давлат томонидан таълимни ривожлантиришга қанчалик катта эътибор берилаётганлигининг гувоҳи бўламиз.

Сўнгги 10 йил ичида мамлакатда ОТМларнинг сони деярли икки маротабага ошди ва 2200 тадан ошиб кетди. Хитойда ўқиш учун ҳамма пул тўлаши шарт. Бундан 9 йиллик мажбурий таълим мустасно. Охириги йилларда Хитой Халқ Республикаси етакчи университетлари мамлакатни инновацион ривожланишида ҳал қилувчи роль ўйнамоқдалар. ОТМлар йирик илмий тадқиқот ва кашфиёт марказларига айланди.

2006 йилга келиб давлат технопаркларини 62 таси, етакчи лаборатория ва инженер-конструкторлик марказларини 63% ўз фаолиятларини университетлар қошида олиб бордилар.Ҳозирги кунда ХХР талабалар сони бўйича дунёда биринчи ўринни эгаллайди. Олий таълимни ислоҳ қилишда эришилган ютуқлар бошқа давлатлар учун ўрнак бўлиб хизмат қилиши муқаррар.

Таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилишда Ўзбекистон Республикаси ҳам эътиборли натижаларга эришди. Ўзбекистон олий таълим ва малакали кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш 1991 йилда олий таълимни таркибий қайта қуришдан бошланди. Дастлабки ислохотларни амалга оширишда асосий эътибор замон талаблари ва республика эҳтиёжларидан келиб чиқиб: биринчидан, университет таълимининг устуворлигига; иккинчидан, олий таълим муассасаларини бўлиш ва ихтисослаштиришга; учинчидан, олий таълимни ҳудудийлаштириш ва жойлаштиришга қаратилди.

Жаҳоннинг ривожланган давлатлари тажрибасидан келиб чиқиб университет таълимини устуворлигини таъминлаш мақсадида республиканинг йирик етакчи ОТМлари негизида Тошкент давлат техника университети, Тошкент давлат иқтисодиёт университети, Тошкент давлат аграр

университети, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, ҳамда Фарғона давлат университетлари ташкил топди.[Саидов 2003: 215]

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 28 февралда қабул қилинган “Республиканинг янги олий ўқув юртларини ташкил қилиш тўғрисида” Фармониға мувофиқ, Олий таълим тизимини янада такомиллаштириш, юқори малакали мутахассислар ва илмий кадрларни тайёрлашни яхшилаш, шунингдек республиканинг барча минтақаларини улар билан яна ҳам тўлароқ ва бир текисда таъминлаш мақсадида вилоятлардаги педагогик институтлар негизида Андижон, Бухоро, Гулистон, Қарши, Наманган, Термиз, Урганч университетлари ташкил топди.

Мустақил Ўзбекистоннинг халқаро ҳамжамиятга кириши, хорижий мамлакатлар билан дипломатик, иқтисодий, савдо ва маданий алоқалар ўрнатилишида пайдо бўлган янги имкониятлардан самарали фойдаланиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 23 сентябрдаги Фармониға мувофиқ Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети ташкил қилинди.

Олий таълим тизимидаги ислохотларнинг иккинчи босқичи 1996 йилда, Олий таълимни ривожлантириш концепцияси ишлаб чиқилгандан сўнг бошланди. Ушбу ҳужжат республика ОТМларида муҳокамадан ўтгандан сўнг жамиятнинг барча қатламлари иштирокида кенг муҳокама қилиш учун оммавий ахборот воситаларида эълон қилинди. Бу босқичнинг асосий устивор йўналишлари қуйидагилар эди:- олий таълимнинг икки босқичли тизими – бакалаврият ва магистратурага ўтиш;- олий таълим тизимини молиялашнинг янги тизимиға ўтиш (давлат грантлари шаклида бюджет маблағлари ва шахсий манбалар ҳисобидан молиялаш, яъни талабаларни олий ўқув юртиға тўлов шартнома асосида қабул қилиш);- талабаларни мамлакатнинг барча ҳудудида бир кунда ва бир вақтда замонавий компьютер технологияларидан фойдаланган ҳолда ўтказиладиган кириш тест синовлари орқали қабул қилишға тўлиқ ўтиш.

Шундай қилиб, мустақилликни илк даврида Ўзбекистонда таълим соҳасини ривожлантиришда танланган стратегия маълум ижобий натижалар берди. Ўтиш даврида (1992-1997 йиллар) амалға оширилган ишлар таълим тизимининг такомиллашувига хизмат қилиб, мавжуд салбий ҳолатларни камайишиға олиб келди. Шу билан бирға замонавий шарт-шароит соҳадаги ислохотларни янада чуқурлаштириш ва тубдан янгилашни тақозо этар эди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 27 августда бўлиб ўтган IX сессиясида Биринчи Президент И.Каримов Ўзбекистон таълим тизимини эришган даражаси ва аҳволиға объектив баҳо берди.[БМТТД2008:124] 1992 йилда “Таълим тўғрисида” қонуни қабул қилиниши ва уни амалиётға тадбиқ этилиши кадрлар тайёрлаш тизимини янги сиёсий ижтимоий-иқтисодий шароитға мослаштиришға кўмаклашган бўлишиға қарамасдан, тизимдаги бор муаммолар ва уни ривожланишиға халақит бераётган омилларни бартараф қилмади. Таълим-тарбия ва ўқув жараёнларининг таркибини, босқичларини бир-бири билан узвий боғланмаганлиги, яъни узлуксиз таълим тизимини ташкил қилиш муаммоларини ҳал қилинмаганлиги, кадрлар тайёрлаш тизимининг демократик ўзгаришлар ва бозор ислохотлари талабларига мувофиқ эмаслиги, ўқув жараёнининг моддий-техника ва ахборот базаси етарли эмаслиги, юқори малакали педагог кадрларнинг етишмаслиги, сифатли ўқув-услубий ва илмий адабиётнинг камлиги, таълим тизими, фан ва ишлаб чиқариш ўртасида ўзаро ҳамкорлик ва интеграциянинг йўқлиги - кадрлар тайёрлаш тизимидаги жиддий камчиликлардан ҳисобланар эди. Шу боисдан ҳам мустақиллик меъморининг ташаббуси билан 1997 йил 29 августда “Таълим тўғрисида”ги Қонун, миқёси, қамрови ва мақсадлари бўйича ноёб “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”нинг қабул қилиниши ушбу муҳим соҳада чуқур ислохотларнинг янги босқичини бошлаб берди.

“Таълим тўғрисида”ги қонун ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурида олий таълим соҳасида эълон қилинган давлат сиёсати қуйидаги тамойилларға асосланди: - ўқитиш ва тарбиялашнинг инсонпарварлиги ва демократик хусусияти; - университет таълимининг устуворлиги;- ўрта-маҳсус касб-хунар таълими ва олий ўқув юртидан кейинги таълимнинг узлуксизлиги ҳамда изчиллиги;- таълимдан давлат таълим стандартлари доирасида умумий фойдаланиш;- ўқитиш дастурини танлашға ёндашувнинг бир хиллиги ва табақалашгани;- иқтидор ва истеъдодни рағбатлантириш; - олий таълим тизимида давлат ва жамият бошқарувини уйғунлаштириш;- олий таълим, илм фан ва ишлаб чиқаришни бирлаштириш; - олий таълим тизимини ислоҳ қилишда ривожланган давлатлар билан ҳамкорликни йўлга қўйиш ва ривожлантириш.[Каримов 1997: 6-10.]

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурини ҳаётға татбиқ қилишда “Ўзбек модели” номини олган, ислохотларни босқичма-босқич ўтказиш принципиға амал қилинди. Таълим мазмунини тубдан ислоҳ қилиш, тайёрланаётган кадрлар сифатининг республикада амалға оширилаётган чуқур иқтисодий ва ижтимоий ислохотлар талабларига, шунингдек, таълим, фан, техника ва технологиялар

ривожланишининг илғор жаҳон даражасига мувофиқлигини таъминлаш мақсадида “Узлуксиз таълим тизими учун давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўғрисида”ги қарорни қабул қилиниши таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимида сифат мезонларини қарор топишига хизмат қилди. Икки босқичли олий таълим тизимини ташкил этиш ва ривожлантириш мақсадида бакалаврият ва магистратура учун давлат таълим стандартлари ишлаб чиқилди ва жорий этилди.

Биринчи босқичда илк бор ЮНЕСКО томонидан 1997 йил март ойида қабул қилинган таълим таснифи (классификацияси)нинг халқаро стандарти тамойилларига асосланган классификатор қабул қилинди.

Республикада жаҳон таълим стандартлари талабларига мувофиқ олий маълумотли юқори малакали кадрлар тайёрлашни ташкил этиш, қобилиятли ёшларнинг салоҳиятини юзага чиқариш ва мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида улардан самарали фойдаланиш учун шарт-шароитлар яратиш, ривожланган мамлакатларнинг етакчи олий таълим муассасалари билан ҳамкорликни янада кенгайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлариасосида 1995-2009 йиллар мобайнида мамлакатда нуфузли хорижий ОТМларини филиаллари, замонавий ва эҳтиёж талаб мутахассисликлар бўйича юқори малакали кадрлар тайёрлашни бошлаб юборди. Натижада ҳозирги кунда республикада Халқаро Вестминстер университети, Г.В.Плеханов номидаги Россияиқтисодиёт университети, В.М.Ломоносов номидаги Москва давлат университети, Сингапур менежментни ривожлантириш институти, И.М.Губкин номидаги Россия давлат нефть ва газ университети ҳамда Турин политехника университети филиаллари фаолият кўрсатмоқда.

Ўзбекистон ОТМларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилашда 2011-2016 йилларга мўлжалланган дастурни амалга ошириш учун 277 миллиард сўмдан ортиқ маблаг йўналтирилиб, шу мақсадда 2011 йилда махсус жамғарма ташкил этилди.

Дастурда қуйилган вазифалардан келиб чиқиб олий таълим йўналишлари ва мутахассисликларининг янгиланган класификатори ишлаб чиқилиб, унда ўз мазмунига кўра яқин мутахассисликларни бирлаштириш ҳамда иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳада талаб қилинмаган мутахассисликларни тугатиш ҳисобига бакалаврият таълими йўналишларининг сонини 228 тадан 165 тагача, магистратура мутахассисликлари сонини эса 1200тадан 447 тагача камайтирилди.

Ўз навбатида Президент Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 14 май Хитойда бўлиб ўтган “Бир макон, бир йўл” халқаро форумининг учинчи муҳим масаласида *“транспорт-коммуникация коридорини ривожлантириш билан бирга, аввало, юқори технологиялар соҳасидаги қўшма лойиҳаларни амалга оширишга эътибор қаратиш зарур. “Ипак йўли иқтисодий йўналиши” бўйича интеграциялашган саноат технопарклари, илмий-инновацион кластерлар ва эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш”*[Мирзиёев 2018:409] масалаларининг долзарблигига аҳамият қаратилиб, Хитой ва Ўзбекистоннинг келажақ истиқболли режаларида устувор эканлиги белгилаб олинди.

Шундай қилиб, Ўзбекистон ва Хитой Буюк Ипак йўли мамлакатлари ичида геосиёсий нуқтаи-назардан қараганда марказий ўринга эга бўлиб, Евросиё маконида мавқеи мустаҳкамланиб бормоқда. Келгусида ушбу давлатларни иқтисодий қудрати ва сиёсий таъсирини юксалишини белгиловчи омиллардан бири бу албатта таълимни инновацион ривожланишидир.

Адабиётлар:

1. Животовская И.Г. Реформа высшего образования в Китае: проблема подготовки кадров. //Экономика образования. 2007. № 5. С. 60.
2. Инсоният тараққиёти тўғрисида маъруза. Ўзбекистонда таълим: талаб ва таклиф мутаносиблиги. – Тошкент: БМТТД, 2008. – Б.124.
3. Каримов И.А.. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. “Шарқ”, - Т.: 1997. – Б. 6-10.
4. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т., “Ўзбекистон, 2018,Б-409.
5. Саидов М., А.Маманазаров, Т.Дадаев Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасалари: Маълумотнома. Тўлдирилган иккинчи нашри. – Т.: “Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти”. 2003. Б- 215.

TEA AND DRINKING METHODS IN THE TRANSITIONAL PERIOD OF CRUMBY TEA AND BULK TEA

*Centering on Tea Books in the Middle and Late Ming Dynasty-
Lee, Haeng-cheol (East Asia Research Institute Zhejiang Gongshang Univ. china)*

<Abstract>

It will take about 150 years for Roasted green tea and Methods of Brewing Tea to fully appear in tea books after the abolition of Crumby tea issued by Zhu Yuanzhang, Taizu of the Ming Dynasty. In Song Dynasty, Herbal tea (Bulk tea) had coexisted with Crumby tea, mainly produced in Zhejiang, Jiangxi and Jiangsu. In Yuan Dynasty, Wax tea and Dust tea and Bulk tea were used, while the folk mainly drank dust tea and Ming tea(Bulk tea), and the southern mainly drank Bulk tea. In the Ming Dynasty, Methods of Pointing Tea and Methods of Boiling Tea also appeared in the tea books published about 1600 A.D., which showed that the way of grinding Bulk tea into powder or directly boiling tea coexisted. The changes of tea drinking methods in the past dynasties include Methods of Boiling Tea, Methods of Pointing Tea, Methods of Brewing Tea. In some areas of Tang Dynasty, heated water on powder tea was similar to the Methods of Pointing Tea in Song Dynasty. The popular Methods of Pointing Tea of grinding Bulk tea into tea powder in Yuan Dynasty was still appearing in some tea books published in the middle and late Ming Dynasty along with the Methods of Boiling Tea. In Hangzhou area, the method of picking tea leaves in tea bowls to heat water bubbles for drinking is popular, which can be said to develop into the excessive form of Methods of Brewing Tea. Methods of Boiling Tea method is to put tea and water together in a porcelain bottle, first boil to the appearance of crab-eye blisters, and then remove the fire and drink. The unearthed objects and the Ming teapots in painting and calligraphy are relatively large. This was because tea drinking methods at that time included the initial potting method of putting both tea and water in a large teapot, boiling and drinking on the stove, or pouring the brewed tea soup back into the large teapot for repeated soaking.

團茶에서 散茶로 전환되는 過渡期の 茶와 飲茶法 -明代 중후기 茶書를 중심으로-

<국문초록>

초청산차와포다법으로 대표되는 산차문화가 정착되기까지는 명조가 건립되고도 긴 시간이 소요되었다. 단차의 시대인 송대부터산차는 줄곧 병존했었고 원대에는 산차의 산지가 장강이남지역을 중심으로 광범하게 확대되었다. 태조 주원장의 “단차폐지령”으로 공차가 단병차에서산차로 바뀌었지만, 송원대부터 이어온 점다법은 여전히 지속되었는데, 그 이유는 산차도 갈아서 점다법으로 마셨기 때문이다. 그래서 명대 초기에는 산차를 갈아서 마시는 점다법이 여전히 존해했고, 또한 찻잎을 물과 함께 직접 끓여 마시는 방식도 존재했다. 후에 말차가 점차 사라지면서 산차를점다법으로 마시기도 하였고 자기병에 찻잎과 물을 부어 직접 끓여마시기도 하였다. 명대 후기의 다호는 출토된 실물이나 서화에 그려져 있는 것들을 보면 대부분 크다. 다호의 크기가 크기 때문에 찻잎을 넣어 끓여마시거나, 우려낸 차탕을 다시 다호에 넣어 우려내는 방식이 사용되기도 하였다.

1. 들어가는 말

차문화는 그야말로 유구한 역사와 폭넓고 깊은 내용을 담고 있는 바다와 같다. 음다는 차나무에서 나온 여린 싹이나 찻잎을 채취하여 마시는 일을 말한다. 이 음다행위가 오랜 세월을 이어오면서 인류의 문화활동 속에서 다양한 요소가 결합하고 변화하면서 그만의 영역으로 정착한 것이 차문화인 것이다. 현재 우리는 마시는 차와 음다방식은 明代 후기에 형성되었다. 즉, 唐代的 團茶를 갈아서 만든 찻가루를차술에 끓여 마시는 煮茶法⁶³, 宋代의 團餅茶를 곱게 갈아서 체로 친후

⁶³ 대표적인 煮茶法은 陸羽(733—804)의 《茶經》(780)에 나오는 방식이다.

茶盞에 넣고 끓인 물을 부어 茶匙나 茶筴으로 휘저어 마시는 點茶法이 역사의 뒀안길로 사라지고 散茶를 茶壺에 우려마시는 泡茶法이 새롭게 주류로서 자리 잡은 것이 명대 후기인 것이다.

明太祖 朱元璋(1328-1398)의 “단차폐지령”을 선포한 이후 본격적으로 散茶시대가 열리게 되고, 산차에 적합한 새로운 음다법과 飲茶風도 더불어 생겨나게 된다. 명대 후기에 정착된 산차문화의 특징으로 차는 기존의 蒸靑散茶에서 炒靑茶로 전환되었고, 음다법은 點茶法에서 泡茶法으로 바뀌었다는 점이다. 이 사실은 누구나 아는 사실이지만, 이 산차문화가 정립되기까지는 적지 않은 과도의 시간이 필요했다. 明朝가 건국(1368) 되고 23년 후인 洪武 24년(1391)에 “단차폐지령”이 선포되었지만, 산차와포다법으로 대표되는 명대 후기 산차문화의 정형이 다서에서 보이기 시작하는 때는 약 150년이 지난 1540년경 이후이다. 이는 그간 1,000년 이상을 이어왔던 증청단병·산차와점다법이 새로운 초청산차와포다법으로 전환되기까지 여러 과정을 거쳤음을 추측하게 한다.

본고에서는 현대 음다문화의 근간이 되는 명대 후기 산차문화의 정형을 산차와포다법으로 규정하고, 150년 이상의 과도기를 거쳐 정착되는 과정을 茶書를 중심으로 고찰하고 있다. 차문화 관련 문헌의 종류는, 茶書(茶著), 茶散文, 茶詩詞, 茶雜著(茶史料 포함) 등으로 분류할 수 있다. 그 중에서 다서는 茶事에 대해 전문적이고 체계적으로 기술한 문헌이며, 구체적인 시기가 나오는 경우가 많아서 차문화를 연구하는데 매우 중요한 문헌이라고 할 수 있다. 본고는 명대에 발간된 50여종의 다서 중에서 산차문화의 정형이 정착되기 이전인 1600년 이전의 다서들을 주요자료로 삼으면서, 명대 이전의 차사기록들을 부자료로 논의를 진행하고 있다. 음다문화사상 최대의 사건인 단병차에서산차문화로 전환되는 과정을 연구하는 것은 매우 의미 있는 일이며, 현재까지도 연구할 공간이 많이 존재하는 부분이다. 본고는 산차문화의 정형이 형성되어가는 시기의 음다양상을 살펴보는 글로서 현대음다문화의 근간이 되는 명대산차문화를 이해하는데 다소의 도움이 되기를 바란다.

2. 明代 대량의 茶書 출현과 음다문화의 중심

역대 차문화를 얘기할 때 명대가 다른 시대보다 두드러지는 것 중 하나는 대량의 다서가 출현한다는 것이다. 《中國曆代茶書匯編校注本》⁶⁴ 에는 唐代 陸羽(733—804)의 《茶經》(780경)부터 清代 王複禮(미상)의 《茶說》까지 총 114종의 역대 다서를 수록해 놓았다. 이를 시대별로 구분해 보면, 당·오대 9종, 송·원대 25종, 명대 54종, 청대 26종이다. 명대에 발간된 다서는 54종으로 전체 114종의 절반에 가까운 수량이다. 주목할 만한 것은 이 54종의 다서들 중 朱權(1378-1448)의 『茶譜』(1440년경)을 제외한 나머지 다서들은 모두 16세기 중후반부터 집중적으로 나온다는 것이다. 즉, 1368년 명조정이 건립되고 洪武 24년(1391) “단차폐지령”이 선포된 후, 약 50년이 지난 1440년경에 주권의 『다보』가 나오며, 다른 차서들은 다시 100년이 경과한 1540년경이 되어서야 錢椿年·顧元慶, 《茶譜》(1541)를 시작으로 1644년 명조가 멸망할 때까지 약 110여 년간 50종 이상의 다서가 나온 것이다. 이는 산차문화가 정형을 갖춰 정착하기까지는 적어도 150년이라는 시간이 걸렸음을 보여주는 것이라 하겠다.

한편, 명대의산차문화는 江蘇省, 浙江省 그리고 江西省을 중심으로 하는 長江三角地域 즉, 강남지역이 중심이 된다. 당·송대에는 수도나 황실전용 차를 만드는 貢茶院 주변이 당시의

⁶⁴ 鄭培凱, 朱自振, 《中國曆代茶書匯編校注本》, 商務印書館, 2007.

음다문화의 중심이었던 것과는 다른 양상이다. 명대는 강남지역이 음다문화의 중심이었음은 54종 다서 저자들의 출신지역을 살펴보면 알 수 있다. 《茶譜》 朱權은 황족이지만 강서 南昌에서 정착; 《茶譜》 錢春年, 顧元慶은 강소 蘇州; 《煮泉小品》을 쓴 田藝衡은 절강 杭州; 《茶寮記》 陸樹聲은 上海 松江; 《茶經外集》 孫大綬는 新都(淳安과 歙縣, 婺源 근처); 《煎茶七類》 徐渭는 절강 紹興; 《茶箋》 屠隆은 절강 寧波; 《茶箋》 高濂은 절강 杭州; 《茶考》 陳師는 절강 杭州; 《茶錄》 張源은 강소 太湖 西洞庭山; 《茶經》 張謙德은 강소 蘇州; 《茶疏》 許次紆는 절강 杭州; 《茶話》 陳繼儒는 上海 松江; 《茶錄》 程用賓은 新都; 《茶錄》 馮時可是 上海 松江; 《茶解》 羅廩은 절강 慈溪; 《茶書》 喻政은 강서 南昌; 《茶箋》 文龍은 절강 寧波; 《羅芥箋》 馮可貧 산둥 益都; 《陽羨名壺系》 周高起는 강소 江陰. 나열한 것에서도 나타나지만, 蘇州, 杭州가 가장 많으며 南昌, 上海, 寧波 등이 보인다. 이는 산차문화의 중심은 강남지역이며 이를 선도한 주체도 강남지역 문인들의임을 보여준다. 강남지역은 물산이 풍부하고 京杭運河의 출발지로 상업이 발달했으며 수려한 경치와 함께 차나무 재배에 적합한 토양과 환경을 가지고 있다. 특히, 당대 공차로 진상된 陽羨茶의 산지인 의흥, 당대 공차원이 있던 長興, 옥우가 은거하여 《다경》을 저술했던 湖州 등 뛰어난 품질의 차와 유서깊은 문화가 살아있는 지역이라는 점은 산차문화가 발전하는데 더할 나위 없는 조건이라고 하겠다.

3. 蒸青團餅·散茶에서 炒靑茶로

단병차는 가장 오래된 차로서 魏晉南北朝 시기에 찻잎을 따서 쌀풀을 섞어 茶餅을 만든 기록이 전한다.⁶⁵ 당대에는 이를 계승한 기초 위에 진일보 발전하여 찻잎을 따서 찌고 찢고 틀에 넣어 찌고 건조시키고 꾸러미에 꿰고 숙성하고 거두는 체계적인 가공법이 정착되었다.⁶⁶ 宋代에 이르면, 가공이 더욱 정밀하고 관리도 엄격해지는데, 찻잎을 따고 그 크기와 색깔별로 나누고 찢 후 수분과 즙을 짜내고 절구에 넣어서 찢고 龍, 鳳凰 모양의 틀에 넣어 찌고 건조시킨다.⁶⁷ 찻잎을 따서 증기로 殺靑하는 蒸靑法和 이를 통해 만들어진 단병차와 이를 갈아서 마시는 點茶法는 황실, 寺觀, 문무대신, 민간에까지 널리 보편화되어 단병차문화의 최고전성기를 이룬다.

송대에 단병차가 최고의 전성기를 이루는 동시에 일반문인사대부와 민간에서는 草茶가 점차 확산되기 시작한다. 이 초차는 산차로서 북송 때부터 문인들에 의해 詩로 남겨졌다. 북송의 유명한 문인인 강서성 吉州 永豐출신의 歐陽修(1007-1072)는 납차와 함께 초차가 절강지방에서 많이 나고 그 중에서 日鑄茶와 雙井茶가 최고라고 하였다.⁶⁸ 일주차는 절강 紹興지역에서 나는 차이며 쌍정차는 강서성 南昌에서 나는 차다. 북송말남송초의 문인이자 강소 蘇州 출신인 葉夢得(1077~1148)은 초차의극품은 쌍정차와 고저차라고 하였다.⁶⁹ 또한, 남송의 문학가이자 절강 湖州에서 거주했던 葛立方(?-1164)은 建茶가 공차로 진상되기 시작하자 陽羨茶는 더 이상 찢지 않고 초차로 만들었다고 하였다.⁷⁰ 위의 내용들은 송대에 강서 남창, 절강소흥 및 강소 宜興(즉,

⁶⁵ 《廣雅》: 荆巴間采茶作餅. 葉老者餅成以米膏出之.

⁶⁶ 陸羽, 《茶經·三之造》: 采之, 蒸之, 搗之, 拍之, 焙之, 穿之, 封之.

⁶⁷ 趙汝礪, 《北苑別錄》(1186) 참고.

⁶⁸ 歐陽修, 《歸田錄》: 臘茶出於劍, 建, 草茶盛於兩浙. 兩浙之品, 日注為第一. 自景以後, 洪州雙井白芽漸盛, 近歲製作尤精, 裹以紅紗, 不過一二兩, 以常茶十數斤養之, 用辟暑濕之氣. 其品遠出日注上, 遂為草茶第一.

⁶⁹ 葉夢得, 《避暑錄話》: 草茶極品, 惟雙井, 顧渚, 亦不過各有數畝.

⁷⁰ 葛立方, 《韻語陽秋》卷五: 自建茶入貢, 陽羨不復研膏, 只謂之草茶而已.

양선)지역에서는 산차가 생산되었음을 보여준다. 하지만 송대의초차는 비록 산차지만 마실 때는 단병차와 동일하게 가루로 갈아서 點茶法하여 마셨다.

원대에 편찬된 《宋史·食貨志》에는 송대에는 片茶와 散茶가 있다고 하였다.⁷¹ 여기서는 “草茶”라는 말이 아닌 “散茶”를 쓰고 있는데, 이는 상대적으로 폄훼하는 뜻을 내포하던 “草”자가 “散”자로 바뀌면서 그 위상이 올라갔음을 보여준다고 할 수 있다. 또, 송·원대의 유명한 사학자이자 강서 饒州 樂平사람인 馬端臨(1254-1323)이 편찬한 《文獻通考》(1307)에서도 “散茶”를 쓰고 있다. 이 책에는 원대 당시 유행하던 편차와 산차의 명칭을 나열하였는데, 그 중에 산차의 산지는 淮南(현 안휘성), 荊湖(현 호북성), 歸州(현 호북 의창), 강남(현 절강, 강소) 등이라고 하였다.⁷² 이는 원대에 들어오면 산차의 산지가 화중과 화동지역을 아우르는 넓은 지역으로 확산되었음을 보여준다. 산동 東平사람인 王禎(1271-1368)은 《王禎農書》(1300경)에서 원대 당시의 음다상황을 비교적 자세히 기술하였다. 이에 의하면, 차에는 茗茶, 末茶, 蠟茶 세가지가 있으며 민간에서는 茗茶와 末茶를 주로 마신다. 남방에서는 주로 잎차를 끓여 마시며, 말차도 생산되지만 점다법을 아는 사람은 매우 적다고 하였다.⁷³ 여기서는 산차를 “茗茶”라고 쓰고 있다. 여기서 원대는 절강, 강서, 강소에서호북, 안휘, 장강 상류지역까지 역대 주요 차생산지역에서 이미 모두 산차가 생산이 되고 있음을 확인할 수 있다. 원대의 이런 변화는 후에 명 태조가 “단차폐지령”을 내리고 산차문화로 전환시키게 되는 것이 시대적 흐름이었음을 보여준다. 원대에 이렇게 넓은 지역에서 산차가 생산이 되었지만, 그 제다방법은 여전히 증청법을 고수하고 있었다.⁷⁴

명대에 들어오면, 천년이 넘게 주류의 자리를 지켜오던 단병차가산차에게 그 자리를 내어주게 된다. 이 역사적인 사건의 주요 전환점은 의심의 여지없이 明太祖 朱元璋(1328-1398)이 공차를 단차에서잎차로 바꾸도록 한 “단차폐지령”이다. 明代 沈德符(1578-1642)의 기록에 의하면, 명나라 건국 초에도 여전히 전국 각지에서 貢茶가 진상되는데, 建寧茶⁷⁵, 陽羨茶가 가장 상품이었으며, 진상되는 차들은 여전히 宋代부터 이어온 龍團茶였다. 洪武 24년(1391) 9월에 태조는 백성들의 노고를 줄이기 위해 용단차를 폐지하고 산차로 진상하도록 명하였다.⁷⁶ 하지만, 단차폐지령이 내려졌어도단병차는 일순간에 사라진 것은 아니었다. 위에서 살펴보았듯이, 원대에는 잎차(茗茶), 말차, 납차가 있었으며, 남방에는 잎차를 많이 마시고 말차를 마시는 사람은 적다고 하였다. 또한 납차는 大·小龍團이 있는데, 오직 황궁에 바치는 데 쓰일 뿐, 민간에서는 거의 드물다고 하였다.⁷⁷ 즉,

⁷¹ 《宋史·食貨志》: 茶有二類, 曰片茶, 曰散茶.

⁷² 馬端臨 《文獻通考》(1307): 片茶之出於建州者, 有龍, 鳳, 石乳, 的乳, 白乳, 頭金, 蠟面, 頭骨, 次骨, 末骨, 粗骨……其散茶, 則有太湖, 龍溪, 次號, 末號, 出淮南. 嶽麓, 草子, 楊樹, 雨前, 雨後出荊湖. 清口, 出歸州. 茗子, 出江南. 總十一名.

⁷³ 王禎, 《王禎農書》(1300경)卷十 茶: 茶之用有三, 曰茗茶, 曰末茶, 曰蠟茶. 凡茗煎者擇嫩芽, 先以湯泡去熏氣, 以湯煎飲之. 今南方多效此. 然末子茶尤妙, 先焙芽……南方雖產茶, 而識此法者甚少.

⁷⁴ 王禎, 《王禎農書》: 採訖, 以甌微蒸, 生熟得所. 蒸已, 用筐箔薄, 攤乘濕略揉之, 入焙勻佈火, 烘令乾, 勿使焦.

⁷⁵ 元대의 주요 공차산지로 현재의 武夷山지역.

⁷⁶ 沈德符, 《萬曆野獲編》: 國初四方供茶. 以建寧陽羨茶品為上. 時猶仍宋制, 所進者俱碾而揉之為大小龍團. 至洪武二十四年九月, 上以重勞民力, 罷造龍團, 唯采芽茶為進.

⁷⁷ 王禎, 《王禎農書》卷十 茶: 茶之用有三, 曰茗茶, 曰末茶, 曰蠟茶. 凡茗煎者擇嫩芽, 先以湯泡去熏氣, 以湯煎飲之. 今南方多效此. 然末子茶尤妙, 先焙芽, 令燥入磨細碾, 以供點試. 凡點, 湯多茶少, 則雲脚散, 湯少茶多則粥面聚. 鈔茶一錢匕, 先注湯調極勻, 又添注入, 迴環擊拂, 視其色鮮白, 著盞無水痕為度. 其茶既甘而滑. 南方雖產茶, 而識此法者甚少. 蠟茶最貴, 而製作亦不凡. 擇上等嫩芽, 細碾入羅, 雜腦子諸香膏油, 調齊如法, 印作餅子製樣. 任巧候乾, 仍以香膏油潤飾之. 其製有

단차폐지령에 해당되는 것은 세 가지 차 중에서 납차인 것이다. 나머지 잎차와말차는 여전히 남아있었던 것이다.

단차폐지령으로 납차가 쇠락하고 잎차와말차가 남아 있는 상황에서 말차가 다시 쇠락하고 잎차 독존의 시대가 되기까지는 적지 않은 시간이 걸렸던 것으로 보인다. 왜냐하면, 단차폐지령은 洪武 24년(1391)에 선포되었지만, 그 후에 나온 다서들에서 오랫동안 여전히 말차의 點茶法이 계속해서 등장하기 때문이다. 단차폐지령 약 50년 후에 발간된 명대 최초의 茶書인 朱權(1378-1448)의 《茶譜》(1430-1448)에는 《王禎農書》에서 언급한 말차를 마시는 방식이 나온다. 이 말차는 차를 따서 간 후 향로나 기름을 섞지 않고 짙어낸 단차를 말한다.⁷⁸ 이는 민간에서는 이미 보급되어 있던 말차를 상류층인 주권이 수용한 것으로 민간의 차가 상류층까지 확산된 모습이라고 할 수 있다. 초청차가다서에 등장하는 16세기말 이전에는 잎차와말차가 공존하던 시기이다. 다서들 중 초반부에 나오는 것들에는 잎차와말차를 마시는 방법이 같이 나온다. 전춘년, 고원경의 《다보》에는 “煎茶四要”와 “點茶三要”가 나온다. 杭州 사람인 田藝蘅(미상)이 1554년에 펴낸 《煮泉小品》에는 덩어리차는차절구에서 가루로 만들어서 진미를 잃어버리고 기름을 더해 만들기 때문에 늘 芽茶보다 품질이 떨어진다고 하였다.⁷⁹ 당시까지도 단차와잎차가 공존하고 있었으며 잎차가단차보다 품질이 좋다는 인식이 보편적이었음을 알 수 있다. 점다법과 관련된 내용은 1592년에 편찬된 徐渭(1521-1593)의 《煎茶七類》; 1596년에 張謙德(1577-1643) 편찬한 《茶經》 등 여러 다서에서도 여전히 등장한다. 이는 16세기 말까지도 점다법으로 마시는 단차와산차가 존재했음을 보여준다. 송·원대에 이미 민간에 두루 퍼져있었던산차는 蒸靑⁸⁰茶가 대부분이었다. 왜냐하면 당·송·원대단병차는 蒸靑法으로 만들었는데, 찻잎을 증기로 찌 후 틀에 넣어 모양을 찍어내지 않고 바로 건조시킨 산차가 바로 증청산차이기 때문이다.

구체적으로 초청산차가 나오기 시작하는 다서는 張源(미상)의 《茶錄》(1595)과 許次紓(1549-1604)의 《茶疏》(1597)가 대표적이다. 장원은 차를 따온 후 늙은 잎과 줄기를 가려내고 찻잎 한근 반을 차술에 넣고 센 불에 덥고 꺼내서 비비기를 여러 번 한 후 불을 줄이고 건조시킨다고 했다.⁸¹ 허차서는 술에 네 냥의 찻잎을 넣고 센 불에 나무주걱을 써서 빠르게 덥는다고 하였으며, 송대의 증청단병차보다 당시의 초청차는 바로 따서 바로 덥어 향과 색이 모두 온전하며 眞味를 간직한다고 했다.⁸² 이런 초청법은 현대의 방식과 거의 일치한다. 결론적으로 명대의초청차는 1590년대경 다서에 나타나기 시작하는 이 때야말로 초청차가 주류로 완전히 정착한 시기라고 볼 수 있다. 즉, 당송원대를 이어오던 증청법은 역사의 뒷전으로 완전히 밀려나고 초청산차의 시대가 열린 것이다. 주목할 만한 것은 그로부터 반세기가 지난 1630년경에 증청법으로

大小龍團，帶勝之異。此品惟充貢獻，民間罕見之。

⁷⁸ 朱權, 《茶譜·品茶》(1440전후): 於穀雨前, 采一槍一葉者製之爲末, 無得膏爲餅,

⁷⁹ 田藝蘅, 《煮泉小品》(1544): 茶之團者, 片者, 皆出於碾磑之末, 既損眞味, 復加油垢, 卽非佳品, 總不若今之芽茶也,

⁸⁰ 蒸靑은 따온 찻잎을 증기로 찌서 만드는 것을 말하며, 고온의 차술에서 덥는 방식은 炒靑이라고 한다.

⁸¹ 蔡襄, 《茶錄·造茶》(1051): 新採, 揀去老葉及枝梗碎屑。鍋廣二尺四寸, 將茶一斤半焙之, 候鍋極熱始下茶。急炒, 火不可緩。待熱方退火, 徹入篩中, 輕團那數遍, 復下鍋中, 漸漸減火, 焙乾爲度。

⁸² 許次紓, 《茶疏》(1597): 今古製法 不若近進制法, 旋摘旋焙, 香色俱全, 尤蘊眞味……炒茶 鑪必磨瑩旋摘炒。一鑪之內, 僅容四兩。先用文火焙軟, 次加武火催之。手加木指。急急鈔轉, 以半熟爲度。微俟香發, 是其候矣。急用小扇鈔置被籠, 純綿大紙襯底燥焙積多, 候冷, 入罐收藏。

만든 羅芥茶가 당대 공차원이 있던 長興지역에서 홀연히 나타나 최고의 차로 이름을 날리기도 한다.⁸³

4. 泡茶法

음다문화의 변천사를 이해하는데 있어서 음다법을 살펴보는 것은 가장 핵심이다. 명대 후기에 정착한 초정차를 마시는 방법은 찻잎을 茶壺(찻주전자)에 넣고 끓인 물을 부어 여러 번 우려마시는포다법이다. 청대에 더욱 발전하여 현대까지 가장 많이 사용되는 음다방법이다. 역대 음다법은 煮茶法(煎茶法)→點茶法→泡茶法(瀹泡法)으로 변천되어 왔으며, 음용된 차는 蒸青團·散茶→炒青散茶로 이해할 수 있다. 하지만 좀 더 깊이 살펴보면 역대 여러 가지 다양한 차와 음다법이 있었음을 알 수 있다. 당대는 陸羽에 의하면, 당시 이미 檟茶, 散茶, 末茶, 餅茶가 같이 존재하고 있었다.⁸⁴ 여기서 주차는 거친 잎차를 말하고, 산차는 보통 잎차를 의미하여 구분하고 있음을 알 수 있다. 또한 말차는 말 그대로 이미 찻잎을 갈아서 만든 찻가루 형태로 보관하는 차를 말한다. 이 말차의 제조와 마시는 방법에 대하여, 육우는 가지가 달린 채로 찻잎을 따서 증기로 찌고 불에 쪄서 건조시킨 후 찢어 가루를 낸 말차를 瓶缶에 넣어 보관하여 두었다가, 마실 때가 되면 꺼내서 끓인 물을 부어 마시는데 이를 淹茶法이라고 불렀다고 했다.⁸⁵ 이는 《王禎農書》에 나오는 당시 민간에서 상용하던 말차와도 일맥상통한다. 엄차법은 말차를 뜨거운 물에 타서 마시는 방법을 말하며 송대에 들어와 찻잔에 찻가루를 넣고 물을 부어 茶匙나 茶筴으로 휘저어 마시는 점다법의 전신으로 보고 있다.⁸⁶ 송·원대에 들어오면, 황실에서는 단병차를 갈아서 점다법으로 마시는 것이 보편적이었다. 민간에서는 초차를 갈아서 점다법으로 마시거나 주전자나 茶瓶같은 용기에 찻가루나 찻잎을 넣어 끓여 마시는 煮茶法이 보편적이었다. 명대에 들어와서 “단차폐지령”으로 인해 단차가 몰락했지만, 단차를 마시는 점다법은 여전히 존재했다. 왜냐하면 단차가 잎차로 대체되었을 뿐 잎차를 갈아마시는 습관은 여전히 지속되었기 때문이다. 특히, 말차나산차를 갈아서 마시던 민간의 습속은 황실의 제도 변화에 크게 영향을 받지 않았으므로 여전히 건재했던 것이다.

煮茶法 혹은 烹煎法⁸⁷은 차를 끓이는 방법 중 가장 오래되고 간편한 방법이다. 불 위에 용기를 올려놓고 물과 찻잎을 넣어서 같이 넣어서 끓여서 마시는데, 우려나는 속도에 따라 찻잎을 처음부터 넣는 방식과 물이 끓으면 넣는 방식이 있다. 육우의 煮茶法에서는 단병차를 간 가루를 마시는데, 가루차는 잎차보다도 더 빨리 우려나므로 물이 끓고 나면 차를 넣고 금새 불을 물리고 마실 수밖에 없다. 명초의 유명한 주권은 명 태조 주원장의 17번째 왕자로 永樂 元年(1403年)에 寧王에서 南昌으로 改封 된 후 일평생 道教, 戲劇, 文學과 飲茶로 살다간 인물이다. 그가 45년간을 살았던 南昌은 송대의 歐陽修(1007-1072)⁸⁸와 葉夢得(1077~1148)⁸⁹ 등이 극찬했던 송대 최고의 草茶인 雙井茶의 산지였다. 초차는 비록 잎차지만 마실 때는 용단차와 마찬가지로 갈아서 점다법으로

⁸³ 閻龍, 《茶箋》(1630경): 諸名茶, 法多用炒, 惟羅芥寬宜於蒸焙, 味真蘊藉, 世竟珍之.

⁸⁴ 陸羽, 《茶經·六之飲》: 飲有檟茶, 散茶, 末茶, 餅茶者,

⁸⁵ 陸羽, 《茶經·六之飲》: 乃斫, 乃熬, 乃煬, 乃舂, 貯於瓶缶之中, 以湯沃焉, 謂之淹茶.

⁸⁶ 김진숙, 《茶經》, 국학자료원, 2011, 195면.

⁸⁷ 여기서의 의미는 찻잎이나 찻가루를 차술이나 찻주전자에 물과 함께 끓여 마시는 방식을 말한다.

⁸⁸ 歐陽修, 《歸田錄》: 臘茶出於劍, 建, 草茶盛於兩浙. 兩浙之品, 日注為第一. 自景以後, 洪州雙井白芽漸盛, 近歲製作尤精, 囊以紅紗, 不過一二兩, 以常茶十數斤養之, 用辟暑濕之氣. 其品遠出日注上, 遂為草茶第一.

⁸⁹ 葉夢得, 《避暑錄話》: 草茶極品, 惟雙井, 顧渚, 亦不過各有數畝.

마셨다. 이 초차의극품이었던쌍정차의 생산지인 남창은 그 후에도 줄곧 산차의 명산지로 이어졌고 명대 초기 주권이 이를 접하고 기록했던 것이다. 또한 주권의 《다보》는 단차폐지령의 실행으로 잎차를 진상하긴 했지만 이를 마시는 방식은 아직 바뀌지 않고 명초까지도 기존의 점다법이 상용되었음을 보여준다.

주권의 『다보』(1440전후) 이후 다른 차서들은 다시 100년이 경과한 1540년경에 나온 전춘년·고원경의 《茶譜》(1541)에는 잎차를 끓이는 팽다법과 찻잎을 갈아서 마시는 점다법이 같이 등장하는 경우가 많다. 송대와 다른 점은 팽다법과점다법에 사용되는 찻잎은 모두 잎차 즉 산차라는 점이다. 즉, 당송대의단차가 거의 역사 속으로 사라지고 산차가 성행하게 되었는데, 마시는 방법은 아직 瀹泡法이 정착되지 않았던 것이다. 전춘년·고원경의 《다보》(1541)에는 “煎茶四要”와 “點茶三要”를 두어 팽다법과점다법이 같이 나온다. “전다사요”조에는 차를 끓일 때는 먼저 끓인 물로 찻잎을 씻어서 잎에 묻은 먼지와 冷氣를 제거하고 끓인다고 나온다.⁹⁰ 張謙德(1577-?)도 끓이기 전에 열탕으로 한두 번 씻어준다고 하였고,⁹¹ 이렇게 차를 끓이기 전에 찻잎을 씻는 이유에 대해서, 許次紓는 산기슭에서 따는 차는 산에 모래 먼지가 많아서 특히 비가 오고나면 찻잎에 달라붙어서 끓일 때 씻어서 제거하지 않으면 차를 망친다고 하였다.⁹² 이 洗茶는 명대 후기에 잠시 출현하다가 종적을 감추게 되는데, 그 이유는 茶壺泡茶法이 정착되면서 더 이상 이 과정이 필요 없게 되었기 때문임이 분명하다.

항주 출신인 田藝衡 《煮泉小品》(1554)에서는 말차와잎차를甌에 놓고 끓인 물을 부어 마시는 내용이 나온다. 말차는 가루가 있어서 막혀서 상쾌하지 않고 생으로 햇볕에 말린 차는甌에서 우리면 잎이 퍼지면서 맑은 취록색이 나서 특히 좋다고 하였다.⁹³ 여기서 주목할 만한 것은 차를甌(큰 잔 혹은 茶碗류)에서 우려서 마신다는 것이다. 이와 비슷하게, 같은 항주 출신인 陳師(미상)는 1593년경 저술한 《茶考》에서, 항주에서는 차를 끓일 때 여린 차를 茶甌에 넣고 끓인 물을 부어서 마시며 이를 “撮泡”라고 하며, 북방사람들은 이를 많이 비웃으며 본인도 불만족스럽다고 하였다.⁹⁴ 이는 항주지역에서는 일찍부터 點茶法으로 말차뿐만 아니라 잎차도 마셨음을 알려 준다. 왜냐하면 남송의 수도였던 항주는 한때 점다문화의 중심이었기에 점다법이 깊이 자리 잡고 있는데다, 《왕정농서》에서도 명시했듯이 원대에 이미 남방에서는 잎차를 주로 마시며 말차를 마시는 사람은 거의 드물었기 때문이다. 점다법으로말차를 마실 경우는 응당 찻가루와 물을 섞어주기 위해 휘저어야 하지만, 찻잎을 넣으면 말린 찻잎이 물에 풀어져서 우려낼 때까지 기다리게 되는데, 이는 바로 포다법의 기본원리인 것이다. 즉, 산차를점다법으로 마시는 방식은 포다법의 기원 중 하나인 것이다. 명대 걸출한 문학가인 절강소흥 출신 徐渭(1521-1593)는 차를 끓이는 것(煎茶)을 7곱 과정으로 서술하였는데, 그 중에 차를 끓일 때는 活火를 쓰며 물고기 눈 만한 기포가 올라와 물거품이 일기 시작하면 찻잎을 그릇에 넣은 후, 처음에는 물을 조금만 붓고

⁹⁰ 錢椿年·顧元慶, 《茶譜·煎茶四要》: 二洗茶 凡烹茶, 先以熱湯洗茶葉, 去其塵垢, 冷氣, 烹之則美.

⁹¹ 張謙德, 《茶經》(1596)洗茶: 凡烹蒸熟茶, 先以熱湯洗一兩次, 去其塵垢冷氣, 而烹之則美.

⁹² 許次紓, 《茶疏》洗茶: 芥茶摘自山麓, 山多浮沙, 遂雨輒下, 即著於葉中. 烹時不洗去沙土, 最能敗茶.

⁹³ 田藝衡, 《煮泉小品》: 且末茶瀹之有屑, 滯而不爽...生曬茶, 瀹之甌中, 則旗槍舒暢, 清翠鮮明, 尤爲可愛.

⁹⁴ 陳師, 《茶考》(1593): 杭俗, 烹茶用細茗置茶甌, 以沸湯點之, 名爲“撮泡”. 北客多哂之, 予亦不滿. 一則味不盡出, 一則泡一次而不用, 亦費而可惜, 殊失古人蟹眼鷓鴣斑之意.

차잎이 물에 퍼지면 가득 붓는다고 하였다.⁹⁵ 먼저 물을 조금 부어 차잎이 퍼지기를 기다려 다시 물을 가득 붓는 것은 말차의점다법과 완전히 일치한다.

포다법이 아직 정착되기 이전에는 차잎을 점다법으로 우려마시는 방법과 함께 차잎을 주전자에 끓여 마시는 방식이 보편적이다. 이에 대해 진사는 차를 자기병에 넣어 불 위에서 끓이되 물이 蟹眼 정도로 끓으면 적당하여 차탕은 옅은 금황색을 띠고 향과 맛이 좋은 때이며, 이를 넘기면 차탕이 붉어져서 좋지 않다고 하였다.⁹⁶ 이 기록은 명대 후기 차잎을 팽다법으로 마시는 구체적인 내용으로 귀중한 기록이다. 주목할 점은 포다법에서 끓인 물을 식혀서 차를 우리는 것과 달리 차와 물을 자기병에 함께 넣어서 게는 크기 정도의 수포가 생기는 정도까지만 물을 끓여서 바로 따라 마신다는 것이다. 이는 포다법에서 물의 온도를 70-80도 정도로 맞추어 차잎을 우려서 마신다는 점에서 동일하다. 또한 진사는 산속 절에 일이 있어 방문하면, 승려가 강소성 蘇州 지방의 방식으로 차를 끓이는데, 磁壺와 작은 잔 2개를 차상에 놓고 다른 다과없이 손님에게 내어주며 마음대로 마시니 차맛도 음미할 수 있고 아취도 있다고 하였다.⁹⁷ 당시 강남 지역 사찰의 승려들은 자기로 만든 茶壺에 차를 끓여 작은 잔에 마셨음을 보여주며, 특히 茶壺에 차잎을 넣어 우려마시는 방식은 강남지역에서도 강소성 蘇州지역임을 시사해 준다. 명대 후기부터 성행한 壺泡法⁹⁸에서 茶壺는 가장 중요한 다구이며, 소주는 자사다호의 발원지이자 최대 산지인 宜興과 인접해 있다. 이는 강남지역에서도 다른 곳보다 호포법의 발전을 선도하게 된 주요 배경이 된 것이다.

실물로 현존하는 명대의 茶壺로는 제량호가 유명한데, 당송대에는 거의 보이지 않는 명대의 대표적인 명대다호의 유형중 하나이다. 한편, 이 다호들은 보통 높이가 15cm로 현대의 다호보다 많이 훨씬 크다.⁹⁹ 현존하는 실물 뿐 아니라 唐伯虎로 불리는 唐寅(1470-1523), 명대 저명한 화가 仇英(1498-1552)과 丁云鵬(1547-1628)의 그림에 나오는 茶壺들도 모두 크기가 큼을 알 수 있다.¹⁰⁰ 당시 다호의 크기에 대해서, 張謙德은 차는 성질이 좁아서 다호가 크면 향이 모이지 않기 때문에 1, 2升정도 용량이면 족하다고 했다.¹⁰¹ 명대의 1升은 약 1L(1074ml)이므로 2升이면 약 2L가 된다. 1L의 용량을 가진 다호는 현재의 개념으로 보면 대용량이다. 허차서는 茶注(즉 茶壺)는 작은 것이 알맞으며 용량은 대략 半升정도면 적합하며 이에 알맞은 차의 양은 5分이라고 하였다.¹⁰² 半升은 약 500ml인데다, 명대 1分은 0.3g이므로 5分은 1.5g이 된다. 현재는 보통 음다 시에 차잎과 물의 비율을 1:50을 기준으로 하는 것과 비교하면 매우 적은 양의 차잎을 넣는 것이다. 거기다가 위에서 언급했듯이 蟹眼 정도의 기포가 올라오는 낮은 수온의 물을 사용하므로 보통 포다법으로 차잎을 우려마신다면 맛과 향이 너무 엷을 수밖에 없다. 그래서 이런 경우는 위에서 언급한 차잎과 물을 같이 다호에 넣고 화로에서 게는 크기의 수포가 생길 때까지 끓여서 마시는 방식을 쓸 수밖에 없다.

⁹⁵ 徐渭, 《煎茶七類》(1592): 三 烹點 烹用活火, 候湯眼鱗鱗起, 沫渾鼓泛, 投茗器中, 初入湯少許, 候湯茗相決卻復滿注.

⁹⁶ 陳師, 《茶考》: 烹茶之法, 唯蘇吳得之. 以佳茗入磁瓶火煎, 酌量火候, 以數沸蟹眼爲節, 如淡金黃色, 香味清馥, 過此而色赤, 不佳矣.

⁹⁷ 陳師, 《茶考》: 予每至山寺, 有解事僧烹茶如吳中, 置磁壺二小甌於案, 全不用菓奉客, 隨意啜之, 可謂知味而雅緻者矣.

⁹⁸ 茶壺에 차잎을 넣어 우려마시는 방법.

⁹⁹ 廖寶秀, 《歷代茶器與茶事》, 故宮出版社, 2017년, 27면.

¹⁰⁰ 상동, 130-150면.

¹⁰¹ 張謙德, 《茶經》: 茶壺 茶性狹, 壺過大, 則香不聚, 容一兩升足矣.

¹⁰² 許次紆, 《茶疏》: 秤量 茶注宜小, 不宜甚大, 小則香氣氤氳, 大則易於散漫. 大約及半昇, 是爲適可. 獨自斟酌, 愈小愈佳. 容水半昇者, 量茶五分, 其餘以是增減.

한편, 허차서는다호에 찻잎을 넣고 물을 부은 후 뚜껑을 덮고 숨을 세 번 고른 후 그릇에 찻탕을 모두 따라내고 다시 이 찻탕을다호에 다시 붓는데, 이렇게 하여 향과 색이 좋아지게 하며 다시 숨을 세 번 고르고 지며 과 맛이 잘 섞이게 한 후 따라내어 손님에게 낸다고 하였다.¹⁰³ 이는 많은 양의 물과 적은 양의 찻잎으로 충분한 색향미를 만들기 위해 고안된 음다방식인 것이다.

다호를 사용하여 우려마시는 壺泡茶은 장원(미상)의 《다록》(1595)이 전형이라고 할 수 있다. 특히, 말차를 마시는 점다법은 전혀 나오지 않으며, “泡茶”이라는 표현이 구체적인 표현이 직접적으로 나온다. 그 내용은 초청법, 茶壺를 이용한 泡茶法; 찻잎과 끓인 물을 넣는 순서에 따른 下投, 中投, 上投法; 초청녹차에서 맛 볼 수 있는 색, 향, 미 등에 대해 상세하게 기술하였다. 이는 비로소 초청녹차와 壺泡茶으로 대표되는 명대의산차문화의 정형이라고 할 수 있다. 특히, 포다법을 보면, 물이 알맞게 끓으면 다호에 조금 부어 먼저 냉기를 씻어낸 후, 적당한 차의 양을 다호에 넣고 끓인 물을 부어 잘 우려나면 나눠서 마신다¹⁰⁴고 하여 현재의 포다법과 완전히 일치한다.

4. 마치는 말

초청산차와포다법이다사에 전면적으로 등장하기까지는 명 태조 주원장의 “단차폐지령”이후로도 약 150년가량의 시간이 걸렸다. 명대 후기 산차문화의 형성과 발전을 선도한 사람은 대량의 다서들을 저술한 강남지역의 문인들이다. 송대부터초차(산차)는 단차와 함께 존재하였고 주로 절강, 강서 및 강소지역에서 생산되었다. 원대에는 공차로 쓰이는 납차와말차, 명차(산차)가 있었고, 민간에서는 말차와명차가 있었는데 남방지역에서는 산차를 주로 마셨다. 명대에 들어온 후에도 약 1600년대경까지 다서에점다법과전다법이 같이 나오는데, 이는 당시 산차를 갈아서 마시는 방법과 끓여서 마시는 방식이 공존했음을 보여준다. 역대 음다법은자다법(전다법)→점다법→포다법(약포법)으로 변천되어 왔다. 당대에는 일부 지역에 말차에 끓인 물을 부어 마시는 송대점다법과 흡사한 淹茶法이 존재했다. 원대의 민간에서 성행했던 산차를 갈아서 마시는 점다법은명대중후기 발간된 여러 다서에서도전다법과 함께 나온다. 항주 지역에서는 잎차를 茶碗에 넣고 끓인 물을 부어 우려마시는찰포법이 유행했는데 이는 泡茶法으로 발전하는 과도의 모습이다. 전다법의 경우는 瓷瓶에 차와 물을 넣고 같이 끓이데 게는 크기의 수포가 올라오면 불을 물리고 마시는 방식을 썼다. 출토된 실물과 서화 속에서 등장하는 명대의다호들은 크기가 크다. 왜냐하면, 당시의 음다법은 찻잎과 물을 대형다호 안에 넣고 화로에서 끓여 마시거나, 우려낸 차탕을 다시 대형 다호에 넣고 우리기를 반복하는 방식의 초기 호다법으로 사용했기 때문이다.

참고문헌

鄭培凱, 朱自振, 《中國曆代茶書匯編校注本》, 商務印書館, 2007.

廖寶秀, 《歷代茶器與茶事》, 故宮出版社, 2017년.

王鏡輪, 《閑來松間坐》, 故宮出版社, 2018.

김진숙, 《茶經》, 국학자료원, 2011,

¹⁰³ 許次紓, 《茶疏》: 烹點 先握茶手中, 俟湯既入壺, 隨手投茶湯. 以蓋覆定. 三呼吸時, 次滿傾盂內, 重投壺內, 用以動盪香韻. 兼色不沉滯. 更三呼吸, 傾以定其浮薄. 然後瀉以供客.

¹⁰⁴ 張源, 《茶錄》(1595): 泡茶 探湯純熟, 便取起. 先注少許壺中, 祛蕩冷氣傾出, 然後投茶. 茶多寡宜酌, 不可過中失正, 茶重則味苦香沉, 水勝則色清氣寡, 兩壺後, 又用冷水蕩滌, 使壺涼潔. 不則減茶香矣. 確熟則茶神不健, 壺清則水性常靈. 稍俟茶水沖和, 然後分釀布飲. 釀不宜早, 飲不宜遲. 早則茶神未發, 遲則妙馥先消.

沈德符, 楊萬里交點, 《萬曆野獲編》, 상해고적출판사, 2012.

陸羽, 《茶經》

趙汝礪, 《北苑別錄》

王禎, 《農書》

朱權, 《茶譜》

田藝蘅, 《煮泉小品》

蔡襄, 《茶錄》

許次紓, 《茶疏》

聞龍, 《茶箋》

錢椿年·顧元慶, 《茶譜》

張謙德, 《茶經》

陳師, 《茶考》

徐渭, 《煎茶七類》

張源, 《茶錄》

НЕКОТОРЫЕ МОМЕНТЫ ФИЛОСОФСКОГО ПОНИМАНИЯ СУЩНОСТИ ВЕЛИКОГО ШЁЛКОВОГО ПУТИ В ИСТОРИИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

доцент, Аскарров Ш.М.. АнДУ

The proposed material considers a bunch of philosophical historical aspects of the essence of the emergence and existence of the Great Silk Road in the history of mankind, exhausting from the vital interests of man.

Когда мы говорим «Всемирная История» и подразумеваем историю всего человечества, больше всего подразумеваем, события, происходившие в мире цивилизации которые связаны между собой в развитии, приведшие нас в сегодняшний мир. То что имеет человечество, возникла и создавалось благодаря именно миру цивилизации, а цивилизация, как известно, начиналась и становилась на Востоке. Исходя из логического понимания мироздания как «первоначало», значит, современное состояние мира начало возникать здесь на Востоке, всё что происходит в развитии человечества не без основания, можно сказать, берёт свое начало на Востоке. Жизненная философия востока кажущаяся по сути консервативной на саамам деле самая прогрессивная, почему?, а потому что она строилась на множестве и разнообразии философий народов восток, начиная с древности, даже религиозная философия возникла на разнообразии культур различных народов востока.

Наиболее общим представление о содержание в целом, о мире составляет философия её категориальные структуры, об обществе и человеке, где живет человек, о деятельности осваивания им мира. Исходным и конечным пунктом философствования является не знания, не благо, не красота, а мысль. Философия, будучи коллективным мышлением, занимается не познанием мира, а мышлением. Основной задачей философии является осмысление всего человеческого опыта во всех его проявлениях в наиболее обобщённом и широком охвате.¹⁰⁵ Именно эти научно концептуальные моменты философии становятся ключевыми в воспроизводстве наших мыслей затрагивающих познания мысли человека обитавшего в глубинах существования Великого Шёлкового пути.

Да сегодня Запад опережает в развитии восточные страны, а это, между прочим, происходит благодаря, воздействию востока на политику, экономику, культуру, социальную жизнь и все остальные жизненные потребности зада в историческом плане. Смотрите-ка, философия древнего мира развивалась в связке античной философии с восточными мудростями. А восточные мудрости каждая по себе можно сказать отдельная философия, отдельной стороны жизни человека. Мифы, сказания, сказки, притчи, басни и другие литературные произведения востока каждая имеет в себе философский смысл познания мира, жизни. К примеру, философски религиозные писания

¹⁰⁵ Краткий курс по философии. Москва.2019. 13 стр.

Заратуштра «Авеста» учения жизни народов ближнего и среднего востока на основе религиозно философского понимания мира. Главная заповедь из книги «Авеста» показывающее философию народов ближнего и среднего востока это когда, «Представители зороастризма служат во имя порядка в мире,» а в нем «ключевые моральные заповеди: благие мысли, благие слова и благое дела»¹⁰⁶, должно привести силы Добра к победе. Человек не может жить в этом мире сам один только общество, общественное существование даёт возможность жить свободно и в благополучие. Так как политика экономические законы строятся на общественном начале, начальное монархические режимы являются самыми оптимальные, обратите внимание, капиталистическое производства по существу опирается на единоначалие. В экономике на этой основе, совместное производство материальных благ общества дает возможность не только прожиточный минимум, но и путь к обогащению. А это основывается на обмене материальных ценностей, которое, ведёт к возникновению торговли.

Философия торговли в современной логике равноценна купле продаже, получения прибыли, в общем, продажа материальной ценность своего труда любым маркетинговым ходом. Здесь потребность, интересы и другие нужды человека не ставятся во главу угла торговли, остается только экономическая выгода, на подобии продал и сбежал. Это можно сказать порождение экономического благополучия, все возможности, в общем, изъяны прогресса. Да это кажется, очень хорошо но вот вопрос в том к чему это излишество может привести ни кто не может ответить, будем, надеется на лучшее.

Вернёмся к философии Великого шёлкового пути, оно возникала в первых не на алчности торговцев, спекулянтов или скупщиков в целях быстрого обогащения, а на базе профессионализма, этих людей, который обеспечивал их жизненные потребности. Чтобы стать купцом на шелковом пути главное, нужно было иметь дипломатические навыки, владеть языками народов живущих по великой трассе, знать культурно психологические ценности народов, знать культурно экономические потребности их и т.д. Самое главное быть телесно здоровым, терпеливым, психологически готовым ко всему. А для этого нужно, было быть готовым с детства, начиная изучать географию историю, математику, и другие науки.

Великий Шёлковый путь возник благодаря местным тропам между малыми средними городищами и дорогами больших городов, а по этим тропам и дорогам проходили торговцы и купцы, ищущие не приключений или интереса а именно материального блага для своих родных, общества. Значит первоначальная философия торговых путей не в том что она обогащала кого то а становления отношений между людьми которая в дальнейшем стала основой торговом –экономическим масштабе, трансевразийской магистралью.

Философия самого названия Великой Шёлковый путь в том объёме понятия как великая дорога существует субъективно, потому что это название не историческое а риторическое так как её придумал и ввёл в историка -географическое понятие в 1877 году известный немецкий географ Фердинанд фон Рихтгофен.¹⁰⁷ Значит, представлять эту дорогу как единая великая трасса протяженностью 12 тысяч километров со знаками на каждом отрезки пути или проложенной мощёной дорогой это абсурд. Эта дорога существует и имеет свое историческое экономическое значение в политической, экономической, культурной и социальной истории и современной жизни народов, проживавших на трассах и перекрёстках этого пути.

В название Великий Шёлковый путь, если обратить внимание не говорится дорога, так как дорога это составная часть транспортной инфраструктуры полоса земли, служащая для езды и ходьбы строго обозначенная имеющая протяженность, направление и расстояние. В прямом смысле обозначить или увидеть трассы Великого Шёлкового пути нет возможности, потому что её просто нету. А вот международные, дипломатические, экономические, культурные, торговые отношения и связи, чётко определяются и выявляются в исторически документальном изучение.

Народы древнего мира и средних веков не ставили перед собой цель создавать, строит постоянно поддерживать эту дорогу, они просто шли, курсировали, по этому жизненно важному пути для них. Каждый участник движения, по Великому Шёлковому пути исключительно выполняя свою работу купца, исходил из своей философии жизненных интересов. А интерес его был в том чтобы, как уже говорили, получить свою часть экономической выгоды в процессе происходившим в торговых путях. Он не считал себя великим участником великих исторических событий на этих

¹⁰⁶ FB.ru

¹⁰⁷ Интернет.

великих путях, как мы их называем, он был просто купцом, караванщиком, погонщиком. Но он своей жизненной философией создавал великую философию Великого Шёлкового пути.

Современные дни та философия жизненно как будь то бы, оно стала еще величественнее, но нет человеческая жизненная философия, какой она была такой остаётся. Диалектика жизни неизменна оно создана как закон, и в мирском и в религиозном понимании, оно вечно. Но надо отметить что человеческий фактор то же неумолим, он всегда желает влиять, воздействовать, руководить процессами жизни. И вот на сегодняшний день опять поднимается вопрос возможности восстановления всесторонних отношений Великого Шёлкового пути под влиянием некоторых геополитических интересов. Но прежде чем их организовывать было бы очень хорошо их изучить, так как последствия могут быть не доценены. Современный мир не так уж предсказуем как в былые времена. Философия алчности современного мира, есть ли в истории, не влияла на ход событий так сильно, то сегодняшний мир очень податлив этому влиянию.

Философию Великого Шёлкового пути можно трактовать в основном в пределах восточной философии, но это будет ущербно для полного понятия сущности и природы пути. Если смотреть по понятиям западной философской мысли, то с ней можно просто запутаться. Так что философию пути с начала можно понять, рассматривая каждый отрезок дороги по отдельности и в конце, объединяя и скрепляя их. Тогда я думаю, что-то может получиться.

B&R AND INTERNATIONAL DISSEMINATION OF CHINESE TEA CULTURE

Ma Li (School of Humanities and Law , Zhejiang A&F Univ. China.

Abstract: B&R is Chinese initiative in recent years to achieve international cultural and economic interconnection. Based on B&R and starting from the historical development of the international dissemination of Chinese tea culture, the paper analyses the ontological advantages of Chinese tea culture and the opportunities for its overseas dissemination, summarizes the characteristics of the international dissemination of Chinese tea culture in ancient and modern times and the role in the development of contemporary society, judges its survival situation and cultural orientation, and finally explores the rational direction and effective channels for the international dissemination of contemporary Chinese tea culture.

Key words: One Belt and One Road (B&R) ; tea culture; International Dissemination

一带一路和中国茶文化的国际传播

摘要: “一带一路”是中国近年提出的倡议，目的是实现国际间文化经济的互联互通。本文以此为背景，从中国茶文化国际传播的历史发展入手，对中国茶文化的本体优势和海外传播时机进行分析，总结古今中国茶文化国际传播的特征及其在当代社会发展中的作用，判断其生存态势和文化定位，最终探求当代中国茶文化国际传播的合理方向与有效渠道。

关键词: 一带一路；茶文化；国际传播

一、引言

近年来，在经济全球化和不同文化价值观相互影响背景下，传统文化的传承创新已成文化时代的诉求。茶作为中国传统文化的代表，已经越来越受社会各界的关注，因其悠久历史被赋予了深厚的中国传统精神内涵，被看作是中国传统文化最佳符号之一。中国早期茶文化的对外传播基本上是与丝绸之路相辅而行。2013年9月和10月由中国国家主席习近平分别提出建设“新丝绸之路经济带”和“21世纪海上丝绸之路”（简称“一带一路”）的合作倡议，融贯古今中外，顺应时代潮流，赋予古老丝绸之路以新的时代内涵。中国茶文化本性平和，可以担当和平和谐的使命，利用其国际化属性，在“一带一路”的建设中发挥特殊作用。目前中国对茶文化的国际传播需求已提上日程，习近平主席就曾多次在国际讲台上提到了茶，中国茶艺也在国家外事接待、国际展会中发挥的作用与日俱增，这些都证明中国茶文化将会越来越受到世界的关注，而实用又有效的传播方式将会使中国茶文化更好更快地融入世界。

二、中国茶文化国际传播的历史发展

从丝绸之路开辟算起，中国已经有了两千多年的文化交际史。中国茶叶作为饮料向海外传播的历史久远。早在西汉时期，中国就与南洋诸国通商，汉武帝曾派出使者，携带黄金、缙帛、茶叶等到达印度支那半岛印度南部等地。与单纯的茶叶输出不同，中国茶文化的海外传播最早可上溯到唐代，一直延续至今。隋唐时期，随着边贸市场的发展壮大，加之丝绸之路的开通，中国茶叶以茶马交易的方式，经回纥及西域等地向西亚、北亚和阿拉伯等国输送，中途辗转西伯利亚，最终抵达俄国及欧洲各国。唐宋以来，茶的文化精神随着植茶技术和茶叶的输出，占领了整个东亚文化圈，十五世纪以后，又逐渐传到欧洲，进而遍及世界各地。今天，亚洲其它国家、欧洲、非洲的植茶技术大多源于中国，东方各国的茶道与中国茶文化有着深刻的渊源。茶在推广和发展的过程中，由于其能不断与社会生活相融合，从而被不断注入新的文化内容，因此具有强大的精神和社会功用，在世界各地生根、发芽、结果，影响改变着人们的饮食风俗，进而把博大精深的文化通过润物细无声的方式，潜移默化地输入到世界各地。

纵观历史，中国茶文化的国际传播主要有三种途径：第一，人际传播，即个人与个人之间的信息传播活动，也是两个个体系统相互连接组成的新的信息系统，如唐宋时期周边国家大量的僧侣和留学生来中国学习文化的同时也将茶的种植方式传播到了各自的国家和地区，再如19世纪中叶开始的中国人规模迁移海外将中国的茶文化传播到海外；第二，经贸与组织交流传播，如政府组织通过海上丝绸之路与海外国家的茶叶贸易，边境地区的茶马交易^[1]；第三，大众传播，如当今的影视、报刊、网络、公共关系、境外媒体、对外汉语教学等渠道^[2]。

在以上途径中，中国茶文化国际传播的呈现出三大特点：第一，古代以单向传播为主，即由中国向国外输出和传播，而反向传播随着日韩经济的发展以及交通的便利，直到近代才出现；第二，传播呈现区域性的不平衡，即最先传播到东亚文化圈，这些国家相比后来的欧洲所受中国传统茶道的影响也最深，并结合本民族传统文化形成了新类型的茶道文化；第三，传播方式的差异，即向朝鲜半岛、日本传播主要通过僧侣、遣唐使等，而向欧洲传播主要通过商贸^[3]。

三、中国茶文化国际传播的适时性

国之交在于民相亲，“一带一路”呼吁文化先行，中国茶文化国际传播顺应时代潮流，具有一定的适时性：

第一，具有利好时机。中国经济的快速崛起使西方国家相继把思考的目光投向中国，不仅重视中国的经济发展，也希望从中国五千年的文化中寻找智慧的源泉。近年全球范围内掀起的汉语热及中国传统经典热、中国禅学热、勘舆热，对以茶为载体的中国茶文化向全球的传播提供了前所未有的时机与广阔空间。

第二，具有本体优势。中国茶文化是祖先用智慧创造的一套完整的物态审美与文化审美体系，包括茶艺、茶道、茶礼、茶之精神，以及在各阶层人们生活中的表现和与茶相关的众多文化现象；茶的保健养生功效是当今世界快节奏生活的最佳呵护与呼唤；茶的清幽、儒雅、恬静契合了人们追求品位生活的审美取向与时尚动机；茶的哲学意味与宗教情结为人们提供了一方精神家园。

四、中国茶文化国际传播的主要内容

从古至今，中国茶文化包罗万象，内涵丰富，其对外传播的内容涉及物质和精神的各大层面，大致如下：

第一，丰富多彩的茶物质产品。作为茶的故乡和茶的原产地，中国向全世界传播的茶产品，包括丰富多彩的茶叶种类和别具特色的茶具。

第二，反映中国文化的茶精神产品。中国茶文化融入了儒释道的精神内涵，传播包括集品茗休闲、养生、娱乐于一体的中国茶楼文化、以茶会友的人际交往方式、题材多样的茶诗词曲赋。

第三，蕴含中国文化精神的茶艺、茶礼。中国茶艺展示出一种空灵、超然脱俗的美学境界，一直颇受外国友人的喜爱。中国自古以茶代礼的风俗和客来敬茶的社交礼仪，反映出中华民族倡导的一种处世哲学。

第四，绿色健康的茶生活方式。工业文明所带来的负效正充斥在人们生活之中，人们越来越渴求一种健康的生活方式。而天然无污染、保健养生的茶是世界各国所风行的碳酸饮料无法相比较的，传播茶的健康绿色饮品的时尚理念应是中国茶文化国际传播的重要内容，让受众意识到茶文化不仅是高层次的精神文化，而且与自己的现实生活需求切实相关，更能激发了解和学习的兴趣。

五、中国茶文化国际传播的方式分析

茶文化国际传播具有区域性的不均衡，在区分“一带一路”沿线国家茶文化发展的不同层面的同时，应相互吸纳对方的先进文化因素，互联互通，促进文化的和谐共生，具体可从以下几方面着手：

（一）充分利用传统媒体和网络新媒体的优势

相关文化组织在报刊上刊登茶文化文章，翻译出版经典茶书和具有全民普及效应的现代茶书；在各种场合向海外受众进行茶文化的专业传播和普及性宣传。在电视广播、电子显示屏、楼宇电子视频等载体上播放有关茶文化的影视纪录片，充分利用以网络为主的新媒体，多采用音视频技术，将茶文化具象化，激发受众对于茶文化的兴趣，增加网络互动的内容，如论坛、微信、游戏等，使受众具有强烈的代入感和参与感。

（二）借用境外媒体和各种公共关系传播平台

首先，邀请国外媒体人士来华考察、参观、交流，将多姿多彩的茶文化借境外平面或立体媒体、网络论坛展示于全世界。

其次，在政府机关、企事业单位举行的涉外接待的过程中，以茶为媒，把茶宴、茶艺作为迎宾馆的最高礼遇；在涉外旅游景点中开发与传播茶文化，开发与茶文化相配套的旅游事业，如茶博物馆、茶文化节、茶叶加工体验馆、茶园休闲养生游等。

（三）利用孔子学院和对外汉语教学途径

全球化的发展和中国国力的提升，让越来越多的人关注中国的语言和文化，推动了对外汉语教学的发展，孔子学院也应运而生。截至2018年12月，中国已在154个国家和地区建立了548所孔子学院和1193个中小学孔子课堂，学员总数达187万人。传统文化是孔子学院对外汉语教学必不可少的内容，茶文化课程的开设有助于增加外国学生对中国传统文化的存储和丰富他们的生活。相较于过去孔子学院单纯以汉语、历史、民俗等为主的输出内容不同，茶文化起步较晚，对于孔子学院的授课内容来说相对较新，茶平和的理念可消除政治影响的偏见，更易为合作国家接受。

（四）借助世界语平台

世界语是一种具有国际主义精神和架构的语言，是一种与任何文化都不冲突的文化。世界语已经成为目前国际上使用最为广泛的国际辅助语，全球150多个国家和地区都有世界语组织和世界语者。一种有效的传播方式必须具有精神性、组织性、创新性三个特征，而世界语组织恰好具备了这三点。设置中国第一所茶文化本科专业的浙江农林大学在2014和2015年连续两年联合世界语组织举办“茶与爱情”全球世界语微电影大赛，验证了世界语是一种有效和有意义的传播方式。

六、中国茶文化国际传播的注意事项

目前，中国茶文化在国际传播中容易产生定位模糊、忽略受众实际需求、传播内容的肤浅化或庸俗化、缺少本土化结合等误区，所以应注意以下几方面：

第一，了解中西方文化差异。国际传播面临着跨文化交际，其中因为语言和文化差异而引起的误解、反感甚至使跨文化交际的中断是屡见不鲜的，随着全球经济一体化进程的加速，中西方交往越来越频繁，因此在了解中西文化差异后结合受众国家的文化背景再进行有效的茶文化输出设计至关重要。

第二，重视茶文化依存的大文化背景。由于不同民族有不同的生活方式、价值观念和思维方式，在跨文化交际中，如果一方或双方对另一方的社会文化传统缺乏了解，忽视差异就会产生跨文化交际障碍。中国和西方经历了不同的历史，形成了各自不同的文化。茶文化是中国传统文化的一部分，让西方了解中国历史和内涵有助于跨文化交际的顺利进行。因此，在茶文化的教学传播中，还必须将茶文化放入整个大的中华传统文化背景下。

第三，要注重茶的文化价值。避免以商业获利为目的而影响了茶文化的传播，避免为迎合所谓的时尚和潮流而将传播内容变得庸俗化。传播要联合多方力量，有政府和非政府组织介入，公众参与，新媒体搭桥，全方位地传播茶文化。

七、结语

总之，传播本国的优秀传统文化有利于国际形象的海外构建，茶文化可作为其有效途径之一。中国茶文化能够更好的进入世界舞台提出新的方式，使传统文化精髓远远流传，更能将中国“和”的精神内涵展现给世界，通过茶与世界语这两种截然不同却又有相通的精神内核——“和谐”的文化，将其积极的内涵传达给世界，让世界更好地了解中国文化，进而繁荣茶文化事业。

参考文献

- [1] 吉峰. 论中国茶文化传播的方式与渠道. 莆田学院学报. 2013, 6. 75-79
- [2] 景庆红. 论中国茶文化海外传播[J]. 国际新闻界, 2012, 12: 69-75.
- [3] 余悦, 中国茶文化研究的当代历程和未来走向[J]. 2005, 7: 7-18.
- [4] 刘迎, 简析中国茶文化海外传播的适时性及其战略意义[J]. 2011, 10: 328-329.

NATIONAL CULTURE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Farxodjonova N.F., NUU researcher

Annotation: The article highlights the relationship of national culture and modern processes of globalization. The main trends associated with the destruction and decline in the importance of national culture under the influence of the spread of mass culture and new ways of communication are analyzed. It is concluded that the process of mutual enrichment of cultures in the era of globalization is the most compromise form for the preservation of national identity, national culture.

Key words: national culture, globalization, spirituality, spiritual heritage, modernization, integration.

In recent years, globalization processes have covered all facets and spheres of human life and activity. “When we talk about the main factor and reason for the rapid and deep penetration of the globalization process, we must admit that, the development and prosperity of any state today is not only close and distant troops, but also connecting with other regions and territories on a global scale, it is not difficult to understand and understand, globalism means, first of all, an incomparable acceleration of the pace of life” [Karimov 2008. 110]

The processes of globalization are radically changing the appearance of the world, redistributing the spheres of geopolitical influence, Western culture is presented to humanity as a universal and progressive template, and Westernization policy is implemented, influencing the minds of people is transformed into a

profitable business. This business is primarily focused on promoting art and culture, and it's no secret that there is no such powerful force as art and culture in finding a way to the human soul.

At present, a new universal order formed in the world development, the essence of civilization, the emergence of a complete new situation in the world market of information space, capital, goods and labor, the deterioration and complexity of the interaction between states and people, the increase in the risk of technological influence on the environment, information-ideological and religious-extremist attacks all spheres.

There is no consensus among experts on the meaning and essence of globalisation. The diversity of conceptions associated with this process is related, firstly, to the fact that this process involves different spheres of social life (spiritual, cultural, social, economic, political), secondly, the approach to the issue is determined by the difference and uniqueness between the goals pursued by researchers, ideological views.

In connection with the process of globalization, the question of the relationship between the growth of global culture and the fate of national cultures remains important. Currently characterized by a decrease in importance, or getactual of the organization national culture in the world

As a result, cultural values, transforming, can move from one society to another. "At the same time, such interethnic interaction of cultures, in which the differences of traditions do not exclude, but complement each other, is a historical trend. This process consists in constant introduction of all mankind to the most progressive cultural innovations" [Kostina 2011. 11]. Such a model can only be based on mutual respect and trust in another culture and its traditions. In this case, the international aspect of the dialogue of cultures is of great importance.

Globalization being the dominant civilizational process of modernity, at the same time, absorbs many properties of other global processes, representing a fundamentally new phenomenon in the history of mankind, not being a simple continuation of the previously existing integration global trends. The fundamental novelty of globalization lies not in its scale and scope - although unprecedented - but in the clear conscious direction of globalization. It only at first glance seems to be a diffuse process, freely developed, natural and independent of the will and intention of people. Processes of this kind are random, arisen by themselves and in this sense are not natural. Such processes have their initiators, their subject. Who, for what, for what purpose, how initiates, supports, directs the processes of globalization can only be assumed and guessed.

The "compression" of the social world, on the one hand, and the rapid growth of the world's awareness of "expansion" of itself, on the other hand, creates a global condition (situation) in which civilizations, regions, nation-States, indigenous peoples deprived of statehood (try, because they are forced) construct their history and identity. The world has dramatically increased the sense of its own uniqueness and identity among peoples and regions. We can say that the protection of local national traditions and characteristics is a global phenomenon [Biryukova 200.33].

Integration and fragmentation, globalization and regionalization of the modern world complement and mutually support each other, and, more precisely, are two sides of the same process. For this reason, the term "glocalization" is sometimes used to refer to current planetary trends to emphasize the fact that the coexistence of synthesis and decomposition, integration and fragmentation is not a matter of chance and cannot be avoided or reversed.

The stability of dichotomous thinking with its oppositions (integration -disintegration, homogeneity - heterogeneity, globalization - localization) is also preserved in the analysis of culture, where it takes the form of dialectics of local and global, traditional and liberal-democratic values, since, as noted above, democratic consciousness is usually excluded from the norms and values of the West. The cultural diversity of mankind has been challenged by Western mass culture and can only be responded to by the consistent and progressive use of national cultural values, which contribute to a positive solution of the problems facing society.

In the modern world there is a transition from national culture to global culture, the language of which is English. The us dollar is used all over the world, Western mass culture is rapidly penetrating into our lives, the model of liberal-democratic society is being implemented to some extent in many countries, the world information space (Internet and other, the latest information and communication technologies) is being created, the global translation of Western culture is being carried out, a new reality is emerging - the virtual world and the virtual person. Thus, space and time become closer and closer, even merge. There were movements of anti-globalists and anti-Westerners. In these circumstances, it becomes extremely important to preserve the linguistic and cultural identity, identity and uniqueness of the culture of other peoples of the world.

Globalization has sharply exacerbated the problem of national and cultural identity, which today has become one of the most important problems of concern not only cultural scientists, but also politicians,

public and religious figures, progressive-minded representatives of natural science. Globalization, instead of being a means of enriching each culture with all the others in the process of their equal dialogue, has become a form of depersonalization of virtually all cultures.

The acceptance of globalization by the masses (and this is what the ideologues of globalization seek) is extremely dangerous, because history does not know examples of a nation that has recognized its spiritual defeat, would retain its creative potential and be able to turn into an active historical subject that has an impact on the processes taking place in various spheres of society. "The main problem of today's global relations is the tension between cultural homogenization and cultural heterogeneity" [Appadurai 2003. 251].

It is possible and necessary to use the achievements of Western science, to master new modern technologies, to cooperate in this regard. However, it is known from history that the country, which tried to fully master Western culture and values in the course of modernization, faced a number of problems. As a result of such "experience", a society that does not have a clear idea of what culture it belongs to, devoid of self-realization, is formed as a state full of internal contradictions.

Therefore, the leaders of some states, especially those states with thousands of years of history, have chosen a way of modernization of the state and society, preserving cultural originality.

In historical processes, the declination, which contradicts each other from time to time, but dictates each other and has an equal basis, on the one hand, is characteristic of the fact that cultures strive for communication, close relations, on the other hand, their ethnomadanic efforts to preserve its originality, protect it from external influences. But in our time it acquires the appearance of a trend - conflict.

Thus, the process of globalization not only generates monotonous structures in the economy and politics of various countries of the world, but also leads to "globalization" - the adaptation of elements of modern Western culture to local conditions and local traditions. Heterogeneity of regional forms of human activity becomes the norm. On this basis, it is possible not only to preserve, but also to revive and develop the culture and spirituality of the people, the development of local cultural traditions and local civilizations.

Globalization requires local cultures and values not to submit unconditionally, but to selectively accept and learn from the new experience of other civilizations, which is possible only through constructive dialogue with them. This is especially necessary for the young independent States of the post-Soviet space, strengthening their national security. Therefore, we so badly need the development of globalism as a form of interdisciplinary research that allows us to correctly assess the situation and find ways to solve them.\

References:

- 1.Appadurai A. Dsjuncture and difference in the global cultural economy.// Robertiion ft. White KE. (Ed.) Globalisation. Critical concept in socilog. -London. Vol.1, 2003. -P.251.
- 2.Biryukova M. A. Globalization: integration and differentiation of cultures // Philosophical Sciences. №4. 2000. -P. 33
- 3.Karimov I. High spirituality is an invincible force. T.: Spirituality. -P.110.
- 4.Kostina A.V. Dialogue in the modern world: conditions and possibilities of realization // Knowledge. Understanding. Skill. 2011. №3. -P. 11.

THE ANCIENT ASIAN ASTRONOMICAL PRACTICE WITH AN EMPHASIS ON KING SEJONG IN THE JOSEON DYNASTY AND KING ULUGH BEG IN THE TIMURID EMPIRE¹⁰⁸

Hwasun Lee SawhaeGu** (Sunmoon Univ. Korea)*

Abstract. The purpose of this paper is to examine the possibility of cultural exchange and the cultural universality between Central Asia and East Asia through the astronomical tradition. King Sejong (1393-1450) in the Joseon Dynasty and Ulugh Beg (1397-1449) in the Timurid Empire were proposed for research.

The two eras were flourished a culture and art as well as politics. In particular, the two are well - known astronomers before being the rulers of the dynasty. Above all, both kings were born at very similar times, and the reign period is also the beginning and end of the 15th century. However, no record of direct relationship during the reign of two kings was found at this time. Nevertheless, the effects of the production of astronomical instruments such as the sextant and the development of astronomy have shown remarkable accomplishments through the East and the West. It is believed to be attributed to the standing astronomical tradition, such as dolmen, derived from prehistoric times and the consistent record and tradition of each

This paper is written with the help of Korean astronomer, Changbom Park.

* Sunmoon University, friendseoul@gmail.com

** Corresponding author, Sunmoon University, gusawhae@hanmail.net

succession of the dynasties.

As a research method to demonstrate this, I examined the aspects of astronomical records and astronomical production in East Asia from prehistory to the Joseon Dynasty. In addition, the characteristics and excellence of the Ulugh Beg's Observatory were examined from a modern perspective and compared.

Key words: King Sejong, King Ulugh Beg, Joseon Dynasty, Timurid Empire, Astronomer.

I. Preface

Astronomy begins with observing the heavens. After constant and meticulous observation, people named the heavenly bodies, connected the stars to form constellations, and made constellation chart, which are maps of the heavens. It was only after a lot of observational data had been collected that information about the heavenly bodies could be systemized and regularity found in astronomical phenomena, ultimately leading to the invention of cosmology to explain the universe and its changes. Based on their understanding of the universe and the principles of its motion, people could then formulate accurate calendars with a view to predicting future astronomical phenomena. Hence, an introduction to traditional Korean astronomy should reflect the generic aspects of the science and begin with an examination of the astronomical observations made by ancient Asians.

The examination of traditional science aims to find answers to the following question: when and why ancient Asians developed an interest in science; how it was developed; what the successes and setbacks were and their causes; and how traditional science is connected with modern science. These are natural questions as both ancient and modern societies share the common purpose of safeguarding and developing their own cultures, including science, although they have different ways and means of achieving this goal. Looking back on the rise and fall of human & science studies in the past will provide much food for thought for modern scholars (Cite: Changbom Park(2008), *Astronomy*, EwhaWomans University Press, p.14.).

Table 1. Astronomical Heritage of Korea

Dates	Period	Astronomical Heritage
30B.C.- A.D.2	Stone, Bronze & Iron Ages	Petroglyphs: directions and constellations of dolmens, menhirs and burial items
24B.C.- 2B.C.	Gojoseon	12 records on astronomical phenomena; Cheomseongdan observatory in Mt. Mani, Gangwha island
57B.C.- A.D.935 37B.C.- A.D.668 18B.C.- A.D.660 A.D.689-926	Silla Goguryeo Baekje Balhae	Over 240 records on astronomical phenomena in <i>Samgusagi</i> and <i>SamgukYusa</i> ; 25 Goguryeo tomb murals depicting star maps; Cheomseongdae observatory in Gyeongju; Relics such as sundials and statues of four directional animals and 12 zodiacal animal deities
918-1392	Goryeo	Over 5,000 records on astronomical phenomena in <i>Goryeosa</i> ; Cheomseongdan observatory in Gaeseong; 9 Goryeo tomb murals depicting star maps
1392-1910	Joseon	Over 15,000 astronomical records in historical texts such as <i>Joseon WangjoSillok</i> , <i>SeungjeongwonIlgi</i> and <i>Ilseongnok</i> , Astronomical relics, e.g. observatories, armillary spheres, and celestial globes; Astronomy books, astronomical charts; Clocks such as sundials, clepsydra and astronomical clocks; Intangible astronomical elements in myth and folk customs

II. The Origin and History of Traditional Korean Astronomy

1. The Origin: Stone, Bronze & Iron Ages (300 B.C. - A.D. 2)

Korea is a land of dolmens. It was once said that two thirds of the world dolmens were located on the Korean peninsula, and at least 50,000 Korean dolmens have been reported to the academic world. If we examine the situation in neighboring countries, only 500 dolmens have been reported in Kyushu in Japan, and in China 350 in Liaoning province, and 50 in Zhejiang province. Judging from the proximity of these areas to Korea, it is believed they were under the sphere of influence of Korea's dolmen culture. In Europe,

tens of thousands of menhirs are found throughout the continent but only a few thousand dolmens.

Gojoseon, the first ancient state of Korea, is known to have existed from the 24th to the 2nd century B.C., or in archaeological terms, from the late Neolithic Age to the Bronze and Iron Ages. It also corresponded to the megalith period when dolmens and menhirs were erected. In terms of the history of science, this is when Korean astronomical science began. The astronomical knowledge of this period can be inferred from the cup-marks on dolmens and menhirs and the direction of stone chamber tombs.

In most cases Korean dolmens are found in groups, and when they are placed in a straight line the direction conforms to the surrounding environment. In other words, not only the direction of each dolmen but also the arrangement of dolmens as a group reflects the geographical features of the area. The same type of arrangement is found in the dolmens of Liaoning and Jilin provinces in China, which were under the sphere of influence of Korea's dolmen culture. The fact that dolmens were generally built into hillsides overlooking plains and rivers suggests that special consideration was given to geographic elements in selecting tomb sites. While dolmens are aligned with the surrounding geographical features, cup-marks, regardless of the orientation of the dolmens, are engraved in a direction that reflected the meaning of the heavens.

The preference for the southeast is significant since it is the same direction favored by the megalithic cultures that prospered in Europe and Central America. The difference is that the dolmens in Europe and Central America face the southeast as a whole, while in Korea only the cup-marks point to the southeast, the dolmens being aligned with the surrounding environment. The southeastern orientation of dolmen cup-marks is based on astronomical consideration. It was most likely selected because the sun rises from that direction on the winter solstice. From an astronomical point of view, the winter solstice is a very important day which in later times marked the beginning of the year in the Northeast Asian calendar. That the cup-marks face southeast indicates the prehistoric Koreans observed and understood the sun's annual motion.

The cup-marks are grouped together in the shape of well-known constellations, with the Big Dipper, Sagittarius, The Pleiades cluster, Scorpius and Orion being most commonly found. These constellations are often found in the tomb murals of the Goguryeo Kingdom as well indicating that the astronomical knowledge and tradition of the megalith period were carried on in the Three Kingdoms period.

The megalithic culture prospered on the Korean peninsula and within its neighbors China and Japan. However, as these two neighbors have a relatively small number of dolmens, they pale in comparison to Korea in terms of the density and total number. Judging from the fact that the megalithic culture of dolmens and menhirs is Korea's own unique prehistoric culture; that dolmens began to appear on the peninsula and its neighbors from around the 30th to the 10th century B.C., some millennia before active academic exchange between Korea and China; that such astronomical elements as astronomical directions and constellations were reflected on dolmens, menhirs and burial items; and that this tradition was transmitted to the Three Kingdoms period, it can be deduced that traditional Korean astronomy originated from native astronomical knowledge developed during the megalithic period (Cite: Changbom Park, 2008).

Figure 1. Stone slab excavated under a dolmen at Adeugi village in Gaho-ri, Cheongwon-gun, Chungcheongbuk-do, R.O.Korea.

Fig. 2. The Big Dipper painted on the northern corbel stone of the ceiling in the early 6th century Goguryeo Tomb in Jian.

2. The Three kingdom period and Balhae Dynasty (57 B.C. - A.D. 926)

In Goguryeo tomb, where murals started to be painted around the mid-4th century, the constellations are generally drawn on the four walls, each facing north, west, south and east or on eight further subdivided walls, and in some cases on the ceilings as well. In most cases the Big Dipper is painted on the north wall or the northern side of the ceiling, and a cluster of six stars found in Sagittarius, is often found on the southern wall. The eastern wall usually features Orion's belt of three bright stars or the Hyades of Taurus, and the western wall three stars centered on the Antares of Scorpius.

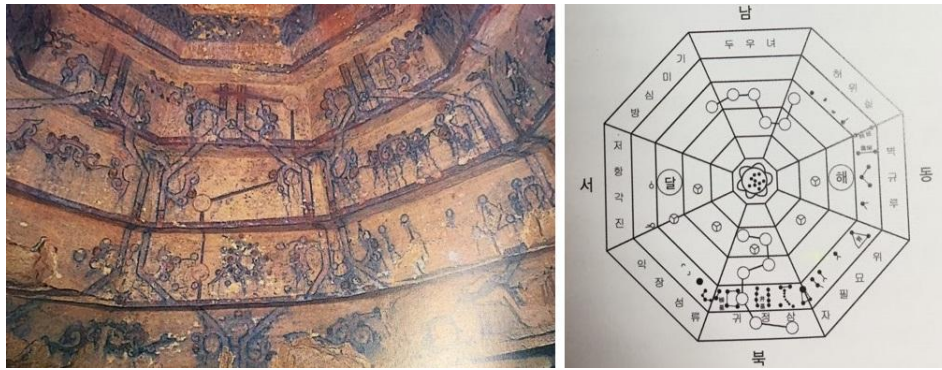

Fig. 3. The Big Dipper on the northern ceiling in octagonal tiers in Deokhwa-ri Tomb No.2 of the late 5th century.

This symmetrical depiction of the Big Dipper on the north and Sagittarius on the south is a feature unique to Goguryeo tomb mural, a style not found in contemporaneous tombs of neighboring countries (Ilkwon Kim, 1996; Park C., Lee Yongbok, Lee Yungjo, 2001). The star maps in Goguryeo tombs differ from their Chinese counterparts in terms of the kinds of constellations depicted and the concept behind their production. As for their origins, the Goguryeo star maps are more similar to those found on the cover stones of dolmens erected before the Three Kingdoms period. The whole astronomical coordinate system of Goguryeo can be seen in this mural tomb as The above 'Figure 3.'

Fig. 4. Rubbed copy of the planispheric constellation chart "CheonsangYeolcha Bunya Jido"

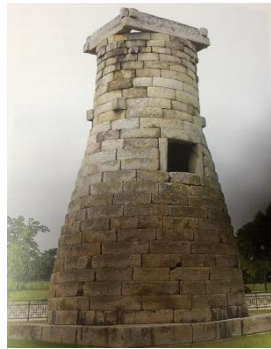

Fig. 5. Cheomseongdae, built in the Silla Kingdom (around A.D. 632; Needham, 1959)

(Fig. 5. Cite: J. Needham(1959), *Science and Civilisation in China Vol. 3 Mathematics and the sciences of the heavens and the earth*,Campridge at the University Press, pp297-299.)

The constellations in Goguryeo tomb murals were generally expressed by using lines to connect the stars. As seen in Deokhwa-ri Tomb No.2 and Jinpa-ri Tomb No.4, some star maps differentiated the magnitude of the stars by size, showing the Goguryeo tradition of indication the brightness of the stars as well as their positioning. An important record on the constellation charts of Goguryeo can be found on the planispheric star map "CheonsangYeolcha Bunya Jido(天象列次分野之圖, "Positions of the Heavenly Bodies in their Natural Order and their Allocated Fields"), which engraved in stone in the early Joseon Dynasty. GwonGeun wrote in the inscription of the planisphere "There was a rock-engraved constellation chart in Pyongyangseon Fortress of Goguryeo, but it was lost in war and only a rubbed copy remains. This constellation chart has been made based on that extant copy."

3. Astronomical Records of the Goryeo Dynasty (A.D. 918 - 1392)

The records of astronomical phenomena left behind by the Goryeo dynasty include some that are still valuable as scientific research materials in modern times. The volume of material handed down from Goryeo is vast, about 20 times greater than the volume left behind by the preceding Three Kingdoms, and the description contained therein is extremely detailed. Notable Cheonmunji makes two mentions (in 1073 and 1074) of a guest star appearing to the south of the constellation Peg-And. The second record from 1074 contains the added description that the star is the size of a Chinese quince. This is recognized as the world's first record of a nova. In the ancient times, the brightness of celestial bodies such as comets or falling stars was described by size. In this case, the size of a Chinese quince is equivalent to brightness of the first or second magnitude(Cite: Yang Hongjin, Par Myeonggu, Cho Sehyung, Park Changbom(2005), "Korean Nova

Records in A.D. 1073 and A.D. Q074: R Aquarii", *Astronomy and Astrophysics*, 435, pp. 207-214.; Park Seong-Rae(1993). "King Sejong: Astronomer-King of Korea, 1397~1450", *International Conference on Oriental Astronomy from GuoShoujing to King Sejong*, pp. 25-27.).

In Asia, both Korea and China kept track of sunspots over a long period of time. The earliest record dates back to 28 B.C. in the Han dynasty, China. Korea also made several early observations that seem to indicate sunspots: a record from 640 (23rd year of King Yeongnyu) in Goguryeo says, "The light of the sun disappeared and did not return until three days later." Records concerning auroras were made even earlier than those of sunspots, and are far greater in number. In early observations, auroras were commonly referred to as "red energy". In *Ohaengji of Goryeosa*, auroras were mostly classified under the heading of fire, among chapters on the five elements(water, fire, wood, metal and earth). The strength of an aurora is variously described as follows: "It's like a fire.", "It reached the sky." or "It spread throughout the sky." The variety of expressions used to distinguish them shows the same effort to systemize measurement, as in the case of sunspots.

Fig. 6. The Goryeosa(The history of Goryeo Dynasty, Cite: Cultural Heritage Administration of Korea)

Korean records of sunspots and auroras are highly useful for studying the changes in solar activity, magnetic storms, the solar system environment and changes in the earth's magnetosphere. Because Korean dynasties each lasted for a long time, from 500 years to 1,000 years, which enabled systematic and strict observation by a single government office (Cite: Yang Hongjin, Park C., Park Myeonggu(2005), "Analysis of historical meteor and meteor shower records: Korea, China and Japan", *Icarus*, 175, pp. 215-225.).

III The ancient Asian astronomical practice with an emphasis on King Sejong in the Joseon Dynasty and King Ulugh Beg in the Timurid Empire

1. in 1397)

In the sky map Tai Jo, China's the

positions A.D., world Milky lunar in the Joseon are those

Fig. 7. A Star map, "CheonsangYulcha Bunya Jido (1395)"

King Sejong in the Joseon Dynasty (Reign: 1418-1450, born

early days of the Joseon Dynasty, a star map called "CheonsangYulcha Bunya Jido" was carved in stone based on a from Goguryeo era. It was produced in 1395, four years after King Sejong's grandfather, had founded Joseon and along with Suzhou Star Chart from 1247, also engraved in stone, is one of major astronomical maps of East Asia, showing all the constellations and thus exhibiting the nation's level of astronomical knowledge. The epoch represented by the stellar on "CheonsangYulcha Bunya Jido" is around the first century which makes it the oldest actual representation of the sky in the and therefore a rare scientific relic. This features 1,467 stars, the Way, the circumpolar, ecliptic and equatorial circles, and the 28 lodges engraved in stone. The position of the circumpolar stars center correspond to their positions in the 14th century, early Dynasty, while those of the stars outside the circumpolar circle of two thousand years ago, that is the 1st century.

Production of astronomical instruments was most active under the reign of King Sejong. In 1433, the 15th century year of his reign, the astronomers Jeong Cho, Lee Cheon, JeongInji and Kim Bin made an armillary sphere called "Honcheonui". In 1437(19th year of King Sejong), Jeong Cho and Jang Yeongsil made a hemispherical scaphe sundial called "Anbuilgu". It was a public sundial set up so that anyone could tell the

Fig. 8.An armillary sphere,
"Honcheonui"

Fig. 9.Public Sundial,
"Angbuilgu"

time by it. Its hemispherical shape take after an astronomical instrument called "Angui" that was made by GuoShou Jing of Yuan in Mongolia, and the time was measured by the shade falling from the shade pin on the hemispherical concave. The concave surface is marked with 13 latitude lines which are used to find the 24 seasonal divisions using the altitude of the sun. The Anbuilgu being a hemispherical sundial, meaning the dial face is concave, the sun moves across it in a straight line or a great circle. On flat sundials the shadow of the sun moves in a curved line.

As calendrical astronomy was such important work on a national level, King Sejong made exceptions in rank and procedure to appoint the best minds in the kingdom to take

charge, granting promotions or using people from other government departments. In addition King Sejong had Lee Sunji and Kim Dam write up "ChiljeongsanOepyeon", supplement to the calculation of the motions of the seven celestial determinants, using the Huihui calendar of Arabia as reference. Under the influence of this calendar that was introduced by the Arabian astronomer, Mashayihei(Cite: Jun Sang Woon(2001), "A modern light on the science and technology during Sejong's Period", ed. Sim, K. J., and Park, C., *Korea Astronomy Observatory*, pp.5-7.; Rufus, W. C.(1913), "The celestial planisphere of King Yi Tai Jo", *transactions of Korea Branch of the Royal Asiatic Society* 4(3).).

2. King Ulugh Beg in the Timurid Empire

King Ulugh Beg: Born in 1393 in Soltaniyeh, Persia, died in 1449 in Samarkand, Timurid

Empire

Ulugh Beg, which means "great prince," was a title that replaced his original name, Muhammad Taragay. He was raised at the court of his grandfather, Tamerlane, and from 1409 was the ruler of Maverannakhr, the chief city of which was Samarkand. In contrast with his grandfather, King Ulugh Beg is known that he was not interested in conquest but gained fame as a scientist.

In 1420, King Ulugh Beg built a madrasah in Samarkand, named the Ulugh Beg Madrasah. He only invited scholars to study at the university whom he personally approved of and respected academically; at its peak between 60 and 70 astronomers worked there. In 1424, he began building the observatory to support the astronomical study at the Madrasah; it was completed in 1429. Beg assigned his assistant, scholar Ali Qushji, to take charge of the Ulugh Beg Observatory, which was called Samarkand Observatory at that time. He worked there till King Ulugh Beg was assassinated. Other notable astronomers made observations of celestial movements at the observatory, including Qāḏīzāda al-Rūmī and JamshidKashani. The observatory was destroyed by religious fanatics in 1449. It was rediscovered in 1908 by an Uzbek-Russian archaeologist

Samarkand named V. L. Vyatkin, who discovered an endowment document that stated the observatory's exact location.

Fig. 10. Statue of Ulugh Beg and his students,
Registan square, Samarkand, Uzbekistan

Fig. 11. Ulugh Beg Observatory **Fig. 12.** The Sextant in Ulugh Beg's observatory **Fig. 13.** Ulugh Beg and his observatory on a 1987 Soviet postage stamp

While working at the excavation site, Vyatkin found one of the most important astronomical instruments used at the observatory: A large arch that had been used to determine midday. A trench about 2 metres wide was dug in a hill along the line of the Meridian and in it was placed the arc of the instrument. Today, there is a circular base showing the outline of the original structure and the doorway leads to the remaining underground section of the Fakhrīsextant that is now roofed over. The sextant was 11 metres long and once rose to the top of the surrounding 3 stories structure, although it was kept underground to protect it from earthquakes. Additionally the radius of the Fakhrīsextant in Ulugh Beg's observatory was 40.04 meters, which made it the largest astronomical instrument in the world of that type. On the arc of the sextant are divisions in which 70.2 centimeters corresponds to one degree; 11.7 millimeters represents one minute; 1 millimeter is five seconds; and 0.4 millimeter is two seconds. It has been experimentally established that with unrestricted time for observation and sufficient training of the observer, the value of the threshold of angular discrimination can be considered as two to five seconds. Thus the choice of the scale of the main instrument, and its smallest divisions, was made with consideration for the limits of angular discrimination (Cite: Ulugh Beg, ZījGuragani, Biruni Institute of Oriental Studies, Uzbek S.S.R. Academy of Sciences, MS 2214, 1.11a.; Birjantsi, Sharh, ZījGuragani, Biruni Institute of Oriental Studies, Uzbek S.S.R. Academy of Sciences, MS 704, 1. 49a.).

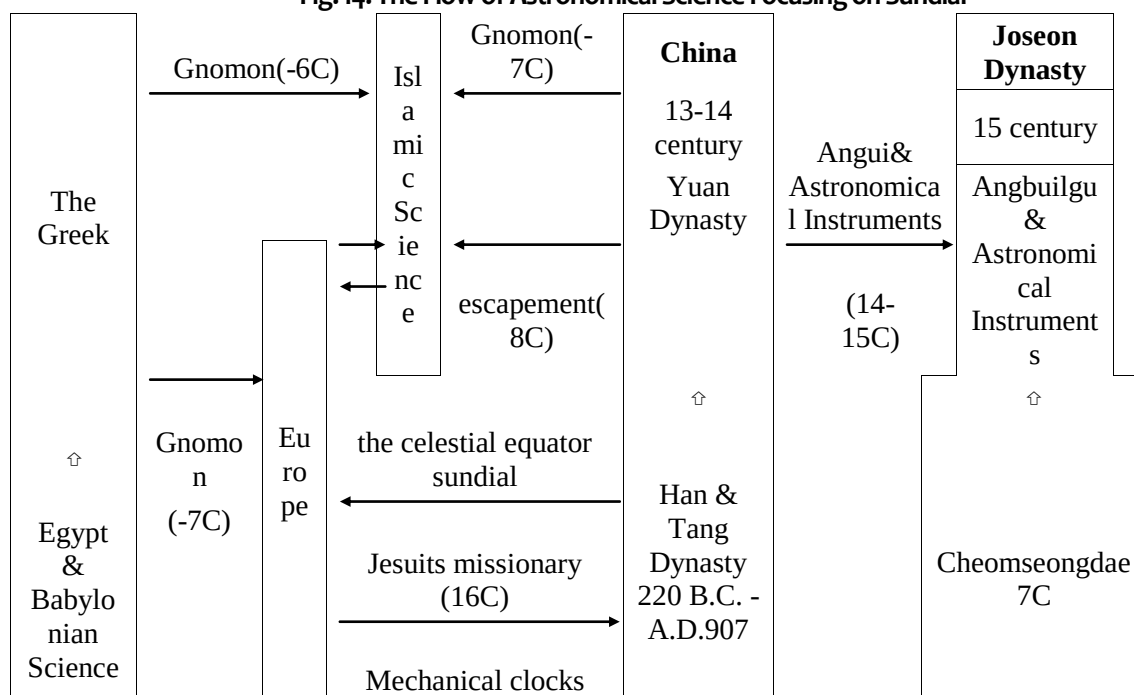
Table 2. The comparison of the King Sejong and King Ulugh Beg as an astronomer

King Sejong	King Ulugh Beg
reign: 15C (born in 1397, death in 1450)	reign: 15C (born in 1393, death in 1449)
Prosperity in astronomy	Prosperity in astronomy
The Joseon Dynasty founder's grandson	The Empire founder's grandson
Communicate with many assistants, Kim Dam, JeongInji, Jang Youngsil, Jeong Cho, Lee Cheon and others.	Communicate with many assistants, Ali Qushji, Qāḏīzāda al-Rūmī, JamshidKashani and others.

IV. The Conclusion

Korean astronomy reached world-class level during the reign of King Sejong, a time when much related knowledge from around the world was introduced to Korea, helping astronomy to flourish (Jun Sang Woon, 2001). The science of Mesopotamia, Egypt, Greece, Rome and the Latin world made its way back to Arab nations and influenced Islamic science, which in turn influenced the science of China (Song Dynasty) and Mongolia (Yuan Dynasty). The 15th century marked the end of medieval times but was before the dawning of modern science. The brilliant science of the Islam world was on the wane and in China, the great achievements of Song and Yuan were left to stagnate in the following Ming Dynasty. King Sejong actively selected and assimilated Western science via means of Islamic science and the traditional science of East Asia, and by fusing them together in the early 15th century he managed to turn Korea into a leading country in the fields of astronomical instruments, observation, and calendrical science.

Fig. 14. The Flow of Astronomical Science Focusing on Sundial

King Ulugh Beg built the great observatory in Samarkand, which was considered by scholars to have been one of the finest observatories in the Islamic world at the time and the largest in Central Asia. He also build the Ulugh Beg Madrasah (1417–1420) in Samarkand and Bukhara, transforming the cities into cultural center of learning in Central Asia(Cite: SawhaeGu, Hwasun Lee(2016), "A Study on the Sundials and Cultural Exchanges of East Asia – With Emphasis on Joseon's <Angbuilgu> and the Yuan Dynasty's <Angui>", *Culture and Convergence* 38(4), The Korean Society of Culture and Convergence, pp.115~144.).

There is no proof documentary concerning about cultural and scientific technical exchange between King Sejong in Joseon Dynasty and King Ulugh Beg in Timurid Empire. Commonly some anthropologists say that the case is called the cultural universality(also called a human universal). The theory of the cultural universal is that the observation of the same or similar behavior in different cultures does not prove that they are the results of a common underlying psychological mechanism. One possibility is that they may have been invented independently due to a common practical problem. But it is difficult to dismiss a possibility that the astronomical practice and culture of the King Sejong and King Ulugh Beg's era would have been influenced each other even indirectly.

ИННОВАЦИОННЫЕ УРОКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Доцент Рахимкулова М.Б.. СамГУ

Annotation. The article, along with the material for the introduction of innovations and innovative activities in the educational process, sets out the requirements for the modern lesson, its varieties. Innovative education involves learning in the process of creating new knowledge - through the educational process. In pedagogical science, innovative activity is understood as activity on creation, introduction, distribution and use of innovations. The need for students to assimilate a large amount of information and develop practical skills for its application leads to the creation of new ways of presenting information by teachers, new technologies and teaching methods, makes them look for creative approaches to teaching methods.

Keywords: innovation, modern education, innovation, collaboration, non-traditional lesson, a lesson of innovation, innovative education, pedagogical technologies.

В постановление президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева подчеркнуто что, «Необходимо поднять качество общего среднего образования на новый этап. При этом, исходя из того, какие навыки будет получать учащийся в каждом классе, нужно пересмотреть государственные образовательные стандарты и учебные планы. Предстоит создать и издать учебники на основе самых

современных методик, усилить в школах такие направления, как технологии, основы инженерии, математика, искусство, иностранные языки, переоснастить предметные лаборатории. Следует также уделить внимание обеспечению преемственности систем дошкольного и высшего образования» [1]. Современное общество находится в состоянии непрерывного развития и изменения. Система образования в таком обществе так же должна изменяться и совершенствоваться, чтобы соответствовать запросам со стороны общества и государства. И одним из таких способов, являются инновации – введения, причем качественно новые, в устоявшуюся систему образования.

Инновации - это внесение новых методологий и стандартов в учебный процесс. На смену послушанию, повторению, подражанию приходят новые требования: умение видеть проблемы, спокойно принимать их и самостоятельно решать. Инновационное образование предполагает обучение в процессе создания новых знаний - за счет учебного процесса. Оно несет с собой новые основы развивающего образования, как основной модернизирующий фактор образования.

Начальная школа - первая и важнейшая ступенька в общеобразовательном процессе. В младшем школьном возрасте происходит интенсивное развитие таких качеств личности, как мышление, внимание, память и воображение. Уже в начальной школе детей необходимо учить: алгоритмическому мышлению во всех областях жизни, самостоятельной постановке задач, выбору эффективных инструментов, оценке качества собственной работы, умению работать с литературой и вообще навыкам самообразования, умению работать в коллективе. В этом возрасте начинается социальное и личностное развитие ребёнка, его вхождение в жизнь общества. Учителя начальной школы призваны учить детей творчеству, воспитывать в каждом ребенке самостоятельную личность, владеющую саморазвития и самосовершенствования, умеющую находить эффективные способы решения проблемы, осуществлять поиск нужной информации, критически мыслить, вступать в дискуссию, коммуникацию. Педагогическая инновация - это педагогическое нововведение; целенаправленное прогрессивное изменение, вносящее в образовательную среду стабильные элементы (новшества), улучшающие характеристики отдельных частей, компонентов и самой образовательной системы в целом. Введение инновационных уроков в начальной школе помогает воспитывать и обучать детей в духе времени. Помогая подготовить детей к дальнейшим трудностям, связанных с их образовательным уровнем каждый педагог должен идти в ногу со временем, чтобы не отстать от своих учащихся. Именно поэтому он должен находиться в постоянном поиске новых и интересных способов обучения. Инновация – нововведение, новшество. Инновационная деятельность направлена на преобразование существующих форм и методов образования, создание новых целей и средств их реализации.

Инновационный урок – это динамичная, вариативная модель организации обучения и учения учащихся на определенный период времени. Учитель стремится к прогрессу, хочет изменить свою деятельность к лучшему – именно этот процесс является инновацией [6.8.]. Цель инновационной деятельности - развитие педагога как творческой личности, переключение его с репродуктивного типа деятельности на самостоятельный поиск методических решений, превращение педагога в разработчика и автора инновационных методик и реализующих их средств обучения, развития и воспитания [3]. В педагогической науке инновационная деятельность понимается как деятельность по созданию, внедрению, распространению и использованию инноваций. Причины возникновения инновационной деятельности:

- подражание другим педагогам;
- неудовлетворённость достигнутыми результатами;
- стремление учителя повысить качество образования;
- возрастающие запросы образования.

В нашей практике можно использовать различные современные (инновационные) уроки, среди которых можно выделить следующие группы таких уроков:

1. Уроки в форме соревнований и игр: конкурсы, турниры, КВН, деловая игра, кроссворд, викторина.
2. Уроки интерактивными методами: исследование, изобретательство, мозговая атака, интервью, репортаж, рецензия.
3. Уроки, основанные на нетрадиционной организации учебного материала: урок мудрости, откровения, урок - дублер начинает действовать.
4. Уроки которые напоминающие публичные формы общения: пресс-конференция, аукцион, телепередача, диалог, “живая газета”, устный журнал.
5. Уроки-фантазии: урок сказка, урок-сюрприз.

6. Уроки, основанные на имитации деятельности учреждений и организаций: суд, следствие, трибунал, цирк, ученый совет.

7. Уроки – защита исследовательского проекта по выбранной теме.

8. Уроки тестирования.

Из вышеизложенного следует, что инновационность в обучении связана с творческим поиском на основе имеющегося опыта, направлена на обеспечение исследовательского характера учебного процесса, организацию поисковой учебно-познавательной деятельности.

Литература:

1. Мирзиёев Ш.М. «Необходимо поднять качество общего среднего образования на новый этап». Совещание посвященное вопросам реформирования и развития системы общего среднего образования. . <http://kun.uz>news>/2018/07/17.html>

2. Мавлянова Р.А., Рахманкулова Н.Х. Бошланғич таълимда инновация. Методик қўлланма. Т.: ТДПУ, 2007. -180 б.

3. Қўшбоқова Б. Педагогик инновация ва инновацион фаолият-таълим сифатининг кафолати. <http://fikir.uz/blog/3701.html>

4. Омарова А.А. Современная технология проблемного обучения// Ж.«Современные наукоемкие технологии». – 2011. – № 1. – С. 73-75;

5. Бадиев С. От традиций – к инновациям (к вопросу о сущности технологий обучения) С.Бадиев //Учитель.-2008. №6.-С.7-9.

6. Турғунбоев К., Ортикова М. Педагогик инновация асослари. // Ўқув қўлланма. А.:МЧЖ, 2011. -96б.

A STUDY ON SAFETY DIAGNOSIS OF TRADITIONAL WOODEN ARCHITECTURE <focused on the building of changdeokgung palace donhwamun gate>

Cho, Cheol-hee

This study is on the structural safety of traditional wooden architecture with a case of safety diagnosis for 'the building of Changdeokgung Palace Donhwamun'. Structure of traditional wooden architecture is made of structure type with complicated framework by fabricate wooden members. When there deteriorate by material and structural causes on the characteristics of woods, it will be desirable that safety diagnosis should be conducted, a cause should be found exactly, structural safety should be evaluated to remove the problems.

Parallel approach of structural analysis using computer program in structural safety evaluation of traditional wooden architecture and manual calculation is a method which can examine the structural characteristics exactly. In addition, structural analysis using computer program is the method that can reduce an error in load by partial modeling considering an appropriate joint condition and applying it to the whole modeling.

전통 목조 건축물의 정밀안전진단에 관한 연구 <창덕궁 돈화문을 중심으로>

1. 연구의 목적 및 개요

창덕궁 돈화문(보물 제383호, 태종 12년 1412년 창건, 1609년 중수(重修))은 현존하는 우리나라 궁궐의 대문 중에서 가장 오래된 전통 목조 건축물이며 지어지던 시기에는 구조적 기준이 제정되어 있지 않아서 도편수의 경험에 의존하여 시공하는 것이 일반적이었다.

전통 목조 건축물의 구조는 목재의 부재를 구조 및 의장적 특성에 따라 하나씩 짜 맞추어 복잡하게 결구(結構)된 가구식(架構式) 구조법으로 이루어져 있다.

목조 구조물은 사용재료인 목재의 특성상 재령의 경과에 따라 심재와 변재, 함수율, 웅이 등의 재료적 원인과 과하중, 지반침하 등의 구조적 원인 그리고 풍우, 부패, 충해 등의 환경적 원인에 의해 갈라짐, 비틀림, 변위 및 변형, 붕괴 등의 성능저하현상이 발생한다.

현재 문화적으로 중요한 가치가 있는 전통 목조 건축물에서 여러 성능저하 현상들이 발생하여 보수 및

* 한국구조안전연구원대표이사, 공학박사, 문화재청문화재위원회건축문화재전문위원

보강 등의 대책을 수립하지만 정확한 구조적 특성에 대한 평가가 부족한 상태에서 다소 미흡하게 이루어지고 있는 상태이다. 그러므로 전통 목조 건축물에서 성능저하 현상이 발생한 경우에는 정밀안전진단을 실시하여 원인을 정확히 파악하고, 구조적 안전성을 평가하여 보수 및 보강 등의 조치를 하는 것이 바람직하다.

본 연구는 전통 목조 건축물에 대한 구조의 특성 및 문제요인을 파악하기 위한 현장조사와 구조적 안전성 평가방법을 안전진단 사례를 통해 연구함으로써 전통 목조 건축물의 안전진단 및 문화유산을 보존하는 기초자료로 활용할 수 있을 것이다.

2. 안전진단 조사 및 분석

창덕궁 돈화문에 발생되어 있는 여러 가지 성능저하 현상과 변위 및 변형, 지반상태에 중점을 두고 현장조사를 실시한다. 그 조사내용을 근거로 구조해석 및 분석을 통해서 원인을 규명하고, 구조물의 구조적 안전성 및 결함 등을 종합적으로 평가함으로써 구조적 안전성 확보와 보존대책을 제시하는데 목적을 두고 현장조사와 실내분석 및 구조해석으로 구분하여 실시한다.

일반적으로 전통 목조 건축물의 안전진단에서 현장조사는 제원조사와 하중조사 및 성능저하부조사 등의 외관조사와 구조물의 기울기 및 휨부재의 처짐조사 등의 변위·변형조사, 온·습도 측정과 목재함수율 측정, 성능저하부의 거동 계측 등의 계측조사, 전기비저항탐사와 G.P.R 등의 비파괴 지반조사 등을 여건 및 특성에 따라 실시한다.

일반적으로 전통 목조 건축물의 안전진단에서 실내분석은 현장조사에서 조사된 자료를 근거로 구조부재 현황과 취약부위, 노후화 및 결함 내용, 이상거동, 부재내력, 지반의 지지력 등을 평가한다. 전통 목조 건축물은 복잡한 결구로 이루어진 구조이므로 기울기 및 처짐과 이격 등에 대해 정밀한 변위 및 변형에 대한 분석이 요구된다. 장기적인 보존을 위하여 주요 부재의 파손 및 이격 등의 성능저하부위에 대한 정밀거동 계측이 필요하다. 건축물은 최종적으로 지반에서 지지(支持)하므로 지반에 대해 지형과 지지력조사 등을 전기비저항탐사와 G.P.R. 조사를 통해 파악하여 전체적인 안정을 파악하여야 한다.

대상 창덕궁 돈화문 건축물은 정면5칸(26.1m), 측면2칸(11.5m) 규모의 중층 건조물이다. 궁월 대문의 출입의 용도상 중앙 3칸에 문을 달았고 상층은 바닥에 마루를 깔고 외부에 판문을 달아 군사적 방어에 유리하게 하였다.

전통 목조 건축물의 3차원 구조모델링은 결구의 특성에 따라 실제와 가장 근접하게 부재강성과절점조건을 가정해야 한다. 기둥과 동자주 등은 대부분 축하중을 전달하는 부재로서 인장력이 거의 발생하지 않도록 가정하였다. 이와 반대로 대들보와 도리, 대들보와 공포, 도리와 공포 접합부는 휨과 인장력에 대한 강성은 거의 없으며, 대부분 축하중을 전달하므로 접합부에 축강성은 크고, 휨 강성이 적은 Frame 요소를 사용하여 연결하였다.

절점은 여러 형태의 맞춤과 이음방식으로 구성되어 원칙적으로는 모멘트가 전달되지 않지만 절점을 전부 힌지로 가정할 경우 구조물로 해석이 곤란하므로 최대한의 실제거동과 유사하게 강접합(Fix)과 힌지(Hinge), 스프링(Spring)의 3가지 조건으로 모델링한다.

전통 목조 건축물의 고정하중은 구조부재와 지붕의 기와, 강회 및 보토다짐, 적심목 등이며 기와는 한식기와, 강회 및 보토다짐 두께는 평균 25cm의 두께로 하중을 산정하였다.

3. 구조분석 결과 및 결론

3차원 해석모델을 통한 탄성해석을 실시하여, 주요 구조부재에 발생하는 응력과 부재 단면력을 검토하였다. 전통 목조 건축물에 대한 구조의 안전성 및 문제요인을 평가하기 위해서 안전진단 사례를 통해 고찰함으로써 다음과 같은 결론을 얻었다.

(1) 현장조사는 건축물의 구조형식 및 특성을 파악할 수 있도록 제원조사, 하중조사, 성능저하부조사, 변위 및 변형조사, 지반조사, 계측조사 등 다양한 조사가 요구된다.

(2) 프로그램을 활용한 구조해석은 절점조건을 고려한 분석이 필요하며, 목재 결구의 특성상 실제

참고문헌

1. 김봉건, “전통 중층목조건축에 관한 연구”, 서울대학교 대학원 박사학위논문, 1994.
2. 조철희, “전통 목구조 건축물의 구조적 보강특성에 관한 연구”, 조선대학교 대학원 박사학위논문, 2009.
3. 조철희 외, “창덕궁 돈화문 정밀구조안전진단보고서”, 한국구조안전연구원, 2015.

Бартольднинг ёзишича, тарихчи олим Наршахий ўзининг «Бухоро тарихи» асарида Бухоро шаҳри яқинидаги Зандона қишлоғида пахтадан тайёрланган ип газлама тўғрисида сўз юритади. Бухоронинг бошқа кўплаб Вардонзе, Искажкат, Шарғ каби қишлоқларида тўқиб чиқарилган газламалар ҳам Зандоначи деб номланиб, Ирок, Форс, Керман, Ҳиндистон ҳудудларига ҳам олиб чиқилган[Бартольд 1963: 441-442]. Зандоначи деб номланган ушбу матодан кийимлар, безакли буюмлар тайёрланиб, Шарқда парча билан тенг қимматга эга бўлган ип газламалар қаторида тилга олинган[Энциклопедия 2002: 29-30].

Бартольд В.В.нибаён этишича, Самарқанд ва Бухоро ип газламалари билан бир қаторда ўрта Осиёнинг энг қадимги шаҳарларидан бири Марвда пахта толасидан тайёрланган матолар ҳам катта шухрат қозонган. Географ олим Абу Исҳоқ ал-Форисий ал-Истахрийнинг баён этишича, Марв ва Хоразмдан ип газлама билан бир қаторда пахта толасини ҳам четга олиб чиқилган. Мақдисийнинг ёзишига кўра, Шош ва Фарғонада пахта толасидан тайёрланган газламалар туркларга ташиб олиб борилган[Бартольд 1963: 443].

Муаллифнинг таъкидлашича, 1220 йилда Чингизхон билан Самарқандда бўлган хитой вазири Елюй Чу-цайнинг айтишича, у жойда барча кийимлар оқ рангли газламадан тикилиб, мато туркистонликлар ғўза деб атайдиган ўсимлик ҳосилидан тайёрланган[Бартольд 1963: 444]. Италиялик сайёҳ Марко Поло ҳам ўзини эсдаликларининг кўп жойларида пахта ҳақида маълумотлар бериб ўтади. XVIII-асрнинг 2-ярмида пахта Ўрта Осиёдан Россияга хом ашё ва йигирилган ип ҳолатида ташиб олиб кетилган. Россия империяси Туркистонни эгаллагач, 1880 йилдаги маълумотга кўра, Туркистондаги пахта етиштирилаётган ҳудудлар орасида Фарғона водийси олдинги ўринга чиқади. 1897 йилда Туркистон ўлкасида етиштирилган жами 2500 миллион пуд пахта ҳосилининг 2 миллион пуди Фарғона водийси ҳиссасига тўғри келган[Бартольд 1963: 447].

Бартольд В.В. шунингдек, Туркистон генерал-губернаторлиги маҳаллий маъмурияти томонидан юритилган расмий ҳужжатлардан ҳам манба сифатида фойдаланган. У ўзининг “Туркистонда маданий ҳаёт тарихи” асаридабаён этишича, Россия империясини Туркистондаги мустамлака ҳукуматининг XX-аср бошидаги иқтисодий сиёсатининг бош мақсади, суғориш ишларини такомиллаштириш орқали пахтачилик тизимини ривожлантиришдан иборат бўлган. Бунда мустамлакачилар дастлаб, Далварзин чўлида ўзлари ташкил этишган Сретенск қишлоғи ҳудудида пахтачиликни тез фурсатлар ичида ривожлантиришга умид боғлашган. Ушбу жойда аввалига пахта экиш учун 600 десятина ер майдони ажратилган. Пахтачиликни ривожлантирилиши “Катта Ярославль мануфактураси” ширкати томонидан рағбатлантирилди; бироқ чигирткаларни ёпирилишини таъсири туфайли Сретенскда пахтани экиш тез орада тўхтаб қолди ва фақат 1910 йилдан бошлаб пахта экиш қайта йўлга қўйилди. 1914 йилдаги тадқиқотларга кўра, Дарварзин чўлидаги жами 1700 десятин экин майдонларининг фақат 454 десятинасига пахта экилган. “Катта Ярославль мануфактураси” ширкати томонидан Туркистон ўлкасида пахтачиликни ривожлантириш мақсадида сотиб олинган ер майдонлари орасида ташкил этилган ва энг унумли фаолият кўрсатган пахта плантацияларидан бири Андижон уездидаги Андреев хутори ҳисобланган[Бартольд 1963: 328]. Ширкат раҳбарияти, ўзининг пахта плантацияларида тез етиладиган ва ҳосилдор пахтанинг янги навларини етиштиришдан манфаатдор бўлган. Москвадаги Бошқармадан Тошкентдаги Бош идорага1903 йил 19-март куни юборилган хатда хабар қилинишича, АҚШнинг деҳқончилик департаментидан олинган учта қопдаги америка пахтаси чигитлари, тажриба экинларини амалга ошириш бўйича ширкатнинг Андреевск хуторига етказиб бериш учун Андижон шаҳрига жўнатилган[Фонд 1903: 43].

Бартольд шунингдек, “Туркистонда маданий ҳаёт тарихи” асарида таъкидлашича, илгари Фарғонада ва Туркистоннинг бошқа жойларида, келиб чиқиши Ҳиндистонлик бўлган шахслар ҳамда маҳаллий аҳоли вакиллари, пахта етиштирувчилар ўртасида судхўрлик билан шуғулланишган. Фарғонада пахтачиликни ривожланиши, пахта етиштирувчилар билан пахтани харид қилувчилар ўртасида воситачиларнинг янги тоифасини келтириб чиқарди. Мазкур ҳудудда пахтачиликни ривожланиб боргани сайин, 1890 йиллардан бошлаб вазият ўзгара бошлади. 1903 йилги умумлаштирувчи қисқача маълумотга кўра, деҳқон аҳоли эмас, балки маҳаллий аҳоли вакиллари орасидан келиб чиққан судхўрлар ва пахта савдоси бўйича воситачилар бойиб боришган, улардан аҳолининг ҳар йиллик қарздорлиги 13 миллион рублни ташкил этган[Бартольд 1963: 362]. Фарғона водийсида пахтачиликни ривожланишининг фақат дастлабки йилларида Москва ва Лодз фирмаларининг конторалари томонидан пахта сотиб олинган бўлса, кейинчалик эса уларнинг ўрнини маҳаллий савдо фирмалари эгаллади[Бартольд 1963: 363]. Йирик саноатни вужудга келиши билан бирга пахта тозалаш заводлари ҳамтез фурсатларда юзага келди, уларнинг сони 1880 йилда 2 та, 1890 йилда 21 та, 1900 йилда 93 та, 1911 йилда 169 тани ташкил этган. 1908 йилги маълумотга кўра

суғориладиган ерларнинг 1/3 қисмини пахта экиладиган майдонлар ташкил қилган ва Самарқанд вилоятидан ташиб келтирилган бўғдой ҳисобига ғаллага бўлган эҳтиёж кўп жиҳатдан қондирилган. 1900 йилда 174026 десятинага, 1908 йилда эса 177954 десятина майдонга америка навли пахта экилган. Шу йиллар мобайнида пахта тозалаш заводларининг сони 93 тадан то 142 тага қадар, яъни 11/2 бараварга кўпайди. Заводлар фақат камдан - кам ҳоллардагина пахтани бевосита деҳқонлардан сотиб олишган. 1898 йилги маълумотномага кўра, пахта маҳаллий даллоллар воситачилигида бозорларда ёки заводларнинг ўзидаёқ сотиб олинган; турли фирмалар майда савдогарларнинг алоҳида тоифасини ташкил этишди, фирма буларга ҳали терилмаган пахта учун олдиндан бай пули яъни закатат берган; даллоллар эсакишлоқларда деҳқонларга бай пуллари тарқатишган. Ушбу даллоллар бу вақтда жаллоблар деб номланган. Наманган уездида эса даллолларни чистачилар ёки аравакашлар деб аташган. Булар деҳқонларга бай пулини йиллик 8% эвазига беришган. Чистачиларнинг нопоклиги, пахтани торозида кам тортиб, торозидан уриб, деҳқонни алдаганида яққол намоён бўлган. Чистачилардан айримларининг қисқисидий шароитлари шу даражада кучайганки, улар ўззаводларини қуришган ва ҳатто фирмалар билан ҳам муваффақиятли рақобат қилишган. Пахта савдоси билан шуғулланган фирмалар ўзларини векселлар билан таъминлашган ва, бундан ташқари, маҳаллий ҳужжатлар - васикаларни яъни кўчмас мулклар учун гаров хати, ҳужжати ҳам олишган. Ҳар икки ҳужжат бўйича ҳам қарздорликлар ундирилган [Бартольд 1963: 364].

Бартольд В.В. “Туркистоннинг маданий ҳаёти тарихи” асарида баён этишича, 1907 йилда Қўқонда дастлабки кредит ширкати очилди. 1904 йил 7 июндаги қонунга асосан, фақат 1911 йилдан бошлаб Фарғона вилоятида кредит муассасаларнинг кенг тармоғи ривожланишни бошлади. 1912 йил 1 январь куни ҳолатига 6 та кредит ширкати фаолият кўрсатган бўлса, 1913 йил бошларига келиб эса бутун Туркистон бўйича турли турдаги 265 та кредит муассасалари бўлган [Бартольд 1963: 365].

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, В.В.Бартольднинг асарлари, Туркистон ўлкасида, хусусан Фарғона водийсида пахтачиликнинг ривожланиши тарихини ўрганишда муҳим ҳужжатли манба ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аҳмаджонов Ғ.А. Россия империяси Марказий Осиёда. – Т., «Таълим манбаи» жамияти, 2003.
2. Бартольд В.В. Хлопководство в Средней Азии. Сочинения. Том II. Часть 1. Издательство Восточной литературы, Москва, 1963.
3. Зиёев, Ҳамид. Ўзбекистон мустамлака ва зулм исқанжасида (XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошлари). – Т.: «Шарқ», 2006.
4. Ширинов Т.Ш., Зайнобидинов С.З. Буюк ипак йўли ва Фарғона водийси. «Буюк ипак йўли ва Фарғона водийси» мавзuidaги республика илмий-амалий анжуман материаллари. Тошкент, 2004.
5. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси, 3-жилд, «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, Тошкент, 2002.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Биринчи жилд. – Т.: “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2006.
7. Ўзбекистон Республикаси Марказий Давлат архиви, Фонд – 99, 1-рўйхат, 14-йиғма жилд.

БУЮК ИПАК ЙЎЛИНИНГ РИВОЖИДА СУҒДЛИКЛАРНИНГ ЎРНИ

Э.Самторов. СамДУ.

Annotation: This article explains the influence of Sughd on the development of the Great Silk Road and its significance. It also covered trade, socio-political and ethnocultural processes on the Great Silk Road as a result of the creation of Sogdian colonies.

Keywords: The Great Silk Road, Sogdian colonies, Sugdak, the Sogdian language, socio-economic and ethnocultural processes

Узоқ вақтлар давомида суғдлик савдогарлар халқаро қарвон савдосининг муҳим қисмини ўз қўлларида ушлаб туришган. Бунинг натижасида, суғдликлар янги ютуқларнинг ташувчиси бўлиб, маълумот тарқатиш ва маданий алоқаларни бирлаштириш вазифасини бажарган. Мазкур факторлардан келиб чиқиб, суғдликларнинг халқаро савдодаги ҳиссасини ҳолисона ва ҳар томонлама ўрганиш муҳим аҳамият касб этишини кўрсатади. Буюк ипак йўли фаолияти учун шарт-шароитларни шакллантиришда Суғднинг ўрни ва ролини аниқлаш тадқиқотимизнинг долзарблигини белгилайди. Шу сабабли маскур масалани тарихий изчиликда ҳолисона ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Суғдликларнинг Буюк ипак йўли бўйлаб савдо олиб бориши натижасида уларнинг колониялари вужудга келиш чизиғи савдо йўллари бўйлаб давом этиб, Тарим воҳаси, Лобнор ва, Гансуда атрофи ҳудудларигача этиб боради.

Мазкур фикримизнинг исботи сифатида, археологик қазилмаларда топилган артефактлар орқали III-IV асрга келиб, Тарим воҳаси, Лобнор кўли ҳамда Гансу атрофида суғд колонияларининг вужудга келганлигини кўришимиз мумкин. Тадқиқотчи К.Байпаковнинг фикрича V-VII асрларда Талос водийсида, Чу ва Или ҳавзалари ҳамда ҳозирги Қирғизистон Республикаси ҳудудида 300 дан зиёд шаҳарча ва манзилгоҳлари мавжуд бўлган. III-IV асрда Чу водийсининг ўзида суғдликлар томонидан асос солинган 18 та йирик шаҳар ва кўплаб майда манзилгоҳларни қайд этилган.

Шунингдек, Ордос ва Мўғулистонда ҳам Суғд манзилгоҳлари вужудга келган. Еттисувда ўзларининг ҳарбий кучларига эга бўлган Суғд шаҳарларининг ҳудудий федерацияси шаклланган бўлиб, улар кенг савдо ва дипломатик алоқаларга эга бўлганлиги манбаларда ўз аксини топган.

Шаҳарсозлик жараёнида суғдликларнинг моҳир савдогар ва дипломат эканлигини намоён этадиган жиҳатлардандир, сабаби суғдликлар шаҳар ва манзилгоҳ қурилиш учун ерларни турклардан ижарага олган [Кляшторный 1992: 97].

А.Н. Бернштам суғдликларнинг Еттисувга миграциясини икки босқичда бўлганлигини такидлаб, уларнинг хронологик рамакисини қуйидагича баён этган: Биринчи босқич III-V асрлар, иккинчи босқич V-VII асрлар. Археологик тадқиқотларга кўра, V-VI асрларда Чуст воҳасида бир қанча суғдликларнинг турар жойлари бўлган. Э.Г. Пуллейбленк маълумотича, Турк хоқонлиги даврига келиб суғдликларнинг кўпчилиги Шарқий турклар хоқони қароргоҳи ҳозирги Муғилистон ҳудудига келиб ўрнашаган. Бундан ташқари, улар Суй империяси таназулидан сўнг, унга қарашли Хами вилоятига кўчиб келганлиги тўғрисида манбаларда маълумотлар мавжуд Суғдликлар Тибет ва Ладак ҳудудларида ҳам ўзларининг колонияларига асос солишган. Тибетдан топилган самарқандлик Ношфариннинг хати бунга юқоридаги фикрларимизга далил бўлиб хизмат қилади.

Ўрта Осиё халқларининг афсона ва ривоятларида суғдликларнинг денгиз ва океанларда сузишганлиги тўғрисида маълумотлар сақланиб қолingan бўлиб, суғдликлар Амударёдаги қайиксозлик ривожланишида катта рол ўйнашган. Суғдликлар Амударёнинг бош оқими Ардок орқали Орол денгизига чиқишганлиги тўғрисида маълумотлар мавжуд.

Ёзма манбаларда суғдликлар билан бирга бактрияликлар ва хоразмликлар эрамиздан аввалги IV-V асрдаёқ денгиз сафарларида иштрок этишганлиги акс этган. Биринчи суғдлик денгизчи жануби-шарқий Хитойга буддизмни тарғиб қилган роҳиб Кан Сен-хунинг отаси бўлган. VI асрнинг иккинчи ярмига келиб, савдогар Маниах ва унинг суғдлик сафдошлари Қора денгиздаги Севастополисдан Византия кемаларида Константинополга келишади. Маниах Византия империяси билан дипломатик ва савдо алоқаларини ўрнатгандан сўнг, суғдликлар бир неча маротаба Қора денгиздан византияликлар билан савдо алоқаларини олиб борган. Қрим яриморалининг шарқий қирғоғида жойлашган Судак шаҳри ҳақида В.Абаев шундай тахминни билдиради. Судак шаҳри дастлаб “Суғдак” деб аталган. Бу эса суғдликларнинг “кичик колонияси” демакдир [Абаев 1973: 524-529].

Хитой ва Японияда топилган топилмаларга кўра, суғдликлар Узоқ Шарқда ҳам денгиз савдосини олиб борганлар. Япониянинг қадимги пойтахти Нарадаги Хоруджи қалъасидан топилган пахлавий ва суғд ёзувидаги матнларда 761 йили Японияга олиб келинган маҳсулотлар тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Суғд тили ва суғд ёзувининг роли халқаро савдо ва маданий тил сифатида аҳамиятга эга эканлиги билан белгиланади.

Илк ўрта асрларда Буюк Ипак йўли ўзининг энг юқори ривожланишига эришган бўлиб, Хитой ва Сибир, Узоқ Шарқ ва Примория чеккасида Хиндистонгача, Византия империяси чегаралари, Африка Мағриби ва Жанубий ва Ғарбий Европа мамлакатларини боғловчи халқларнинг катта қитъаларо йўлига айланди.

Буюк Ипак йўлининг ривожланиш чўққиси Суғд цивилизациясининг апогеяси чўққисига тўғри келишини кўришимиз мумкин. Илк ўрта асрларда суғдликлар фаолияти натижасида Буюк ипак йўлининг халқаро микёсдаги фаолият кенг ва самарали ривожланиб кўп томонлама савдо-иқтисодий ва маданий-маърифий алоқалар алмашилган. Шунингдек, феодал жамиятнинг ривожига кўзга ташланиб, ижтимоий-иқтисодий юксалиши рўй берган. Суғдликларнинг фаолияти натижасида бир қатор миллатларининг этник-маданий гуруҳларининг шаклланиши кузатилиб, Сосоний-Суғд, Бактрия-Тоҳаристон, Сак-Суғд-Турк каби синтетик интеграция цивилизациялари шаклланган.

Марказий Осиё ҳудудидаги йирик воҳалардан бири бўлган Суғд Буюк ипак йўли чорраҳасида жойлашган ҳудуд бўлиб, унинг Хитой билан савдо ва маданий алоқалари алоҳида аҳамиятга эга. Суғд ва Хитой муносабатлари қадимги даврларга бориб тақалади. Айниқса Александр Македонскийнинг

Марказий Осиёга юришлари натижасида бу ҳудудда яшайдиган этнослар Хитой ҳудудларига кўчиб ўтишга мажбур бўлганлар. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Суғд ва Хитой ўртасидаги муносабатлар илк ўрта асрлар даврига келиб ўз тараққиётининг юқори чўққисига чикди.

Суғдийлар минг йилдан ортиқроқ вақт давомида қитъалараро Буюк ипак йўлида фаол тарзда ўз фаолиятларини амалга оширганлар. Бу йўл орқали суғдийларнинг хунармандчилик буюмлари, турли-туман савдо маҳсулотлари, маданияти Хитойгача этиб борган.

Шунигдек, Ипак Хитойнинг Византияга муҳим экспорт маҳсулоти бўлган. Ўртадаги воситачиликдаги ташаббус суғд савдогарлари қўлида бўлиб, мазкур савдо асосан Шимолий Кавказнинг кўпгина суғд савдогарлари яшайдиган ҳудудлари орқали амалга оширилган. Суғддан Византияга қадар ипак савдоси асосан VII-VIII асрларда мавжуд бўлган [Иерусалимская 1972: 7]. Византия йўлида ипак матолар қисман Хўжанд, Бухоро, Самарқанд, Чоч, Қашғар, Куч, Турфан, Дюнханг ва Шарқий Туркистоннинг бошқа шаҳарларда ҳам савдо амалга оширилган. Суғд шаҳарларидан бири Турфон ҳисобланиб, шаҳар Тан империяси аҳолисига, балки Шарқий Туркистон кўчманчиларига ҳам дон ва матолар этказиб берган. Хитой солномаси “Тан Шу” кўра, Турфонда иккита бозор бор бўлиб: бири шаҳарнинг ғарбий дарвозасида, иккинчиси шарқда бўлган [Смирнова 1970: 137]. Мазкур маълумотлар суғдликларнинг нафақат Буюк ипак йўли бўйлаб савдода балки, савдо йўли ва унинг атрофида яшаган халқларнинг ҳаётида ҳам муҳим аҳамият касб этганлигини кўрсатади.

Юқоридаги тахлилларимизга асосланиб, буюк ипак йўли бўйлаб суғдликлар фаолияти натижасида илк ўрта асрларда ўтроқ аҳоли ва кўчманичилар ўртасида ижтимоий ва маданий алоқалар кучайиб, шимолий дашт ва тоғли ҳудудлар аҳолиси ҳамда деҳқонлари ва шаҳар аҳолиси, айниқса Сирдарё ҳавзаси, Тянь-Шан тоғ этакларида, Ёттисув водийларида ўзаро қтисодий ва этномаданий муносабатлар ривожланганлигини кўришимиз мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, бир қатор халқларнинг ривожланишида, Буюк Ипак йўли тармоқларининг тараққиётида муҳим вазифани бажарган Ўрта Осиёнинг финикияликлари (суғдликлар)га ҳурмат-эҳтиром кўрсатиб, Буюк Ипак йўли тарихининг илк ўрта асрлар даври - Суғд даври деб номласак суғдликлар хизматини муносиб баҳолаган бўламиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абаев В.И. Общегуманитарные аспекты теоретического языкознания. Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. - Т. XXXII. Вып. 6. - М., 1973.
2. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Казахстан. Летопись трех тысячелетий. - Алма-Ата, 1992.
3. Иерусалимская А.А. К сложению школы художественного ткачества в Согде//Средняя Азия и Иран. - Л., 1972,
4. Смирнова О.И. Очерки из истории Согда. - М., 1970.

KALOM VA UNING FAHRIDDIN POZIY FALSAFIY QARASHLARIDAGI AHAMIYATI

Umarjonov S.S. TDSH

The article covers the philosophical views of the great philosopher, logicist and theologian philosopher Fahriddin Razi on the formation of Islam and its spread throughout the world. We also find that Fakhriddin Razi made a great contribution to this area through his several writings on the science of kalam. Through these works, the philosopher can see that his views on theology have been controversial and that he has tried to reconcile many of the controversies and contradictions between the many directions of Islam.

Tarixdan ma'lumki, islom dinining yuqori tamaddun darajasiga ega bo'lgan mintaqalarga yoyilishi bu yerlarda ustuvor bo'lgan mistik-falsafiy qarashlarning islom mafkurasi bilan to'qnashuvini keltirib chiqargan. Bunday tashqi ta'sir dastlab, Umaviylar hukron bo'lgan Suriya hududida yashovchi mistik xristianlar tomonidan ko'rsatildi. Abbosiylar davrida poytaxtning Damashqdan Bag'dodga ko'chirilishi va Ma'mun akademiasining shakllanishi tashqi ta'zirni yanada oshirdi. Buning ustiga, bu yerda Hind, Eron, Markaziy Osiyo xalqlarining ko'pmingyillik dininy-mistik qarashlariga duch kelindi. Arab bo'lmagan (ajam) xalqlarining islomni qabul qilishi va natijada bu mintaqalarda mavjud mistik tasavvurlarning islomlashuvi ham islom dunyosida yangicha tafakkur, yangicha qarashlarni paydo qildi. Ularning yoyilishi islomiy falsafaning ilk ko'rinishi bo'lgan Kalom ilmining shakllanishi bilan bog'liq. Kalom ilmi nima?

Kalom – o'rta asrlar musulmon adabiyotida har qanday diniy va falsafiy mavzularda mushohada yuritishda (hatto xristianlik – nasroniylik va yaxudiylik ilohiyoti haqidagi fikrlarni ham o'z ichiga oluvchi), keng ma'noda qo'llaniladigan istiloh bo'lib, o'zining maxsus ma'nosida qo'llaniladigan istiloh (ilm – al-

kalom), islom aqidalari asosida fikr yuritgan obro'li dindorlar fikriga qarab emas (taqlid), balki aql asosiga tayanib, hukm chiqarish degan mazmunni bildiradi [Қодиров М 2004: 175].

Kalom ilmi – ilohiyotga taaluqli ilm. Unda faylasuflarga hos aqliy-mantiqiy tafakkur va tajriba usuli, shuningdek, shariatga asoslanadigan dalil-hujjatlar, ya'ni Qur'oni karim va hadisi shariflar uyg'un holda keladi. Har bir mulohaza din asoslari ustiga quriladi. Kalom bahs yuritish vositasida olib boriladi [Sirojiddinov Sh2006: 6].

U yoki bu masalalarni hal etishda haqiqatning oliy bosqichi sifatida aqlga murojat qilish, kalomning xususiyatidir. Kalom tarafdorlarini "Mutakallimlar" deb atashgan. Ularning faylasuflardan farqi shundaki faylasuf borliq tuzilishi, olamning paydo bo'lishi masalalarini fizik jarayonlar tahlili asosida o'rganadi. Bunga metafizik yondashuv deyiladi. Metafizika borliqning eng umumiy qonuniyatlarini, moddiy va ruhoniylar mavjudodlarni, materiyadan tashqaridagi olam (g'ayb olami) sir-sinoatlari yechimini mantiqiy tushuntirishga harakat qiladi.

Kalom esa fizik jarayonlarni tahlil qilmaydi. Uning predmeti Alloh zoti va sifatleri, inson amallari, illat va fazilatlarining ilohiy manbalaridir. Shu yo'nalishda kalom ilmi falsafaga tegishli bo'lgan borliq tuzilishi, narsa va jismlarning yaratilishi muommolariga ham murojat qiladi. Biroq kalom ularni mistik dunyoqarash vositasida o'rganadi. Mistika ruh tajribasini bayon etadi, uning kechinmalariga, mushohadalariga mantiqiy javob berishishga harakat qiladi [Sirojiddinov Sh.2006: 33].

Mutakallimlar uchun bahs yuritishning o'ziga xos ifodasi siyosiy-mafkuraviy zarurot yoki majburiyat (ilzom) bo'lib, qarama-qarshi tomon tarafidan qabul qilingan qoidalaridan kelib chiqib, uning uchun nomatlub yoki bema'ni xulosalar chiqarishga erishishdir. Kalomda jadaliy, xitobiy, sofistika tarzda fikr yuritishi, Ushbu fanning kelib chiqishi jihatidan, bahsli masalalar muhokama qilinganda, ko'p hollarda mutakallimlar tomonidan qo'llaniladigan og'zaki shakldagi olishuvlar bilan ifodalanar edi. O'z navbatida bunday holat, mutakallimlar tomonidan majlislarda hamda ko'cha va bozor maydonlarida tashkil etilgan, diniy – falsafiy mavzularga oid bahslarga shahar aholisining keng tabaqalarini jalb qilish bilan bog'liq edi. Shunday bahslarda kalom usuliga xos bo'lgan, Qur'onni ramziy-majoziy sharhlashga (tavil) asoslangan, muayyan masalani yoritishda aqldan boshqa obro'li shaxslar aytganlariga tayanishni qabul qilmaydigan tafakkur tarzi hamda uning quyidagi birlamchi muammolari ishlab chiqildi. Bular musulmonlar raxbari (xalifa, imom) bo'lish uchun zarur bo'lgan sifat va fazilatlar; o'z xatti-harakati uchun insonning javobgarligi (iroda erkinligi hamda qazo va qadarga ishonish masalasi); insonning malakasiga qarab baholash, ya'ni oddiy musulmon (muslim), haqiqiy e'tiqod egasi (mumin), e'tiqodsiz xudoga ishonmaydigan (kofir) va og'ir gunohkor kishi (sohib al-kabira); xudoning yagonaligini va uning mohiyat sifatlarining nisbati; Qur'onni zamonda yaratilganligi yoki yaratilmaganligi (azaliyligi masalasi) kabi masalalardir [Қодиров М 2009: 44].

Islom aqidalari bilan bevosita bog'liq bo'lgan ushbu masalalar, kalomning asosiy o'zagi (zohir al-kalom, jalil al-kalom) tashkil etgan. Kalomning nozik tomonlarini (daqiq al-kalom, latif al-kalom) ulardan farqlar edi. Nozik tomonlarga tabiat falsafasiga taluqli jihatlar (harakat va sokinlik, javhar va araz-aktsidentsiya), bo'linmas zarralar (atomlar) va bo'shliq mansub bo'lgan. Kalomga xos bo'lgan uslub va muammoni birinchi marta Ibn Dirham (742-743 yilda qatl etilgan) ifodasida uchratish mumkin. U faqat aqlgagina tayanish talabi bilan chiqib, unga qarama-qarshi bo'lgan Qur'on oyatlarini ramziy-majoziy sharhlash lozimligini ta'kidlagan edi. U mu'taziliylar bilan Termiz va Marv shaharlaridagi masjidlarda qizg'in bahslar olib bordi. Uning shogirdi Jahm ibn Safvon (745 yilda qatl etilgan) o'z ustozlarining g'oyalarini rivojlantirib, vahiydan qat'i nazar, aql, hayr bilan sharrini ajratishga qodir ekanligini ta'kidlab, panteistik tamoyildagi ta'limotni ishlab chiqdiki, azaliy qazo va qadarga ya'ni bu ta'limotda taqdirga ishonish g'oyasi ta'kidlangan edi. Bu ikki mutafakkir Jahm ibn Safvon va Dirham ibn Amir bilan birgalikda o'z qarashlarida kalomning birinchi yirik maktabi bo'lgan mu'taziliy g'oyalarining ilk namunalarini aks ettirdilar.

Mu'taziliy kalomning ravnaq topgan davri Xorun ar-Rashid ayniqsa, al-Ma'mun, al-Mu'tasim va al-Vosiq hukmronlik qilgan IX-asrning birinchi yarmiga to'g'ri keladi [Қодиров М 2009: 44]. Ash-Shahristoniyning gapiga qaraganda, bu davrda kalom gullab yashnagan. Yana bir eski kalom maktabi asochilari Abul Hasan al-Ash'ariy (932 yil vafot etgan) bilan bir qatorda islomning ilohiyot falsafasi Kalom-ilm ul-aqoidga, maturidiya mazhabiga Abu Mansur Muhammad ibn Muhammad ibn Mahmud al-Ansoriy al-Xanafiy Al-Mutakallim al-Maturidiy as-Samarqandiy (870-944) va Abu Muhammad al-G'azzoliy (1059-1111) asos solgan. Islom dinida ularga zid ta'limotni targ'ib etgan barcha teologik va falsafiy-mantiqiy yo'nalishdagi qarashlar bid'at deb e'lon qilingan. Ibn Xaldunning: "Kalom bor-yo'g'i bid'atlarga raddiya sifatida paydo bo'lgan. U shunday ilmki, mantiqiy dalillarga asoslangan bahs yuritish orqali din asoslarini himoya qiladi va islomiyatdan adashgan bid'atchilarni qoralaydi [Ibn Khaldun. Muqaddima 1958:180 //Sayyid Muhammad Xotamiy 2003: 482]deb bergan tarifi kalomning Ash'ariy va Maturidiylardan boshlangan ana shu – kalom ilmi taraqqiyotining yangi bosqichiga tegishli ekanligini unutmazlik kerak.

Shahobiddin Suxravapdiy “Ishroqiylik falsafasi” ning davomchisi deb qarasa, “Nuzxat ul-arvox” (“Jon lazzati”) nomli asarning muallifi Shaxrizuriy aksincha, mutafakkirning falsafa faniga qo’shgan hissasini inkor qiladi. Uning fikriga ko’ra, Fahriddin Roziy “faylasuflar sinoatini tushunmagan, mohiyatini anglamagan, ularning ta’limotini mazmuniga yetib bormagan, umuman falsafani ma’nosini yechmagan”. Tadqiqiy adabiyotlarda Fahriddin Roziyning yo’nalishi ikki xil yo’lda baholanadi. G’arb olimlarning fikriga ko’ra, Fahriddin Roziy buyuk mutakallimlardan biri hisoblaydilar. “Shuning uchun ham kalom falsafasi Fahriddin Roziy tufayli o’zining cho’qqisiga erishgan” [Ибни Халдун Мукаддима 2010: 234 // Шибиллий Нўмоний хидж.1350:63].

Lekin ayrim tadqiqotchilarning ta’kidicha Fahriddin Roziy ayrim cheklanishlarni istisno qilganda, Ibn Sino qarashlariga yaqin pozitsiyada bo’lgan [Болтаев М.Н. 1965: 193]. Boshqalarning fikricha Fahriddin Roziy, g’uyoki o’z safdoshlarini ilg’or materialistik g’oyalarini ijodiy rivojlantirib, ilm – fanning himoyachisi sifatida, “kalom aqidalariga va uslublariga qarshi ko’rsatgan” [Наимов Н1975: 53]. Jaloliddin Abulfaraj ibn al-Jauziy al-Bag’dodiy (ash’ariy mutakallim), Fahriddin Roziyning zamondoshi mutakallimlarning ayblovini bid’achilikda ko’radi, ular falsafa va mantiqqa yaxshi munosabatda bo’ladilar. Ulardan o’z qarashlari tamoyillarini isbotlashda va o’z raqiblariga qarshi kurashda foydalanadilar. Qachonki ilohiyotchilar sunna va hadis tarafdorlari mutakallimlarning mantiqiy dalillarga qarshi kurashda o’zlarining ojizligini sezganda, ularni din aqidalariga hurmatsizlikda ayblaganlar. Mutakallimlar Ibn al-Jauziyning “Talbi ul-iblis” dagi ta’kidiga ko’ra, falsafiy tushunchalardan foydalanish natijasida faylasuflarga o’xshab qolardilar va malomat, tana toshini otuvchilarning ob’ektiga aylanardilar [Забеулло Сафо.1957: 143].

Xulosa qilib shuni aytish joizki, Fahriddin Roziy muxoliflarining ayrimlar uni mu’taziliylar tarafdori deb ta’kidlasalar, boshqalar uni mutakallimlar tarafdori deb hisoblaganlar. Lekin u har ikkalasiga nisbatan ham mustaqil nuqtai-nazarda turgan. U turli xil yo’nalishlar, oqimlarni murosaga keltirishga, bir-biri bilan kelishtirishga harakat qildi va bu yo’lda butun umrini sarfladi. Bu orqali Fahriddin Roziy falsafa tarixida muhim o’rin egallaydi va uning asarlarini o’rganish, tadqiq qilish bugungi turli xil diniy oqimlar avj olgan paytda muhim deb o’ylayman.

Adabiyotlar ro’yxati

1. Болтаев М.Н. Вопросы гносеологии и логики в произведениях Ибн Сино и его школы. Душанбе, 1965, с-600
2. Ibn Khaldun. Muqaddima (An Intraduction to History). Translated from Arabic by Franz Rosenthal. New York, Bollingen, 1958, 980 b
3. Ибни Халдун. Мукаддима, Техрон, 1959, 957 b
4. Қодиоров М. Марказий Осиё, Яқин ва Ўрта Шарқнинг фалсафий тафаккури. Тошкент: Тошкент Давлат шарқшунослик институти, 2009. 193 б
5. Sirojiddinov Sh. Islom falsafasiga kirish: Kalom ilmi. Toshkent.: Iqtisod-Moliya, 2008. 130 b
6. Забеулло Сафо. Таърихи улуми аклӣ дар тамаддуни исломӣ, ч. 1. Техрон, 1957, с.165
7. Шибиллий Нўмонӣ. Таърихи илм калом, Техрон, 1350, 132 б.

МЕСТО КАЗАХСКОГО НАРОДА В ИСТОРИИ ЦИВИЛИЗАЦИЙ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ

Ильясов Э.И. УЗГУМЯ

Annotation. The given article considers several traditions, customs and other facts, that will help to clarify the origin, development and migration of the Kazakh ethnos over the entire period of its existence, also its place in the progress of civilization of the whole Eurasian continent

Key words. Turkic people, Kazakh ethnos, tradition, custom, tribe, nomad, migration, Central Asia.

Многие ученые, прошлого и современности, описывающие о происхождении, развитии, распространении каких либо народов-этносов, будучи сами представителями другого народа и не знакомые с историей и бытом какой либо нации, зачастую излагают информацию о рассматриваемом этносе, либо недостоверную, либо искаженную, либо заведомо ложную. Это в свою очередь приводит к глубокому заблуждению читателя и ошибочному представлению проблемы. Предлагаю рассмотреть данный вопрос на примере изучения быта и географии казахского народа.

Эта статья не об исторических фактах, о том когда, где и как появились казахи, которые по большому счету еще неизвестны никому, а посвящается она краткому обзору важных традиций, обычаев и некоторых вопросов связанных с казахским народом, которые практически не рассматриваются в процессе разрешения вопроса о происхождении и развитии данного этноса и

считаю, что если акцентироваться на некоторых из них, то картина эта будет представлена немного иной.

Считается, что казахи являются одной из групп тюркских народов, проживающих в центральной части Евразии, который возник, по данным некоторых источников, некоторых путешественников и ученых, в 13-15 веках. Данные ученые пишут о них, в своих трудах, в том же периоде и согласно этого большинство считает, что они произошли именно в указанном выше временном отрезке. Но никто не задумывается о том, что если об этом народе уже «говорят», то это значит, что он уже есть полноценный, крупный этнос. Соответственно, на его возникновение, развитие и распространение ушло немало времени, т.к. данный процесс очень длительный и сложный. Это, во-первых.

Во втором вопросе рассмотрим один из обычаев казахов.

Казахи – это народ, состоящий из нескольких родоплеменных групп, а именно, три крупных родовых объединений – Жузов: Старший, Средний и Младший, которые, в свою очередь подразделяются на несколько сотен, а по некоторым данным и тысячи родовых групп. Представители определенного одного рода являются родственниками друг другу. По преданию, считается, что казахи одного рода некогда распространились от одного отца, имя которого и легло в основу названия племени (рода). Но самое интересное в этом, то, что во время поиска молодым человеком или его родственниками, девушки, или наоборот, в целях заключить друг с другом брачный союз, уточняются их принадлежность какому либо роду, и если их рода окажутся одинаковыми, то они являются друг другу родственниками, т.е. братом и сестрой, в связи с чем жениться им друг на друге запрещено. И, напротив, если при знакомстве молодого человека с девушкой их рода окажутся разными, то они не являются друг другу родственниками, что способствует беспрепятственному их бракосочетанию. Данный обычай, придуман и разработан предками казахов, для знания о принадлежности к определенному роду и предотвращения родственных браков. Этот факт является свидетельством, того, что предки казахов обладали глубокими знаниями в области наследственности – генетики человека, которая является очень молодой отраслью науки. Здесь, также важно подчеркнуть, что подобная разработка делений на родоплеменные группы, требует не только знания в генетике, но и длительное время для реализации данного замысла, предположительно несколько тысяч лет.

Стоит также подчеркнуть тот факт, что всемирно известные, высокоразвитые и древнейшие народы мира, такие как, греки, арабы, китайцы, индусы и другие не имеют подобных обычаев, следовательно, имеет место предполагать, что казахский народ может иметь более глубокую историю по сравнению с ними.

В третьем вопросе попробуем рассмотреть проблему об относительной давности и коренном происхождении казахского народа.

По данному вопросу в настоящее время существует очень много точек зрения, некоторые умудряются даже констатировать факты. При этом большинство из них как уже говорилось выше, являются представителями других народов и в корне не знакомы со многими обычаями и другими сведениями из жизни казахов. Как писалось выше, в некоторых источниках, происхождение казахов датируется примерно 13-15 веками и происходят они от монголов и других народов этого же периода. С данным предположением потороплюсь не согласиться и в опровержение этому приведу информацию из произведения – исторического романа 1984 года Ян (Янчевецкий) Василия Григорьевича - «Чингисхан». В данном романе автор пишет, что во времена нашествия монголов во главе с Чингисханом в Среднюю Азию, здесь существовало могущественное в те времена Харезмское ханство, во главе которого стоял Мухаммад-шах, главной супругой которого была Туркан-хатун, принадлежащая к крупному знатному роду Кипчаков – Канглы. Помимо этого в армии Харезм-шаха служили многочисленные воины, принадлежащие к различным кипчакским племенам и были они очень опытными воинами. В настоящее время у казахов есть родовая группа под названием Канглы, являющаяся тоже одним из самых крупных родов этого народа. Данный факт является неопровержимым доказательством того, что до прихода монголов в Среднюю Азию здесь были разные крупные, влиятельные и многочисленные племена кипчаков, которые являются прямыми предками современных казахов.

Пример следующий. Из истории известно, что Среднюю Азию с древнейших времен завоевывали или оказывали на нее давление многие государства и народы, такие как, арабы, греки, монголы, русские и т.д. Но если сейчас пройтись по улицам Средней Азии, то с трудом найдем среди населения региона арабов, греков, монголов и др., хотя эти народы влияли на наш край очень сильно

и продолжительно, о чем не скажешь про казахов, которые практически не вели крупных завоевательных наступлений, по официальной версии.

В следующем вопросе можно рассмотреть географию расселения казахского народа и оценить его влияние на Евразийский континент.

Если посмотреть на политическую карту мира, то видно, что современный Казахстан занимает немалую часть Евразии, но на самом деле большая часть представителей данного народа проживают далеко за пределами указанного государства, это вся Средняя Азия, Западный Китай и Монголия, Южные территории России, Восточная Европа, Иран и Афганистан, север Индии и т.д. Наверное мало в мире народов которые расселены по миру столь широко как они. Некоторые противники по данному факту скажут, что миграция эта произошла во времена СССР и Царской России, т.е. за последние 100-200 лет, по различным причинам, как говорится в некоторых источниках, но напрашивается вопрос, откуда взялись названия сел, районов и даже городов образующиеся от казахского языка, и вряд ли местные власти пошли бы на уступки «пришлого недавно» народа и стали бы давать названия своим землям в честь «пришельцев» и на их языке, и вряд ли за такой короткий срок можно расселить такую площадь, удержаться и повлиять на политику и топонимику региона, не оказывая при этом никакого давления.

Кроме этого, в науке истории до недавнего времени существовал стереотип о том, что у кочевых племен Азии была низко развита культура и былскудный быт, но последние археологические находки, найденные на территории Казахстана, России, Монголии и т.д., являются свидетельством обратного. К примеру, в Восточно-Казахстанской области в 2008 году при раскопках были найдены останки молодого человека, которого ученые прозвали «Золотым человеком», т.к. обнаруженное тело было почти полностью одето в золотой костюм, при нем были также золотой колчан, кинжал, на шее гривна из золота в виде обруча и т.д. Находка датируется 8-7 веками до нашей эры [источник [ИА «NewTimes.kz»](http://ia.newtimes.kz)]. Другие древние захоронения обнаружены в Карагандинской области, возраст которых, по предварительным данным, составляют не менее пяти тысяч лет [источник [«newtimes.kz»](http://newtimes.kz)]. Обнаруженная могила окружена камнями, в ней погребена пара — мужчина и женщина. Специалисты изыскали у мужчины древнее оружие, а у женщины — украшения. Около могилы археологи нашли еще два скелета лошадей.

Подобные захоронения, также были обнаружены в разное время на территории России, Монголии, которые тоже датируются примерно пятью тысячами годами ранее.

По данным находкам можно сделать вывод, что у кочевых народов Азии в те времена существовали уникальные технологии обработки металла, которые говорят о хорошем развитии металлургии и ювелирного ремесла. Такого рода открытия свидетельствуют о высоком уровне цивилизации того времени, расширяют представления о культуре предков кочевников. Кочевой образ жизни совместно с уникальным уровнем ремесленного искусства свидетельствует о гармонии человека с природой, его способностях адаптироваться в социально-экономической нише того времени.

Но к сожалению при рассмотрении подобных проблем, также имеет место в сознательном искажении или уничтожении имеющихся фактов и предметов археологии, антропологии и истории с различными целями, со стороны отдельных личностей и даже государств.

Данными примерами необходимо подчеркнуть, что нестыковки в исследованиях и в конечном счете неправдоподобные умозаключения тормозят развитие истории, этнографии, археологии, антропологии и других наук. Кроме этого, подобная некомпетентность некоторых ученых может распространиться и на другие исследуемые народы и отрасли науки, что повлечет за собой, в том числе и межнациональные конфликты.

Вышеуказанная информация о традициях, обычаях казахского народа и археологические находки, наряду с другими этническими «богатствами», безусловная являются ценными наследиями народов и цивилизаций проживающих и расположенных на Великом шелковом пути.

Из обзора указанных сведений, можно сделать вывод и предположить, сколько еще нам, человечеству, предстоит сделать подобных находок, а также, научно и объективно подойти к их анализу, и анализу традиций и обычаев народов Азии и мира, которые помогут открыть новые уникальные страницы в этнографии, истории, топонимике, археологии, антропологии и в других науках.

Список использованной литературы

1. Ахметова Ш.К. Казахи Западной Сибири и их этнокультурные связи в городской среде — монография, Новосибирск: Издательство Института археологии и этнографии СО РАН, 2002. — 104 с.

2. Гродеков Н.И. Киргизы и каракиргизы Сыр-Дарьинской области. Т.1. Юридический быт.- Ташкент: Типолиитография С.И.Лахтина, 1889. – 544 с.
3. Kalshabayeva B.K. Central Asian Kazakhs: historical-ethnographic research PDF Almaty: Arys, 2014.— 216 pp.
4. Карутц Рихард. Среди киргизов и туркмен на Мангышлаке - СПб.: Издание А. Ф. Девриена, 1911 г. — VI, 188 с.
5. Лобысевич Ф. Киргизская степь Оренбургского ведомства. – Москва. Типо-литография И.Н. Кушнерева и К°, 1891. — 40 с.
6. Ян В.Г. – Чингисхан, - М. 1984 г.

ОИЛАДА СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ПСИХОЛОГИЯСИ

П.ф.н., доцент Саидов А.И. СамДЧТИ.

Abstract: The article deals with the problems of the psychology of a healthy lifestyle in the family, its formation and possible social and psychological ways to solve these problems. Illuminated, scientific and practical results of research related to healthier lifestyle of the individual.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларидан бошлаб, аҳоли саломатлигини, айниқса, оналик ва болаликни, ёшларни, оилани ижтимоий муҳофаза қилиш масалалари ҳукуматимиз сиёсатида марказий ўринни эгаллаб келмоқда. Бу бежиз эмас, албатта - ҳозир биз инсоният тарихида унутилмас бўлган бир даврда – илм-фан, техника, умуман цивилизация кучли тараққий этган ХХІ асрда яшамокдамиз ва қолаверса, юртимизда ҳуқуқий демократик фуқаролик жамиятини барпо этиш жараёни кечмоқда. Умумжаҳон ҳамжамияти билан турли йўналишларда ҳамкорлик қилиш, олдимизда турган ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий ҳамда сиёсий масалалар ечимини халқимиз фаровонлигини таъминлаш нуктаи назаридан мўтадил равишда амалга ошириш вазифалари фуқароларимизнинг, оила ва келажак авлоднинг ҳар томонлама баркамол (ҳам жисмонан, ҳам маънавий жиҳатдан соғлом), доно, илғор фикрли ва заковатли бўлишини тақозо этади.

Бугунги кунда соғлом турмуш тарзининг негизи ҳисобланган психик саломатлик - қисқа муддат давомида йирик тадқиқотлар соҳасига айланиб улгургани айни ҳақиқатдир. Мазкур ҳолатни қуйидаги рақамлар исботлаб турганини қайд этишимиз лозим. Агар 1975 йили АҚШда психик саломатликни муҳофазасига оид 200 дастур татбиқ этилган бўлса, 1990 йилга келиб бундай дастурлар 5000 га ортган. Ҳозирги кунда улар салмоқли иқтисодий самарадорликни кўрсатмоқда [1]. Айни пайтда АҚШдаги психологларнинг ҳар ўн нафаридан биттаси психик саломатлиكنинг у ёки бу муаммоси билан шуғулланмоқда, шунингдек, инглиз забон психологик журналларда чоп этилаётган ҳар учта мақоладан биттаси ушбу соҳанинг турли жиҳатлари билан боғлиқлигини эътироф этиш жоиз [2].

Соғлом турмуш тарзи ҳақида сўз борар экан, унинг энг аввало инсон тани ва вужудининг бетоб бўлишига сабаб бўлувчи зарарли одатлардан қорғиб бўлишни тасаввур қилишга ўрганиб қолганмиз. Бу атама, энг аввало, соғлиқни сақлаш ходимлари фаолияти билан боғлиқ тарзда тушунтирилади. Аммо, соғлом турмуш тарзини шакллантиришда - тан ва вужуд, ақл ҳамда идрок бевосита одамники, унга боғлиқ бўлгани учун ҳам инсон руҳияти қонуниятлари ва сирларини ўрганувчи фан бўлмиш психологиянинг унга алоқаси бор. Шунга қўра, психология фанида соғлом турмуш тарзи психологияси тушунчаси мавжудки, у соғлом турмуш тарзига энг аввало, инсон онги ва тафаккурининг инъикоси сифатида қарайди. Демак, ҳар биримиз учун сув ва ҳаводек зарур бўлган соғлигимизни таъминлаш ва бунга эришиш учун соғлом турмуш тарзига одат қилиш нафақат тиббиёт ходимлари, балки психологларнинг, психология фанининг ҳам изланиш предмети сифатида намоён бўлади.

Шу маънода, психология соғлом турмуш тарзини шакллантиришда инсон феъли, хулқ-атвори ва турли психологик ҳолатлари нуктаи назаридан ўрганганда: асосан, ҳар биримиз гуёки сирдек туюлган руҳиятимизнинг ўзимизни соғ-саломат, бешикаст ва тетик ҳис қилишимизга алоқадор қандай жиҳатлари борлигини, уни бошқариш орқали ўз бойлигимиз – саломатлигимизни сақлаш борасида қўлимизда қандай имкониятлар мавжудлигини, соғлом турмуш тарзи психологиясини шакллантириш ҳар биримизга ўз руҳий ҳолатимизни бошқариш, онгу-шууримизда рўй бераётган ўзгаришларни вақтида илғаш орқали уни мўтадил тутиш, ўзгарувчан шарт-шароитларга мослашиш йўллари, бу борадаги профилактикани ўрганадиган фан ҳамда фойдали амалиёт сифатида тобора ҳаётимизга дадил кириб келмоқда.

Қолаверса, соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг психологик жиҳатларига - инсон феъл-атворини; соғлом турмуш тарзига нисбатан шахснинг муносабатини; соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг ижтимоий-психологик омилларини; шахснинг индивидуал-психологик хусусиятларини; шахс ўсиб-ўлғайган оила муҳитининг таъсири, яъни ташқи омилларни киритиш мумкин.

Манбаларда таъкидланишича, тиббиёт ходимлари турли омилларни ҳисобга олган ҳолда соғлом турмуш тарзининг йўналишларини белгилаганлар ва унга риоя этиб яшашни тавсия этадилар [3]. Айтиш лозимки, инсон саломатлиги нафақат биологик омилларга, балки яшаётган ижтимоий муҳит, шахснинг ўзи, атрофидаги инсонлар билан ўзаро мулоқотига ҳам боғлиқ. Инсоний муносабатлар эса, аввало, оиладан, оила муҳитидан бошланади. Соғлом турмуш тарзига амал қилиб яшаш кўникмаси инсонда бирдан пайдо бўлиб қолмайди, у ўзига хос малака ҳам талаб этгани боис илк болалик чоғлариданоқ, унга оилада ўргатиб бориш лозим бўлади. Бу ота-она зиммасидаги энг муҳим, масъулиятли вазифалардан биридир. Барча ота-оналар фарзандларини тарбиялар эканлар, доимо огоҳ бўлишга, сергак туришга интиладилар. Бу эътибор боланинг барча нарсалари етарли бўлиши, сихат-саломатлиги жойидалиги, дарсларига мунтазам қатнашишини назорат қилиш каби меъёрлар билан чегараланиб қолиши мумкин эмас. Энг аввало, инсоннинг асосий ҳаёти ўтадиган маскан - оиланинг турмуш тарзи соғлом бўлмоғи даркор[4].

Маълумки, оила - бу ҳар бир жамиятнинг мини социумидир. Жамиятнинг ва ижтимоий ҳаётнинг бир бўлаги тариқасида оиланинг ўзига хос вазифалари бор, ўз навбатида бу вазифаларнинг ҳар бири маълум билимларга эга бўлишни ва энг муҳими масъулиятни ҳис қилиш талабини кўяди. Агарда тузилган оила жамиятнинг бир бўлаги сифатида такомиллашмаса ёки “ўсмаса”, айниқса маънан ва руҳан тараққий этиб бормаса, оиладаги томонларнинг ўзаро вазифалари ва қизиқишлари аниқ белгиланмай қолса, бундай оиланинг келажаги фаровон бўлмайди. Шунинг учун муваффақиятли оила *меъёрлари*, яъни андозаларини ёки *алгоритмларини* белгилашдан аввал бир нарсага аҳамият беришимиз даркор.

Оила энг мураккаб гуруҳлардан ҳисобланади. У нафақат жиддий ёндошувни, оила кураётганлар бир бирларини синчковлик билан ўрганиб чиқишини, балки кейинчалик ҳам бутун ҳаёт давомида деярли ҳар куни, керак бўлса ҳар соатда умр йўлдошлар бир-бирларига бўлган муносабатлари хусусида чуқур фикр юритишларини талаб қилади. Шундагина оила бахтли, соғлом ва узоқ давом этади. Шунга кўра, муваффақиятли оила моделини (модулини) яратиш учун соғлом турмуш тарзини белгиловчи барча жиҳатларнинг андозаларини аниқлаб чиқиш керак. Аввалига бўлажак турмуш ўртоқларнинг ҳар бири учун алоҳида, сўнг ушбу андозаларни амалий бажарилишига кўмаклашувчи механизмларни топиш даркор, яъни фаровон оилани яратиш йўллари аниқлаш зарур, бошқача қилиб айтганда, алгоритмларни ишлаб чиқиш лозим. Бунда маънавий; психологик; жисмоний; тиббий жиҳатлар инobatга олиниши лозим.

Маънавий жиҳатлар меъёрлари - эркаклар учун ҳам, аёллар учун ҳам бир хил, яъни оила фаровонлигини таъминловчи ижобий фазилатларга асосланган бўлиши зарур: билим даражаси, ўқимишлилик даражаси, масъулият, дунёқарашнинг бир бирига мослиги, маданияти, такомиллашишга интилиш туйғуси.

Психологик жиҳатлар меъёрлари - қуйидаги фазилатларда намоён бўлиши мумкин; толерантлик, яъни ҳамжиҳатликда, жон қуярликда, оқилаликда, одоб-ахлоқда ва хушмуомалаликда. Аёллар эса бокиралик, мулойимликни шакллантиришлари лозим, ҳамиша ўзиникини уқтиришга интилишдан қочишлари керак. Руҳий меъёрларни шакллантирувчи алгоритм бевосита маънавий алгоритм билан боғлиқ ва кўп жиҳатдан ёшларнинг таълим-тарбиясига бориб тақалади.

Жисмоний жиҳатлар меъёрлари - жисмонан комиллика интилиш, тренажёр заллар, фитнес клубларга бориб туришга ундовчи ҳаракатларда ўз аксини топади, яъни жисмоний соғломлашиш нуқтаи назаридан ҳаёт тарзи фалсафасини тараққий эттириш омилларини ҳисобга олиш зарур.

Тиббий жиҳатлар меъёрлари - авваламбор турли касалликларни аниқлаш, айниқса наслдан наслга ўтувчи ёки ижтимоий хасталиклар (туберкулёз, ОИВ/ОИТС, жинсий йўл билан юқадиган касалликлар)ни аниқлашга йўналтирилган бўлиши лозим. Лекин бошқа томондан ёндошадиган бўлсак, ижобий меъёрлар бўлажак турмуш ўртоқларнинг ўз саломатлигига масъулиятли бўлишларига даъват этиши шарт. Хўш, муваффақиятли оила куриш меъёрлар белгиланган натижаларга қандай қилиб эришиш мумкин? Соғлом турмуш тарзи психологиясини шакллантириш йўллари ҳамда механизмлари ёки алгоритмлари бир тизимга асосланган, бир мақсадга йўналтирилган ва ўсиб бораётган авлод тарбиясидаги босқичма-босқичлик асосида белгиланади. Жараёнга давлат, нодавлат ҳамда жамоат ташкилотларини, энг муҳими таълим муассасаларини жалб қилган ҳолда ижобий натижага эришиш мумкин. Боғчалардан бошлаб, мактаб, лицейлар, коллеж ҳамда Олий ўқув

юртларида ҳам жамоат ташкилоти тариқасидаги аҳамияти муҳимлиги сезилиши лозим, чунки айнан маҳалла оилада фаровонликни шакллантиришга таъсир ўтказади. Шу билан бир қаторда ёшлар ўртасида ижобий меъёрларни шакллантиришда халқимизнинг анъаналари, менталитетимиз, урф-одатларимиз ва ҳар бир оиланинг авлоддан авлодга ўтиб келаётган анъаналарига асосланиш керак. Аждодларга бўлган эҳтиром ёш авлод тарбиясида катта малҳамдир.

Ёшлар орасида маънавиятни шакллантириш - мураккаб ва кўп қиррали, у ёки бу оиланинг ўзига ҳосликлари, атроф-муҳит ҳамда шароитларидан келиб чиққан ҳолда, ёндошувни талаб қиладиган жараён. Мамлакатимизда ёш авлод тарбиясида маънавият масаласига жуда катта аҳамият берилади. “Маънавият-маърифат” марказлари, “Оила илмий-амалий тадқиқот” марказлари ва маҳаллалар самарали фаолият юритибгина қолмай, ёш авлод тарбиясидаги маънавият масаласи давлат миқёсидаги мавқега эга ва барча таълим муассасаларида ёшларнинг маънан комил бўлиб вояга етишлари учун жавобгар бўлиши зарур.

Шунингдек, муваффақиятли оилани куришда ҳам бўлажак умр йўлдошларнинг руҳияти бир бирига мослиги жуда аҳамиятли эканлигини таъкидлаш жоиз. Психологик амалиётда таъкидланича, бу борада тушунтириш ишларини олиб бориш лозимлиги кўрсатилади, у ҳам бўлса ёшлар (бўлажак турмуш ўртоқлар) маълум вақт мобайнида бир бирларини яхшироқ ўрганишлари ва бир бирларининг индивидуал фазилатларини аниқлаб олишлари учун учрашишлари лозимлиги ҳусусида тушунтириш ишлари олиб борилиши шарт.

Барчамизга маълумки, ўзбек оиласида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, кўпроқ оила (аёллар)га боғлиқ: оила аъзоларининг жисмоний тарбияга муносабати, тоза-озодалиги, орасталиги, болалар режими, тарбияси (овқатланиш тартиби, кийиниш маданияти, ҳордиқ чиқариш, дарс қилиш) ва ҳақозолар.

Шу боисдан ҳам, бугунги кунда мамлакатимизда долзарб ва аҳоли саломатлигининг манбаи ҳисобланадиган жисмоний тарбияга аҳамиятни кучайтириш, унинг барча оилаларга кириб боришига эришиш учун жойларда аёлларни бу ишга кенг жалб этиш – оилавий спортни тарғиб этиш давр талабидан келиб чиқмоқда.

Оилавий спорт билан шуғулланиш, энг аввало, ўша оила мустаҳкамлигини, саранжом-саришталиги ва фаровонлигини таъминлайди. Бундай оилада барча ёшдаги оила аъзолари саломатликлари мустаҳкам, маънавий муҳит мўътадил, ўзаро муносабат яхши, ҳар бир оила аъзосининг ўқишга, ишга иштиёқи баланд, кайфияти ҳамиша кўтаринки бўлади. Ана шу оилада меҳр-оқибатлилик, меҳрибонлилик, масъулиятлилик, эътиборлилик одатдаги ҳол ҳисобланади.

Жисмоний тарбия ва спорт фақат аҳолини соғломлаштириш воситаси эмас, балки ҳордиқ чиқаришни оқилона ташкил этиш, инсоннинг умумий маданиятини, бошқа инсонлар билан муомала маданиятини, ёш авлоднинг маънавий юксалишини шакллантирадиган омил ҳам ҳисобланади. Жисмоний тарбия ва спорт фақат соғломлаштиришда ва ижтимоий муаммоларни ҳал этишда эмас, балки аҳоли (айниқса ёшлар) ўртасида учраб турадиган маънавий ва жисмоний носоғлом муҳит ўчоғини сўндирадиган воситадир. Жисмоний тарбия (спорт)ни ўзига одат қилиб олган ёшларда “бўш (бекорчи) вақт”га ўрин қолмайди.

Қайд этиб ўтилган ижобий самараларга эришиш учун эса, мазкур йўналишда юртимизда олиб борилаётган ишларни янада кучайтириш, барча турдаги оммавий ахборот воситаларидан ва кенг жамоатчилик кучидан мақсадли фойдаланган ҳолда, аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзини мунтазам равишда кенг тарғибот қилиш, оилаларга мўъжаз спорт жиҳозларини олиб кириш, маҳаллаларда, таълим масканларининг барча бўғинларида спорт залларини, майдончаларини замон талабларига ҳос ва мос равишда барпо этиш ва тегишли жиҳозлар билан тўлиқ таъминлаш, спорт тўғрақлари, секциялари турларини кўпайтириш, ушбу даргоҳларда фаолият олиб бориши учун маҳаллий кадрларни тайёрлаш, оилавий спорт билан шуғулланидиган, ва уни тарғибот этадиган фаол жамиятимиз аъзоларини рағбатлантириб бориш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Юқоридагилардан хулоса қилиб таъкидлаш мумкинки, соғлом турмуш тарзи, бир томондан, инсоннинг жисмоний саломатлиги ва камолотини назарда тутса, иккинчи томондан, инсон маънавий ва мафкуравий саломатлиги, унинг шахс сифатидаги тўла камол топишининг асосини ташкил қилади. Нафақат жисмоний, балки ижтимоий, руҳий жиҳатдан ўзини соғлом ҳис қилган одамгина жамиятнинг фаол аъзоси бўлиб, ўзига ва атрофидагиларга наф келтириши мумкин.

Адабиётлар:

1. Bennet, G. (1987) The Wound and the Doctor: Healing Technology and Power in Modern Medicine. London: Seeker & Warburg.
2. Borril, C. S., Wall, M. A., West, G. E., et al (1996) Mental Health of the Workforce in NHS Trusts. Leeds: Institute of Work Psychology, University of Sheffield & Department of Psychology, University of Leeds.
3. Обидов А. О., Новиков Ю. В. Соғлигимиз ўз қўлимизда. Тошкент. “Медицина” 1989.

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ФАОЛИЯТ БОСҚИЧЛАРИ

П.ф.н., доцент Усмонов С., СамХТХҚТМОҲМ

Annotation. The analysis of pedagogical researches carried out during the years of independence in our country is evident in the work of the theory and methodology of the formation of new scientific and national pedagogy in the country. It creates necessary conditions for the formation of pedagogy of spiritual-enlightenment work.

Formation of spiritual qualities in students is not only a pedagogical but also a socio-psychological problem. This is evidenced by the achievements of our psychologists in recent years. Because of the importance of objectivism in the educational process of spiritual enlightenment, we emphasize some of them.

Thus, this article highlights the analysis of issues raised in the research on the organization and practices of spiritual education in the system of primary education.

Key Words: spirituality, enlightenment, research, modeling, social psychology, pedagogical process.

Ёш авлодни онгли интизом, юксак маданият, миллий ғурурга эга этиб тарбиялаш, уларда ватанпарварлик, байналмилаллик, фукаролик бурчини ҳис этишдек зарур сифатларни мужассамлаштириш зарурати бошланғич таълимнинг мақсад, вазифалари доирасига киритилади. Бироқ миллий истиқлол фазилатлари таснифи, мазмуни, туркумларини белгилашда ноаниқликлар мавжуд бўлиб, ўқувчиларнинг тарбияланганлигини баҳолаш, қайд қилиш масалаларини тўла очиб беришга эришилмади. Мазкур йўналишдаги илмий изланишлар масала ечимини бирмунча ойдинлаштиради.

Маънавий-маърифий ишларнинг асосий субъекти - ўқитувчи. Шу сабабли юқоридаги фазилатларни шакллантириш учун масъулиятнинг асосий юки унинг зиммасига тушади. Бунинг учун бошланғич синф ўқитувчиларидан мактаб, жамоат орасида ўз билими, маънавий-ахлоқий фазилатлари билан бошқаларга ўрнак бўлишлари; ўқувчилар шахсини ҳурмат қилишлари, уларни қонунларга, меҳнатга, ота-оналарга, маънавий, тарихий, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялашлари; ўсиб-улғайиб келаётган ёш авлодни бир-бирини тушуниш, халқлар, миллатлар ва эл-элатлар ўртасида тинчлик, ақиллик ва иноқлик руҳида тарбиялашлари ва уларни зўравонликнинг барча кўринишларидан ҳимоя қилишлари ва бошқалар талаб этилади.

Ўқувчиларда маънавий сифатларни шакллантириш нафақат педагогик, балки ижтимоий-психологик масала ҳамдир. Буни кейинги йилларда республикаимиз психологлари томонидан қўлга киритилаётган натижалар яққол кўрсатмоқда. Биз маънавий - маърифий ишларнинг тарбиявий таъсир жараёнини объективлаштириш нуктаи-назаридан аҳамиятли бўлгани туфайли уларнинг айримларига махсус тўхталамиз. Бунинг учун маънавий қадриятларимизнинг типик шакли бўлган меҳмон кутиш жараёни танланган. Муомала маданиятида ишлатиладиган сўзлар, меҳмонни кутиб олиш, дастурхон атрофидаги хатти-ҳаракатлар, ҳол-аҳвол сўраш, меҳмонни кузатиш жараёнидаги имо-ишоралар ўзининг семантик мазмунига кўра муайян ижтимоий функциялар билан идентификация қилиниши аниқланган. Улар ўз муносабат, муомала актларимизда ҳар куни ишлатувчи имо-ишоралар миллий психологик қиёфамиздаги бошқа ижобий сифатлар билан боғланиб кетади. «Шу жиҳатдан олганда жамият аъзоларининг янги ижтимоий, сиёсий, ҳуқуқий муносабатлар жараёнларига мос хулқ нормалари, характер хусусиятларини шакллантириш масаласи долзарб бўлиб турган ҳозирги шароитда энг самарали, фаол ижтимоий-психологик усул сифатида ўйин фаолиятидан фойдаланиш катта амалий самаралар бериши мумкин» [2;23 -26].

Маънавий-маърифий ишлар, авваламбор, халқимизнинг маънавий-маърифий меросини ифодалайди. Чунки бу мерос миллий мафкураининг ҳам, маданиятнинг ҳам, умуман бутун маънавиятимизнинг мустаҳкам манбаидир. Давр синовига бардош бера олмаган, вақтинчалик қимматга эга бўлган ходисалар кеч қачон меросга айланмайди. Вақт ўтиши билан изсиз йўқолиб кетади, қадриятлар эса муайян халқнинг асл белгиларини ўзида акс эттиради. Демак, маънавий-маърифий ишларни муваффақиятли ташкил этиш учун шахс ижтимоий фаоллигининг ижтимоий - психологик механизмларини, шунингдек, жамоавий фаолиятни изчил фаоллаштириш шароитларини билишга таяниш зарур.

Ижтимоий фаоллик механизмининг тушунишда таъсир кўрсатиш назарияси катта аҳамиятга эгадир. Бу назариянинг асосий қоидаларига кўра болада қандайдир амалий ҳаракат тажрибасини мустаҳкамловчи ёки қайд этувчи одатдаги дастлабки психологик реакция пайдо қилинади.

Ҳаракатнинг такрорланиши ёки ўхшаш вазиятнинг вужудга келиши натижасида таъсир «уйғониб», ана шу ҳаракат ёки шу вазиятда керак бўладиган тажрибани сафарбар этади. Шу тариқа шахс фаоллигининг қар бир янги акти илгари пайдо бўлган таъсирда тўпланади.

Маънавий-маърифий ишларнинг устувор мақсади иймон-этикоди бутун, иродаси бақувват эркин фуқаро маънавиятини шакллантиришдир. Яъни мустикал дунёқарашга эга, аждоддаримизнинг бебаҳо мероси ва замонавий тафаккурга таяниб яшайдиган баркамол шахс - комил инсонни тарбиялашдан иборат. Мазкур ижтимоий буюртмани педагогик талқини ўқувчиларда этикодни шакллантириш вазифасини ҳосил қилади.

Ўқувчи ўз фаолиятида ундан ота-она, мактаб талаб қилаётган хулқ-атвор меъёрлари билан бир қаторда ўқувчилар орасида ўзаро қабул қилинган норасмий, лекин таъсирчан меъёрларни ҳам намоён қилади. Бу меъёрлар баъзи ҳолларда ўзаро уйғун, (ростгўйлик, қийналган синфдошга ёрдам бериш), баъзи ҳолларда эса (масалан, уй вазифасини кўчиртиришни ўқувчилар ўзаро ижобий ҳол деб қарашса, мактаб, синф раҳбари томонидан бу қораланади) бир-бирига зид бўлади. Шу сабабли маънавий- маърифий ишларда ўқувчи ва ўқувчилар жамоасида миллий истиқлолий этикодни шакллантириш муҳим ижтимоий-педагогик аҳамият касб этади.

Бошланғич синф ўқувчиларида миллий истиқлолий этикоднинг асослари шакллантирила борилади. Бу жараён механизми ўзаро узвий боғланган тўрт **босқични** ўз ичига олади.

Биринчи босқичда ўқувчиларнинг шахсий фикр, муносабатларини ўрганиш бўлиб, унда ўқувчиларнинг у ёки бу масала, воқеа (масалан, давлат рамзлари) тўғрисидаги билимлари, уларга муносабатлари умумлаштирилади.

Иккинчи босқичда билдирилган турли туман фикр ва муносабатлардан энг тўғриси, энг мақбули танланиб, учраган нотўғри фикр, тушунча, муносабатлар таъсирини сусайтиришга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилади. Тўғри қараш, нуқтаи назарни қўллаш талаб қилинадиган вазиятлар, фаолият турлари ташкил қилинади. Масалан ўқувчилар, уларнинг ота-оналарига миллат ва давлат манфаатлари уйғунлигини англатишга қаратилган содда мисол, вазиятлар намоёиш қила борилади. Бу ўта муҳим. Чунки манфаат англономаса, ўқувчининг ўзига; ота-она, миллат, давлатга муносабати ҳам ўзгармайди. Бошланғич синф ўқувчилари жамоасида истиқлолий этикодни ҳосил қилишда ўқитувчининг ўзи ҳам шу этикодда бўлиши муҳим. Акс ҳолда, у қўллаётган услубнинг таъсирчанлиги сует бўлади.

Учинчи босқичда турли фикрлар, қарашларни уйғунлаштириш амалга оширилади. Синфда, мактабда, жамиятда бўлаётган воқеаларни кўриб, эшитиб унга муносабат пайдо бўлади. Муносабатлар ранг-баранг бўлиши мумкин. Лекин уларни ўзаро боғловчи, бирлаштирувчи қирралари бўлади. ўқитувчи синф ўқувчиларининг у ёки бу масала бўйича яқдил муносабатини ҳосил қилишда ана шу қирраларни топиб, бирлаштиришга эришмоғи зарур.

Тўртинчи босқичда синф ўқувчиларида ҳосил қилинган яқдил этикодни «ишга тушириш» амалга оширилади. Бундан мақсад - синф ўқувчилари орасида шакллантирилган умумий фикр, этикодни уларнинг кундалик ҳаёти, фаолиятида ўзаро муносабатларида амал қиладиган қоида, талаб, меъёрга айтантиришдир. Шу тариқа ўқувчилар жамоасида миллий истиқлолий этикод асосларини шакллантириш 1) умумий, ранг - баранг фикрлардан энг тўғрисини ажратиб олиш, рағбатлантириш; 2) тўғри фикрни этикодга айлантириш; ва 3) этикодни амалий фаолиятга татбиқ қилинишига эришмоқдир. Албатта бу босқичлар орасидаги чегара нисбий. Шундай вазиятлар бўладики, биринчи ва иккинчи босқичларни ташлаб ўтишга тўғри келади. Масалан, ўқувчилар орасида очқўзлик, мактанчоқлик, ёлғончилик каби одатларга салбий муносабатни шаклд.антиришда ушбу салбий иллатларга ўқувчиларнинг шахсий муносабатларини махсус ўрганишга зарурат қолмайди. Чунки, юқорида қайд қилганимиздек, бу сифатларнинг салбий эканлиги ўз-ўзидан маълум. Шу сабабли биринчи ва иккинчи босқичлар ташлаб ўтилади ва учинчи - этикодни амалий фаолиятга татбиқ қилишга тўғридан-тўғри киришилади.

Ўзбекистон Республикасининг жаҳон ҳамжамиятидаги ўрни, мавқеи, аҳамияти ёш авлодларда соғлом маънавиятнинг илмий – педагогик асосда шакллантирилишига боғлиқ. Шу сабабли умумтаълим мактабларида амалга ошириладиган маънавий – маърифий ишлар ижтимоий – сиёсий ва ижтимоий педагогик хусусиятларга эга.

Бошланғич мактабларда маънавий-маърифий ишларнинг пировард натижаси ўқувчиларда маънавий маданият асосларини шакллантиришдир. Бу эса мақсадга йўналтирилган педагогик таъсир тизими самарадорлигини оширишга қаратилган тарбиявий, психологик шарт-шароитнинг таъминланишига боғлиқ.

Адабиётлар

1. Мусурмонова О. Оила маънавияти-миллий гуруҳ.-Т.: Ўқитувчи, 1999.-192 б.

2. Раҳимова К., Отажонова М. Болаларда маънавий тушунчаларни шакллантиришда актив методлардан фойдаланиш // *Фан ва тиббиёт. Технологиялар*. 1999. 2 -сон. 23 - 26 б.

3. Усмонов С. Бошланғич таълимнинг маънавий-маърифий самарадорлигини ошириш // *Бошланғич синф ўқитувчилари учун илмий - услубий қўлланма*. -Самарқанд, 2000. —25 б.

ТАРБИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВОСИТАСИДА ЎҚУВЧИЛАР ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

(оилада маънавий бегоналашувни олдини олиш мисолида)

Доцент Артикова М., Хомидова С.. АДУ

Abstract: This article outlines the role of family and educational institutions in the education of young people as a humane, high-spirited person, the phenomenon inherent in the spiritual alienation in the family, and the ways in which students can be actively involved through educational technologies.

Keywords: oriental values, family education, educator, learner, spiritual alienation, educational technologies, personality activity, training, spirituality threat.

Шарқона кадриятларга асосланган ўзбек оилаларида ўз шахсий фаровонлигидан кўра оила шаънининг баланд қўйлиши, қариндош-уруғ ва яқин инсонларга, қўни-қўшниларга ғамхўрлик қилишнинг биринчи ўринда туриши юқори даражадаги кадрият бўлиб, оилани ташқи муҳит билан боғлаш ҳамда мустақамлигини таъминлашга хизмат қилади.

Оила тарбиясидаги доимий таъсирчан куч – самимий муносабат, соғлом муҳит, оила аъзоларининг ўзаро алоқаси, ҳуқ-атвори, маънавий-маданий савияси, яшаш шароити ва бошқа ҳолатлар бола камолотига таъсир қиладиган асосий омиллардир. Оила қанчалик тартибли, ўзаро ҳурмат асосига қурилган бўлса, тарбиядан кўзланган натижа ҳам шунчалик самарали бўлади.

Ёшларни инсонпарвар, чинакам миллат фидойиси, юксак маънавият эгаси қилиб тарбиялашда оила ва таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорлик муҳим аҳамиятга эга. Самарали ҳамкорликни йўлга қўйиш ёшлар орасида турли иллатларнинг олдини олишда ҳал қилувчи вазифа ҳисобланади. Глобал ахборот алмашув даври шиддат билан ривожланаётган бир пайтда ёшларимизнинг маънавий оламида бўшлиқ вужудга келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгида миллий ҳамда умуммиллий кадриятларга ҳурмат-эҳтиром туйғусини болаликдан бошлаб шакллантириш лозим. Шу боис, оиладаги таълим-тарбия, маънавий-ахлоқий кадриятлар кейинчалик таълим муассасаларида сайқал топиши, шубҳасиз.

Маълумки, таълим муассасаларида ўқувчилар билан олиб бориладиган маънавий-маърифий ишларнинг самарадорлигини ошириш тарбиявий ишлар технологиясининг тўғри ташкил қилинишига боғлиқ. Бу эса ўз навбатида таълим муассасаларида тарбиявий ишларни амалга ошириш методикаси замонавий педагогик технологиялар асосида ташкил этилишини талаб этади. Тарбиявий ишлар технологияси тарбиячи ва ўқувчилар томонидан кам куч сарфлаган ҳолда қўйилган мақсадларга эришишда энг фаол шакл, усул ҳамда услублардан фойдаланишдан иборат. Зеро, “тарбия технологияси орқали ўқувчилар, талабаларда мустақил фикр, ижодкорликни ривожлантириш, маънавият, дунёқарашни шакллантирадиган ва бойитадиган энг муҳим омиллар малакасига алоҳида эътибор қаратилади”¹¹¹.

Қуйида тарбиячиларга услубий ёрдам сифатида ахборот ва тарбиявий соатлар ёки тарбиявий машғулотларни ўтказиш бўйича айрим тажрибаларни беришга ҳаракат қилинди. Тарбиячилар эса таълим муассасасининг имконияти, шароити ва ўқувчиларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиқиб, амалий иш фаолиятларида фойдаланишлари мақсадга мувофиқ. Масалан:

“Маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар” музейи¹¹² (тренинг). **Тренинг мақсади:** шарқона кадриятлар ва миллий тарбияга зид бўлган иллатлардан воз кечиш кераклигига ўқувчиларда ишонч уйғотиш, вазиятга тўғри баҳо беришга ўргатиш, уларга қарши кураш йўллари билан таништириш. **Тренингдан кутиладиган натижа:** ўқувчилар оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар билан танишадилар, миллатимиз тақдирига хавф солаётган европача урфларнинг ҳаётда қанчалик зарарли эканлигига ишонч ҳосил қиладилар, улар билан курашиш ва тузатиш йўллари, уларга нисбатан бепарво бўлмасликка ўрганадилар.

Ўтказиш тартиби. Ўқитувчи тренингни бугунги кунда ёшларни ғоявий тарбиялаш, уларда

¹¹¹ Кенжабоев А., Кенжабоев Ж. Тарбия технологияси ва унинг долзарблиги. Замонавий таълим журнали, №4, 2015. 34-бет.

¹¹² Ўша асар.

миллий қадрият, урф-одат, анъаналарга ҳурмат уйғотиш, миллий маданият ва унинг умуминсоний характер касб этиши ҳақида фикр юритишдан бошлайди. Ўз навбатида миллий менталитетимизга зид бўлган салбий иллатлар ҳақида ўқувчиларнинг фикрлари билан ўртоқлашади. Синф тахтасига флипчарт қоғозларда акс этган оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар, салбий иллатларни акс эттиради. Тарбиячи, буларнинг таъсирини камайтиришда қандай ишларни амалга ошириш, нималарни ташкил этиш, ўтказиш мумкинлигини, ўз навтида бу ўқувчилардан қандай фаолликни талаб этишини аниқлайди ва бундай таъсирларга тушмаслик учун уларни умуман музейга экспонат сифатида топшириб юбориш керакдир, деган фикрни ўртага ташлаб, қандай салбий иллатларни музейга топшириш мумкин? деб, уларга савол билан мурожаат қилади. Ўқувчиларнинг фикр-мулоҳазаларини эшитади, уларни умумлаштиради ва шу хонада “Оилада маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар” музейини ташкил этиб кўриш мумкинлигини айтади. Ўқувчилар розилигини аниқлагач, тарбиячи уларни гуруҳдаги ўқувчилар сонига қараб, кичик гуруҳларга ажратиб юборади ва уларга “Оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар” музейи лойиҳасини яратишни, музейга топшириш мумкин бўлган салбий иллатлар рўйхати, музейнинг бўлимлари ва уларда қандай экспонатлар бўлиши ҳақида фикр-мулоҳаза юритишларини, вужудга келган таклифларини ёзма ёки оғзаки шаклда баён этишларини тушунтиради. Вакт белгилайди.

Гуруҳлар вазифаларни бажариб бўлишгач, бирин-кетин ўзлари тайёрлаган материалларни тақдимот қиладилар. Тақдимот тугагач, тарбиячи ўқувчилар билан биргаликда энг яхши ва бажарилиши мумкин бўлган таклифни танлаб олади. Бир оз танаффусдан сўнг, ўқувчилар тарбиячи ёрдамида танлаб олинган таклиф асосида шу хонада “Оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар” музейини ташкил этишни бошлайдилар.

Белгиланган тартибда музей тайёр бўлгач, гуруҳлардан музей экскурсоводлари тайинланиб, улар музей бўйлаб экскурсия ўтказадилар ва ҳар бир бўлим ва экспонатлар ҳақида маълумот берадилар. Музей материаллари билан барча танишиб бўлгач, тарбиячи машғулотга якун ясайди ва ўқувчиларнинг машғулот ҳақидаги фикрларини аниқлайди.

Булар қуйидагича бўлиши мумкин:

1. Музей барча ўқувчилар, тарбиячилар, таълим муассасаси ходимлари, ота-оналар учун қулай жойда эркин ҳаракат қилишга мўлжалланган бўлиши.

2. Музейда қуйидаги 2 та катта бўлимларни ташкил этиш мақсадга мувофиқлиги:

- ✓ оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар бўлими;
- ✓ миллий ўзликни ифода этувчи кўринишлар бўлими.

Ҳар бир бўлим, ўз навбатида, қуйидаги кичик бўлимларга бўлиниши мумкин:

– оила тарбияси, маънавияти, қадриятлари ва анъаналари ҳақида донишманд, мутафаккирлар фикрлари тўпланган адабиётлар намунаси ёки рўйхати;

– **оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар:**

- ота-онанинг юзига тик боқиш;
- ортқча ўзига мустақиллик бериш (европага тақлид);
- сўзлашишда ўзга миллат тилидаги сўзларни ўринсиз ишлатиш (оилада ва кўча-кўйда);
- йигитларнинг “европача” соч қўйишлари;
- аёл ва қизларнинг тиззадан тепа қўйлак (юбка) кийишлари;
- оилавий муносабатлардаги узоқлашув (ота-она ва фарзанд, ака-ука, опа-сингиллар);
- миллий менталитетимизга зид бўлган телесериал ва мультфильмларга берилиш (муккасидан кетиш) ва ҳоказо.

– предметлар кўргазмаси: оилада учрайдиган, эшитиладиган маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар фотогалереяси, видеоролиги.

Хулоса шуки, айти кунда миллатимиз тақдирига хавф солиб келаётган “оммавий, европача маданият” кундан-кунга авж олиб бораётган бир паллада, миллийликни унутиб, ўзини “замонавий, маданиятли” қилиб кўрсатаётган юртдошларимиз, айтми, оилада ота-оналар томонидан ушбу вазиятга бефарқлик бугун ёшлар тақдирига масъул – барчамизни ташвишга солиши керак. Юқоридаги каби тарбия технологияларидан самарали фойдаланиш – миллий маънавиятни юксалтириш, ота-оналар саводхонлигини ошириш ва жамиятда учраб турадиган миллий тарбиямизга зид, салбий ҳолатларни олдини олишда шахс фаоллигини таъминлашга олиб келади. Бунинг натижасида ўқувчиларимизнинг маънавий-ахлоқий тарбиясида ҳеч қандай ёт ғояларга ўрин қолмайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ишмуҳамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар. – Т.: Истеъдод., 2010. Б. 141.

2. Умаров Э., Абдуллаев М. Маънавият асослари. Ўқув қўлланма. –Т.: Чўлпон, 2006. 69-бет.(Б. 128)
3. Акиева Х.Х., Саидова Н. Глобаллашув даврида ёт ғоялар ва мафкуравий хуружларнинг зарарларини очиб бериш ҳамда уларга қарши курашиш йўллари. Замонавий таълим журналы, №3, 2015. 21-бет.
4. Кенжабоев А., Кенжабоев Ж. Тарбия технологияси ва унинг долзарблиги. Замонавий таълим журналы, №4, 2015. 34-бет.

ОБРАЩЕНИЯ В КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Алимова Дилбар преподаватель СамГИИЯ

Annotation:In this article, we will consider appeals used in life. As in Korean and Russian, we appeal to relatives and friends.

Key words: politeness, speech stereotype, Korean language, appeal.

Речевые стереотипы родственных обращений в первичном и вторичном употреблении, а так же социальные и статусные речевые стереотипы обращения, в корейском и русском языках различны.

Одной из самых распространенных формул обращения в качестве привлечения внимания к незнакомым людям в корейском языке являются прагматические клише, такие как *미안하지만...* или *실례하지만...*, соответствующее русскому «Извините...». Такие формы как: «будьте добры», «простите за беспокойство», «не будете ли вы любезны», «послушайте!», употребляемые в русском языке, в корейском языке практически не имеют аналогов.

В русском языке по отношению к незнакомому адресату часто употребляются обращения с указанием возрастного или полового признака, такие как старик, мальчик, женщина и др. В корейском языке по отношению к незнакомым людям основным фактором, влияющим на выбор формулы обращения является возраст, в связи с чем русскословное общество по отношению к младшему по возрасту адресату имеют несколько неуважительный оттенок и, возможно поэтому чаще употребляются мужчинами, нежели женщинами.

В русской культуре трудно себе представить отношения между мужем и женой, общающихся на *Вы*, поскольку муж – один из самых близких людей. Однако в корейской культуре языковыми нормами общения мужа с женой является именно общение на *Вы*. Иногда бывает, что супруги, общавшиеся до женитьбы в фамильярной степени (на *ты*), после свадьбы переходят на общение в неофициально-вежливой степени (на *Вы*).

При обращении к несовершеннолетним детям в корейском языке чаще всего используются имена. Пожалуй, это единственная сфера, где безусловно применимо имя. Однако, когда ребенок вырастает и достигает определенного положения в обществе, в присутствии посторонних людей родители частую называют детей по должности. В особенности это касается взрослых детей, кто добился определенного социального положения. Например, *박사* доктор (наук), *교수* (профессор), *회장* (президент компании) и т.п.

При выборе **формул обращения к братьям и сестрам** особенно важно учитывать различие в возрасте. Так, если старшие братья и сестры могут обращаться к младшим по имени, то младшие всегда употребляют только определенные обращения с использованием терминов родства. Например, *형* –старший брат(только для мальчиков); *언니*–старшая сестра(только для девочек); *오빠*– старший брат (только для девочек); *누나*– старшая сестра (только для мальчиков).

Обращения племянников к дядям и тетям имеет дифференциацию и по возрасту, и по стороне родства (материнской или отцовской). Более развитая система обращений к родным со стороны отца показывает, что в корейской культуре большее значение придается стороне отца по сравнению со стороной матери.

Разница между обращениями жены к мужу, и мужа к жене заключается в том, что по отношению к жене нет такого количества уважительных обращений, как в списке обращений жены к мужу.

Родственные обращения активно используются по отношению к незнакомым людям в социальной среде как в русском так и в корейском языках.

Список использованной литературы:

1. Хан Н.Ч. Обращения как речевые стереотипы (на примере корейского языка) // Вестник КазНУ. Серия Востоковедения. – Алматы, 2014. – 96-99 с.
2. Бурас М.М., Кронгауз М.А. Обращения в русском семейном этикете: семантика и прагматика // Вопросы языкознания. – № 2. – М.: Наука, 2013. – 121-131 с.
3. Хан Н.Ч. Национально-специфические особенности обращений в корейском языке // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2014. – № 10. Ч.3. – 192-195с.
4. Качинская И.Б. Термины родства и языковая картина мира (по материалам архангельских говоров): автореф. ... канд. филол. наук. – М., 2011.– 26 с.

САМАРҚАНДА МЕРОС ИЛМИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА САЙИД ШАРИФ ЖУРЖОНИЙНИНГ ЎРНИ

*Масайитов С. Ўзбекистон ислом академияси
докторанти*

Key words: Inheritance, Faraidh, heir, pillar, reason of inheritance, legacy, asaba (kind of heir), ahwal-al-arbaeen (forty cases), hajb (barred inheritance right), thawul-arham (relatives not eligible for inheritance).

Annotation: In this article the author tries to reveal the history of the Islamic inheritance Law, as well as his place among the Islamic sciences. The author speaks about the life and work of famous and great scholars of the Mawerennahr who made a great contribution to the development of Faraidh. Besides in this work provided detailed information about the life and work of famous scholar S.Jurjani one of the first who wrote a book in this sphere of Islamic studies in Samarkand.

Мавороуннаҳр диёри исломий илмлар ўчоғи экани барчага маълум. Бу ерда тараккий топган ҳадис, фикҳ, ақоид, тафсир, калом каби илмлар қаторига кейинчалик фикҳдан ажралиб чиқиб мустақил илм сифатида шаклланган фароизни ҳам қўшишимиз мумкин. Бу илмни ривожланишида юртимиздан етишиб чиққан бир қатор олимлар бор. Улар орасида аллома Саййид Шариф Журжоний ўзининг алоҳида хизматлари билан ажралиб туради. Тилшунослик, ақида, калом, тафсир, тасаввуф, мантиқ каби илмларда ижод қилган аллома мерос илмига ҳам салмоқли ҳисса қўша олди.

Алломанинг асл исми Али ибн Муҳаммад ибн Али Журжоний Ҳусайний бўлиб, 740 х. ёки 1340 милодий йилнинг февраль ойида Журжон яқинидаги Таку деган жойда дунёга келади. Росулulloҳ соллоллоҳу алайҳи васаллам авлодлари вакили (13-авлод), Зайдия имомларидан ҳисобланган Муҳаммад ибн Зайд Доъийнинг фарзандларидан эканлиги сабабли аллома Саййид Шариф деган ном билан машҳур бўлганлар [Зириклий, 5, 328].

Бошланғич таълимни ўз юртларида олгач. Кейинчалик, Ҳиротга аллома Қутбиддин Розий ҳузурларига боради. Бир муддат ўтгач устоз ёшлари улуг бўлиб қолганлиги сабабли, Мисрга мантиқ илмида номи чиққан шогирди Муборакшоҳ ҳузурига боришни тавсия қилади [Саховий. Ад-Довъул ламийъ. 5, 328].

Мисрга кетиш асносида Анатолия ўлкасидан ўтади ва шу ерда одамлар орасида катта шон-шуҳратга эга бўлган Жамолиддин Оксаройидан дарс олмоқчи бўлади. Лекин шайхни аллақачон вафот этиб кетганликлари учун Миср сафарини Оксаройининг шогирди Мулла Фанорий [Лакнавий. Фавоидул бахия. 125] билан давом эттиради. Мисрда ўн йилча яшаб, Муборакшоҳдан ақлий ва аллома Бобиртийдан нақлий илмларни ўрганади. У ерда шайх Бадриддин Симавий, шоир Ахмадий ва машҳур табиб Ҳожи пошолар билан бирга бўлади. Айни мана шу даврда Журжоний Қутбиддин Розийнинг “Шарҳ ал-матолиъ ал-анвор” китобига хошия ёзади [Тош кубризода. Мифтахус-саода. 1, 167]. Илм олишни ниҳоясига етказганидан сўнг ўз юртига Усманийлар давлати пойтахти Бурса орқали қайтиб келади.

Она юртида аллома Саъдуддин Тафтазоний ёш Журжонийни Шероз султони шоҳ Шужоъ ҳузурига олиб киради ва у алломани “Доруш-шифо” мадрасасига мударрисликка тайинлайди. Бу ерда олим ўн йил давомида дарс бериш ва фатво айтиш ҳамда китоб таълиф қилиш билан то Амир Темур ҳазратлари Шерозни қўлга киритган вақтга қадар шуғулланади. Сўнг Самарқандга олиб келинади ва бу ерда алломанинг Амир Темур олдида катта обрў-эътибор билан ҳаёт кечириши [Суютий. Бугътул-вуот. 351].

Саййид Шариф Журжоний Самарқандда Хожа Алоуддин Аттор билан учрашади ва бу учрашув таъсирида тасаввуфга мойиллик пайдо бўлиб, секин-аста сўфийликнинг Нақшбандия тариқатига киради [Шавканий. Ал-бадр ат-толий. 1, 488].

1405 (807х) йил Амир Темур вафотидан сўнг Журжоний Шерозга қайтиб, қолган умрини шу ерда илмга бағишлаб ўтказади. 1413 (816х) йил вафот этиб, Шероздаги Атиқ жомеъси яқинидаги мазорга дафн этилади [Зириклий. 5, 330].

Саййид Шариф Журжоний ҳаётлик даврида ёрқин из қолдирибкетилади. Калом, араб тили ва адабиёти, фалсафа, мантиқ, астраномия, математика, тарих, фикҳ, ҳадис, тафсир, тасаввуф каби диний ва дунёвий соҳада кўплаб китоблар, шарҳлар, ҳошиялар битиб, ҳақли равишда аллома деган номга сазовор бўлган.

Манбаларда келтирилишича аллома ўта кучли ақл ва тафаккур соҳиби, олдиндан кўра оладиган зийрак, нозик дидли, балоғат ва фасоҳатда тенгсиз, мунозараларда енгиб бўлмас каби сифатларга эга бўлган. Унинг асарлари, айниқса, тилшунослик, калом, мерос илмига оид китоблари мусулмон ўлкаларидаги мадрасаларда авлоддан-авлодга ўтиб келаётган асосий мўътабар ва мўътамад манбалардан бўлиб келмоқда [Лакнавий. Ал-фавоидул бахия. 130].

Журжоний ислом фалсафаси кучайган даврда яшаганлиги учун, ўзидан олдинги Розий, Байзовий, Омидийлар каби фалсафадан анча хабардор бўлган.

Журжоний фикҳда ҳанафий мазҳабида, ақидада эса кўп масалаларда ашъарийлик, камроқ масалаларда эса мотрудийлик мазҳабида бўлган [Марғилоний. 1, 37]. Тилшуносликда эса айтиш мумкинки, аллома худди Замахшарий сингари Басра мактаби вакиллари тарафдори бўлган.

Аллома зуллисонан олимлардан бўлиб, араб ва форс тилларида ижод қилган. У кишининг “Таърифот”, “Шарҳу тафсири кашшоф”, “Ҳашиятун ала мишкотил масобих”, “Шарҳ ала кофия” [Брокельман. 2, 216] ва бошқа юзлаб асарлари мавжуд ва улар бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, аллома Самарқандда яшаб юрган кезларида ҳанафий мазҳабида битилган мерос илмига оид Сирожиддин Сажовандийнинг “Фароиз ас-сирожия” асарига жуда гўзал шарҳ битади. Кейинчалик илм толиблари орасида “Шарифия” [Журжоний. Шарҳу фароиз Ас-сирожия. 27] номи билан машҳур бўлиб кетган мазкур “Шарҳ фароиз ас-сирожия” [Бадахшоний. Тавдиху фароиз ас-сирожия. 23] асари ҳанафий мазҳабидаги мўътабар манбалардан бирига айланиб, юртимиз мадрасаларида узок даврлар мобайнида ўқитиб келинди. Фароиз илми асосан Қуръонда [Сарахсий. Мабсут. 6, 27 ва Ибн Обидин. Роддул мухтор. 8, 56] кенг ва батафсил ёритиб берилгани учун бошқа илмларга қараганда ихтилоф камлиги билан ажралиб туради. Шунинг учун ҳаттоки бошқа мазҳаб вакиллари ҳам ушбу китобга кўплаб мурожаат қилишади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бадахшоний Муҳаммад Анвар, «Тавзихул-фароиз ас-сирожия». Мадина Мунаввара, 1992-й.
2. Собуний Муҳаммад Али, «Ал-маворис фиш-шариатил-исломия», Байрут.
3. Носир ибн Муҳаммад Ғомидий, «ал-Хулоса фи илмил-фароиз», Макка Мукаррама, 1996-й.
4. Муҳаммад Амин ибн Обидин, «Раддул мухтор алад-дуррил-мухтор», Қоҳира, 1966-й.
5. Сарахсий Муҳаммад ибн Аҳмад, «Ал-Мабсут» Қоҳира, 1900-й.
6. Журжоний Саййид Шариф “Шарифия шарҳу сирожия”, Қозон, 1905й.
7. Марғилоний Б. “Ал-ҳидоя шарҳу бидоятил мубтадиъ”, Байрут, 1994.
8. Зириклий “Ал-аълум”, Байрут, 1997.
9. Саховий “Ад-довъ ал-ламиъ”, Қоҳира, 1998.
10. Лакнавий А. “Алфавоид ал-бахия”, Карачи, 1990.

ТУРКИСТОН ЎЛКАСИДА ПАХТАЧИЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ

*Мирзаев Авазбек, мустақил тадқиқотчи-изланувчи
Андижон давлат университети, Андижон шаҳри*

The article mentions some of the history of cotton cultivation in Turkistan, in particular in the Fergana valley through Bartold's works.

Key words: silk, cotton, fabric, powder, factory, broker, mortgage.

Буюк ипак йўли қадимда ва ўрта асрларда Хитой, Ҳиндистон, Марказий Осиё, Ўрта ва Яқин Шарқ ва Европа мамлакатларини илк бор ўзаро боғлаган қитъалараро қарвон йўли бўлиб, милoddан аввалги 2-аср - милoddий 15-асрларни ўз ичига олади. Буюк ипак йўли атамаси ушбу йўлдан ташилган

кимматбаҳо маҳсулот - Хитой ипаги билан боғлиқ ҳисобланади. Буюк ипак йўлининг асосий йўналишларидан бири Самарқанд ва Фарғона орқали ўтган. Савдо карвонлари ипак матолардан ташқари бошқа маҳсулотларни ҳам ташиб боришган. Мазкур товарлар орасида пахта толасидан тайёрланган буюмлар ҳам муҳим ўрин эгаллайди. Пахта ва уни толаси ҳам олимларимиз хулосасига кўра Фарғонадан Шарқий Туркистонга, ундан Хитойга тарқаган[Ширинов 2004: 9].

В.В.Бартольднинг нашр қилинган 685 асаридан 320 таси Ўрта Осиё тарихига бағишланган. Ушбу мақолада академик В.В.Бартольднинг асарларида Туркистон ўлкасида пахтачиликни ривожланиши тарихининг айрим масалаларини ёритилиши хусусида сўз юритилади.

В.В.Бартольднинг асарларида Марказий Осиё халқлари тарихи ва маданиятининг Россия таркибига киргунча ва киритиб олингандан кейинги аҳволини, ўлкада пахтачиликнинг вужудга келиши ва ривожланишини ўрганишга илк марта киришилган[Аҳмаджонов 2003: 188].

В.В.Бартольд ўзининг “Ўрта Осиёда пахтачилик” асарида Туркистонда пахта ўсимлиги етиштирилиши тўғрисидаги дастлабки ҳужжатли маълумотлар милодий VI-асрга оид хитой ёзма манбаларида қайд этилганлигини таъкидлайди. Шарқий Туркистон худудида жойлашган Турфон вилояти Буюк ипак йўлида муҳим ўрин тутган жой бўлиб, хитойликлар бу ерни Гаочан деб аташган. Гаочанда пиллага ўхшаш ўсимликни жуда кўп ўсиши, унинг ҳосили ипак пилласига ўхшашлиги, пилласидаги шойисимон моддадан маҳаллий аҳоли майин оқ газлама тўқишлари ва Хитой бозорларига жўнатишлари, ушбу ўсимлик туркий тилда пахта деб номланиб, пахта толасидан йиғирилган ипдан газлама мато тўқилиши баён этилган. Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистонда милоддан аввалги асрларда пахтачилик билан шуғулланиб газламалар тўқиш кенг кулоч ёйган[Зиёев 2006: 49].

Бартольд В.В. ўзининг асарларини яратишда араб имлосида битилган араб ва форс тилидаги ёзма манбалардан фойдаланган. Муаллифнинг ёзишича, араб халифалиги даврида Туркистон пахтасидан тўқилган ип-газлама матолар кўп миқдорда четга чиқарилган, хусусан Ғарбий Эронга, Хузистонга ташиб олиб борилган, бу ҳолат эса Туркистон билан Ғарбий Осиё ўртасида янада яқин савдо алоқаларини ўрнатилишига олиб келган. Туркистонда пахтачиликни ривожланиши тарихи масаласини ёритишда айниқса X-асрда яшаган араб географларининг асарлари муҳим манба ҳисобланади[Бартольд 1963: 440]. Арабча “без” сўзи ип газлама, хом пишитилган пахта ипидан қўл дастгоҳида тўқилган мато, сурпга қараганда қалин ва пишиқ ип газлама маъносини англатади[Луғат 2006: 208].

Араб сайёҳи ва географи Абулқосим ибн Ҳавқал ан-Нисибий ўзининг «Китоб ул-масолик ва-л-мамолик» («Йўллар ва мамлакатлар ҳақида китоб») деб номланган мукаммал асарида Самарқанд шаҳридан шимоли-ғарбда икки фарсах масофада жойлашган Вудар шаҳрида тайёрланган ип газлама матоларни кесмасдан, бутун бўлак ҳолатда тақиб, осиб олиб юрмаган бирорта амир, вазир, қози, бадавлат одам, оддий халқдан чиққан киши, сипоҳи йўқлигини, бу газламалар қалин ва майин бўлиб, мато бўлагини нархи икки динордан тортиб то йиғирма диноргача эканлиги, ҳатто Ироқдан ҳам келиб мазкур матони ташиб олиб кетишларини баён этган.

Бартольднинг ёзишича, тарихчи олим Наршахий ўзининг «Бухоро тарихи» асарида Бухоро шаҳри яқинидаги Зандона қишлоғида пахтадан тайёрланган ип газлама тўғрисида сўз юритади. Бухоронинг бошқа кўплаб Вардонзе, Искаржат, Шарғ каби қишлоқларида тўқиб чиқарилган газламалар ҳам Зандоначи деб номланиб, Ироқ, Форс, Керман, Ҳиндистон худудларига ҳам олиб чиқилган[Бартольд 1963: 441-442]. Зандоначи деб номланган ушбу матодан кийимлар, безакли буюмлар тайёрланиб, Шарқда парча билан тенг қимматга эга бўлган ип газламалар қаторида тилга олинган[Энциклопедия 2002: 29-30].

Бартольд В.В.ни баён этишича, Самарқанд ва Бухоро ип газламалари билан бир қаторда ўрта Осиёнинг энг қадимги шаҳарларидан бири Марвда пахта толасидан тайёрланган матолар ҳам катта шухрат қозонган. Географ олим Абу Исҳоқ ал-Форисий ал-Истахрийнинг баён этишича, Марв ва Хоразмдан ип газлама билан бир қаторда пахта толасини ҳам четга олиб чиқилган. Мақдисийнинг ёзишига кўра, Шош ва Фарғонада пахта толасидан тайёрланган газламалар туркларга ташиб олиб борилган[Бартольд 1963: 443].

Муаллифнинг таъкидлашича, 1220 йилда Чингизхон билан Самарқандда бўлган хитой вазири Елюй Чу-цайнинг айтишича, у жойда барча кийимлар оқ рангли газламадан тикилиб, мато туркистонликлар гўза деб атайдиган ўсимлик ҳосилидан тайёрланган[Бартольд 1963: 444]. Италиялик сайёҳ Марко Поло ҳам ўзини эсдаликларининг кўп жойларида пахта ҳақида маълумотлар бериб ўтади. XVIII-асрнинг 2-ярмида пахта Ўрта Осиёдан Россияга хом ашё ва йиғирилган ип ҳолатида ташиб олиб кетилган. Россия империяси Туркистонни эгаллагач, 1880 йилдаги маълумотга кўра, Туркистондаги пахта етиштирилаётган худудлар орасида Фарғона водийси олдинги ўринга чиқади.

1897 йилда Туркистон ўлкасида етиштирилган жами 2500 миллион пуд пахта ҳосилининг 2 миллион пуди Фарғона водийси ҳиссасига тўғри келган[Бартольд 1963: 447].

Бартольд В.В. шунингдек, Туркистон генерал-губернаторлиги маҳаллий маъмурияти томонидан юритилган расмий ҳужжатлардан ҳам манба сифатида фойдаланган. У ўзининг “Туркистонда маданий ҳаёт тарихи” асарида баён этишича, Россия империясини Туркистондаги мустамлака ҳукуматининг XX-аср бошидаги иқтисодий сиёсатининг бош мақсади, суғориш ишларини такомиллаштириш орқали пахтачилик тизимини ривожлантиришдан иборат бўлган. Бунда мустамлакачилар дастлаб, Далварзин чўлида ўзлари ташкил этишган Сретенск қишлоғи ҳудудида пахтачиликни тез фурсатлар ичида ривожлантиришга умид боғлашган. Ушбу жойда аввалига пахта экиш учун 600 десятина ер майдони ажратилган. Пахтачиликни ривожлантирилиши “Катта Ярославль мануфактураси” ширкати томонидан рағбатлантирилди; бироқ чигирткаларни ёпирилишини таъсири туфайли Сретенскда пахтани экиш тез орада тўхтаб қолди ва фақат 1910 йилдан бошлаб пахта экиш қайта йўлга қўйилди. 1914 йилдаги тадқиқотларга кўра, Дарварзин чўлидаги жами 1700 десятин экин майдонларининг фақат 454 десятинасига пахта экилган. “Катта Ярославль мануфактураси” ширкати томонидан Туркистон ўлкасида пахтачиликни ривожлантириш мақсадида сотиб олинган ер майдонлари орасида ташкил этилган ва энг унумли фаолият кўрсатган пахта плантацияларидан бири Андижон уездидаги Андреев хутори ҳисобланган[Бартольд 1963: 328]. Ширкат раҳбарияти, ўзининг пахта плантацияларида тез етиладиган ва ҳосилдор пахтанинг янги навларини етиштиришдан манфаатдор бўлган. Москвадаги Бошқармадан Тошкентдаги Бош идорага 1903 йил 19-март куни юборилган хатда хабар қилинишича, АҚШнинг деҳқончилик департаментидан олинган учта қопдаги америка пахтаси чигитлари, тажриба экинларини амалга ошириш бўйича ширкатнинг Андреевск хуторига етказиб бериш учун Андижон шаҳрига жўнатилган[Фонд 1903: 43].

Бартольд шунингдек, “Туркистонда маданий ҳаёт тарихи” асарида таъкидлашича, илгари Фарғонада ва Туркистоннинг бошқа жойларида, келиб чиқиши Ҳиндистонлик бўлган шахслар ҳамда маҳаллий аҳоли вакиллари, пахта етиштирувчилар ўртасида судхўрлик билан шуғулланишган. Фарғонада пахтачиликни ривожланиши, пахта етиштирувчилар билан пахтани харид қилувчилар ўртасида воситачиларнинг янги тоифасини келтириб чиқарди. Мазкур ҳудудда пахтачиликни ривожланиб боргани сайин, 1890 йиллардан бошлаб вазият ўзгара бошлади. 1903 йилги умумлаштирувчи қисқача маълумотга кўра, деҳқон аҳоли эмас, балки маҳаллий аҳоли вакиллари орасидан келиб чиққан судхўрлар ва пахта савдоси бўйича воситачилар бойиб боришган, улардан аҳолининг ҳар йиллик қарздорлиги 13 миллион рублни ташкил этган[Бартольд 1963: 362]. Фарғона водийсида пахтачиликни ривожланишининг фақат дастлабки йилларида Москва ва Лодз фирмаларининг конторалари томонидан пахта сотиб олинган бўлса, кейинчалик эса уларнинг ўрнини маҳаллий савдо фирмалари эгаллади[Бартольд 1963: 363]. Йирик саноатни вужудга келиши билан бирга пахта тозалаш заводлари ҳам тез фурсатларда юзага келди, уларнинг сони 1880 йилда 2 та, 1890 йилда 21 та, 1900 йилда 93 та, 1911 йилда 169 тани ташкил этган. 1908 йилги маълумотга кўра суғориладиган ерларнинг 1/3 қисмини пахта экиладиган майдонлар ташкил қилган ва Самарқанд вилоятидан ташиб келтирилган бўғдой ҳисобига ғаллага бўлган эҳтиёж кўп жиҳатдан қондирилган. 1900 йилда 174026 десятинага, 1908 йилда эса 177954 десятина майдонга америка навли пахта экилган. Шу йиллар мобайнида пахта тозалаш заводларининг сони 93 тадан то 142 тага қадар, яъни 11/2 бараварга кўпайди. Заводлар фақат камдан - кам ҳоллардагина пахтани бевосита деҳқонлардан сотиб олишган. 1898 йилги маълумотномага кўра, пахта маҳаллий даллоллар воситачилигида бозорларда ёки заводларнинг ўзидаёқ сотиб олинган; турли фирмалар майда савдогарларнинг алоҳида тоифасини ташкил этишди, фирма буларга ҳали терилмаган пахта учун олдиндан бай пули яъни закатат берган; даллоллар эса қишлоқларда деҳқонларга бай пуллари тарқатишган. Ушбу даллоллар бу вақтда жаллоблар деб номланган. Наманган уездида эса даллолларни чистачилар ёки аравакашлар деб аташган. Булар деҳқонларга бай пулини йиллик 8% эвазига беришган. Чистачиларнинг нопоклиги, пахтани торозидан кам тортиб, торозидан уриб, деҳқонни алдаганида яққол намоён бўлган. Чистачилардан айримларининг иқтисодий шароитлари шу даражада кучайганки, улар ўз заводларини қуришган ва ҳатто фирмалар билан ҳам муваффақиятли рақобат қилишган. Пахта савдоси билан шуғулланган фирмалар ўзларини векселлар билан таъминлашган ва, бундан ташқари, маҳаллий ҳужжатлар - васиқаларни яъни кўчмас мулклар учун гаров хати, ҳужжати ҳам олишган. Ҳар иккила ҳужжат бўйича ҳам қарздорликлар ундирилган[Бартольд 1963: 364].

Бартольд В.В. “Туркистоннинг маданий ҳаёти тарихи” асарида баён этишича, 1907 йилда Қўқонда дастлабки кредит ширкати очилди. 1904 йил 7 июндаги қонунга асосан, фақат 1911 йилдан бошлаб Фарғона вилоятида кредит муассасаларнинг кенг тармоғи ривожланишни бошлади. 1912 йил

1 январь куни ҳолатига 6 та кредит ширкати фаолият кўрсатган бўлса, 1913 йил бошларига келиб эса бутун Туркистон бўйича турли турдаги 265 та кредит муассасалари бўлган [Бартольд 1963: 365].

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, В.В.Бартольднинг асарлари, Туркистон ўлкасида, хусусан Фарғона водийсида пахтачиликнинг ривожланиши тарихини ўрганишда муҳим ҳужжатли манба ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аҳмаджонов Ғ.А. Россия империяси Марказий Осиёда. – Т., «Таълим манбаи» жамияти, 2003.
2. Бартольд В.В. Хлопководство в Средней Азии. Сочинения. Том II. Часть 1. Издательство Восточной литературы, Москва, 1963.
3. Зиёев, Ҳамид. Ўзбекистон мустамлака ва зулм исканжасида (XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошлари). – Т.: «Шарқ», 2006.
4. Ширинов Т.Ш., Зайнобидинов С.З. Буюк ипак йўли ва Фарғона водийси. «Буюк ипак йўли ва Фарғона водийси» мавзуидаги республика илмий-амалий анжуман материаллари. Тошкент, 2004.
5. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси, 3-жилд, «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, Тошкент, 2002.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Биринчи жилд. – Т.: «Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2006.
7. Ўзбекистон Республикаси Марказий Давлат архиви, Фонд – 99, 1-рўйхат, 14-йиғма жилд.

ЮРИДИК МАТН ТАРЖИМАСИ ҲАҚИДА

*Мирзаев Р.И. юридик фанлари номзоди, доцент
Самарқанд Давлат университети, Самарқанд*

Key words: Translation theory and practice, text, juridical text, language of law, lexical, phraseological, grammatical and stylistical issues of translation, law and linguistics, interstate translation.

Annotation: This article is about translation of juridical text on the examples of Russian and Uzbek languages.

Таржима синергетик (ўзида кўп маънони мужассам этган) тушунча бўлиб, у бир томондан, рухий-ижодий жараён ва иккинчи томондан, шу жараёнинг маҳсули, таржима тилида яратилган *янги асар*.

Таржима жараёни, А.В.Федоровнинг ёзишига, икки босқичдан иборат. Биринчиси оғзаки ва ёзма матнни тушуниш, миёда таҳлил қилиш, танқидан баҳолаш, муаллиф/сўзловчининг характери, илмий ёки сиёсий салоҳияти, мақсади кабилар билан яқиндан танишиш ва иккинчиси тил қонун-қоидаларини, таржиманинг лексик, фразеологик, грамматик, стилистик масалаларини чуқур билиш билан боғлиқ.

Таржима нафақат ахборот олиш, шунингдек, дунё тамаддуни тараққиётини белгилаш воситаси ҳамдир. Проф. И.С.Алексеева бу ҳақда шундай ёзади: „Антик даврда у юнон ва рим маданиятининг узвийлигига, ўрта асрларда христианликнинг тарқалишига, улардан кейинги даврларда санъат, фан, адабиёт, дунё турли халқлари моддий-маиший маданиятининг ўзаро бойишига хизмат қилди [Алексеева, 8]. Халқаро ҳуқуқнинг юзага келиши ва дунё бўйлаб кенг оммалашишида ҳам таржима бирламчи восита вазифаини бажаргани шубҳасиз.

Тил ва ҳуқуқнинг асрлар оша давом этиб келаётган алоқаси масаласи XIX асрнинг бошларида Германияда кун тартибига олиб чиқилди ва натижада юристлингвистика (legal linguistics) номини олган янги фаннинг тамал тоши қўйилди. Мазкур илмий ва амалий йўналишнинг методологик асосини жамиятнинг маҳкама идоралари тилини фуқароларга тушунарли бўлишини таъминлаш талаби ташкил қилади. [Қаранг: www.texisasu.narod.ru/other-works/24.htm].

Ҳуқуқшунослик ва тилшуносликнинг ҳамкорлиги кўплаб муаммоларни келтириб чиқарди:

- суд соҳасида: томонларнинг суд жараёнидаги мулоқот хулқи;
- фикрни юридик даллилаш соҳасида: табиий тил воситалари ёрдамида фикрни ифодалаш усул ва имкониятлари;
- суд лингвистикаси соҳасида: текширувнинг техник усуллари тилшунослик ёрдамида ўрганиш;
- ҳуқуқшуносликда: тил меъёрларининг қўлланиши;

– матларни шархлаш мезонлари ва б. [Қаранг: Томсон, 2004, 34-35].

Тил – юристнинг иш курали, ҳуқуқий муносабатлар эса унинг материалидир. Абстракт характердаги шу материал тилнинг моддий (фонема сўз, сўз бирикмаси ва б.) бирликлари воситасида воқеланади. Демак, тил нафақат ҳуқуқ материали, балки шу материални фуқаролар онгига етказувчи алоқа воситаси ҳамдир.

Ҳуқуқ илми ва амалиёти матнлари ҳам, юридик ва жисмоний шахслар ёзишмалари ҳам, қонун, қонуности ва меъёрий ҳужжатлар ҳам ҳуқуқий матнлардир. Чунки ҳуқуқ жамиятнинг ижтимоий, сиёсий, иқтисодий, тарихий, маданий ва б. хусусиятлари билан бирга, турли жаҳдаларда олиб бориладиган ташқи фаолият турларини ҳам қамраб олади, ҳар хил тилларда сўзлашувчи шахс билан шахснинг, шахс билан давлатнинг, давлат билан давлатнинг узвий алоқасини белгилайди.

Жаҳонда юридик таржима масалалари анча ўрганилган бўлишига қарамай, бизда бу соҳа таржимашуносликнинг энг кам ўрганилган йўналишларидан бўлиб қолмоқда.

Юридик таржима илми ва амалиёти таржимашуносликнинг энг мураккаб ва энг масъулиятталаб кўринишидир. Чунки юридик матнни адекват (аслиятига тўлиқ мос) таржима қилиш учун нафақат хос терминологияни, ҳуқуқшунослик қонун-қоидаларини, шунингдек, аслият тилини ҳам, таржима тилини ҳам яхши билиш талаб этилади. Нотўғри тушунилган сўз, сўз бирикмаси ёки гап бутун матнни нотўғри талқин ва таржима қилишга олиб келади.

Иккинчи томондан, юридик матн клише шаклида бўлгани ва унда ифодаланаётган фикр стандарт ва қатъий кўрсатмалар асосида ёзилиши боис таржимондан кўп куч сарфлашни талаб этмайдигандек туюлади. Аслида бундай эмас. Сўзимиз исботи учун бир мисол келтирамиз ва уни шарҳлаб ўтирмаймиз. Чунки таржима амалиёти билан шуғулланиб келаётган киши муаммонинг анча жиддий ва мураккаблигини кўшимча изоҳларсиз ҳам тушуниб олади:

Русча матн: Несообщение должностными лицами врачебно-трудовых экспертных комиссий в органы по делам обороны сведений о всех призывниках и военнообязанных, признанных инвалидами вне зависимости от группы инвалидности, –

влечет наложение штрафа до одной второй минимального размера заработной платы.

Несообщение должностными лицами органов записи актов гражданского состояния районным (городским) органам по делам обороны сведений о перемене призывниками и военнообязанными фамилии, имени, отчества, о внесении в записи актов гражданского состояния изменений о дате и месте их рождения, а также в случаях регистрации смерти призывников и военнообязанных –

влечет наложение штрафа в сумме одной второй минимального размера заработной платы.

Совершение правонарушения, предусмотренного частью первой или второй настоящей статьи, повторно в течение года после применения административного взыскания –

влечет наложение штрафа в сумме одного минимального размера заработной платы. [Кодекс Республики Узбекистан об админ. ответ., 1995. 243-244-б.]

Ўзбекча таржимаси: Тиббий–меҳнат эксперт комиссиялари мансабдор шахсларининг ногиронлик гуруҳидан қатъи назар, ногирон деб топилган барча чақирувчилар ва ҳарбий хизматга мажбурлар тўғрисидаги маълумотларни мудофаа ишлари органларига хабар қилинмаганлиги –

энг кам иш ҳақининг иккидан бир қисмигача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади.

Фуқаролик ҳолати актларини қайд қилиш идоралари мансабдор шахсларининг туман (шаҳар) мудофаа ишлари органларига чақирувчилар ва ҳарбий хизматга мажбурларнинг фамилияси, исми, отасининг исмидаги ўзгаришларга оид, уларнинг туғилган санаси ва жойи тўғрисида фуқаролик ҳолати актларини ёзиш дафтарида киритилган ўзгаришлар ҳақидаги, шунингдек чақирувчилар ва ҳарбий хизматга мажбурларнинг вафотини қайд этиш ҳоллари тўғрисидаги маълумотларни хабар қилинмаганлиги –

энг кам иш ҳақининг иккидан бир қисми миқдорида жарима солишга сабаб бўлади [Ўзбекистон Республикаси маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси, 1955. 95-96-бетлар].

Катта ҳажмдаги гаплар фикрни муҳмал қилиб кўяди. Аксинча, кўпчиликка тушунарли, ихчам гаплар ёрдамида ифодаланган фикр таъсирчан ва тез англашиладиган бўлади. Бу аксиомадек бир гап.

Юридик матнни мураккаб тилда ёзиш анъанаси Рим юриспруденциясига, латин тилининг мураккаб синтактик тизимига, шу тизимнинг дастлаб Европа (Англия, Германия, Франция) тилларига, кейин рус тилига, рус тилидан ўзбек тилига калъкалаб таржима қилиш амалиётига бориб тақалади. Бу ҳақда аниқ илмий ҳулосага келиш учун ҳозирги қонун матнлари тилини мусулмон фикри матнларини қиёслаб ўрганиш керак бўлади.

Иккинчи томондан, юридик тушунча/термин аниқ, лўнда ифодаланиши, фикр баёнида дудмаллик бўлмаслиги учун катта ҳажмли мураккаб гаплардан фойдаланиш анъана тусини олган.

Шунинг учун катта ҳажмдаги юридик жумлалардан фойдаланиш ҳуқуқий ҳодисаларни аниқ таърифлаш зарурияти билан шартланган дегувчилар ҳам бор [Масалан, қаранг: Власенко, 2005, 154]. Узундан-узоқ гаплар ҳамини ҳам талаб этилган натижа берамагандан кейин, бизнингча, ўрни билан мураккаб (таркибда кириш, киритма, ундов бўлган) гаплардан фойдаланиш ҳам яхши натижа бериши мумкин. Чунки бу ерда гап мураккаб тузилишли синтактик қурилмалардан фойдаланиш ҳақида эмас, балки юридик фикрнинг аниқ ва тушунарли бўлишини таъминлаш лозимлиги ҳақида бормоқда. Шу нуқтаи назардан қўйдаги фикрга қўшилиш қийин, чунки тил ҳар қандай абстракт тушунчани аниқ ва лўнда ифодалашга қодир: “Шу муносабат билан эътиборни юрист ва нотариустларнинг бир-бири билан муаммоларнинг келиб чиқиш сабаблари лексика ва тил birlikларида эмаслигига, балки махсус юридик тушунчаларнинг абстрактлигига эътибор қаратиш керак” [Александрова, 2008, 14]

Илмий манбаларда юридик матнлар таржимаси билан боғлиқ масалалар қўйдагича умумлаштирилади:

1. Агар матнда юридик тизимнинг миллий ва ҳудудий хосликлари кўпроқ ифодаланган бўлса, таржима жараёни анча қийин ва аксинча, байналминал сўз ва терминлар кўп бўлса, таржима анча осон кечади.

2. Давлатлараро таржима билан халқаро таржима мақсадига кўра ҳам, моҳиятга кўра ҳам бир-бири билан фарқ қилади: давлатлараро таржима, асосан, ҳуқуқни белгилаш мақсадида қилинса, халқаро таржима халқаро келишувларни белгилаш ва ўтказиш учун қилинади. [қаранг: www.lexis-asu.narod.ru/other works/42.htm].

3. Қардош тиллардан қилинадиган таржимага кўр-кўрона ёндашмаслик керак. Чунки тиллар ўзаро яқин бўлгани билан ҳуқуқий тизимлар ҳар ҳил бўлиши мумкин. Бошқача айтганда, тиллар ҳам, ҳуқуқий тизимлар ҳам қардош ва яқин бўлса, таржима осон, тиллар яқин, лекин юридик тизимлар бир-биридан кучли фарқ қилса, таржима қийин кечади.

4. Жаҳон амалиётида юридик матнлар юристлар томонидан таржима қилинади ва бу, бизнингча, ҳам тўғри. Бироқ юристлардан аслият ва таржима тилларини чуқур билиш ва катта малакага эга бўлиш талаб қилинади. Бу ҳақда ўқиймиз: “Бу амалиёт, хусусан, ЕҲ (Европа ҳамжамиятида – Р.М.) чуқур илдиз отган. Бу ерда мутаржимларнинг ўғирма матнлари юристлар томонидан текширилади ва ЕҲ судида таржимонлар сифатида фақат юристлар фаолият кўрсатади [Қаранг: www.lexis-asu.narod.ru/other-works/42.htm].

5. Таржиманинг сифати масаласи юриспруденцияда, айниқса, долзарб ҳисобланади. Чунки нотўғри ўғирилган бир сўз/термин, сўз бирикмаси ёки гап нафақат таржимани яроқсиз ҳолатга келтириши, балки ижтимоий тушунмовчиликларга ҳам олиб келиши мумкин.

6. Таржиманинг сифати бевосита унинг аниқ, тушунарли, мантиқан ва услубан изчил бажарилгани билан белгиланади. Бироқ бу кўрсаткичлар бир-бирини инкор этиши ҳам мумкин. Чунки аниқлик, тушунарлилик ва мантикийлик юридик матннинг услубига, мақсад ва адресатига қараб турлича бўлади. Масалан, ўқувчиларни муайян юридик баҳс-мунозараларга қорлаш учун қилинган таржимада *тушунарлилик* муҳим саналса, ҳукмлар таржимасида *аниқлик* алоҳида аҳамият касб этади [Қаранг: www.lexis-asu.narod.ru/other-works/42.htm].

Хуллас, юридик таржима – муҳим ижтимоий–юридик ҳодиса. Юридик матнлар таржимасини таҳлил қилиш юридик актлар сифатини яхшилашда асосий омиллардан бири саналади. Бунда нафақат юридик актларни яратиш қонун-қоидалари, аслият ва таржима тилларини талаб даражасида билиш, шунингдек, юридик таржима турларини фарқлаш ҳам бирламчи аҳамият касб этади. Чунки уларнинг таржимасига қўйиладиган талаблар айрим ўзига хосликлари билан бир-биридан фарқланиб туради.

Таржимон фаолиятига ва таржима амалиётига нисбатан менсимаслик, уни иккинчи даражали иш ҳисоблаш анъанаси ҳамон кучли. Бу фикрнинг пуч эканлиги, айниқса, юридик таржима мисолида аниқ намоён бўлади: халқаро учрашув, сўзлашув, ва баҳс-мунозараларнинг ижобий ечим топишида, айниқса, синхрон таржимоннинг роли жуда катта: у сўзлашув олиб бораётган томонларнинг салбий жиҳатларини юмшатиши ёки, аксинча кескинлаштириши, уларни бир умр юз қўришмайдиган ҳолатга олиб келиши мумкин.

Адабиётлар

1. Александрова М. Особенности перевода юридических текстов. – Чебоксары, 2008.
2. Власенко С.В. Перевод юридического текста: когнитивные особенности номинации и реалии-профессионализмы в языковой паре английский-русский// Филолог. науки в МГИМО. Сборник научных трудов, № 21(37)-М: МГИМО(у), 2005.
3. Кодекс Республики Узбекистан об административной ответственности.-Т., 1995.

4. Томсон Г.В. Курс юридического перевода (гражданское и торговое право) – М: МТИМО, 2004.
5. Ўзбекистон Республикаси маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси.-Т., 1955.
6. Федоров А.В. Основы перевода. – М., 1980
7. [www.lexis-asu.narod.ru/other_works/42](http://www.lexis-asu.narod.ru/other_works/42.htm). htm.
8. www.wikipedia.org/wiki/юрдический перевод
9. Гришенкова, Ю. А. Юридический термин как языковой и социокультурный феномен: на материале немецкого языка семейного права : дис. ... канд. филолог. Наук / Гришенкова Ю.А. – Ярославль, 2006. – URL: <http://www.disscat.com/content/yuridicheskii-termin-kak-yazykovoi-i-sotsiokulturnyi-fenomen-na-materiale-nemetskogo-yazyka-#ixzz2uZJXQuBz> Вестник Пензенского государственного университета №2 (6), 2014, 18.

SHARQ MUTAFAKKIRLARIDAN ABU NASR FOROBIY VA ABU RAYHON BERUNIYNING PEDAGIGIK QARASHLARI

*Sarsenbayeva R.M. Toshkent moliya instituti “Kasbiy ta’lim”
kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi*

Annotation: This article presents the pedagogical views of Oriental thinkers Abu Nasr Farabi and Abu Rayhon Beruni

Barkamol inson va yetuk mutaxassis o'qituvchilar qo'lida kamolga yetar ekan, eng avvalo ularning shaxsi ham bir qator ijobiy sifatlarini o'zida aks ettira olishi lozim. Shundagina biz o'zimiz orzu qilayotgan shaxsni tarbiyalay olishga muyassar bo'lamiz. Xalqimiz juda muhim mas'uliyatli bir davrni boshidan kechirmoqda. Bu davr milliy uyg'onish, milliy ongning tiklanishi va shakllanishi, millatning o'zligini anglashi, hayotimizning barcha jabhalarida yangicha mezon va tamoyillarning rivojlanishini o'z ichiga oladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o'zining Oliy Majlisgagi murojaatnomasida: “Hozirgi kunda O'zbekistonimizning kitob fondlarida 100 mingdan ziyod qo'lyozma asarlar saqlanmoqda. Afsuski, bu nodir kitoblar hali to'liq o'rganilmagan, ular olimlar va o'z o'quvchilarini kutib turibdi. Ushbu noyob asarlarda bugungi davr o'rta qo'yayotgan juda ko'p dolzarb muammolarga javob topish mumkin. Xususan, islom dinining asl insonparvarlik mohiyatini chuqur ochib beradigan, barcha odamlarni ezgulik, mehr-oqibat va hamjihatlik yo'lida birlashishga da'vat etadigan teran ma'noli fikr va g'oyalar bugun ham o'z qimmatini va ahamiyatini yo'qotgan emas. Lekin, biz ana shunday noyob meros vorislari, shunday boylik egalari bo'laturib, ularni har tomonlama o'qish-o'rganish, xalqimiz, avvalo, unib-o'sib kelayotgan yoshlarimizga, jahon hamjamiyatiga yetkazish bo'yicha, yetarli ish qilmaganimizni ham ochiq tan olish kerak”-degan fikrlarni bildirgan. Bu bilan Muhtaram Prezidentimiz yoshlarimizni bebaho asarlarimizni takror va takror o'qishlari kerakligini ta'kidlaydi.¹¹³

Odamlarning eng muhim ma'naviy ehtiyojlaridan biri shu ki, u hamisha komillikka intilib yashaydi. «Avesto»da o'zbek xalqi ajdodlari dunyodagi eng qadimgi va qudratli, ma'naviyatli inson sifatida tilga olinadi. Zardusht ta'limoti odamlarni yer yuzida farovon yashashga, tinchligi va inson manfaatlariga alohida ahamiyat beradi, tirik hayot tamoyillariga chukur ehtirom ko'rsatadi. «Avesto» o'gitlari uch muhim asosga – ezgu niyatga, ezgu fikrga, ezgu amallarga, shuningdek, adolat va haqiqatga tayangan.

Abu Nasr Forobiy (870-960) tabiatshunoslikning turli tarmoqlari bilan shug'ullangan bo'lib, «Kitob xol-hajm va al-miqdor», «Kitob al-mabadi al-insonia» («Insoniyatning boshlanishi haqida kitob»), «Qalam fia'zo al hayvon» («hayvon a'zolari haqida kitob») nomli asarlari bunga dalil bo'la oladi.

Forobiy tabiiy va inson qo'li bilan yaratiladigan sun'iy narsalarni ajratgan. U tabiiy narsalar tabiat tomonidan yaratilgan, degan xulosaga keladi. Inson omilining ta'siri katta ekanligini, tabiiy va sun'iy tanlash hamda tabiatga ko'rsatiladigan boshqa ta'sirlarni atroflicha baholagan.

«Kitob al axl al-madina al-Fozilo» («Fozil shahar odamlarining qarashlari haqida risola») asarida ta'kidlashicha, insonning bu olamga kelishi va yashashidan maqsad baxt-saodatga erishishdan iboratdir. Baxt-saodat eshiklarining kaliti insonning o'z qo'lidadir: bu maqsadga odamlar fazilatli ishlari va yaxshi axloqiy sifatleri sohiblari bo'lish orqali erishadilar. Komil inson faoliyatida bilim va yetuk axloq uzviy ravishda bir-biri bilan bog'langandir: bilim narsalarning mohiyatini, ichki sababiyatlarini bilish imkonini beradi, axloq (ma'naviyat) esa, odamni yaxshi fazilatlariga da'vat etadi. Chunki, kamolotga erishish odamdan o'zining so'nggi maqsadi – baxtga erish, baxtni ko'lga kiritish uchun foydali narsalarni bilishni talab qiladi.

¹¹³ Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o'zining Oliy Majlisgagi murojaatnomasi (23.12.2017)

Forobiy ruh tarbiyasi tan (vujud) tarbiyasidan ustun degan fikrni ilgari surmaydi, balki ular o'rtasidagi muvozanat, uygunlik ko'zda tutiladi. Chunki, sog'lom tanda ruh o'z xatti-harakatlarini to'laroq bajarish imkoniyatiga ega bo'la oladi, tan xastaligi ruh, vujud va uning qismlari yordami bilan qilinadigan harakatlardan ham mahrum etilishi mumkin. Adolat tushunchasi, Forobiyning fikricha kishilarning bir-biriga bo'lgan muhabbatiga asoslanadi. Muhabbat esa fozil shahar odamlarining fazilatli ishlariga moyilligidan kelib chiqadi hamda ularning baxtiga erishish uchun nimalarni bilish va qanday vositalardan foydalanish mumkinligi to'grisida hamfikrligi va umumiy intilishlariga asos bo'ladi.

Forobiy ta'limotiga ko'ra, nazariy jihatdan bilimga ega bo'lish, amaliy jihatdan baxtga erishish vositalarini, yo'llarini bilish kerak ekanligi, ya'ni nazariya bilan amaliyotning birligi shart qilinadi. Ammo, davlat arbobining nafs xastaligini davolashdan maqsadi unda yaxshi fazilatlarni, yuksak ahloqiy sifatlarni shakllantirishdan, ruhni sog'lomlashtirish orqali insonni tarbiyalashdan iboratdir. Hukmdor yuksak mahoratli shifokor sifatida jamiyatning va fuqarolarning ruhiy sog'lomligini ta'minlash lozim. Bu maqsadga hukmdor davlat boshqaruv san'atini mukammal egallash yo'li bilan erisha oladi, deyiladi. Forobiy inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab, «munosib inson» bo'lishi uchun odamda ikki imkoniyat: ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa, bu kishilar bilan muloqotda axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yashirishga olib boradigan yo'ldir, deydi.

Abu Rayhon Beruniy «Saydana» asarida 1116 turdagi dori-darmonlarni tavsiflagan. Ularning 750 tasi turli o'simliklardan, 101 tasi hayvonlardan, 707 tasi esa minerallardan olinadi, har bir o'simlik, hayvon va minerallarning xossalari, tarqalishi va boshqa xususiyatlari keltirilgan.

Buyuk vatandoshimiz Abu Rayhon Beruniy axloqiy ideali – tiriklikni o'z mehnati bilan o'tkazuvchi, birovlarining ko'ngliga ozor bermaydigan, mol-mulkiga va joniga qasd qilmaydigan, aksincha, miskin u'g'ariblargacha yordam beradigan odam bo'lgan. Uning tasavvuridagi komil inson o'z or-nomusi bilan va qadr-qimmatini saqlagan, olijanob muruvvat egasi. Olijanob odam o'zining joni va o'zining mulkidan boshqa hech narsaga egalik qilmaydi, qonunan o'ziga tegishli mulkni boshqaradi». Beruniyning fikricha, oqil odamlarning taraqqiyoti va uning ruhiyatining rivojlanishi hech bir to'siqlarsiz ijobiy rivojlanishga ega bo'ladi. Alloma «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar» («Osar ul-boqiya») asarida qadimgi Eron podshohlarining raiyatini boshqarish odatlari haqida hikoya qiladi. Rivoyatga ko'ra, Eron shohlari Hur Moh Xurram Ro'za oyining birinchi kuni xalq bilan uchrashar ekanlar.

Beruniy 953-1048 yillarda o'zining qator falsafiy asarlarida psixologik va pedagogik qarashlarini bayon qiladi. Bular inson shaxsining shakllanishi, axloqiy kamoloti, aql-idroki, tafakkuri haqida fikrlaridir. Beruniyning «Qadimgi avlodlar obidalari» asarida ba'zi odamlar shaxsining shakllanishida ularning xulq-atvorida mavjud bo'lgan ziqlik, yolg'onchilik, munofiqlik, xushomadgo'ylik, ikkiyuzlamachilik kabi illatlarning shaxs taraqqiyotiga salbiy ta'siri haqida to'xtalib o'tadi. Bu illatlarga qarama-qarshi oqil odamlar haqida o'z fikrini bayon qiladi. Jamiyatdagi zulmni, yovuzlikni yo'qotish, uni to'g'ri yo'lga solishdagi muhim vositalardan biri sifatida alloma hukmdorlar va ularning atrofidagi noiblarning nafsini tarbiyalash, ularda ezgu insoniy fazilatlarni shakllantirish orqali ochko'zlik, xudbinlik, g'arazgo'ylik, munofiqlik kabi illatlardan xalos etish zarurligini tavsiya etadi.

Ilm insonga yaxshilik bilan yomonlikni ajratish imkonini beradi, qalbni poklaydi, ravshanlashtiradi, ruhni sog'lomlashtiradi va mustahkamlaydi. Ilm tufayli inson nafs illatlaridan xalos etiladi. Nafs o'z mohiyatini taniydi va pirovard natijada inson o'zini anglaydi. Shu sababli Beruniy ilm olish, ilm tarqatish hukmdorlarning eng muhim vazifalaridan biri ekanligini qayd etadi: «Ilm sohalar ko'p, ular yanada ko'paymoqda».

Jamiyatda qonun ustuvor bo'lgandagina, yovuzlik va undan kelib chiqadigan ochko'zlik, yirtkichlik, nodonlikka barham berilgandagina ilm-ma'rifatning oldidagi buyuk vazifasi – insonlar qalbini tozalash, jamiyatni ma'naviy jihatdan sog'lomlashtirish, odamlarni kamol toptirish kabi ishlarni amalga oshirish imkoniyatlari tug'iladi.

Pokiza xulq-atvor, go'zal axloq-odob, halollik ma'rifat va komillik manbaidir. Halol va ma'rifatli, komil kishilar insonlar, millatning yorqin ko'zgusidir. Xuddi shunday kishilar umumxalq va o'zi yashayotgan davlat manfaati va ravnaqi yo'lida qayg'urishga qodirdirlar.

Komil insonlar odamgarchilik, mardlik va muruvvatlilik kabi go'zal fazilatlarga ega bo'ladilar. Ular haqida Abu Rayhon Beruniy shunday deb yozadi: «Odamgarchilik, ya'ni muruvvatli, mard kishi o'zidagi va o'ziniki ekanligiga hech kim tortishib o'tirmaydigan narsadan boshqasiga egalik qilmaydi».

Foydalanilgan adabiyot:

Sarsenbayeva R.M. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. O'quv qo'llanma. – T.: Iqtisod-moliya, 2019. – 272

b.

Annotation: This article explains the influence of Sughd on the development of the Great Silk Road and its significance. It also covered trade, socio-political and ethnocultural processes on the Great Silk Road as a result of the creation of Sogdian colonies.

Keywords: The Great Silk Road, Sogdian colonies, Sugdak, the Sogdian language, socio-economic and ethnocultural processes

Узоқ вақтлар давомида суғдлик савдогарлар халқаро карвон савдосининг муҳим қисмини ўз қўлларида ушлаб туришган. Бунинг натижасида, суғдликлар янги ютуқларнинг ташувчиси бўлиб, маълумот тарқатиш ва маданий алоқаларни бирлаштириш вазифасини бажарган. Мазкур факторлардан келиб чиқиб, суғдликларнинг халқаро савдодаги ҳиссасини ҳолисона ва ҳар томонлама ўрганиш муҳим аҳамият касб этишини кўрсатади. Буюк ипак йўли фаолияти учун шарт-шароитларни шакллантиришда Суғднинг ўрни ва ролини аниқлаш тадқиқотимизнинг долзарблигини белгилайди. Шу сабабли маскур масалани тарихий изчиликда ҳолисона ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Суғдликларнинг Буюк ипак йўли бўйлаб савдо олиб бориши натижасида уларнинг колониялари вужудга келиш чизиғи савдо йўллари бўйлаб давом этиб, Тарим воҳаси, Лобнор ва, Гансуда атрофи ҳудудларигача етиб боради.

Мазкур фикримизнинг исботи сифатида, археологик қазилмаларда топилган артефактлар орқали III-IV асрга келиб, Тарим воҳаси, Лобнор кўли ҳамда Гансу атрофида суғд колонияларининг вужудга келганлигини кўришимиз мумкин. Тадқиқотчи К.Байпаковнинг фикрича V-VII асрларда Талос водийсида, Чу ва Или ҳавзалари ҳамда ҳозирги Қирғизистон Республикаси ҳудудида 300 дан зиёд шаҳарча ва манзилгоҳлари мавжуд бўлган. III-IV асрда Чу водийсининг ўзида суғдликлар томонидан асос солинган 18 та йирик шаҳар ва кўплаб майда манзилгоҳларни қайд этилган.

Шунингдек, Ордос ва Мўғулистонда ҳам Суғд манзилгоҳлари вужудга келган. Еттисувда ўзларининг ҳарбий кучларига эга бўлган Суғд шаҳарларининг ҳудудий федерацияси шаклланган бўлиб, улар кенг савдо ва дипломатик алоқаларга эга бўлганлиги манбаларда ўз аксини топган.

Шаҳарсозлик жараёнида суғдликларнинг моҳир савдогар ва дипломат эканлигини намоён этадиган жиҳатлардандир, сабаби суғдликлар шаҳар ва манзилгоҳ қурилиш учун ерларни турклардан ижарага олган [Кляшторный 1992: 97].

А.Н. Бернштам суғдликларнинг Еттисувга миграциясини икки босқичда бўлганлигини такидлаб, уларнинг хронологик рамакисини қуйидагича баён этган: Биринчи босқич III-V асрлар, иккинчи босқич V-VII асрлар. Археологик тадқиқотларга кўра, V-VI асрларда Чуст воҳасида бир канча суғдликларнинг турар жойлари бўлган. Э.Г. Пуллейбленк маълумотича, Турк хоқонлиги даврига келиб суғдликларнинг кўпчилиги Шарқий турклар хоқони қароргоҳи ҳозирги Муғилистон ҳудудига келиб ўрнашаган. Бундан ташқари, улар Суй империяси таназулидан сўнг, унга қарашли Хами вилоятига кўчиб келганлиги тўғрисида манбаларда маълумотлар мавжуд Суғдликлар Тибет ва Ладак ҳудудларида ҳам ўзларининг колонияларига асос солишган. Тибетдан топилган самарқандлик Ношфариннинг хати бунга юқоридаги фикрларимизга далил бўлиб хизмат қилади.

Ўрта Осиё халқларининг афсона ва ривоятларида суғдликларнинг денгиз ва океанларда сузишганлиги тўғрисида маълумотлар сақланиб қолingan бўлиб, суғдликлар Амударёдаги қайиқсозлик ривожланишида катта рол ўйнашган. Суғдликлар Амударёнинг бош оқими Ардок орқали Орол денгизига чиқишганлиги тўғрисида маълумотлар мавжуд.

Ёзма манбаларда суғдликлар билан бирга бактрияликлар ва хоразмликлар эрамиздан аввалги IV-V асрдаёқ денгиз сафарларида иштрок этишганлиги акс этган. Биринчи суғдлик денгизчи жануби-шарқий Хитойга буддизмни тарғиб қилган роҳиб Кан Сен-хунинг отаси бўлган. VI асрнинг иккинчи ярмига келиб, савдогар Маниах ва унинг суғдлик сафдошлари Қора денгиздаги Севастополдан Византия кемаларида Константинополга келишади. Маниах Византия империяси билан дипломатик ва савдо алоқаларини ўрнатгандан сўнг, суғдликлар бир неча маротаба Қора денгиздан византияликлар билан савдо алоқаларини олиб борган. Қрим яриморилининг шарқий қирғоғида жойлашган Судак шаҳри ҳақида В.Абаев шундай тахминни билдиради. Судак шаҳри дастлаб “Суғдак” деб аталган. Бу эса суғдликларнинг “кичик колонияси” демакдир [Абаев 1973: 524-529].

Хитой ва Японияда топилган топилмаларга кўра, суғдликлар Узоқ Шарқда ҳам денгиз савдосини олиб борганлар. Япониянинг қадимги пойтахти Нарадаги Хоруджи қалъасидан топилган

пахлавий ва суғд ёзувидаги матнларда 761 йили Японияга олиб келинган маҳсулотлар тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Суғд тили ва суғд ёзувининг роли халқаро савдо ва маданий тил сифатида аҳамиятга эга эканлиги билан белгиланади.

Илк ўрта асрларда Буюк Ипак йўли ўзининг энг юқори ривожланишига эришган бўлиб, Хитой ва Сибир, Узоқ Шарқ ва Примория чеккасида Хиндистонгача, Византия империяси чегаралари, Африка Мағриби ва Жанубий ва Ғарбий Европа мамлакатларини боғловчи халқларнинг катта қитъаларо йўлига айланди.

Буюк Ипак йўлининг ривожланиш чўққиси Суғд цивилизациясининг апогеяси чўққисига тўғри келишини кўришимиз мумкин. Илк ўрта асрларда суғдликлар фаолияти натижасида Буюк ипак йўлининг халқаро миқёсдаги фаолият кенг ва самарали ривожланиб кўп томонлама савдо-иқтисодий ва маданий-маърифий алоқалар алмашилган. Шунингдек, феодал жамиятнинг ривожига кўзга ташланиб, ижтимоий-иқтисодий юксалиши рўй берган. Суғдликларнинг фаолияти натижасида бир қатор миллатларининг этник-маданий гуруҳларининг шаклланиши кузатилиб, Сосоний-Суғд, Бактрия-Тохаристон, Сак-Суғд-Турк каби синтетик интеграция цивилизациялари шаклланган.

Марказий Осиё ҳудудидаги йирик воҳалардан бири бўлган Суғд Буюк ипак йўли чорраҳасида жойлашган ҳудуд бўлиб, унинг Хитой билан савдо ва маданий алоқалари алоҳида аҳамиятга эга. Суғд ва Хитой муносабатлари қадимги даврларга бориб тақалади. Айниқса Александр Македонскийнинг Марказий Осиёга юришлари натижасида бу ҳудудда яшайдиган этнослар Хитой ҳудудларига кўчиб ўтишга мажбур бўлганлар. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, Суғд ва Хитой ўртасидаги муносабатлар илк ўрта асрлар даврига келиб ўз тараққиётининг юқори чўққисига чиқди.

Суғдийлар минг йилдан ортиқроқ вақт давомида қитъаларо Буюк ипак йўлида фаол тарзда ўз фаолиятларини амалга оширганлар. Бу йўл орқали суғдийларнинг ҳунармандчилик буюмлари, турли-туман савдо маҳсулотлари, маданияти Хитойгача этиб борган.

Шунингдек, Ипак Хитойнинг Византияга муҳим экспорт маҳсулоти бўлган. Ўртадаги воситачиликдаги ташаббус суғд савдогарлари қўлида бўлиб, мазкур савдо асосан Шимолий Кавказнинг кўпгина суғд савдогарлари яшайдиган ҳудудлари орқали амалга оширилган. Суғддан Византияга қадар ипак савдоси асосан VII-VIII асрларда мавжуд бўлган [Иерусалимская 1972: 7]. Византия йўлида ипак матолар қисман Хўжанд, Бухоро, Самарқанд, Чоч, Қашғар, Куч, Турфан, Дюнханг ва Шарқий Туркистоннинг бошқа шаҳарларда ҳам савдо амалга оширилган. Суғд шаҳарларидан бири Турфон ҳисобланиб, шаҳар Тан империяси аҳолисига, балки Шарқий Туркистон кўчманчиларига ҳам дон ва матолар этказиб берган. Хитой солномаси “Тан Шу” кўра, Турфонда иккита бозор бор бўлиб: бири шаҳарнинг ғарбий дарвозасида, иккинчиси шарқда бўлган [Смирнова 1970: 137]. Мазкур маълумотлар суғдликларнинг нафақат Буюк ипак йўли бўйлаб савдода балки, савдо йўли ва унинг атрофида яшаган халқларнинг ҳаётида ҳам муҳим аҳамият касб этганлигини кўрсатади.

Юқоридаги таҳлилларимизга асосланиб, буюк ипак йўли бўйлаб суғдликлар фаолияти натижасида илк ўрта асрларда ўтроқ аҳоли ва кўчманчилар ўртасида ижтимоий ва маданий алоқалар кучайиб, шимолий дашт ва тоғли ҳудудлар аҳолиси ҳамда деҳқонлари ва шаҳар аҳолиси, айниқса Сирдарё ҳавзаси, Тянь-Шан тоғ этакларида, Ёттисув водийларида ўзаро қтисодий ва этномаданий муносабатлар ривожланганлигини кўришимиз мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, бир қатор халқларнинг ривожланишида, Буюк Ипак йўли тармоқларининг тараққиётида муҳим вазифани бажарган Ўрта Осиёнинг финикияликлари (суғдликлар)га ҳурмат-эҳтиром кўрсатиб, Буюк Ипак йўли тарихининг илк ўрта асрлар даври - Суғд даври деб номласак суғдликлар хизмати муносиб баҳолаган бўламиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

5. Абаев В.И. Общегуманитарные аспекты теоретического языкознания. Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. - Т. XXXII. Вып. 6. - М., 1973.
6. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Казахстан. Летопись трех тысячелетий. - Алма-Ата, 1992.
7. Иерусалимская А.А. К сложению школы художественного ткачества в Согде//Средняя Азия и Иран. - Л., 1972,
8. Смирнова О.И. Очерки из истории Согда. - М., 1970.

ДИНИЙ КСЕНОФОБИЯ, ЭКСТРЕМИЗМ ВА ТЕРРОРИЗМ – ЎЗАРО АЛОҚАДОР ТУШУНЧАЛАР СИФАТИДА

*Носирова Азиза Рустамовна, таянч докторант,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси, Тошкент шаҳри*

Annotation: This article focuses on the negative aspects of religious xenophobia, extremism, and terrorism. In particular, information about the origin, activities, and scope of these events, which have become a serious problem of human history and today, is important. The information in this article contains the views of expert scientists and the author's comments and analyzes on the topic. Religious xenophobia is a factor that contributes to extremism and terrorism and its negative impact on the development of society.

Key words: Religious xenophobia, extremism, terrorism, extremist organizations, migration processes, religious tolerance, fanaticism, illegal actions.

Диний ксенофобия экстремизм ва терроризм билан бир хилдаги тушунчалар ҳисобланмаса-да, уларни ҳавфли кучларга айлантириш учун муҳим манба ҳисобланади. Диний ксенофобия экстремизмни келтириб чиқаришда бир неча турларга бўлинади. Биринчидан, ксенофобик кайфият ва бошқа дин вакилларига нисбатан шаклланган салбий қарашлар, экстремистик ташкилотлар шаклланишига туртки бўлади. Иккинчидан эса, ксенофобик кайфият аксар ҳолларда экстремистик ғояларга “хомашё” вазифасини ўтаб, айнан ксенофобия экстремизм ва терроризмга қарши курашда асосий тўсиққа айланади ва унинг устидан ғалаба қилиш имкониятларини йўққа чиқаради. Боиси, ксенофобия туфайли шаклланган салбий қарашлар, экстремистик ва террористик кучларнинг маълум вақт давомида салбий ташвиқотларисиз ҳам таъсир қилиш кучига эга бўлиб туради.

Диний ксенофобия экстремизм ва терроризмни келтириб чиқарувчи омил экан, аввало мазкур тушунчаларга тўхталиб ўтиш лозим.

Мутахассис олим Ш.Ғойибназаровнинг “Халқаро терроризм: илдизи омиллари ва манбалари” номли китобида қуйидаги фикрларни келтиради: “Терроризмни моҳиятини билиш учун даставвал унинг тарихини ўрганиш талаб этилади. Тарихчи ва сиёсатшунос олимларнинг терроризм пайдо бўлган давр ҳақидаги фикрлар бир-биридан сезиларли даражада фарқ қилади. Айримлар фикрича, терроризм юзага келганига ҳали икки юз йил ҳам бўлмаган. Масалан, В.Жаринов терроризм камида бир ярим асрлик тарихга эга, деб ҳисоблайди [Жаринов 1999: 3]. Бошсалар терроризмнинг тарихи асрлар қарига кириб боради, деб ҳисоблашади. Бундай ёндашув тарафдорлари ҳар қандай сиёсий котилликни терроризмга тенглаштиришади ва шу тариқа, унинг илдизини деярли антик даврга олиб бориб тақашади.

Чунончи терроризмни тадқиқ қилиш соҳасида мутахассис Е.И.Степанов бу масалада қуйидагиларни айтади: “Олимлар ва сиёсатчиларнинг катта қисми орасида терроризмнинг революцион келиб чиқиши ҳақидаги фикр тарқалганини махсус таъкидлаб ўтиш зарур. Унинг бошланишини, одатда, XVIII асрдаги француз революциясига ҳамда 1917 йилда Россияда содир бўлган революцияга олиб бориб тақашади. Аслида терроризм жуда қадим замонлардан бошланган, амалиёти эса турли шаклларда ҳилма-ҳил тарихий даврларга ва кўплаб сиёсий оқимларга хосдир” [Степанов 2000: 39]. Лекин терроризмнинг юзага келиш борасида бошқа фикрлар ҳам мавжуд. Масалан француз тарихчиси М.Ферро терроризмни XI-XII асрлардаги хашшошийларнинг¹¹⁴ ўзига хос исломий анъанаси, деб ҳисоблайди. Н.Неймарк эса, ўз навбатида, ҳозирги терроризмнинг келиб чиқишини Наполеондан кейинги Тикланиш (Рестаурация) даври билан боғлайди. Бир қанча мутахассислар (И.Александр, В.Чаликов ва бошқалар) терроризмни мутлақо XX аср охири феномени, дейишади [Ғойибназаров 2013: 7-8].

Ш.Ғойибназаров “Терроризм” терминига 200 га яқин таъриф берилганлиги ҳақидаги маълумотларни келтиради.

Мутахассис олим У.Ҳасанбоевнинг таъкидлашича, муайян сиёсий омиллар ва турли илмий ёндашув билан боғлиқ сабабларга кўра, диний экстремизм ва терроризм тушунчалари бўйича соҳа мутахассислари томонидан умумий эътироф этилган ягона таъриф йўқ. Ўзбекистон томонидан имзоланган “Терроризм, сепаратизм ва экстремизмга қарши кураш бўйича Шанхай Конвенцияси” (Шанхай, 2001 йил 15 июнь) га мувофиқ, экстремизм - конституцион тузумни зўрлаб ўзгартириш, куч ишлатиш орқали ҳокимиятни эгаллаш ва ушлаб туриш жамоат ҳавфсизлигига тажовуз қилишга қаратилган фаолият, мазкур мақсадлар йўлида ноқонуний қуролли тузилмалар ташкил этиш ёки уларнинг фаолиятида иштирок этиш ҳисобланади.

¹¹⁴ Хашшошийлар - исмонийлар ичидаги яшириш террорчилиги билан шуғулланган фирқа тарафдорлари (XI

Мутахассис олимлар З.Исломов ва Ш.Икромовлар муҳаррилиги остидаги “Экстремизм ва терроризм тараққиёт душмани” номли ўқув қўлланмада келтирилишича, экстремизм мазмунига кўра - диний ва дунёвий, намоён бўлишига кўра - ҳудудий, минтақавий, халқаро шаклларга бўлинади. Экстремистлар қарашлари жуда чуқур илдизларга эга бўлиб, улар ҳеч қачон чегара билмаган ёки дин, миллат, бирон-бир мамлакат ҳудудини тан олмаган. Дунёвий экстремизмнинг сиёсий, иқтисодий ва мафкуравий кўринишлари мавжуд бўлса, диний экстремизмнинг бир қанча динларга жумладан буддизм, христианлик, ислом каби динларга эътикод қилишини даъво қилувчи турли оқимларда учратиш мумкин [Исломов, Икромов 2015: 66-67].

Диний экстремизм - экстремизмнинг дин нуқотида намоён бўлиш шакли бўлиб, у мавжуд муаммоларни ҳал қилишда ўта кескин чора- тадбирларни, фикр-қарашларни ёқловчи назария ва амалиётни англатади. Диний экстремизм намоён бўлишига кўра ҳудудий, минтақавий, халқаро шаклларга бўлинади. Бундай қарашлар жуда қадимий илдизларга эга бўлиб, ҳеч қачон чегара билмаган, миллат ва ҳудудни тан олмаган. Диний экстремизм барча динлар доирасида ривожланган.

Диний экстремизм - муайян диний конфессия ва ташкилотлардаги ашаддий мутаассиб, фанатик унсурларнинг фаолияти мафкураси. Фанатизм ва диний ксенофобия ўз ақидасининг шакл-шубҳасиз тўғрилигига ишониб, бошқа фирқа ва мазҳабларни бутунлай рад этган ҳолда уларни тан олмаслик, балки уларни диний асосларни бузушда айблаб, уларга қарши уруш очишга чақирадиган омиллардандир. Диний фанатизм диний экстремизмга замин тайёрлайди. Ксенофобия омманинг бегоналардан шубҳаланиш ҳисси бўлиб, у тез орада ўзга, нотанишларга нисбатан нафратланиш ҳиссида намоён бўлади. Экстремизм - мазкур кўрқув, ҳадиксираш ва нафратга эга шахсларни турли жамоа ва гуруҳларга тўплаб, уларни зўравонлик ҳаракатларига сафарбар этишга қодир кучдир [Исломов, Икромов 2015: 32-33].

Шунингдек, яна бир таърифга кўра, диний экстремизмнинг моҳияти жамият учун анъанавий бўлган миллий-маънавий қадриятлар ва диний-ақидавий қарашларни рад этиш ҳамда умуминсоний қадриятларга зид дунёқарашни агрессив тарзда тарғиб қилишдан иборат. Бу диний оқим аъзолари томонидан ўз ғояларини бутун жамиятга тарқатишга қаратилган ҳаракатларда намоён бўлади. Диний экстремизмнинг хос жиҳатлари сифатида бошқача дунёқараш эгалари, айниқса, бошқа дин вакиллари ва дахрий (атеист) ларга ўта муросасозлик, ўз ғояларини тарғиб этиш ва атрофдагилардан гўёки устун эканлигини намоён этиш ва ксенофобияни кайд этиш мумкин. Диний экстремизм асосан дунёвий давлатга, жамият шаклланган тартибга, давлат ва дин орасидаги муносабатларни мувофиқлаштирувчи қонун ва норматив ҳужжатларга қарши қаратилган бўлиб, теократик бошқарувни барпо этишни мақсад қилади. Диний экстремизм сиёсат, маданият, миллат ва динлараро муносабатларга бузғунчи таъсир ўтказиши [Ҳасанбоев 2014: 141-142].

Ҳозирги кунда эса ислом дини нуқоти остидаги диний-сиёсий ҳаракатлар аъзолари томонидан турли жиноятлар содир этилаётгани жамият хавфсизлигига жиддий таҳдид солмоқда. Бу жараённинг энг хатарли жиҳати динни сиёсийлаштириш воситасида ҳокимиятга интилиш, диндан одамлар орасида нифок солиш, қўпоровчилик ишларини амалга ошириш ва ғаразли манфаатларни руёбга чиқаришда фойдаланишга урунишларда намоён бўлмоқда.

Ўз навбатида диний экстремизм ҳам, шарқшунос, исломшунос олим А.Мўминовнинг фикрига кўра, намоён бўлиши жиҳатига кўра сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маънавий сабаблари бўлиши мумкин.

Диний экстремизмнинг сиёсий сабабларига: бутун дунёда содир бўлаётган диний, минтақавий, ирқий келишмовчиликларни киритиш мумкин. Ўз навбатида, мазкур келишмовчиликлар жамиятда узоқ вақт сақланиб қоладиган таранг вазиятлар ва носоғлом муҳитнинг юзага келиши оқибатида турли этник, диний оқим, гуруҳ ва фирқаларга ҳокимиятни қўлга олишга қулай шароитларни келтириб чиқаради.

Жумладан, ислом номи остида ва исломий терминологиядан кенг фойдаланган ҳолда қўплаб экстремистик, террористик ташкилотларнинг фаолияти бугунги куннинг рад этиб бўлмас ҳақиқатига айланди.

Диний экстремизмнинг ижтимоий сабаблари миллий кўринишга ҳам эга бўлиши мумкин. Барча экстремистларнинг мақсади ва уларнинг бирлаштириб турган диний экстремистик гуруҳларда фарқлар бўлсада, уларда душман кийёфасининг гавдаланиши бир хил. Муайян бир халқнинг Худо томонидан танланганлиги ҳақидаги миллий ва диний ғоялар “ксенофобия”га олиб келади [Муминов 2014: 202-203].

Бугунги глобаллашув жараёнларида ксенофобия, жумладан, диний ксенофобиянинг салбий оқибатлари ўзини намоён этиши учун дунё манзарасининг ўзгариб бориши ўзга, ёд маданиятларнинг сингдирилиши, глобал сиёсий, иқтисодий ўзгаришлар жараёнида “ман этилмаган барча нарсаларга

рухсат” этилиши қабилида иш кўриш миллий ўзликнинг йўқ бўлишига замин яратади. Машхур социолог П.Штомпканинг юкорида айтиб ўтилган жараёнларда: “Диний ксенофобия ва экстремизм ҳар қачонгидан хавфли тус касб этади, негаки, айти шу дамда жамият унга қарши курашда жуда паст иммунитетга эга бўлади” дея таъкидлайди [Штомпка 2006: 15].

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, экстремизмнинг қай кўриниши - фашизм, диний мутаассиблик, терроризм бўлмасин жамият ва кишилар онгини эгаллашга интилади. Кишилар ва омма онгини бошқара олиш, у ёки бу воқеликлар таъсирида тўпланиб қолган норозилик ва хафагарчиликларни бузгунчилик ҳаракатларини амалга оширишга сафарбар этиш ва бунда маълум дин ва диний қарашларни ниқоб қилиб олиш айти диний ксенофобиянинг салбий жиҳатларидандир.

Айти шунинг учун ҳам диний экстремизмнинг тажавозкор оқибатлари билан курашишда, диний ксенофобия таъсиридаги кишиларни тугри йулга йуналтириш муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда буни кўплаб ривожланган мамлакатлар англаб етдилар. Мисол тариқасида Германия, Англия, Франция қонунчилик тизимини келтириш мумкин. Жумладан, мазкур мамлакатларда нафақат тажовуз ва зўравонликка қарши курашиш, балки уларни амалга оширишда ғоявий факторга қарши курашиш ҳам қонун билан белгилаб қўйилган. Биргина Германия Ички ишлар вазирлигининг маълумотларига кўра, мазкур мамлакатда 2014 йилнинг ўзида экстремистик воқеликлар - ксенофобия, антисемитизм, ирқчилик жиноятларини амалга оширишда 10 037 киши айбдор деб топилиб, уларнинг фақат 746 тасигина қуч ишлатиш билан боғлиқ, қолган қисми эса, ғоявий ва мафкуравий кўринишдаги жиноятларда айбли деб топилган [Гушер 2015].

Мазкур мисоллардан ҳам ёд ва зўравонликка етакловчи ғоялар нақадар улкан қучга айланиши мумкинлигини кўришимиз мумкин. Бежизга биринчи Президентимиз ўз даврида “ғояга қарши ғоя - жаҳолатга қарши маърифат” дея эзгу ғоя ва маърифат барча ёвузликлар устидан самарали кураш воситаси эканлигига ишора қилмаган.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Гушер А. Проблемы терроризма и борьба с ним: лицо современного терроризма. - <http://www.terroranet.ru/archive/2015/6/7/>
2. Жаринов В. Терроризм и террористы. - Минск: Харвест, 1999. 124 б.
3. Исломов З., Икромов Ш. Экстремизм ва терроризм тараққиёт душмани Т. - 2015. 164 б.
4. Исломов З., Икромов Ш. Экстремизм ва терроризм тараққиёт душмани Т. - 2015. 164 б.
5. Муминов А. Основные причины религиозного экстремизма. Журнал: Ученые записки. 302 б.
6. Степанов Е.А. Современный терроризм: состояние и перспективы. - М.: Эдиториал УРСС. 2000. – 214 б.
7. Штомпка П. Доверие в эпоху глобализации// Социальная политика и социология. - 2006. - №4. 106 б.
8. Ш.Ғойибназаров. Халқаро терроризм: илдири, омиллари ва манбалари. Тошкент. Ўзбекистан 2013. 309 б.

УЗБЕКИСТАН: ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ И ЭКСПОРТООРИЕНТАЦИИ

*Рахматуллаев Ш.М. кандидат исторических наук,
старший научный сотрудник Института
истории АН РУз*

Key words: investments, import substitution, localization, industry, structure of the national economy, Uzbekistan, economy, export orientation.

Uzbekistan: problems implementation of the strategy of import substitution and export orientation
Annotation

Based on archival sources, the article discusses the most pressing issues of the formation of import substitution and increasing the export potential of Uzbekistan in the years of independence. The constraints of integration into the global economy are analyzed.

Известно, что экспортная политика является неотъемлемой частью общей экономической политики государства, направленной на поддержание макроэкономической стабилизации, на развитие производства, на оживление инвестиционной деятельности. Нарращивание и укрепление экспортного потенциала страны – одна из ключевых и в то же время одна из самых сложных задач экономических реформ, осуществляемых с первых лет независимости в Узбекистане. Решение этой задачи требовало выработки активной экспортной стратегии, целенаправленного формирования новой товарной и географической структуры экспорта, расширения номенклатуры и повышения конкурентоспособности экспортируемой продукции, использования прогрессивных форм международного торгово-экономического сотрудничества. Реализация такого подхода была возможна лишь в том случае, если на внутреннем рынке будет создаваться конкурентный товар, а внутренние цены на товары и услуги не будут превышать мировые цены на аналогичные.

Данное ключевое направление развития экономики страны было заявлено в правительственной программе развития экспортного потенциала Республики Узбекистан, принятой в 1997 г. В ней ставилась задача «...расширения экспортного потенциала, углубления процесса переориентации предприятий на выпуск конкурентоспособной экспортной продукции, завоевания прочной позиции на мировом рынке и определена в качестве одного из основополагающих приоритетов осуществляемой программы реформ в Узбекистане» [1. ЦГА РУз: 4].

Следует отметить, что исторически сложившиеся народно-хозяйственные и геополитические условия до начала 1990-х годов осложняли реализацию данной стратегии. Так, республика, занимающая 55-е место по территории и 39-е по населению, а также весьма важные (по некоторым данным даже передовые) позиции по обеспеченности многими видами минеральных и сырьевых ресурсов и их производству среди более чем 200 государств и территорий мира, на протяжении нескольких десятилетий оказалась на «задворках» мировых интеграционных и экономических процессов, а внешнеторговые связи осуществлялись только через Центр. В свою очередь доля Узбекистана во внешнеторговом обороте бывшего Союза не достигала даже и 5% (в экспорте – 3,3%, в импорте – 0,7%) [1. Расулов 1997: 9]. Геополитическое положение Узбекистана, не имевшего прямого выхода к морю, также осложняло внешнеторговые связи республики, так как экспортируемые товары должны пересечь границы как минимум двух государств, прежде чем достигнуть одного из морских портов [2. Интернет манба].

Несбалансированное развитие народного хозяйства, гипертрофированная специализация промышленности, монокультура хлопка и т.п., существенно сказались на сырьевой направленности отраслей народного хозяйства страны. Опыт первых лет реформ к середине 1990-х годов выявил основные проблемы, связанные с развитием экспортрасширения и создания импортозамещающих производств.

В частности, по свидетельству документальных источников, существенным фактором, влиявшим на объемы экспорта, явилось изменение соотношения внутренних и мировых цен на отдельные товары. Возросшие издержки производства, высокие транспортные тарифы стали определяющими факторами регулирования экспорта и привели к его нерентабельности по некоторым товарам и сокращению экспорта (предприятия легкой, химической, металлургической промышленности).

Многолетняя ориентация предприятий, особенно легкой и местной промышленности, на рынки ближнего зарубежья с заведомо низкими требованиями к качеству продукции, особенно в части дизайна и упаковки, привела к тому, что производимая продукция оказалась неконкурентоспособной на рынках других государств. В результате в общем объеме поставляемой на экспорт продукции большую часть составляли не готовые изделия, а продукция вторичной переработки сырья.

Большинство перерабатывающих предприятий АПК республики, применявшие устаревшие технологии, не обеспечивали выпуск продукции с длительными сроками хранения. В результате экспортные возможности производителей плодоовощной продукции оставались нереализованными, несмотря на большой покупательский спрос на мировом рынке. Отсутствие навыков проведения маркетинга, проблемы конкуренции с традиционными поставщиками этих товаров, трудности с транспортировкой и т.п. снижали эффективность экспортной деятельности [4. ЦГА РУз: 6].

Сдерживающее влияние на расширение экспорта из республики оказывали следующие факторы:

- **устаревшие затратные технологии** производства большинства видов готовой продукции (высокие энергоемкость и себестоимость, низкая конкурентоспособность и узкий ассортимент промышленной продукции);

- **сохранение монополии на производство отдельных видов продукции или услуг**, что позволяло предприятиям-производителям диктовать цены и делало реализацию продукции на внутреннем рынке более выгодной;

- **отсутствие механизма льготного кредитования** для закупа необходимого сырья и материалов на производство экспортной продукции, а также для финансирования конкурентоспособных разработок, направленных на расширение экспорта;

- **недостаточное развитие систем сертификации и контроля качества** экспортной продукции;

- слабая информационная обеспеченность экспортеров;

- **несовершенная транспортная инфраструктура** по обеспечению экспорта произведенной продукции;

- слабая организация маркетинговых исследований, рекламной работы и т.п. [3. ЦГА РУз: 5]

Целенаправленная и последовательно осуществленная политика по выходу из кризисной ситуации, в которой оказалась на начальных этапах реформ программа действий по развитию экспортоориентации и импортозамещению, позволила Узбекистану влиться в глобальные экономические и интеграционные процессы, которые привнесли существенные изменения в национальную экономику. Глобализация, с одной стороны, поставила под прессинг национальную экономику, как бы проверяя ее на выживаемость, а с другой – повлияла на выборе задач по дальнейшему развитию приоритетных отраслей и диверсификации экономики страны.

В отличие от некоторых соседних стран, в построении модели своего развития для решения вопроса о привлечении иностранных инвестиций и внешних заимствований Узбекистан изначально придерживался принципа отказа от краткосрочных спекулятивных кредитов и не допустил распродажу собственных богатств и экономического потенциала. Предоставляя преференции для зарубежных инвесторов, привлекая их инвестиции на выгодных условиях, государство использовало их, в основном, в реальном секторе экономики.

В результате за годы независимости при помощи зарубежных инвестиций и технологий созданы абсолютно новые отрасли промышленности, такие как автомобилестроение, нефтегазохимия, нефтегазовое машиностроение, промышленность современных строительных материалов, железнодорожное машиностроение, бытовая электроника, фармацевтика, современная пищевая и текстильная промышленность и ряд других.

В Узбекистане в последнее десятилетие большое внимание уделяется локализации производства, т.е. росту объемов промышленной продукции за счет широкого использования местного сырья. Наиболее эффективные результаты посредством локализации получаются в тех отраслях, в которых сконцентрировано производство потребительских товаров. Тем более, что объем локализованной продукции за последние три года возрос за счет расширения масштабов локализации производства готовой продукции, комплектующих изделий и материалов на основе производственной кооперации. Производство локализованной продукции оказывается наиболее ценным в части импортозамещения.

В заключении необходимо отметить, что поэтапное осуществление внешнеэкономической стратегии, основанной на экспортоориентировании и импортозамещении, заложило основы для преодоления узкой аграрно-сырьевой специализации страны и интеграции Узбекистана в единый всемирный экономический организм на выгодных ему условиях. Была создана практически «с нуля» конкурентоспособная автомобильная промышленность, которая стала одним из двигателей национального роста. Вместе с тем, существуют ряд проблем, в вопросе интеграции национальной экономики в мирохозяйственную систему. В частности, явно выделяется преобладание политики протекционизма, а также сырьевых отраслей во внешнеэкономических отношениях Узбекистана с другими странами.

Литература:

1. Расулов А. Внешнеэкономическая деятельность Узбекистана: состояние, проблемы и перспективы // Рынок, деньги и кредит. 1997. № 6. С. 9.

2. Современная практика подтверждает, что транспортные расходы узбекских импортеров в расчете на один контейнер в 2,8 раза превышают расходы импортеров из стран Восточной Европы и Центральной Азии, а сумма официальных платежей при экспорте в расчете на один контейнер – в 2,5 раза. Для сравнения: затраты китайских, иранских, турецких экспортеров по данной статье меньше,

чем затраты узбекских экспортеров, соответственно в 6, 4, 3 раза. (См.: Полноса роста узбекской экономики. Какими им быть? // <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1298616660>).

3. ЦГА РУз. Ф. М-37, оп.1, ед.хр. 1727.

4. ЦГА РУз. Ф. М-37, оп.1, ед.хр. 3623.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА ИНТЕГРАЛЛИКНИНГ ТАРИХИЙ ИЛДИЗЛАРИ

Азимова З.АнДУ, н.ф.д., Ф.Тўхмасинова –талаба

The article examines the integral aspects of pedagogy, in particular the need to use integral pedagogy in preschool education, and the pedagogical views of thinkers have been analyzed in terms of integral pedagogy.

Base expressions: preschool education, integral pedagogy, scientists, national education, government program

Мактабгача таълим масаласи Ўзбекистонни ривожлантиришнинг барча стратегик дастурларига киритилган. Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси мактабгача таълим тизимини ривожлантириш бўйича комплекс чора-тадбирларни ўз ичига олади. Унда мактабгача таълим тизимининг жорий ҳолати ва уни ривожлантиришдаги мавжуд муаммолар, мактабгача таълим тизимини ривожлантиришнинг мақсадлари ва устувор йўналишлари, мактабгача таълим соҳасида меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, мактабгача ёшдаги болаларни интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний жиҳатдан ҳар томонлама ривожлантириш учун шароитлар яратиш, мактабгача таълим тизимига илғор педагогик ва ахборот коммуникация технологияларини жорий қилиш, мактабгача таълим тизимини такомиллаштириш, мактабгача таълим тизимига ходимларни тайёрлаш, малакасини ошириш, танлаб олиш ва ривожлантиришга мутлақо янги ёндашувларни жорий қилиш, мактабгача таълим муассасаларида болаларни соғлом ва баланслаштирилган озиқ-овқат, сифатли тиббий парвариш билан таъминлаш каби кенг қамровли ишлар назарда тутилган.

Жамият фаолиятининг мактабгача таълим соҳасига мутахассисларнинг тайёрлигига бўлган ижтимоий буюртмани, унинг (жамиятнинг) эҳтиёжларини қондиришни интеграл педагогика методларини қўллаш билангина удалаш мумкин.

Таъкидлаш жоизки, “интеграл” тушунчаси “чамбарчас, боғлиқ, яхлит, битта” деб таржима қилинади [2; 256]. Жуда кўп фанлар ўзининг ҳаракатини изоҳлаш учун интеграл методларни қўлламоқда. Гилларни интеграциялаш, атроф-муҳитнинг интеграллашган ҳимояси каби тушунчалар мавжуд. “Интеграция” атамаси бирон - бир қисмни тиклаш, бир бутун ҳолда бирлаштириш, шунингдек, алоҳида қисмларни боғлаш ҳолатига етакловчи жараёни англатади. Интеграция учун зарур бўлган хусусиятларнинг йиғиндиси “интеграл ахборот” деб аталади. Тадқиқотлар фонида инсон тарбиясининг бутун бир воситаларини ўз ичига олган “интеграл педагогика” тушунчаси мутлақо табиий кўринади. Интеграл педагогиканинг асосий принципи “тарбиячи-тарбияланувчи” муносабатлари тизимида ижодий қобилятни ривожлантириш учун шарт-шароит яратиш ҳисобланади.

“Баркамол инсон”ни шакллантириш ғоясининг ривожига буюк ватандошларимиз: Абу Али ибн Сино ва Ҳазрат Алишер Навоий катта ҳисса қўшган. Уларнинг педагогик қарашларини интеграл педагогика концепцияси нуктаи назаридан ўргана бориб ишонч ҳосил қилиш мумкинки, улар маънавий-ахлоқий, ақлий, эстетик ва жисмоний таълимнинг ўзаро алоқаларига асосланиб мукамал инсонни шакллантиришнинг етакчи йўналишини кашф этишга ҳаракат қилганлар.

Интеграл педагогикада эстетик тарбия “илоҳий билимга, муҳаббатга, завқу шавққа интилувчи мукамал ва юксак маънавиятли шахсни шакллантиришнинг ажралмас таркибий қисми ҳисобланади.” [1; 240]

Интеграл педагогика концепциясини ҳаётга татбиқ этишда муҳим роль ўқитувчи зиммасига тушади, зеро у болага табиат томонидан инъом этилган фазилатларни нафақат аниқлайди ва мукамал даражага олиб чиқади, балки унинг органик мавжудот сифатида эркин ўсиши учун имконият яратади.

Бундан ташқари олимлар ҳозирги замоннинг айрим глобал таълим муаммоларини олдиндан кўра билиб, уларни интегрализм принципи асосида ҳал этиш йўллариини таклиф этишмоқда. Бу қалб ва жисмнинг уйғунлиги, фан ва диннинг таълимда интеграциялашуви, таълим мазмуни ва педагогик жараёнда анъана ва инновацияларнинг мослашуви, ёшларни воқеликларнинг узвий занжири билан

боғланган оламда ҳаётга тайёрлашдир. Оламни яхлит ҳолда англаш, тарбия ва интеграл педагогика ғоялари ислохотларнинг ҳозирги босқичида мактабгача таълим сиёсати асосини ташкил этади, яъни ҳамма нарсанинг асоси – интеллектуал-ахлоқли инсон ресурси – халқ маънавияти ва унинг кенг миқёсда ўз-ўзини қайта тиклаши – таълимдир.

Шундай қилиб, шахснинг интеграл таълими тўртта таянч унсурни ўз ичига олади: интеллект, рухий соғлиқ, фаоллик ва маънавиятлилик. Фикримизча, интеграл педагогика методларини мактабгача ёшда қўллаш зарур. Бу эса мактабгача таълим муассасалари учун “Илк қадам” давлат дастури талабларини бажаришнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ауробиндо Шри. Мать: Психическое существо: Душа: ее природа, задачи и эволюция: Пер. с англ. И. Савенкова и О. Сафронова / Шри Ауробиндо. – М.: Благовест, 1994.- 240 с.
2. Методы педагогических исследований / Под ред. А.И. Пискунова, Г.В. Воробьева. – М.: Педагогика, 1979. - 256 с.
3. Нишонов С. Маънавият дарслари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1994.- 320 б.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ГОВОРЕНИЮ УЧАЩИХСЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОЛЛЕДЖЕЙ

Насирова У.К.

Узбекский государственный университет мировых языков,

Annotation: In this article we tried to investigate and give information about the use of modern innovative multimedia and information technologies and materials in teaching foreign languages and how to use them during the classes of foreign language and self-studying. The article includes the methods which will be useful for developing foreign language learners' vocabulary, grammar, oral speech and etc.

Key words: Modern innovative and information technologies, formation of language competence, developing oral speech and speaking skills.

Известно, что использование компьютерных технологий в обучении иностранным языкам в значительной мере изменило подходы к разработке учебных материалов по этой дисциплине в отличие от традиционного, интерактивное обучение на основе мультимедийных программ позволяет более полно реализовать целый комплекс методических, дидактических, педагогических и психологических принципов, делает процесс познания более интересным и творческим. Так, возможности учитывать уровни языковой подготовки обучаемых и разрабатывать задания различной степени сложности в рамках одной программы служат хорошей основой для реализации принципа индивидуализации и дифференцированного подхода в обучении. При этом обеспечивается соблюдение принципа посильной трудности и доступности заданий, учитывается индивидуальный темп работы каждого обучаемого.

На сегодняшний день в системе среднего специального образования осуществляются значительные изменения и реформы, которые служат реализации образовательных задач, поставленных в Указе Президента РУз № УП-4947 от 7 февраля 2017 года «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан» [Мирзиеев Ш.М. 2017], в Постановлении Президента ПП-2909 от 20 апреля 2017 года «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования» [Мирзиеев Ш.М. 2017], в Указе Президента Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёева от 12 июля 2019 года «О мерах по реформированию управления в сфере высшего и среднего специального образования» [Мирзиеев Ш.М. 2019], в Постановлении Президента Республики Узбекистан от 12 июля 2019 года «О мерах по внедрению новых принципов управления в систему высшего и среднего специального образования» [Мирзиеев Ш.М. 2017], и в других нормативно – правовых документах, относящихся к сфере обеспечения качества образования.

Использование новых информационных технологий в обучении иностранным языкам студентов профессиональных колледжей предполагает активную позицию самого обучаемого в процессе усвоения знаний. Новый вид познавательной деятельности исключает пассивное восприятие информации. Она осуществляется на основе напряженной мыслительной деятельности, требующей сосредоточенности и максимального внимания, результатом которой является открытие новых знаний. В свою очередь, креативный характер учебно-познавательной деятельности способствует развитию познавательной самостоятельности учащихся, формированию умений самостоятельно пополнять знания, осуществлять поиск и ориентироваться в потоке информации. [Сафроненко О.И 2004: 266]

Мультимедийные информации, использованием цвета и звука, воздействуя на эмоциональные и понятийные сферы, способствует более глубокому усвоению языкового материала. Мультимедийные программы одновременно стимулирует у обучаемого сразу несколько каналов восприятия, лучше поддерживают его внимание, способствуют снижению утомляемости и обеспечивают необходимую релаксацию. В свою очередь, сочетание зрительного образа, текста и звукового ряда предоставляет большие возможности для комплексного развития навыков речевого деятельности учащегося на иностранном языке. Этот процесс приобретает интерактивный характер благодаря возможности двусторонней связи, диалога с компьютером, когда обучаемый и компьютер могут задавать друг другу вопросы, получать на них ответы, когда компьютер может давать корректирующие подсказки и к нему можно обратиться за помощью. [Назарова Т.С 1999: 26-28]

Большим преимуществом автоматизированных обучающих систем является способность регистрировать, хранить и анализировать ответы учащихся, предоставлять поэтапную и сквозную оценку знаний, определять прогресс в их работе, т.е. осуществлять более гибкую систему контроля усвоения и оценки знаний. Вместе с тем, обеспеченность программ разного рода ключами дает возможность обучаемым осуществлять также и самоконтроль.

Создание качественных обучающих и контролирующих программ – сложный процесс, требующих больших затрат, сил и времени преподавателей иностранных языков, лингвистов и методистов, предполагающий активное участие в работе специалистов в области компьютерной техники. Результат этого творческого труда – мультимедийные программы – могут использоваться как в традиционной методике обучения иностранным языкам, так и в дистанционном обучении.

Созданный нами электронный учебник для дистанционного обучения

иностранному языку, охватывает развитие всех видов речевой деятельности и, ориентирован на привлечение большого количества дополнительных материалов. [Насирова У.К. 2012]

В отличие от разрозненных программ, электронный учебник представляет собой сборник всех основных, как теоретических, так и практических материалов, необходимых для дистанционной работы обучаемых. Структура учебника предусматривает вводно-коррективный курс, обязательный для студентов, основной курс и приложение. В зависимости от избранной формы обучения (в автономном режиме, в режиме on-line, видеоконференции, комбинированном) и собственного уровня владения иностранным языком, обучаемый либо строго следует логике учебника, либо действует в соответствии с указаниями преподавателя, либо сам выбирает себе темы из учебника для проработки. При любой форме обучения контрольные задания, предназначенные для открытого контроля, выполняются обучаемым в ограниченное время либо в режиме on – line, либо автономно. Наряду с открытым, в учебнике широко используется скрытый контроль (например, задания, направленные на исправление ошибок). При работе в автономном режиме все задания тестового типа снабжаются ключами, которые позволяют обучаемым быстро выявлять правильность усвоения ими материала. Обычно ключи предъявляются только после третьей попытки ответа и могут быть снабжены комментариями или ссылками на соответствующие теоретические разделы учебника. Творческие задания проверяются преподавателем. При работе по учебнику в режиме on-line ключи у обучаемого отсутствуют. Все задания проверяются преподавателем. Преподаватель получает выполненные обучаемыми контрольные задания по e-mail или на диске по обычной почте. Работая в автономном режиме, учащийся может просить преподавателя о дополнительной консультации по телефону.

Образовательный процесс направлен на решение следующих задач:

1. Развитие языковых, речевых и социокультурных знаний и навыков в контексте, определенным содержанием курса и телекоммуникационных проектов.
2. Развитие общих и специальных предметных и межпредметных знаний, умений и навыков для развития успешной профильно-ориентированной деятельности в условиях иноязычного общения с помощью электронной почты:
3. Формирование у учащихся представлений о диалоге культур.
4. Развитие языковой культуры описания реалий культуры образа жизни.
5. Осознание себя как представителя родной культуры в диалоге культур.
6. Развитие навыков самообразования (работа со справочными источниками, диаграммами и т.д., работа с аутентичными материалами).
7. Развитие навыков самоконтроля и самооценки на основе наблюдения за языковыми явлениями и практического овладения языковыми и социокультурными нормами коммуникации.
8. Развитие культуры интеллектуального труда.
9. Развитие культуры современного делопроизводства.

Таким образом, электронный учебник позволяет лучше организовать работу обучаемых и обеспечивает их минимальным комплектом всех необходимых материалов, что особенно актуально для удаленных и труднодоступных областей.

Как известно, обучающий компьютер является инструментом, который организует самостоятельную работу обучаемых и управляет ею, особенно в процессе тренировочной работы с языковым и речевым материалом. Это и определяет характер используемых упражнений и методических приемов. Наиболее часто применяются следующие:

1.Вопросно-ответный диалог. Суть работы обучаемого состоит в том, чтобы дать прямые ответы на вопросы компьютера, используя в качестве основы и схемы языковой материал, содержащийся в вопросе.

2.Диалог с выборочным ответом. Для ответа компьютеру обучаемый выбирает один из ряда предлагаемых вариантов.

3.Диалог со свободным конструированным ответом. Такой диалог обеспечивается программой со всеми возможными вариантами ответов на каждый поставленный компьютером вопрос, с тем чтобы последний мог «узнать» и оценить правильность ответа.

4.Упражнение на заполнение пропусков. Компьютер предлагает обучаемому текст или набор предложений с пропусками. Необходимо заполнить пропуски, используя подсказку в виде русских слов, которые нужно перевести на иностранный язык и употребить в нужной форме. Можно также заполнить пропуски словами или словосочетаниями, выбирая их из предложенных компьютером.

5.Упражнения для самоконтроля владения словарем. Возможны варианты таких упражнений:

А) Компьютер предлагает список слов для перевода.

Б) Компьютер предлагает соотнести два списка слов (русских и иностранных) и найти эквивалентные пары этих слов в обоих языках.

В) Компьютер предлагает соотнести два списка иностранных слов и установить пары синонимов или антонимов.

Г) Компьютер предлагает список иностранных слов и перечень дефиниций этих слов. От обучаемого требуется соединить каждое слово с соответствующей ему дефиницией.

Таким образом, созданный нами электронный мультимедийный учебник позволяет моделирование среды обучения английскому языку и организацию электронного обучения на базе созданной модели. В модуле «моделирование» предлагается инструментарий, который значительно упрощает создание обучающих систем, не прибегая к средствам программирования. Кроме того, модуль, смоделированный как среда обучения, позволяет организовать тренинг. Следует отметить то, что инструментарий этих модулей автоматически обновляется, адаптируясь желанию каждого пользователя. Это придает системе ощутимую гибкость в моделировании учебных курсов, которые могут отвечать изысканным требованиям пользователей с различным уровнем подготовки. Необходимо заметить, что за кажущимся дружественным интерфейсом системы стоит мощная основа, реализованная на известных компьютерных технологиях предложенных известными брендами Microsoft, Borland и т.д. Благодаря этим технологиям предлагаемый комплекс является: гибким, в плане автоматического выбора другого сервера базы данных; надёжным, из-за использования технологий, которые позволили избежать рутинного процесса кодирования и тем самым избежать ошибок; адаптированным, в силу автоматической настройке на работу с данными практически любого формата. Пользователи могут загружать данные в среду обучения не только локально, но и из компьютерной сети. Это означает, что пользователи могут удаленно обращаться к данным, рационально используя ресурсы своих рабочих станций. Практика свидетельствует о том, что использование электронных программ эффективно как при обучении диалогической, так и монологической речи учащихся профессиональных колледжей.

Использованная литература:

1. Назарова Т.С. Педагогические технологии: Новый этап эволюции. // Педагогика.1999, №5, С.26-28.
2. Насирова У.К. Электронный мультимедийный учебник английского языка для учащихся профессиональных колледжей связи Республики Узбекистан. Ташкент, 2012г.
3. Постановление Президента ПП-2909 от 20 апреля 2017 года «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования» [//www.lex.uz](http://www.lex.uz)
4. Постановление Президента Республики Узбекистан от 12 июля 2019 года «О мерах по внедрению новых принципов управления в систему высшего и среднего специального образования»

5. Сафроненко О.И. Об эффективности использования новых информационных технологий в обучении иностранным языкам. В кн.: Современные теории и методики обучения иностранным языкам. Изд. «Экзамен», - М., 2004, С.266.

6. Указ Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева от 12 июля 2019 года «О мерах по реформированию управления в сфере высшего и среднего специального образования» 12 июля 2019 года

7. Указ президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева за № УП – 4947 «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан» от 7 февраля 2017 года. [//www.lex.uz](http://www.lex.uz)

HIGHLIGHTING THE ESSENCE AND ROLE OF COMMUNICATIVE APPROACH ON TEACHING PHRASAL VERBS

*Abdukadyrova G. B., a senior teacher
Uzbekistan State University of World languages, Tashkent.
Sayfullayeva G.Sh., a third-year student*

It is not possible to learn a language and communicate accurately without learning the vocabulary of that language. It is the essence of

learning a foreign language. Much as the students learn the grammar aspect of a language very well, or no matter how well they are taught phonological skills of the second language profoundly, communication cannot happen meaningfully and understandably if the students do not own a huge amount of lexical source to illustrate a broad range of meanings. [Lewis 1993: 20]. So, it can be seen obviously that the best way of making the speech meaningful and attractive is to enrich the source of vocabulary. In this case, we all cannot deny the essence and necessity of the phrasal verbs in vocabulary. There were presented various opinions about the composition of the phrasal verbs.

A phrasal verb is such a phrase that consists of a verb in combination with a preposition or adverb or both, the meaning of which completely differ from the meaning of its separate parts, such as, 'look after', 'work out', 'make up for', 'take care of' and 'give up' are all considered as phrasal verbs [Dina M. Al-Sibai 2003: 323]. It is impossible to divide phrasal verbs into two parts, for example, 'look' and 'after'. If so, phrasal verb does lose its original meaning and can be understood other two separate denotations.

According to Trask's view, a phrasal verb can be regarded as a lexical verb consisting of an odd verb which is combined with one or more particles and whose meaning is typically unpredictable. Furthermore, phrasal verbs are two-or three-word idiomatic expressions, consisting of a verb and a particle or a combination of a particle and a preposition, [Koprowski 2005: 56; Bowen, J. D, H. Madsen, A. Hilferty 1985: 67]. Since phrasal verbs are a combination of verbs and adverbs or a preposition word, the meanings of them can be distinguished according to the second part, which comes after the main verb. If a preposition or adverb comes after verb, they may give diverse meanings according to their own functions.

As for Richard's view [Richard 1976:166] that the role of vocabulary has characteristically been ignored in the instruction of foreign or second language. Mainly, this may be due to many teachers' biases. They assume that vocabulary doesn't play a key role in acquiring second language, the essence of grammar is much more vital while learning a foreign language rather than the others. They always tell to their learners to make a guess of the denotations of the new lexics with regarding to the grammatical and pragmatic context in which a novel word is found, [McCARTHY, M.J. 1990: 77]. Indeed, some tutors are still biased and in most cases, they don't approve of the necessity of vocabulary in acquiring a foreign language.

Communicative Approach and Phrasal Verbs

Richards and Rogers[Richards & Rogers 2001: 165-186]

state that the earliest stage of using Communicative approach can be found out in the language teaching system of England that dates back in 1960s, [RICHARDS, J. 1976: 166]. Communicative Approach was a serious attempt to deal with some of the threatening factors in second language learning. This approach apparently took away the menace of having a rivalry among the peers. All of the threats might result in a feeling alienation and inadequacy.

In this Communicative Approach, Kiziltan states that the teacher and the students have such roles which differ from the other widespread teaching styles, [KIZILTAN, N. 1988: 5]. The teacher doesn't take an action as a preceptor but more like a person who creates an opportunity of learning for their students. The students are regarded as communicators. They make an attempt to make the others comprehend by making communication in the target language even though they are not qualified in the target language.

There are given some of the special features of Communicative Approach:

- Much more essence is focused on the written and spoken activities that give a clear meaning to the students.

- Teaching is students-oriented.

- Teaching activities and tasks are totally based on dialogs, group activities, problem solving and educational games.

- The main goal is to teach the manuals that are written and applied in a daily life.

- The teacher is anticipated to be able to talk in both his native tongue and in the target language.

- The chief function of the teacher is to facilitate students to communicate.

How to teach phrasal verbs?

If we aspire to teach a few Phrasal Verbs to our students, we ought to give them in many diverse real contexts so as to enable them to extrapolate their precise meanings and to see whether they are transitive or intransitive, separable or inseparable. All these items can be noticed by the students if Phrasal Verbs are presented in authentic contexts. Let's take any text and ask the students to read the text entitled "A Good start", in which phrasal verbs are spotted.

"The day before he went for an interview with his uncle Bill was especially gloomy. In the morning he went up to one of his unfinished pictures in the studio but he felt he couldn't paint. He threw down his brush and a bright red spot appeared on the board already covered with black and yellow paint from his previous work. The board had been used to protect the floor and was at that moment a mixture of bright colors. When Bill left, Leila got down to cleaning the studio. She took up the board and put it against the wall to clean the floor. At that moment Garrad, Bill's dealer, came in. Bill had asked him to come, look at his work and arrange a show but the dealer had for some time been uncertain on the matter. So he was the studio, explaining how the gallery was booked up for a year and how he could not really promise Bill a show yet for two years or so."

With the help of this method the students can learn phrasal verbs much more easily compared to others, since it is more efficacious to learn phrasal verbs from the context. What's more, the students are able to get the meaning of the phrasal verbs from the context, though they haven't seen them before. While reading "A good start", students can be aware of the meanings of the phrasal verbs whose meanings and functions are clarified and explained in the context. Thus, they are able to be acquired in a natural way. Besides that, this method gives an inspire the students to read plenty of passages where phrasal verbs are represented in real contexts and then extrapolate their accurate meanings, also determine whether they are transitive or intransitive and separable or inseparable. After having guessed the meanings of the phrasal verbs from the context, we should use them into some exercises so as to memorize them much better and present them in new contexts. Such as, in this exercise the students are asked to complete sentences with the appropriate Phrasal Verbs in their correct forms.

"Go up to, go for, throw down, cover with, get down, take up, look at."

1. I really can't comment on the report- I haven't had time to it yet.
2. He ... squash as he felt he had to lose some weight.
3. The miserable weather in winter really m.
4. In winter the whole ground is snow.
5. After having used paper we should throw it into the basket.
6. The player the ball but he missed it.
7. She him and asked him if he wanted a drink.

In this stage establishing the knowledge and notion about phrasal verbs takes place. Teachers assigns students to design fill-in-the-blanks exercises which can enable students to memorize such verbs exactly and more quickly. Such tasks help the students to memorize the meanings and utility of newly-acquired phrasal verbs as well.

So, we can say with a strong belief that it helps to fortify and improve your memory and also make your memorizing process much easier.

One of the best teaching methods of phrasal verbs through the means of communication is to use songs. The procedure of this approach is the following steps:

→Firstly, each of the students should be provided with special headphones in order to listen to the song with high clearness.

→Secondly, they should be handed out incomplete lyrics of the song and be given an instruction to familiarize themselves with it by going through it silently. Each line should contain a blank, which they would be demanded to fill in as they listened to the song. So, they are asked to fill in the blanks.

→Thirdly, the students are exposed to the song in small chunks of four each lines. All of them would be played several times until they are sure that they have written appropriate phrasal verbs in suitable places.

→Lastly, all answer sheets would be collected and they would be provided with complete lyrics of the song. The song would be replayed once more time in order that the students are able to find and understand their mistakes. Having listened, their comprehension about the song would be checked and asked the meaning of the song and the author's aim by writing it.

This method facilitates not only to enrich their vocabulary source with new phrasal verbs, but to improve their listening and speaking skills as well.

As much work has been done in this sphere, but the question of how best to teach phrasal verbs to the students is still argumentative. In spite of the fact that teaching phrasal verbs has been requiring much skill and work from teachers and is so mind-numbing for the learners, it is considered vital to develop the students' skills in comprehending and utilizing them. As the native speakers often use phrasal verbs in their both oral and written speech, students also are in need of being inspired to acquire them. There is not given any specific way or programmed teaching style in which students are able to acquire completely all the phrasal verbs, adverbs, adjectives and idioms. The authors notice that the very way to obtain such knowledge is through extensive reading and developed ICT. During the process of teaching phrasal verbs via ICT it is beneficial to apply some essential strategies.

1. **Determination strategies:** finding out a novel word's or phrasal verbs denotation without using any resource to one's proficiency;

2. **Social strategies:** communication with others to make better language learning;

3. **Memory strategies:** addressing to previously learned knowledge, which is related to new words, by utilizing some form of imagery;

4. **Cognitive strategies:** manipulating or transforming information about words to be acquired;

5. **Metacognitive strategies:** awareness or analysis of one's own learning or thinking process and making decisions about planning, monitoring, or evaluating the best way to study.

Conclusion

Phrasal verbs, one of the most necessary parts of communication, are often avoided by learners of English. "According to some surveys, texts, contexts and ICT can have a significant impact on growing the students' vocabulary source, especially, their phrasal verbs. Acquiring new words through communicative approach can be regarded as a long-term procedure in which the denotations are tardily but accumulated in stability", [Dina. M. Al-Sibai. 2003: 4].

This review article has had a look on the background of phrasal verbs and paid attention to the essence of ICT, as well as showed how important role it plays while teaching them. As we mentioned above, students find learning phrasal verbs tough and can't use them in spoken English appropriately. In this article some effort was made to avoid such difficulties at some extent. The review article offers some methods in order to teach phrasal verbs efficiently and quickly through context and communicative approach. Also, there are presented vital strategies to improve students' overall skills.

References

1. Bowen, J.D., H. Madsen, & A. Hilferty. *TESOL Techniques and Procedures*. Rowley: Newbury House Publishers, 1985, 90-97p.
2. Darwin, C. M., & Gray, L. S. *Going after the phrasal verbs: An alternative approach to classification*. *TESOL Quarterly*, 1999, 33, 65-83 p. <http://dx.doi.org/10.2307/3588191>
3. Dina. M. Al-Sibai. *Using the Balanced Activity Approach in Teaching Phrasal Verbs to Saudi College Students: A Review of the Literature*, 2003, 4-5 p.
4. KIZILTAN, N. *Vocabulary Teaching in Communicative Approach*. Unpublished Master Thesis. Hacettepe University, Ankara: Turkey, 5-6p.
5. Koprowski, M. (2005). *Investigating the Usefulness of Lexical Phrases in Contemporary Coursebooks*. *ELT Journal*, 1988, 59(4), 322-332p. <http://dx.doi.org/10.1093/elt/cci061>
6. L.J. Brinton, "Phrasal verbs: The English verb-particle construction and its history by Stefan Thim (review)", *Language*, 2013. vol. 89, no. 3, pp. 664-667p.
7. Lewis, M. *The lexical Approach*. London: Language Teaching Publications, 1993, 56-57p.
8. McCARTHY, M.J. *Vocabulary*. Oxford: Oxford University Press, 1990, 20-24p.
9. McCARTHY, M. *Vocabulary*. Oxford: Oxford University Press, 2003, 32-36p.
10. RICHARDS, J. *The Role of Vocabulary Teaching*. *TESOL Quarterly*, 1976, 10 (1). 77-89p.
11. RICHARDS, J. & T. RODGERS. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 165-186p.

12. SCHNEIDER, E. W. *How to Trace Structural Nativization: Particle verbs in the world Englishes. World Englishes*, 2004, 23 (2), 227- 249p.

XIX АСР ОҲИРИ – XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ХУДУДИДА ТИББИЁТДАГИ ЎЗГАРИШЛАР

*Исакова Ф.Р. катта ўқитувчи
Андижон давлат университети*

Annotation . At the end of the XIX - at the beginning of the XX centuries on the territory of the Ferghana Valley, one can observe changes in all spheres of the development of socio-economic life, including medicine. In Turkestan Krai, the first hospital was established in 1883, and in 1886 medical institutions appeared in the Ferghana Valley. Their activity was an innovation for the region, so the process of trusting doctors of the population lasted a long time.

Keywords . Hospital, dispensary, Ferghana Valley, infectious diseases, medical condition, administration, conditions, local population, personnel, medicine.

Туркистон ўлкасида дастлабки шифохона – хотин-кизлар ва болалар шифохонаси - 1883 йилда ташкил этилган. Н.Н. Гундиус, А.В.Пославская ва Е.Н.Мандельштамм Тошкентда маҳаллий аёллар учун амбулатория ташкил этиш ташаббуси билан 1882 йилда Туркистон генерал-губернаторига мурожаат этганлар ҳамда улар ушбу амбулаториянинг биринчи шифокорлари этиб тайинланганлар. Амбулатория ташкил этиш тўғрисида алоҳида Низом [Положение об амбулаторной лечебнице для туземного женского населения в Старом Ташкенте //ТВ.-1883.-№42.] ишлаб чиқилган, унга асосан шифохонада фақат тиббиётчи аёллар хизмат қилишган. Ёрдам сўраб келган аёллар ва болаларга бепул хизмат кўрсатилган.

Кейинчалик Туркистоннинг бошқа шаҳар ва қишлоқларида ҳам бундай шифохона-амбулаториялар ташкил этила бошланган. Фарғона водийсида илк даволаш муассасалари 1886 йилга келиб пайдо бўлган. Хусусан, Хўжандда, Кейин Андижон, Марғилон, Наманган, Қўқон ҳудудларида бундай шифохоналар пайдо бўлган.

Улар ўзларининг уездларидаги ягона тиббиёт муассасалари бўлишган. XIX аср охирига келиб Фарғона вилояти бўйича 10 та шифохона бўлиб, улардан 2 таси Қўқон шаҳрида жойлашган эди [Шодмонова С. XIX аср охирида Фарғона водийси шаҳарларида тиббий аҳвол масалаларининг матбуотда акс этиши // Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда. Республика илмий анжумани материаллари. Фарғона, 2012. 188-бет]. Қишлоқ ҳудудларида юқумли касалликлар билан бир қаторда бўқоқ касаллиги, захм (сифилис) билан оғриш ҳоллари ҳам кўпайган. 1893 йили эса қишлоқ аҳолиси орасида безгак касаллиги билан оғриш авж олиб, жами касалликларнинг 15% айнан безгак билан оғриганлар бўлган [Шодмонова С. XIX аср охирида Фарғона водийси шаҳарларида тиббий аҳвол масалаларининг матбуотда акс этиши// Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда. Республика илмий анжумани материаллари. Фарғона, 2012. 189-бет]. Аҳоли турли сабаблар (иқтисодий, диний ва бошқа)га кўра рус шифохоналарига мурожаат этмаганлар. Водийда шифокорлар, тиббий хизматга эҳтиёж юқори даражада бўлган. Қишлоқ аҳолиси ичида айниқса қиш келиши билан чечак касаллиги тарқалган. Гарчи маъмурият чечакка қарши эмлаш ишларини юритган бўлсада, унга маҳаллий аҳоли камдан-кам даражада мурожаат этган. Агарда 1898 йили Қўқон уездида 365. 410 та аҳоли яшаган бўлса, бу ерда бор-йўғи 4 та чечакка қарши эмловчи фаолият юритган. Бундай ҳолатни бошқа уездларда ҳам кўриш мумкин эди [Туркестанские ведомости, 1898. № 84]. Қишлоқ ҳудудларида ёш болаларнинг ўлимига ичбуруғ касали ҳам сабаб бўлган. 1892 йилги вабо эса Қўқонда 1903 кишининг ўлимига, Андижонда 2635 кишининг ўлимига сабаб бўлган. Қайд этиш лозимки, Қўқонда касалликка чалинганларнинг фақат 46 тасигина, Андижонда 31 тасигина тирик қолган. Уездларда, айниқса Қўқон уездида доимий равишда юқумли калликлар тарқала борган. Бунга тупроқнинг ифлосланиши, унинг захлик даражасининг юқорилиги, тоза ичимлик суви таъминотининг йўқлиги, озик-овқат таъминотининг пастлиги, уй-жойлардаги захлик, етарли шароитнинг мавжуд бўлмаганлиги сабаб эди.

Қўқон уездида битта амбулатория пунктига 41678 та киши тўғри келган. Вилоят бўйича киши бошига кетадиган тиббий соҳа маблағи бор-йўғи 4,5 копейкани ташкил этган [Шодмонова С. XIX аср охирида Фарғона водийси шаҳарларида тиббий аҳвол масалаларининг матбуотда акс этиши// Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда. Республика илмий анжумани материаллари. Фарғона, 2012. 191-бет]. Тўғри XX аср бошларига келиб шифохоналар сони 11 тага, дорихоналар сони 3 тага етган бўлсада, лекин бу муассасаларнинг аксарияти шаҳарларда жойлашган бўлиб, қишлоқ аҳолиси бундан бебаҳра бўлган [Успехи русской медицины среди туземцев// Туркестанский курьер. 1909. - №172]. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, мустамлака маъмурият томонидан ташкил этилган

шифохоналар аввал бошида зах ва қоронғи жойлардаги, биноларда жойлашган бўлиб, уларда етарли шароитлар ҳам бўлмаган. Кейинчалик ташкил этилган шифохоналар ҳам аксарият европалик аҳолига хизмат кўрсатган. Тил билмаслик ҳам маҳаллий аҳоли ва рус шифокорлари орасидаги асосий тўсиқлардан бири бўлган.

Шу билан бир вақтда, Туркистонда кўп йиллар хизмат қилган тажрибали шифокорлар бўлиб, улар жойлардаги аҳволдан яхши хабардор бўлганлар, шунинг учун ҳам аҳамиятга моллик таклифлар билан чиқишган [Об изоляции заразных болезней // ТВ.-1888.-№34; Околов. По поводу появления дифтерии в Ташкенте // ТВ.-1888.-№44].

Туркистондаги тиббий аҳволни яхшилаш учун қатор таклифлар билдирилади. Айниқса, ўша даврда долзарб бўлган муаммолардан бири -аҳоли сифатли ичимлик суви билан таъминланиш масаласи, чунки аҳоли ичимлик сифатида асосан, ариқ сувидан, баъзилар қудуқ сувидан фойдаланиши, бу эса мақсадга мувофиқ эмаслиги, сифатли сувни таъминлаш учун маблағ шахар ва давлат томонидан ажратилиши кераклиги, давлатнинг бу вазифаси фақат давлатчилик, умумий фаровонлик ҳолидан эмас, балки ҳар бир инсоннинг бунга ҳақ-ҳуқуқи борлиги билан асосланиши, сифатли ичимлик суви билан таъминлаш келажак авлод учун ҳам фойдали эканлиги айтилади [Васильев Н. Наша общая беда и как помочь ей // Украина.-1895.-№61,62,64,66,68,71,73].

Аҳоли саломатлигини яхшилаш учун уй-жой шароитини яхшилаш, айниқса, турар-жой бинолари захлашининг олдини олиш, ҳеч бўлмаганда, қурилатган уйларнинг полини ва томини ўзгартириш ҳақидаги таклифлар берилган [Водоснабжение в городе Ташкенте // ТВ. -1910. -№256].

Туркистон ўлкасида фаолият юритаётган тиббиёт ходимлари кўрсаткичи ва уларнинг Россия губерниясида аҳолига тиббий ёрдам кўрсатаётган ходимлар сонидан анча камлигига эътибор қаратилган. Масалан, Самарқанд, Сирдарё, Фарғона вилоятларида ҳаммаси бўлиб 25 шифокор ҳамда 60 нафар фельдшер бўлса, Россиянинг Тула, Вятка, Харьков губернияларида 243 нафар шифокор, 399 нафар фельдшер бўлган [Васильев Н. Наша общая беда и как помочь ей // Украина. – 1895. - №61,62].

Умумий олганда, бутун Туркистон ўлкасида, жумладан Фарғона водийсида ҳам, тиббиёт соҳаси ривожланиб маҳаллий аҳолининг ҳаётига кириб келганлигига қарамадан, камчиликлардан мустасно эмас эди. Амбулатория ва шифохоналарда дори-дармон етишмас эди, беморлар шифокорларнинг камлигига навбатда туришар эди, боғлаш ва дори бериш хоналари аянчли ҳолатда эди [Юлин Г. В лечебнице для туземцев // Туркестанский курьер.-1909.-№174]. Аммо, замонавий шифохоналарга мурожаат этганлар сони йилдан-йилга ошиб борганлиги ҳақида ҳам маълумотлар мавжуд. Эркак шифокор бўлишига қарамадан аёл беморлар ҳам амбулаторияларга ташриф буюришади ва уларнинг сони ҳам кўпая бошлайди. Масалан, 1877 йилда Қўқон хонлиги ҳудудида шифокорларга мурожаат этган аёллар сони 665 та атрофида бўлган бўлса. Беш йилдан сўнг уларнинг сони 2319 та етади, яъни уч бароварга кўпаяди [Кушелевский В. Материалы для медицинской географии и санитарного описания Ферганской области.-Т.П.- Новый Маргелан,1891.-С.282]. Маҳаллий аҳолининг шифокорларга бўлган ишончи ҳам вақт ўтган сари оша бошлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Васильев Н. Наша общая беда и как помочь ей // Украина.-1895.-№61,62,64,66,68,71,73
2. Водоснабжение в городе Ташкенте // ТВ. -1910. -№256
3. Кушелевский В. Материалы для медицинской географии и санитарного описания Ферганской области.-Т.П.- Новый Маргелан,1891.-С.282
4. Об изоляции заразных болезней // ТВ.-1888.-№34; Околов. По поводу появления дифтерии в Ташкенте // ТВ.-1888.-№44
5. Положение об амбулаторной лечебнице для туземного женского населения в Старом Ташкенте //ТВ.-1883.-№42.
6. Туркестанские ведомости, 1898. № 84
7. Успехи русской медицины среди туземцев// Туркестанский курьер. 1909. -№172
8. Шодмонова С. XIX аср охирларида Фарғона водийси шаҳарларида тиббий аҳвол масалаларининг матбуотда акс этиши // Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда. Республика илмий анжумани материаллари. Фарғона, 2012. 188-бет
9. Юлин Г. В лечебнице для туземцев // Туркестанский курьер.-1909.-№174

ТАРБИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВОСИТАСИДА ЎҚУВЧИЛАР ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

(оилада маънавий бегоналашувни олдини олиш мисолида)

*Андижон давлат университети Мактабгача педагогика
кафедраси мудири, доцент Артикова М.,
Андижон давлат университети Мактабгача таълим йўналиши
3-босқич талабаси Хомидова С.*

Abstract. This article outlines the role of family and educational institutions in the education of young people as a humane, high-spirited person, the phenomenon inherent in the spiritual alienation in the family, and the ways in which students can be actively involved through educational technologies.

Keywords: oriental values, family education, educator, learner, spiritual alienation, educational technologies, personality activity, training, spirituality threat.

Шарқона кадриятларга асосланган ўзбек оилаларида ўз шахсий фаровонлигидан кўра оила шаънининг баланд қўйлиши, қариндош-уруғ ва яқин инсонларга, қўни-қўшниларга ғамхўрлик қилишнинг биринчи ўринда туриши юқори даражадаги кадрият бўлиб, оилани ташқи муҳит билан боғлаш ҳамда мустақамлигини таъминлашга хизмат қилади.

Оила тарбиясидаги доимий таъсирчан куч – самимий муносабат, соғлом муҳит, оила аъзоларининг ўзаро алоқаси, хулқ-атвори, маънавий-маданий савияси, яшаш шароити ва бошқа ҳолатлар бола камолотига таъсир қиладиган асосий омиллардир. Оила қанчалик тартибли, ўзаро ҳурмат асосига қурилган бўлса, тарбиядан кўзланган натижа ҳам шунчалик самарали бўлади.

Ёшларни инсонпарвар, чинакам миллат фидойиси, юксак маънавият эгаси қилиб тарбиялашда оила ва таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорлик муҳим аҳамиятга эга. Самарали ҳамкорликни йўлга қўйиш ёшлар орасида турли иллатларнинг олдини олишда ҳал қилувчи вазифа ҳисобланади. Глобал ахборот алмашув даври шиддат билан ривожланаётган бир пайтда ёшларимизнинг маънавий оламида бўшлиқ вужудга келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгида миллий ҳамда умуммиллий кадриятларга ҳурмат-эҳтиром туйғусини болаликдан бошлаб шакллантириш лозим. Шу боис, оиладаги таълим-тарбия, маънавий-ахлоқий кадриятлар кейинчалик таълим муассасаларида сайқал топиши, шубҳасиз.

Маълумки, таълим муассасаларида ўқувчилар билан олиб бориладиган маънавий-маърифий ишларнинг самарадорлигини ошириш тарбиявий ишлар технологиясининг тўғри ташкил қилинишига боғлиқ. Бу эса ўз навбатида таълим муассасаларида тарбиявий ишларни амалга ошириш методикаси замонавий педагогик технологиялар асосида ташкил этилишини талаб этади. Тарбиявий ишлар технологияси тарбиячи ва ўқувчилар томонидан кам куч сарфлаган ҳолда қўйилган мақсадларга эришишда энг фаол шакл, усул ҳамда услублардан фойдаланишдан иборат. Зеро, “тарбия технологияси орқали ўқувчилар, талабаларда мустақил фикр, ижодкорликни ривожлантириш, маънавият, дунёқарашни шакллантирадиган ва бойитадиган энг муҳим омиллар малакасига алоҳида эътибор қаратилади”¹¹⁵.

Қуйида тарбиячиларга услубий ёрдам сифатида ахборот ва тарбиявий соатлар ёки тарбиявий машғулотларни ўтказиш бўйича айрим тажрибаларни беришга ҳаракат қилинди. Тарбиячилар эса таълим муассасасининг имконияти, шароити ва ўқувчиларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиқиб, амалий иш фаолиятларида фойдаланишлари мақсадга мувофиқ.

I. “Қадам-бақадам” тренинги¹¹⁶

Тренинг мақсади: миллий тарбияга зид бўлган иллатлар ҳақида кенгрок тасаввурга эга бўлиш ва ўқувчиларнинг одоб-ахлоқ саводхонлигини текшириш.

Тренингдан кутиладиган натижа: ўқувчилар бир-бирига қарама-қарши сўзларни топиш орқали яхши, илиқ сўзлар ва унга қарама-қарши бўлган совуқ, ёмон сўзлар билан танишадилар, уларнинг ҳаётдаги ўрнини аниқлайдилар, бу сўзларни ўз фаолиятларида қўллаш даражасини белгилайдилар.

Машғулоти ўтказиш тартиби. Машғулоти “қадам-бақадам” усули асосида ташкил этилади, яъни машғулоти давомида амалга оширилиши керак бўлган ҳар бир иш бир қадам деб олинади ва ҳар

¹¹⁵ Кенжабоев А., Кенжабоев Ж. Тарбия технологияси ва унинг долзарблиги. Замонавий таълим журнали, №4, 2015. 34-бет.

¹¹⁶ Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар. – Т.: Истеъдод, 2010. 71-бет. (ушбу адабиётдан манба сифатида фойдаланилди).

бир қадамда ўқувчилар бирон-бир фаолиятда иштирок этадилар ёки бирон-бир иш бажарадилар.

Масалан: “Оилада маънавий бегоналашувни юзага келтирувчи омиллар” мавзуси

1-қадам – ўқувчилар тарбиячи томонидан тарқатма материалда ёзилган сўзларни диққат билан ўқиб чиқишлари ва ҳар бир сўзнинг қаршисига аҳамияти бўйича қарама-қарши бўлган сўзларни ёзишлари зарур:

1. Бепарволик	1. Хушёрлик
2. Кўр-кўрона эргашиш	2. Онгли ёндашув
3. Манманлик	3. Қамтарлик
4. Ўзликни унутиш	4. Ўзликни англаш
5. Ахлоқсизлик	5. Боодобилик

2-қадам – ўқувчилардан ҳар бир сўзга таъриф бериш талаб қилинади.

3-қадам – гуруҳларга бўлиниб, келтирилган сўзлар иштирокида кичик хикоя (эссе) тузиш тавсия этилади.

4-қадам – гуруҳларда бир-бирларининг кичик хикоя (эссе) лари юзасидан савол-жавоблар ўтказилади.

5-қадам – гуруҳ ишлари ўзаро баҳоланади.

6-қадам – тарбиячи машғулоти яқунлайди.

II. “Маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар” музейи¹¹⁷
(тренинг)

Тренинг мақсади: шарқона қадриятлар ва миллий тарбияга зид бўлган иллатлардан воз кечиш кераклигига ўқувчиларда ишонч уйғотиш, вазиятга тўғри баҳо беришга ўргатиш, уларга қарши кураш йўллари билан таништириш.

Тренингдан кутиладиган натижа: ўқувчилар оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар билан танишадилар, миллатимиз тақдирига хавф солаётган европача урфларнинг ҳаётда қанчалик зарарли эканлигига ишонч ҳосил қиладилар, улар билан курашиш ва тузатиш йўллари, уларга нисбатан бепарво бўлмасликка ўрганадилар.

Ўтказиш тартиби. Ўқитувчи тренингни бугунги кунда ёшларни ғоявий тарбиялаш, уларда миллий қадрият, урф-одат, анъаналарга ҳурмат уйғотиш, миллий маданият ва унинг умуминсоний характер касб этиши ҳақида фикр юритишдан бошлайди. Ўз навбатида миллий менталитетимизга зид бўлган салбий иллатлар ҳақида ўқувчиларнинг фикрлари билан ўртоқлашади. Синф тахтасига флипчарт қоғозларда акс этган оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар, салбий иллатларни акс эттиради. Тарбиячи, буларнинг таъсирини камайитишда қандай ишларни амалга ошириш, нималарни ташкил этиш, ўтказиш мумкинлигини, ўз навтида бу ўқувчилардан қандай фаолликни талаб этишини аниқлайди ва бундай таъсирларга тушмаслик учун уларни умуман музейга экспонат сифатида топшириб юбориш керакдир, деган фикрни ўртага ташлаб, қандай салбий иллатларни музейга топшириш мумкин? деб, уларга савол билан мурожаат қилади. Ўқувчиларнинг фикр-мулоҳазаларини эшитади, уларни умумлаштиради ва шу хонада “Оилада маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар” музейини ташкил этиб кўриш мумкинлигини айтади. Ўқувчилар розилигини аниқлагач, тарбиячи уларни гуруҳдаги ўқувчилар сонига қараб, кичик гуруҳларга ажратиб юборади ва уларга “Оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар” музейи лойиҳасини яратишни, музейга топшириш мумкин бўлган салбий иллатлар рўйхати, музейнинг бўлимлари ва уларда қандай экспонатлар бўлиши ҳақида фикр-мулоҳаза юритишларини, вужудга келган таклифларини ёзма ёки оғзаки шаклда баён этишларини тушунтиради. Вақт белгилайди.

Гуруҳлар вазифаларни бажариб бўлишгач, бирин-кетин ўзлари тайёрлаган материалларни тақдимот қиладилар. Тақдимот тугагач, тарбиячи ўқувчилар билан биргаликда энг яхши ва бажарилиши мумкин бўлган таклифни танлаб олади. Бир оз танаффусдан сўнг, ўқувчилар тарбиячи ёрдамида танлаб олинган таклиф асосида шу хонада “Оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар” музейини ташкил этишни бошлайдилар.

Белгиланган тартибда музей тайёр бўлгач, гуруҳлардан музей экскурсоводлари тайинланиб, улар музей бўйлаб экскурсия ўтказадилар ва ҳар бир бўлим ва экспонатлар ҳақида маълумот берадилар. Музей материаллари билан барча танишиб бўлгач, тарбиячи машғулотга яқун ясайди ва ўқувчиларнинг машғулоти ҳақидаги фикрларини аниқлайди.

¹¹⁷ Ўша асар.

Изоҳ: агар ўқувчишар томонидан керакли ва етарлича таклифлар тушмаган бўлса, у ҳолда тарбиячи томонидан олдиндан тайёрлаб қўйилган таклифлар билан ўқувчиларни таништиради ва шу асосда музейни ташкил этишни бошлаш мумкин.

Булар қуйидагича бўлиши мумкин:

1. Музей барча ўқувчилар, тарбиячилар, таълим муассасаси ходимлари, ота-оналар учун қулай жойда эркин ҳаракат қилишга мўлжалланган бўлиши.

2. Музейда қуйидаги 2 та катта бўлимларни ташкил этиш мақсадга мувофиқлиги:

✓ оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар бўлими;

✓ миллий ўзликни ифода этувчи кўринишлар бўлими.

Ҳар бир бўлим, ўз навбатида, қуйидаги кичик бўлимларга бўлиниши мумкин:

– оила тарбияси, маънавияти, кадриятлари ва анъаналари ҳақида донишманд, мутафаккирлар фикрлари тўпланган адабиётлар намунаси ёки рўйхати;

– **оиладаги маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар:**

▪ ота-онанинг юзига тик боқиш;

▪ ортиқча ўзига мустақиллик бериш (европага таклид);

▪ сўзлашишда ўзга миллат тилидаги сўзларни ўринсиз ишлатиш (оилада ва кўча-кўйда);

▪ йигитларнинг “европача” соч қўйишлари;

▪ аёл ва қизларнинг тизадан тепа қўйлак (юбка) кийишлари;

▪ оилавий муносабатлардаги узоқлашув (ота-она ва фарзанд, ака-ука, опа-сингиллар);

▪ миллий менталитетимизга зид бўлган телесериал ва мультфильмларга берилиш (муккасидан кетиш) ва ҳоказо.

– предметлар кўргазмаси: оилада учрайдиган, эшитиладиган маънавий бегоналашувга хос бўлган кўринишлар фотогалереяси, видеоролиги.

Хулоса шуки, айни кунда миллатимиз тақдирига хавф солиб келаётган “оммавий, европача маданият” кундан-кунга авж олиб бораётган бир паллада, миллийликни унутиб, ўзини “замонавий, маданиятли” қилиб кўрсатаётган юртдошларимиз, айниқса, оилада ота-оналар томонидан ушбу вазиятга бефарқлик бугун ёшлар тақдирига масъул – барчамизни ташвишга солиши керак. Юқоридаги каби тарбия технологияларидан самарали фойдаланиш – миллий маънавиятни юксалтириш, ота-оналар саводхонлигини ошириш ва жамиятда учраб турадиган миллий тарбиямизга зид, салбий ҳолатларни олдини олишда шахс фаоллигини таъминлашга олиб келади. Бунинг натижасида ўқувчиларимизнинг маънавий-ахлоқий тарбиясида ҳеч қандай ёт ғояларга ўрин қолмайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

5. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар. – Т.: Истеъдод., 2010. Б. 141.

6. Умаров Э., Абдуллаев М. Маънавият асослари. Ўқув қўлланма. –Т.: Чўлпон, 2006. 69-бет.(Б. 128)

7. Акиева Ҳ.Х., Саидова Н. Глобаллашув даврида ёт ғоялар ва мафкуравий хуружларнинг зарарларини очиб бериш ҳамда уларга қарши курашиш йўллари. Замонавий таълим журнали, №3, 2015. 21-бет.

8. Кенжабоев А., Кенжабоев Ж. Тарбия технологияси ва унинг долзарблиги. Замонавий таълим журнали, №4, 2015. 34-бет.

ЎЗБЕКИСТОНДА ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ КЕНГАШЛАРИ МУСТАҚИЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЗАРУРАТИ

*Кучқоров В.Х., И.Каримов номидаги илмий-маърифий меъморал
мажмуанинг “Илмий тадқиқот ва таълим” маркази мудири,
с.ф.д.профессор. Расулов Б.Б.,
Самарқанд давлат университети, мустақил тадқиқотчи.*

Annotation: In Uzbekistan, the most successful reforms are on the agenda of local government and representative bodies.

This article also addresses issues related to the formation of a competitive environment in the activities of Soviets of People's Deputies, the creation of a competitive environment under executive and representative bodies, as well as the removal of chairmen of local councils of people's deputies.

Key words: Local government, Council of Deputies, representative body, governor, political parties, reports of governors, accountability, enforcement of laws.

Хукукий давлат концепцияси бўйича, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг асосий вазифаси – қонунларнинг жойлардаги ижросини таъминлаш бўлиб, объектив равишда, фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига тегишли бўлган фаолиятнинг амалга оширилишини талаб этади. Бу эса, ўз навбатида, ҳар бир демократик давлатда маҳаллий ижро ҳокимияти органларини шакллантириш, ташкил этиш ва масъулиятини белгилаш масалаларига жиддий ёндашиш лозимлигини талаб этади.

Ўзбекистонда фаолиятини амалга ошираётган сиёсий партияларнинг маҳаллий даражадаги нуфузини кўтариш, маҳаллий халқ депутатлари Кенгашлари ишида улар фаолиятини жонлантириш, сиёсий партияларга нисбатан маҳаллий аҳолининг ишончини ошириш мақсадида Ўзбекистонда янги институтлар, яъни ҳоким вазифасини бажарувчи, партия гуруҳлари билан маслаҳатлашув, халқ депутатлари Кенгашларини тарқатиб юбориш, шунингдек, партия гуруҳларига вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими лавозимига тасдиқланган шахсларнинг қониқарсиз фаолияти тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентига асосланган ҳулосалар тақдим этиш (ҳоким истеъфосини талаб қилиш) институтлари қонунчиликда ўз ифодасини топди.

“Қачонки, сиёсий партияларнинг фаоллиги ошиб, парламент фаолияти доирасида улар ўртасида соғлом рақобат ва баҳс-мунозара муҳити шаклланса, шундагина вакиллик ҳокимияти органлари ҳам самарали фаолият кўрсатади. Буни ҳаётнинг ўзи ҳаммамизга ҳар куни кўрсатапти. Агар раҳбарларимиз халқ вакиллари билан маслаҳат қилиб иш тутса, хато кам бўлади. Шунинг учун вакиллик ҳокимияти органлари иши самарали бўлишида партияларимиз фаоллигини оширишимиз шарт”.[1]

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ушбу Конституциявий қонун маҳаллий давлат ҳокимиятининг “вакиллик” ва “ижро” органлари орасидаги “анъанавий” тус олган эски муносабатларга нисбатан узоқ вақт сақланиб қолишига олиб келди. Эндиликда бу масалага янгича ёндашувни шакллантиришни даврнинг ўзи тақозо қилмоқда. Мазкур ўрнатилган эски норма жойлардаги давлат бошқарув тизимининг барқарорлиги ва мустақамлигининг ҳукукий кафолатларини, ўзаро мутаносиблик ва мувозанатни сақлаш тизимининг самарали фаолият юритишини тўлиқ таъминлай олмади.

“Жойлардаги давлат ҳокимияти органлари - барча даражадаги ҳокимликлар, халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятини такомиллаштиришни давом эттиришимиз зарур. Шунинг учун Олий Мажлис Сенати томонидан ҳар бир вилоятда навбатма-навбат намунавий халқ депутатлари кенгашлари ишини ташкил этиш тажрибаси жорий этилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Уларнинг асосий мақсади ва вазифаси - аҳолининг барча тоифалари билан доимий мулоқотда бўлиш, фуқароларнинг қонуний талаб ва эҳтиёжларини нафақат ўрганиш, балки уларни таъминлашдан иборат”.[1]

Замонавий босқичда давлатимиз раҳбари ташаббуси билан маъмурий ислохотлар изчил давом эттирилиб, Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ҳокимларнинг тегишли вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатлари Кенгашларига ҳисобот бериши нормаси киритилиши муҳим аҳамият касб этади. Давлат бошқарувида ҳокимиятлар тизимининг мустақиллиги ва самарадорлиги кўрсаткичларидан бири ҳисобдорликдир.

Ҳисобдорлик икки вазифани ўзида мужассам этади:

биринчидан, жамиятнинг давлат бошқаруви органларининг очиқлиги, шаффофлиги ва легаллигига халқнинг ишончини оширади;

иккинчидан эса, ҳар бир ҳокимнинг ҳисобот кўрсаткичларининг бошланғич нуқтаси мазкур ҳудуд аҳолисининг талаб ва эҳтиёжлари ҳисобланади, яъни халқ манфаатларини қай даражада қондирилгани ва амалда бажарилгани муҳим аҳамият касб этади.

Қонунлар ижросининг ҳолати, бюджет, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурларини тасдиқлаш ва уларнинг бажарилишини назорат қилиш, бошқа депутатлик назоратининг йўналишларида сессияларда давлат органлари ҳисоботлари ва ахборотларини тинглаш депутатлик назоратининг таъсирчан ҳамда самарали шаклидир. Сиёсий партияларнинг давлат ва жамият ҳаётидаги иштирокини ҳар томонлама фаоллаштириш долзарб аҳамият касб этмоқда. Мазкур механизмнинг негизини маҳаллий халқ депутатлари Кенгашларида депутатлик гуруҳларининг ҳоким назоратисиз фаол иштирокини назарда тутамиз.

Фикримизча, эндиликда ҳокимларнинг халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари сессияларида берган ҳисоботлари, маҳаллий Кенгашларнинг мазкур ҳудудни ривожлантириш режа ва давлат

дастурларини ишлаб чиқишда зарур бўлган маълумотларга эга бўлиши, шунингдек, ресурсларни бошқариш ва назорат қилишига хизмат қилади. Ресурсларнинг тўғри тақсимланиши ва бошқарилиши ҳақидаги ҳисоботлар халқ депутатлари, яъни аҳоли вакиллари олдида обрў ва ишонч орттиришга гаров бўлади. Худуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши мамлакат ривожига тўғридан-тўғри ҳисса қўшади ҳамда барқарорлик ва миллий хавфсизлигини таъминлаш омили сифатида намоён бўлади.

“Маълумки, нодавлат нотижорат ташкилотлар орасида фақат сиёсий партиялар ҳокимият учун курашиш ҳуқуқига эга. Лекин, шунга қарамадан, улар ўртасида рақобат, фикрлар, позициялар хилма-хиллиги мутлақо сезилмаяпти. Ҳолбуки, ҳар бир партиянинг дастури ва низоми бир-биридан фарқ қилади. Сизлар ўз позициянгизни қонуний асосда билдирсангиз, ҳимоя қилсангиз, қани, айтинг, бунга ким қарши бўлиши мумкин?”[1]

Ҳокимлар ҳисоботлари – бу шундай назорат шаклики, унга асосан, олиб борилаётган ишлар ҳақида ахборотга эга бўлиб, амалдаги ҳолат таққосланиб, таҳлил қилиб борилади, назорат қилиш, очиқлик ва шаффофлик нуқтаи назаридан халқ ишончи мустаҳкамланади. Ҳоким – халқ депутатлари Кенгашининг раҳбари ўз фаолияти ҳақида халқ депутатлари Кенгаши олдида ҳисобот беради, деган норма халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашининг намунавий регламентида ўз аксини топган.

Аммо, амалиётда ҳоким ўз ҳисоботини халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари сессияларида формал жиҳатдан эълон қилиб, унга депутатларнинг овоз бериши орқали легаллаштириб қўяди. Ҳокимга ва унинг амалга оширган ишларига нисбатан депутатлар томонидан ҳеч қандай эътирозга ўрин қолдирмайди. Натижада, 100%лик ғалаба билан ўз ишини қонунийлаштиради. Ўз фаолиятида йўл қўйган хато ва камчиликлар, давлат маблағлари ва ресурсларни оқилона ҳамда мақсадли ишлатилганлиги тўғрисидаги маълумотлар ёпиқлигича қолади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги Қарори билан тасдиқланган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили»да амалга оширишга оид Давлат дастурининг 28-бандида ҳокимнинг халқ депутатлари Кенгаши раиси сифатидаги мақомини бекор қилиш масаласи назарда тутилган.

Давлат дастурининг ушбу банди ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенати Кенгашларининг 2019 йил 3 апрелдаги Қўшма қарори билан вилоят, туман, шаҳар ҳокимларининг халқ депутатлари Кенгаши раиси сифатидаги мақомини бекор қилиш бўйича чора-тадбирлар дастури тасдиқланиб, Олий Мажлис палаталари, тегишли вазирлик ва идоралар вакилларида иборат таркибда ишчи гуруҳи тузилди.

Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқотлари институти томонидан Корея, Япония, Канада, Грузия, Туркия, Россия ва Қозоғистон каби қатор давлатларнинг маҳаллий вакиллик ва ижро органлари раҳбарлари мақоми ва ваколатлари бўйича тажрибаси ўрганилиб, ушбу мавзуларда олиб борилган фундаментал ва амалий-илмий тадқиқотлар ўрганилди, амалдаги қонун ҳужжатларининг тўлиқ инвентаризацияси ўтказилди.

Ишчи гуруҳ томонидан ҳокимнинг халқ депутатлари Кенгаши раиси сифатидаги мақомини бекор қилиниши муносабати билан келиб чиқиши мумкин бўлган масалалар – Кенгашлар фаолиятини такомиллаштириш, штат бирликларига бўлган эҳтиёж ва бошқа масалалар жойларга чиқиб ўрганилди, ушбу масала юзасидан ижтимоий сўровлар ўтказилди ҳамда тегишли таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди. Ўрганишлар ва амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида Ишчи гуруҳ томонидан “Ҳокимнинг халқ депутатлари Кенгаши раиси сифатидаги мақоми бекор қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонун лойиҳасининг дастлабки варианты ишлаб чиқилди.

Қонун лойиҳасида ҳокимларининг маҳаллий вакиллик органлари раҳбарлари сифатидаги ваколатларини бекор қилиш ва алоҳида халқ депутатлари Кенгаши раиси лавозимини жорий қилиш, Кенгашларда доимий асосда ишловчи депутатлар фаолиятини ташкил этиш, халқ депутатлари Кенгаши раиси ва унинг ўринбосарини сайлаш тартиби каби комплекс масалалар ўз ечимини топган.

Шу билан бир қаторда, қонун лойиҳасида Кенгаш раиси ва унинг ўринбосари мақоми, Халқ депутатлари Кенгашлари фаолиятига ташкилий, моддий-техник ва ахборот-таҳлилий жиҳатдан қўмаклашувчи котибиятлар фаолиятини ташкил қилиш масалалари ҳам ўрин олмоқда.

Жойларда ижро ҳокимияти органларининг ўзаро таъсирчан механизмлари мавжуд эмаслиги, давлат ваколатларининг ҳаддан ташқари марказлашгани маҳаллий ижро ҳокимияти ролининг пасайишига олиб келаётгани қайд этилди. Ижро ҳокимияти фаолиятининг етарли даражада очиқ ва

шаффоф эмаслиги, жамоатчилик назоратининг кучсизлиги ҳаддан ташқари бюрократия ва коррупцияга олиб келаётгани ошкор бўлди.

Шу боис давлатимиз раҳбари “Келгусида ҳокимнинг айна вақтда Халқ депутатлари кенгаши раиси сифатида фаолият кўрсатишига доир тартиб бекор қилиниши лозим”[2] лигини таъкидладилар.

Масалани тизимли таҳлил қиладиган бўлсак, қуйидагилар улар фаолиятининг самарадорлигини пасайишига бевосита таъсир кўрсатгани маълум бўлади. Хусусан,

- депутатлик гуруҳларининг ҳудудларда таъсир кучига эга эмаслиги, мустақил равишда оддий масалаларни ҳал қила олмаслиги, аксарият ҳолларда ҳокимларнинг топшириқларини бажарувчи ижрочиға айланиб қолганлиги;

- маҳаллий Кенгаш депутатлари асосан сессияда кўриб чиқилган масалани маъқуллаш, тасдиқлашларидан нариға ўта олмаслиги;

- сессия кун тартибини шакллантиришда пасивлик қилишлари ва ҳоказолар.

Бундан ташқари, ушбу салбий ҳолатлар натижасида депутатларға нисбатан сайловчилар томонидан ишончсизлик қайфияти янада ортди. Аслида, маҳаллий Кенгашлар депутатларида ижро ҳокимиятини назорат қилувчи ваколат ва таъсирчан механизмлар мавжуд эмасди.

“Ҳозирги вақтда вилоят ва туман депутатларининг аксарияти маҳаллий ижро ҳокимияти вакиллари, айниқса, турли давлат тузилмалари раҳбарлари ҳисобланади. Табиий савол туғилади: депутатнинг ўзи ижро ҳокимияти вакили бўла туриб, маҳаллий ижро органлари фаолияти устидан қандай қилиб самарали депутатлик назоратини амалға ошириши мумкин? Шу боисдан Тошкент шаҳри туманларида ва келгусида вилоятларда бўладиган сайловларда сиёсий партиялар депутатликка номзодлар танлашда уларнинг маҳаллий ижро ҳокимияти органлари ходимлари бўлмаслигига алоҳида эътибор қаратиши лозим”.[1]

“Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 24-моддасида халқ депутатлари Кенгашининг ваколатлари белгилаб берилган. Унга кўра, маҳаллий Кенгаш депутатлари ҳудудни ривожлантиришнинг истиқболға мўлжалланган дастурларини, туман, шаҳарнинг бош режаси ва уни қуриш қоидаларини тасдиқлайди; маҳаллий бюджетларни кўриб чиқади ва қабул қиладди, маҳаллий бюджетларнинг ижроси тўғрисидаги ҳисоботларни кўриб чиқади ва тасдиқлайди, ҳокимнинг ўринбосарларини лавозимға тасдиқлайди, ҳокимлик структурасини, унинг ходимлари штатлари ва иш ҳақи фондини тасдиқлайди.[3]

2014 йил апрель ойида Конституциямизнинг 103-моддасиға вилоят, туман ва шаҳар ҳокими тегишли халқ депутатлари Кенгашиға ҳисоботлар тақдим этади, улар бўйича халқ депутатлари Кенгаши томонидан тегишли қарорлар қабул қилинади, деган мазмунда қўшимча киритилган эди.

“Барчамизға аёнки, ислохот – бу янгилашиш, ўзгариш дегани. Ислохотлар ижобий натижа бериши учун, аввало раҳбарларимиз ва одамларимиз ўзгариши керак. Инсон ўзгарса, жамият ўзгаради. Бу мақсадға эришиш учун биринчи навбатда, барча даражадаги раҳбарлар ва халқ депутатлари, барча етакчилар ўз фаолиятини танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик асосида ташкил этишларини бугун ҳаётнинг ўзи талаб этмоқда. Замонавий, оқилона бошқарув тизимини жорий этиш – олдимизға қўйган вазифаларни бажаришнинг асосий шартидир”.[2]

Шунинг учун ҳокимнинг Кенгаш раиси мақомини бекор қилиш жараёниға ижтимоий, сиёсий, ҳуқуқий жиҳатдан чуқур ёндашиш талаб этилади. Ҳокимият, давлат олдида халқ вакилларининг обрўси, таъсир кучи ошиши одатий жараёнлардан эмас. Бу яна бир нечта қўшимча қонун ҳужжатларини қайта ишлаш, қўшимчалар киритишни тақозо этади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари фаолияти битта омил билан ижро ҳокимиятидан тубдан фарқ қиладди. Яъни, ҳоким якка сиёсий иродаси билан қарор қабул қиладди ва ушбу қарори учун керак бўлса, жавобгар шахс бўлади. Лекин, масаланинг породаксал жиҳати шундаки, халқ депутатлари Кенгашида қарор раис бўлган ҳоким томонидан эмас, депутатларнинг кўпчилик овози билан қабул қилинади. Яъни, депутатларда Кенгаш қарорига таъсир этиш имконияти бор, бироқ бу ҳодиса амалиётда камдан кам учрайдиган нонсенс ҳолатдир.

Таҳлил натижалари шуни кўрсатдики, мавжуд қонунларға янги бир қонидани киритилар экан, унинг тўлиқ амалға ошишиға монёлик қилиши мумкин бўлган бошқа қоидаларни ҳам бекор қилиниши керак. Акс ҳолда, қутилган натижаға эришилмайди ва эски хатолар қайта такрорланаверади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Маҳаллий кенгашлар фаолиятини янада жонлантириш, бу борада маҳаллий вакиллик органи сифатида уларға қўмаклашиш функциясини кучайтириш, жойларда намунавий маҳаллий кенгашлар ташкил қилиш бўйича дастурлар қабул қилган эди. Аммо, амалиётда сезиларли натижаларға эришилмади. Бунинг асосий сабабларидан бири,

жойлардаги халқ депутатлари кенгашларининг роли сезилмаслигидир. Ҳозирда маҳаллий ҳокимликлар айна пайтда ҳам ижро этувчи, ҳам вакиллик органи раҳбари ҳисобланади, яъни кенгашларга ҳам ўзлари раҳбарлик қилади. Бу ўз навбатида уларнинг фаолиятини ҳар томонлама самарали назорат қилишга йўл қўймасди. Шунинг учун ҳам 2019 йилдаги Давлат дастури лойиҳаси доирасида ҳокимларнинг маҳаллий халқ депутатлари кенгашларига раҳбарлик қилиш ваколатини олиб ташлаш масаласи муҳокамага қўйилган.

Фикримизча, шу иш амалга оширилса халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари томонидан жойлардаги ижро этувчи органлар фаолияти устидан депутатлик назоратини амалга оширишни кучайтириш имконияти янада ортади. Чунки, эндиликда маҳаллий депутатлар ҳокимга бевосита бўйсунмайдилар. Провардида, сиёсий партиялар ўртасидаги соғлом рақобат муҳити яратилади, депутатларнинг ҳам сиёсий фаоллиги янада кучайиб, таъсир кўрсатишнинг янги механизмлари вужудга келишига олиб келади. Келгусида сиёсий партиялар депутатлари ижро ҳокимият органлари фаолиятини янада тубдан такомиллаштириш ва оптималлаштириш ҳамда ҳар бир депутатнинг шахсий жавобгарлигини кучайтиришга сабаб бўлади.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев 2019 йил 3 июнда Тошкент вилояти ҳокимлигида ўтказган видеоселектор йиғилишида “Бир раҳбар одам ҳам ҳоким, ҳам кенгаш раиси бўлолмайди. Керак бўлса, ҳоким кенгашга ҳисобот беради. Вилоят ва туман депутатларига ҳам ваколатлар берилади. Жамиятда рақобат бўлиши керак. Ҳамма бир-бирига қулоқ солиши керак. Йўқса, Ўзбекистон яна орқага кетади.

2019 йилнинг 30 апрель куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг навбатдаги мажлиси бўлиб ўтди. Унда депутатлар асосий эътиборни муҳокамага киритилган «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги қонунга қўшимча киритиш ҳақида»ги қонун лойиҳасига қаратдилар. Конституциямизга киритилган бир қатор тузатишлар ҳокимият ва бошқарув тизимини янада демократлаштириш, “Кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамияти сари” тамойили босқичма-босқич амалга оширилишини таъминлаш, парламентнинг давлат ҳокимияти органлари тизимидаги ролини, ҳуқуқ ва ваколатларини кенгайтириш, ҳокимият вакиллик органларининг назорат функцияларини кучайтиришга хизмат қилиб келмоқда.

Мамлакатимиз Конституциясига киритилган тузатишларга мувофиқ ижроия ҳокимият органлари, ҳокимларнинг вакиллик органлари олдидаги масъулияти кучайтирилди. Хусусан, Конституциянинг 103-моддаси вилоят, туман ва шаҳар ҳокимининг тегишли халқ депутатлари Кенгашига вилоят, туман, шаҳар ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг энг муҳим ва долзарб масалалари юзасидан ҳисоботлар тақдим этиш мажбуриятини белгилайдиган қоидалар билан тўлдирилди.

Конституциямизга киритилган мазкур демократик меъёрларни амалга ошириш механизмларини яратиш мақсадида «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги қонун янги 251-модда билан тўлдирилмоқда. Унга кўра, вилоят, туман ва шаҳар ҳокимларининг ҳисоботлари тегишли халқ депутатлари Кенгашининг вилоят, туман ва шаҳарнинг ўтган йилда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг яқунлари ва жорий йилга мўлжалланган ижтимоий-иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган мажлисида тақдим этади.

Фикримизча, ушбу амалиёт ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг энг муҳим масалаларини кўриб чиқишда узвийликни, юқори турувчи органлар томонидан белгиланган баҳоларни ҳисобга олган ҳолда самарали муҳокамалар ташкил этилишини, ҳокимлар томонидан ҳисоботлар тақдим этилишида такрорийликни истисно этишни таъминлашга ва пировардида маҳаллий вакиллик органларининг ролини оширишга хизмат қилади. Халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларида ҳокимларнинг ҳисоботлари тақдим этилиши ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва келгуси йилнинг устувор йўналишларига бағишланган йиғилишлар билан бирга ўтказилишининг белгиланиши амалиётда ўзини оқлайди, деб ҳисоблаймиз.

Халқ депутатлари маҳаллий Кенгашининг қарори қабул қилиниши натижасида маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари ва ҳокимлар ишининг самарадорлигига комплекс баҳо берилиб, уларнинг ишини янада такомиллаштиришга доир тавсиялар ва таклифлар, шунингдек, қарор амалга оширилишининг бориши устидан назоратни таъминлашга доир чора-тадбирлар амалга оширилади. Олинган натижалар маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолияти очиклигини таъминлаш мақсадида тегишли ҳужжатларни Интернет, ОАВ, ижтимоий тармоқлар ва давлат органлари веб-сайтларида эълон қилинади. Ўз навбатида, халқ депутатлари маҳаллий Кенгашлари қарорлари ва ҳокимлар ҳисоботларининг расмий нашрлар ва жойлардаги давлат ҳокимияти органлари веб-сайтларида эълон қилиниши шартлиги маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятида очиклик, шаффофлиги ва ошқораликни таъминлашга хизмат қилади.

Фаразимишча, мазкур тизимнинг вужудга келиши келгусида маҳаллий ҳокимият вакиллик органларининг назорат функцияларини кучайтириш, шунингдек, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларининг мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш вазифаларини рўёбга чиқариш борасидаги масъулиятини оширишни таъминлайди. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари олдида турган вазифаларни самарали ҳал этиш, ижтимоий-сиёсий, социал-иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга ошириш ва пировард натижада ҳар бир фуқаронинг, жамиятнинг манфаатлари ва фаровонлигини оширишга хизмат қилади.

Хулоса қилиб айтганда, ҳокимнинг халқ депутатлари Кенгаши раиси сифатидаги мақоми бекор қилиниши давлат бошқарувидаги институционал ўзгаришларга олиб келади. Ижро ҳокимияти тизимини оптималлаштириш, маъмурий ислохотларни давом эттириш ва давлат бошқарувининг ижтимоий назорат механизмлари мустаҳкамланади. Давлат бошқарув тизимини ислоҳ қилиниши ва илғор инновацион усуллар ва “ақлли” бошқарув принципларига босқичма-босқич ўтишга замин яратади. Бу ўз навбатида мамлакатимизда юксак малакали профессионал депутатлар корпусини шакллантиришда янги бир амалий қадам бўлади.

Демак, ҳокимнинг халқ депутатлари Кенгаши раиси сифатидаги мақоми бекор қилиниши муносабати билан ҳар бир сиёсий партия ўз мафкураси, сиёсий позицияси, электоратлари манфаатлари ва бошқа ўзига хос жиҳатларидан келиб чиққан ҳолда маҳаллий Кенгашлар депутатлари фаолият тизимини тубдан ислоҳ қилиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз. Ҳокимнинг халқ депутатлари Кенгаши раиси сифатидаги мақоми бекор қилиниши билан сиёсий партиялар маҳаллий Кенгашлари ўртасида “сиёсий рақобат муҳитини” яратишга имконият яратади.

Адабиётлар ва манбалар:

1. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимишни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т.: «Ўзбекистон» - 2017. – Б 570
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. / 2018 йил 28 декабрь. www.uza.uz.
3. “Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. www.lex.uz.

БУЮК ИПАК ЙўЛИДАГИ ҚўҚОН МЕЪМОРИЙ ЁДГОРЛИКЛАРИ

Эшонова С.Н.,

филология фанлари номзоди

Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти

Шарқ мумтоз адабиёти бўлими мудири Ташкент

The article is devoted to the role and historical significance of Kokand on the Great Silk Road. The statistics of architectural monuments of a certain period of time, which were built in the process of urbanization, are compared with the state of modernity. Epigraphy on monuments is also classified.

Keywords: *The Great Silk Road, Kokand, urbanization, architectural monument, mosque, madrasah, mausoleum, horde, epigraphy, statistics.*

Маълумки, Буюк Ипак йўлининг ҳақиқий тарихий даври XV асрдан кейин тугаган, лекин карвон йўллари кўпайгани ҳолда маҳсулотлари ҳам тубдан ўзгариб борган. Қадимда Ҳиндистон ва Хитойга бориладиган Буюк Ипак йўлида жойлашган Қўқон транзит манзиллардан бири сифатида улар билан савдо-иқтисодий ва маданий алоқаларда ўзига хос кўприк вазифасини бажарган. Қўқонликлар қадим замонлардан бошлаб Шарқий Туркистондаги Ғулжа, Чунгучак ва Қашқар билан доимий суратда савдо алоқалари олиб борганлар. Муҳими шундаки, ушбу савдо йўли жуда қулай, йўл бўйлаб аҳоли манзиллари жойлашган, йўлнинг ҳамма қисми карвоннинг ҳаракати учун қийинчилик туғдирмасди. Бу ҳол унинг саноати, маданияти ривожига ҳам катта таъсир кўрсатган [Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2001: 319; Маршруты; Сафаров].

Қўқон Ўзбекистон Республикасининг шарқида, Фарғона водийсининг ғарбида жойлашган бўлиб, қадимги маданият ўчоқларидан бири ҳисобланади. XIII асрда шаҳар мўғуллар томонидан бутунлай вайрон қилиниб, кичик аҳоли турар жойи даражасига келиб қолган бўлса-да, транзит мақомини сақлаб қолган. Қўқон хонлиги (1709-1876) даврида урбанизация – шаҳарсозлик янада ривожланган ва у хонлик пойтахтига айланган [Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2001: 319; Маршруты]. Айниқса, шу даврда Қўқон хонлари томонидан қурдирилган қалъа/арк/ўрда (8та) ва дахмалар (4та), ҳукмдорлар ва мансабдор шахслар томонидан бунёд этилган масжид (400га яқин), мадраса (53 та), мақбара (24та), карвонсарой (9та) каби кўплаб меъморий ёдгорликлар қад кўтарган.

1875–1876 йиллардаги статистик маълумотларига мувофиқ Қўқонда 40 та мадраса, 300 та масжид ва 120 га яқин мактаб бўлган [Кун. 1876:161–170]. Бинобарин, рус шарқшуносларидан Н.П.Остроумов тадқиқотида Қўқондаги 40 та мадраса номи кўрсатилган [Остроумов.1914:181-183]. Архив материалларидаги рўйхатда эса 52 та мадраса номи ва қурилган санаси келтирилган [ЎзР МДА. 19-ф, 1-р, 18474-иш, в. 4-4 об.]. Шунингдек, бу даврни ўз кўзи билан кўрган В.И.Масальский қолдирган маълумотда, шаҳардаги 348 та масжиддан 18 таси жоме даражасида бўлгани қайд этилган [Масальский, 1913: 700].

Бироқ турли тузумлар муносабати, зилзилалар натижасида бизгача жуда кам ёдгорликлар етиб келган. Мадраса ва масжидларнинг аксарияти XX асрнинг 30-йилларида бузиб ташланган. Бугун Қўқон шаҳрида Худоёрхон қурдирган ўрда, Дахмаи шоҳон ва Модари хон дахмаси, хонлик ва шўролар даврида қурилган 12тага яқин масжид, Мир (1799), Ҳожибек (1803), Жоме (1816), Чалпак (1825), Зинбардор (1827), Хуржун (1831), Дастурхончи (1833), Муҳаммад Амин (Камол қози) (1838), Соҳибзода ҳазрат (1861), Алихон хожи (1914) каби 10 та мадраса, 4та макбара ёдгорликлари сақланган. Муҳаммад Алихон, Ҳокимойим, Султон Муродбек мадрасаларининг эса фақат расми мавжуд.

Ёдгорликларга оид айрим маълумотлар Қўқон тарихи ва адабиётига оид манбаларда, архив ҳужжатларида, сайёҳ ва элчилар таассуроти келтирилган рисоаларда сақланган. Улардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, арк/ўрдалар асосан ташқи (дарун) ва ички (бирун; ҳарам) қисмларга бўлинган. Унинг яқинида хон авлодига мансуб шахслар учун мўлжалланган дахма бўлган. Норбўтабек ва унинг авлоди дафн этилган Дахмаи шоҳон яқинида аёллар учун алоҳида дахма – Модари хон қурилган. Улардаги баъзи қабрлар устига макбара ва қабртош ўрнатилган (Норбўтабий хотини, ўғиллари Муҳаммад Аминхон ва Амир Умархон).

Деярли барча мадрасалар таркибида масжид ва баъзи масжидлар таркибида мактаб ва қорихоналар бўлган. Муайян мадраса ва масжид бонийси (донатор) ёдгорлик ҳовлисида ўзи учун дахма, бир неча ҳужралик қорихона қурдириб, ҳаётлигидаёқ унинг учун вақф мулкларини ажратган (Соҳибзода ҳазрат мадрасаси).

Қўқон хонлари, уларнинг оила-аъзолари томонидан қурилган масжид, мадрасалар кўпроқ Чорсу майдони ва унинг атрофидан, қолганлари эса бозор ва қарвонсаройлар яқинида ёки маҳаллалар ичидан жой олган.

Макбараларга асосан уламолар, бирон тариқатга мансуб машҳур шахслар дафн қилинган. Бундай ёдгорликлар марҳум авлодлари ёки унинг муридлари томонидан қабристонда, уйи яқинида, ўз ҳовлиси ёки қурдирган масжид-мадраса ҳовлиси ичида бунёд этилиб, қабр усти макбараси (Мавлавий Жабалий) ёки гўрхона ва зиёратхонадан иборат кўшбино (Отабек Наиб) шаклида бўлган. Шунингдек, макбарага алоҳида ҳовли ажратилиб, бир неча ҳужралик қорихона, масжид, хилхона, чиллахонадан иборат мажмуа (Ҳаким халифа) шаклида ҳам қурилган. Бундай мажмуаларда махсус қорилар яшаб, доимий тарзда Қуръон хатм қилган, савобини марҳумга бағишлаган, зикр мажлислари ташкил қилинган.

Ёдгорликлар қосин, ганч, нақш ўймакорлигининг Қўқон мактаби усулида безатилган. Манбаларда уларнинг аксариятида битиклар мавжудлиги зикр этилгани ҳолда бизгача муайян қисмигина етиб келган. Битиклар *куфий, жалий, насх, настаълиқ, сулс, сулси мушаккал* каби хат турларида ифодаланган. Улардаги Қуръон оятлари, ҳадислар араб тилида, шеърлар, тарихий маълумотлар, таърих-хронограммалар ўзбек ва форс-тожик тилларида ёзилган. Битиклар асосан, пешток, эшик, девор, гулдаста, минора, меҳроб, шифт, устун, қабртошларда жойлашган. Мазкур битикларни кўлёзма манбалар ва архив маълумотлари билан қиёсий ўрганганиш ёдгорликнинг қурилган вақти, ҳомийлари исми ҳақидаги маълумотларни аниқлашга, ёдгорликнинг илмий паспортини яратиш, айрим ҳолларда эса илк бор уларни тиклаш имконини берди. Айни пайтда ёдгорликдаги битиклар ҳам ҳуснихатнинг Қўқон мактаби ноёб намуналарини ифодалайди.

Қўқон шаҳридаги меъморий обидалар халқимиз тарихи ва маданиятининг кўзгусидир. Унда меҳнаткаш, ҳунарманд халқимизнинг диди ва салоҳияти яққол акс этиб туради. Улардаги ранг-баранг нақшлар орасига жойлаштирилган пурҳикмат битиклар уларнинг ҳуснига ҳусн қўйиш билан бир қаторда Буюк ипак йўли чорраҳасида жойлашган кўҳна Қўқон ёдгорликлари тарихига шохидлик берувчи артефактлар ҳамдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Алимов И., Тўхтабоев Б., Мусаев Д. Андижон мадраса ва мактаблари тарихидан. Тошкент, 2008.
2. Бабаджанов Б.М. Кокандское ханство: власть, политика, религия. Токио-Ташкент, 2010.

3. Бартольд Б.В. Сочинение. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. Москва, 1963.
4. Вохидов Ш. Қўқон хонлигида тарихнавислик. Ташкент, 2010.
5. Жалилов С. Андижон. Тарихий ўлкашунослик очерки. Тошкент, 1989.
6. Жалилов С., Шокаримов С. Андижон. Андижон, 1993.
7. Ибн Хавқал. Мавароуннаҳр / араб тилидан таржима ва изоҳлар муаллифи и.ф.д. проф, Ш.С.Камолиддин. Ўзбекистон миллий энц. Давлат илмий нашриёти. Тошкент, 2011.
8. Касимов Ф. Бухара и Фергана на Великом Шелковом пути. <http://www.advantour.com/rus/silkroad/great-silk-road-kasimov>
9. Кун. Некоторые сведения о Ферганской долине // Военный сборник. 1876. №4(67). Сс. 161 – 170.
10. Маршруты Великого Шелкового пути. <http://www.advantour.com/rus/silkroad/uzbekistan>.
11. Масальский В.И. Туркестанский край. Санкт-Петербург, 1913.: Туркестанский край / Сост. кн. В. И. Масальский. Т. 19. 1913.
12. Матбабаев Б., Машрабов З. Древний и средневековый Андижан (историко-археологическое исследование). Ташкент, 2011.
13. Махмуд Ҳаким. Хуллас ат-таворих. Махмуд Ҳаким Яйфоний. “Хуллас ат-таворих”. Қўлёзма. Ғ.Ғулом номидаги Қўқон адабиёт музейи фонди. Инв.№70.
14. Остроумов Н.П. Исламоведение. Введение в курс исламоведения. Ташкент, 1914.
15. Сафаров. Т.Т. XIX Асрнинг иккинчи ярмида қўқон хонлиги ҳамда хитой ўртасидаги савдо-сотиқ алоқалари ва йўллари/ http://fikr.uz/blog/BuxMTI/xix-asrning-ikkinchi-yarmida-on-khonligi-amda-khitoi-rtasidagi-savdo-soti-alo_alari-va-i_llari.html
16. Турдалиев А. Хўқанди латиф // Жаннатмакон. 2009., №2. Б. 11-20.
17. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Т. II. Тошкент, 2001.
18. Ўзбекистон Республикаси Марказий Давлат архиви. 19-фонд, 1-рўйхат, 18474-иш.
19. Худуд ал-олам (Мовароуннаҳр тавсифи Х). / Форс тилидан таржима, сўзбоши. Изоҳлар ва жой номлари кўрсаткичи муаллифи О.Бўриев Тошкент, 2008.

ЭКОЛОГИЯ ВА АТРОФ МУҲИТНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ ФАНИДАН ГУМАНИТАР ЙЎНАЛИШЛАРДА МУСТАҚИЛ ИШЛАРНИ БАЖАРИШ.

Хушвактова Ҳ.С. и.ф.н., доцент.

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Аннотация: Ушбу мақолада экология ва атроф муҳитни ҳимоя қилиш фанидан гуманитар йўналишларда олиб бориладиган мустақил иш мавзуларни бажариш методикаси кўрсатилган. Мустақил иш мавзулари талабанинг шу фан соҳасидаги билимини янадан чуқурроқ бойитиш мақсадларида турли усулларда олиб борилади.

Annotation: This article describes how to carry out independent work topics in the humanities in the field of ecology.

Экология ва атроф муҳитни ҳимоя қилиш фанидан мустақил иш мавзуларни бажаришда, ажартилган соат, мавзуга қараб фанлараро ўзаро боғлиқлик, таълим методлари, таълим воситалари ва мавзу учун лозим бўлган адабиётлар билан талаба таништириб борилади.

Мустақил иш мавзуларини бошқа фанлар ва амалиётлар билан боғлашда, керакли ўқув материаллари ва воситаларини тайёрлаш, машғулот жараёнини лойихалаштириш ва самарадорлигини ошириш имконини беради. Экологиядан мустақил иш мавзуси, педагогика, география, биология, фалсафа ва психология фанлари билан боғлиқ ҳолда олиб борилади. Маълум бир мавзу ўрганилганда фанлараро ўзаро боғлиқлик кузатилади.

Экология фани ўқув режасида доимо Мустақил таълимга маълум соатлар ажратилади. Мустақил таълимни семестр давомида олиб бориш методлари ўқитувчи томонидан белгиланиб - таълим жараёни машғулотлари суҳбат, мулоқот, мунозара ва ёзма ишлар тайёрлаш (тақдимот) тарзида ташкил этилади. Ушбу машғулотларни қуйидаги алгоритм (билиш, қўллаш, таҳлил қилиш ва натижа) асосида амалга оширилади. Гуманитар йўналишдаги талабаларга экологиядан мустақил таълимга 2018-2019 ўқув йилларида 24 соат дарс соатлари ажратилди.

Мустақил иш (тақдимоти)

- а) билиш – Ўзлаштирилган тушунчаларни намоён қилишга тайёрлаш;
- б) қўллаш – Тайёрланган экологик тақдимотни намоёйиш қилиш;
- в) таҳлил – Экологик тақдимот натижасини ҳимоя қилиш, савол-жавоб, таҳлилий хулосалар;
- г) натижа – Тайёрланган тақдимот асосида талабалар билимини баҳолаш.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ АМАЛГА ОШИРИШ:

Талаба мустақил тайёрланганда мавзуда сўралган маълумотлардан келиб чиққан олган ҳолда куйидаги шакллардан фойдаланиш (2)тавсия этилади:

- тарқатма материаллар бўйича мустақил иш мавзуларини ўзлаштириш. Бунда ўқитувчи асосий материалнинг баён қилинишига алоҳида аҳамият бериши лозим бўлади. Тарқатма материаллар ҳажми ҳар бир мавзу бўйича 3-5 саҳифа бўлишига эришиш керак;

- ўз-ўзини баҳолаш орқали билимни узлуксиз назорат қилиш. Талаба махсус формула ёрдамида ўз билимни ўзи баҳолайди ва махсус назорат дафтарига қайд этиб боради;

- Мустақил иш мавзулари бўйича адабиётларни ўрганиш ва таҳлил қилиш, қўшимча адабиётлар устида ишлаш ҳамда уларни ўрганиш;

- Мустақил таълим ва тақдимот билан боғлиқ ҳолда мустақил иш учун ажаратилган муайян мавзуларини чуқур ўрганиш. Мустақил ишнинг бу шакли белгиланган семестрда гуманитар йўналиш талабаларига тавсия этилади;

- Талаба мустақил иш мавзесини бажариш учун Интернет материалларидан фойдаланиши мумкин;

- Талаба мустақил иш мавзесини бажариш учун аудиовизуал манбалардан фойдаланиши мумкин;

- Ахборот-ресурс марказларидаги мавжуд даврий матбуот материаллари;

Талаба экология ва атроф муҳитни ҳимоя қилиш фанидан мустақил ишни бажариш давомида юқоридаги дидактив принциплардан фойдаланиб ўз билимини ошириб боради. Бу машғулотлар талабанинг билимларини янада мустаҳкамлайди, тафаккурини бойитади. Ушбу тарзда мустақил ишларни тайёрлаб борган талабалардан келажакда (1) унинг ўзи яшаб турган табиатни асраши ва сақлаш учун ҳаракат қиладиган экологик маданиятли инсон бўлиб етишади.

МУЛОҚОТЛАР СИФАТИДА АМАЛГА ОШИРИШ:

Талаба экология ва атроф муҳитни ҳимоя қилиш фанидан мустақил ишни бажариш давомида ёзма тарзда эмас, балки Мулоқотлар деб аталмиш суҳбат тарзида ўтказиш мумкин бўлади (3). Бунинг учун талаба ўзига берилган ёки ўзи танлаб олган мустақил иш мавзусини мустақил равишда-дарсликдан,

интернет маълумотларидан, видеофильмлардан ўқиб, тинглаб ёки кўриб ўрганиб чиқади. Аудитория дарсидан ташқари вақтда ўқитувчи билан мулоқо тарзида ўзи билиб келган маълумотларни сўйлаб бериб, тушунмаган жойларидан қўшимча саволлар тайёрлаб келади.

Шу тариқа талаба дарсда ўтилган экологик маърузаларни янада чуқурроқ ўрганишга ҳаракат қилади. Мулоқотлар жараёнида талабалар ўзлари янада аниқлаштириб олишни истаган масалаларни ўртага ташлайдилар. Мустақил ишни мулоқот тарзида олиб бориш талабаларнинг маърузалар жараёнида олган билим ва тушунчаларини мустаҳкамлашга қаратилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Андреева Н.Д. Организация познавательной деятельности учащихся на уроках биологии современной школе. Сб.Трудов. Москва.2017. С.9-13
2. Аргунова М. В. Экологическое образование в интересах устойчивого развития как надпредметное направление модернизации школьного образования. Автореферат дисс. Москва. 2010.
3. Хошимова Э.С. Экология проблемасида глобал ва зонал муносабатлар диалектикаси. Тошкент, Фан. 1986/

ХАРАКТЕРИСТИК В АНГЛИЙСКОМ, УЗБЕКСКОМ И КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКАХ

Ходжалепесова И.М.

преподаватель Каракалпакского государственного университета имени Бердаха, Нукус

Аннотация. В статье рассматриваются семантические и коннотативные значения английских, узбекских и каракалпакских лексем и выражений с символикой красного цвета, сравниваются и выявляются сходства и различия в сравниваемых языках.

Ключевые слова: символика, красный цвет, человек, психологическое состояние, кровь, жизнь, языковая культура.

Abstract. The article investigates semantic and connotative meaning of English, Uzbek and Karakalpak lexemes and phrases with symbolic of red colour, compares them, makes out similarities and differences in compared languages.

Key words: symbolic, red colour, human, psychological condition, blood, life, lingual culture.

Красный цвет во многих языковых культурах связан с символом жизни, поскольку красный цвет – цвет крови, а значит и жизни: *as red as blood* – кроваво-красный, красный, как кровь. Даже флаг нашей страны содержит две красные полосы, которые обозначают жизнь. В символическом изображении Стратегий действий по развитию нашей республики на 2017-2021 также присутствует красный цвет, обозначающий защиту социальной сферы людей, т.е. условий их жизненного существования. В китайской культуре красный цвет считается символом счастья. В каждом доме, учреждении, ресторане и т.п. имеются красные фонари, выполняющие функцию люстры. Они не только освещают и украшают помещения, но и, согласно китайским поверьям, приносят счастье и защищают от нечистых сил.

Красный цвет также является символом любви. Думается, что сердечки красного цвета обозначают любовь во многих культурах. Красный цвет считался цветом королевской семьи. Ещё с древних времён короли и императоры носили красную одежду, символизирующую их власть и силу. До сих пор красный цвет считается элитным цветом, обозначающим силу и мужество в английской лингвокультуре: *red blood* – физическая сила, мужество, смелость [Насруллаева 2018: 91].

В английском языке красный цвет выражается, в основном, лексемой *red*, в узбекском языке лексемой *қизил* (*қип-қизил*), а в каракалпакском языке лексемой *қызыл*. В английском языке различные оттенки красного цвета также передаются лексемами: *scarlet* – алый, *crimson* – багровый, *ruby* – рубиновый, *cherry* – ярко-красный, вишнёвый, *bloody-red* – кроваво-красный, *fire-red* – огненно-красный. В узбекском языке аналогично существуют оттенки красного цвета, которые передаются лексемами: *алвон* – алый, пунцовый, ярко-красный, алый, *қирмизи* – красный, алый, *пушти* – розовый, *олов ранг* – огненный, *оч қизил* – светлокрасный, *тўқ қизил* – тёмнокрасный, бордовый. Эти оттенки широко используются для описания, в основном, внешних характеристик человека: *cherry cheeks* – красный щёки, *олов рангли соч* – красно-рыжие волосы, *пушти ранг лаблар* – розовые губы.

Следует отметить, что символика красного цвета – положительная в английском языке. Так, помимо вышеперечисленных обозначений, этот цвет также символизирует здоровый вид лица: *(as) red as cherry* – румяный, с румянцем во всю щеку, кровь с молоком [Кунин 1967: 748]. Здесь подразумевается естественный цвет лица. В узбекском языке в таком же значении используются выражения *қип-қизил магиздек* – с румянцем на лице, *оқи-оқ, қизили-қизил* – кровь с молоком. В словаре М. Садыковой прилагается дополнительная информация к этим оборотам: “кизил юз соғлом одам хакида” – о краснощёком здоровом человеке [Садыкова 1994: 38].

Если же цвет человеческого лица приобретает красноту от какой-либо новости, сильных волнений или чувства стыда, у англичан используются выражения *(as) red as a lobster* – красный, как рак и *(as) red as a turkey-cock* – красный, как индюк [Кунин 1967: 748]. В каракалпакском языке фигурируют выражения, подчёркивающие на связь красного цвета с чувством стыда: *бет қызарып кетти* – щёки горят, *уялганнан қызар* – сгореть со стыда [Баскаков 1958: 420].

Н.Б. Бахилина описывает лексему «красный» с точки зрения её первичного значения, установления красной цветовой семантики и возникновения производных смыслов, проявляемых в различных сочетаемостных условиях [Бахилина 1975: 31].

Несмотря на положительную энергетику, красный цвет может использоваться для описания негативных характеристик человека. Так, выражение *see red* (или *scarlet*) описывает психологическое состояние человека и используется по отношению к пришедшему в ярость, в бешенство человеку [Кунин 1967: 803]. Считается, что красный цвет повышает кровяное давление, частоту пульса,

активизирует эмоциональное состояние. Отсюда следует, что ярость и бешенство описываются с красным цветообозначением и связано это, видимо, с покрасневшим цветом лица пришедшего в ярость человека. В узбекском языке такого человека называют *қизиқ қон одам* – горячий, вспыльчивый человек [Садыкова 1989: 308]. С обозначением ярости и гнева человека в каракалпакском языке используются лексемы и выражения: *қызаралма* – краснеть, кипеть, горячиться, злиться; *қызарыс* – раскраснеться, горячиться, распетушиться; *қызарт* – злить, заставить покраснеть [Баскаков 1958: 420].

Негативной коннотацией обладает и выражение *catch (или take) somebody red-handed* – застать кого-либо на месте преступления, захватить кого-либо с поличным [Кунин 1967: 749]. Похожим значением обладает каракалпакское выражение *қолды қанға бояп қызарт* – обагрить руки кровью [Баскаков 1958: 420]. Узбекское выражение *қизил устида* имеет два значения: 1) вовремя, в своё время, пока не поздно; 2) сгоряча, под горячую руку [Садыкова 1989: 308].

В узбекском языке красный цвет означает также хвастливость и красноречие: *қизил сўз (одам)* – всезнайка, хвастун, любящий говорить лозунгами человек [Садыкова 1989: 308], причём данный фразеологизм регистрируется с пометой «неодобр.». Глупца в узбекском языке номинирует выражение *қип-қизил аҳмоқ* – (букв. красный дурак) полный дурак.

Очень интересным является то, что красный цвет (впрочем и другие цвета) может обозначать профессиональную занятость человека: *red coat* – английский солдат; *the red-coated gentry* – британские солдаты; *red tab* – (воен. жарг.) штабной офицер [Насруллаева 2018: 92].

Такой необыкновенно разнообразной семантикой обладает символика красного цвета, имеющая как сходства, так и различия в сравниваемых языках.

Литература:

1. Бахилина Н.Б. История цветообозначения русского языка. – Москва: наука, 1975. – 545 с.
2. Каракалпакско-русский словарь. Под редакцией проф. Н.А. Баскакова. – Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – 890 с.
3. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. – Изд. 3-е, испр., в двух книгах. – Москва: СЭ, 1967. – Т.1. – 738 с.; Т.2. – 739-1264 с.
4. Насруллаева Н.З. Англо-русско-узбекский словарь гендерно маркированных фразеологических единиц (Инглиз-рус-ўзбек гендер белгили фразеологик луғати). – Тошкент: Наврўз, 2018. – 112 б.
5. Садыкова М. Краткий узбекско-русский фразеологический словарь. – Ташкент: Главная редакция Узбекской Энциклопедии, 1989. – 336 с.
6. Садыкова М. Краткий русско-узбекский словарь устойчивых выражений. Қисқача русча-ўзбекча барқарор иборалар луғати. – Ташкент: Ўқитувчи, 1994. – 96 с.

АСПЕКТЫ ЮВЕЛИРНОГО ИСКУССТВА УЗБЕКИСТАНА

Дадамухамедов Б.Ф.

Заведующий сектора

Государственного музея прикладного искусства и истории ремесленничества Узбекистана

Аннотация: В этой статье рассматриваются истоки зарождения, развития и технологии, а также различные материалы ювелирного искусства распространенные среди местного населения как, золота, серебро, медь для изготовления и виды оформления ювелирных украшений Узбекистана в период XIX-XX веков.

Ключевые слова: украшения, орнамент, традиция, техника, чеканка, тиснение, штамповка, процесс, классификация, трансформация.

Abstract: This article discusses the origins, development and technology, as well as various materials of jewelry art common among the local population as gold, silver, copper for the manufacture and decoration of jewelry in Uzbekistan during the XIX-XX centuries.

Key words: decoration, ornament, tradition, technique, chasing, embossing, stamping, process, classification, transformation.

Истоки зарождения ювелирного искусства Узбекистана теряются в глубине тысячелетий. В начале XIX века ювелирное искусство предстает во всей своей этнографической характерности, в большом разнообразии форм, материалов, технических приемов и видов изделий.

В первой половине XIX века наблюдается возрождение кустарной промышленности и художественных ремесел, наступившее после преодоления тяжелого экономического кризиса XVIII

века, вызванного междоусобными войнами. В это время ювелиры работали в основном на верхушку феодального общества, местную аристократию, которая могла себе позволить купить или заказать изделия из драгоценных металлов и камней. Но устоявшиеся в народе представления об охранительной силе ювелирных украшений, позволяло мастерам-ювелирам реализовывать товар из низкого качества материала и примитивной техники исполнения.

В XIX – начале XX ювелирное производство охватывало многие виды художественных ремесел. Мастера-ювелиры изготавливали филигранную отделку ножен для сабель и рукояток кинжалов, детали конского снаряжения и мужских поясов с накладными и позолоченными пластинками и бляшками с инкрустацией драгоценными камнями. Но главным их занятием было изготовление разнообразных женских украшений.

Кроме ювелирных украшений ювелиры нарядно оформляли оружие, предметы соколиной охоты, богато орнаментировали посуду и мелкие бытовые изделия из драгоценных металлов. Ювелиры участвовали в оформлении дорогих кожаных переплетов для рукописей металлическими прорезными накладками и застёжками. Материалом для изготовления ювелирных изделий в XIX – начале XX веков служили металлы – золото, чаще серебро, реже мельхиор, медь и бронза; самоцветы – рубин, гранат, берилл; цветные камни – бирюза, сердолик, лазурит; морские ископаемые – коралл, жемчуг, перламутр, раковины каури; цветные стекла и смальты.

Интересно отметить, что в первой половине XIX века по всей Центральной Азии ювелирные изделия изготавливались из серебра. Золотые вещи делались только в ханских дворцах и, главным образом, во дворцах бухарского эмира. Ювелиры работали в основном на местную аристократию – придворную чиновничью знать, духовенство, купечество, составлявших основной круг заказчиков и потребителей ценных ювелирных изделий.

В конце XIX-XX века в ювелирном искусстве прослеживается два направления. Первое – было теснейшим образом связано с традициями народного искусства, а второе ориентировалось на вкусы зажиточных слоев населения, которые становятся основным потребителем дорогих ювелирных изделий. К началу XX века усиливается материальная ценность ювелирных украшений, чем объясняется распространение среди местного населения золотых изделий, привозимых из России. Оттуда в большом количестве ввозились фабричные ювелирные изделия русских и татарских мастеров, получившие широкую популярность у узбекского населения. В связи с этим, местному кустарному производству приходилось выдерживать сильную конкуренцию, в результате чего намечилось заметное ухудшение качества местных ювелирных изделий. Ювелиры перешли к облегчающему и ускоряющему процесс изготовления изделий – штамповке. Трудоемкая чеканка была заменена менее выразительным тиснением узора на матрицах и т.д. Украшениям стали придавать более крупные размеры, нередко оставляя их полыми внутри и обильно отделывая цветными стеклами, блестками, зеркальными кусочками, разноцветными шелковыми нитями. В результате терялись прежние художественные достоинства традиционного искусства.

По общепринятой классификации узбекские ювелирные изделия подразделяются на головные, налобные, налобно-височные, налобно-височно-нашейные, височные, затылочные, накосные, носовые, ушные, нашейные, нагрудные, наплечные, подмышечные, поясные, наручные и ножные украшения.

Названия ювелирных украшений могли происходить от способа ношения, от формы изделия, от звукоподражания, производимого украшением, от материала, от народа, который принес эту форму. Форма и декор ювелирных украшений XIX века восходят к различным периодам эволюции данного вида. Но сохраняя образную трактовку и некоторые особенности решения сложных композиций, они в процессе временной трансформации утратили основы смыслового содержания – элементы древних ритуальных представлений доисламской поры. В изделиях этого периода преобладает растительный орнамент, сочетающийся с мотивами геометрического, астрального и зооморфного узора.

В середине XIX века ювелирное искусство Узбекистана достигло исключительно высокого художественного уровня. Появляются новые формы изделий, их способы ношения и цветосочетания, обусловленные сменой потребительских вкусов. Все больше возрастает эстетическая ценность ювелирных украшений, они гармонично связываются с линиями и цветом национального костюма. В этот же период в ювелирном искусстве особенно ярко выступают чувства пропорциональности формы и однозвучности цвета в ансамбле украшений.

Мастера-ювелиры в крупных центрах имели различную классификацию, подразделяясь на мастеров по украшениям, технике чеканки по серебру и золоту, технике отделки украшений. Профессия ювелира была наследственной и переходила от отца к сыну. Данный “устав” сопровождал

ювелира с самых первых дней занятия ремеслом, воспитывая приверженность к цеховым ритуалам и производственным отношениям, к устойчивости художественных приемов и старых форм. Существовало предосудительное отношение к нововведениям, ученик обязан был копировать и повторять изделия учителя. Таким образом, даже при незначительных отличиях украшений разных центров, опытный глаз мог легко определить место их изготовления.

Социальное положение ювелиров XIX века на территории современного Узбекистана могло быть различным. В Бухаре, в отличие от мастеров других отраслей ремесла, придворные ювелиры занимали привилегированное положение, получали звания и чины. В Хорезме профессия ювелира относилась к одной из самых низших. Основными законодателями локальных особенностей художественного стиля в ювелирном искусстве XIX веке выступали мастера бухарской, хорезмской, ташкентской, самаркандской, кокандской (или ферганской), сурхандарьинской, каракалпакской школ.

В 1950-70 годы центрами ювелирного ремесла оставались Ташкент, Бухара, Самарканд, Коканд, Хива. Круг ювелирных изделий почти не изменился: делались – серьги, кольца, браслеты, ожерелья. Так же сохранялись традиционные приемы изготовления: филигрань, чернь, чеканка, зернь, гравировка, штамповка. Сохранилось все многообразие форм изделий, выпускавшихся в предшествующий период. Среди них были предельно лаконичные формы: золотые серьги в виде полумесяца, гладкие без орнаментации перстни с одним камнем, браслеты, излюбленные в прошлом серьги с легкими подвесками из бусинок коралла, жемчуга, зерни, стекла.

Ювелирные украшения Узбекистана XIX – XX веков живут и в наше время, выполняя чисто декоративную функцию. Многие из них оседают в музейных собраниях, являясь богатейшим источником художественных образов и форм для молодых ювелиров XXI века, создающих национальные украшения в наше время.

Список литературы

1. Д.Фахретдинова. Ювелирное искусство Узбекистана. – Т., 1988. – 204 с.
2. Сычева Н. Ювелирные украшения народов Средней Азии и Казахстана. – М., 1984. – 179 с.
3. Лунева В. Ювелирное искусство городов и историко-культурных областей античного Узбекистана. //Урбанистическая культура Узбекистана (Материалы Международной научной конференции). – Т., 2003.
4. Т.Абдуллаев, Д.Фахретдинова, А.Хакимов. Песнь в металле. – Т., 1986. – 251 с.

МИЗДАХКАН -БУЮК ИПАК ЙЎЛИ МАНЗИЛГОҲЛАРИДАН БИРИ

Толыбаев М.Е.

Қорақалпоқ давлат университети

Аннотация. Мақолада «Буюк ипак йўли» атамаси тарихи, унинг аҳамияти, Миздахкан ёдгорлиги топилмаларининг савдо алоқаларидаги тугган ўрни ва роли хусусида сўз юритилади.

Аннотация. В статье рассматривается история Великого шелкового пути, его значение, а также роль материалы памятника Миздахкана в торговых отношениях.

Annotation. In this article is told about the history of term “Great Silk Road”, its importance, its role on trade connecting with the materials which were found in the area of Mizdakhan.

Калит сўзлар: ипак йўли, савдо алоқалари, манбалар, Миздахкан, археологик материаллар, иктисодий ривожланиш.

Ключевые слова: Шелковый путь, торговые отношения, ресурсы, Миздахкан, археологические материалы, экономическое развитие.

Key words: silk road, trade connections, sources, Mizdakhan, archeological materials, economic development.

Дунё мамлакатлари жаҳон бозорларига шу даражада боғландики, иктисодиётнинг глобаллашуви жараёни авж олиб буларсиз иктисодий ривожланишни тасаввур этиш қийин. «Буюк ипак йўли» номи қадимги Хитой тарихидаги иктисодий эҳтиёж тақозоси билан юзага келган.

«Ипак йўли» атамаси илк бор 1877 йилда немис географ олими Фердинанд Пауль Вильгельм (Вильгельм Рихтгофен) (1833-1905) томонидан нашр этилган «Хитой» номли китобида учрайди. Немис тилида ушбу атама Seiden strassen деб аталган. Инглис тилида чиққан китобларда ушбу атама The Silk Road, кейинчалик рус тилида чиққан китобларда эса «Великий шёлковый путь» деб

номланган. Хитой адабиётида у «Сичоу чжилу» деб юритилган. «Ипак йўли» атамаси адабиётга кириб келишидан олдин ҳар хил номларга эга бўлган. Қадимги Хитой манбаларида «дао» (йўл), «Шиюй дао» («Ғарбий мамлакатлар йўли») дейилган [Хўжаев А., 2007, 75].

Вильгельм Рихтгофен «Ипак йўли» атамасини ишлатар экан, дастлаб у Хитой-Туркистон-Ҳиндистон йўналишидаги йўлни кўзда тутган. Кейинчалик унинг ишларини давом эттирган олимлар қадимги савдо йўлларини атрофлича тадқиқ қилиб, Хитойнинг қадимги пойтахти Чангъан шаҳридан бошлаб Хэси йўлаги, Такламакон чўли атрофи ва Туркистон шаҳарлари орқали Яқин Шарқ, Африка ва Европа мамлакатларини боғлаб турувчи қарвон йўлини назарда турганлар.

Тарихнинг гувоҳлик беришича Буюк ипак йўлининг Ўрта Осиё бўйлаб ўтиши, инсоният учун яхши шароитлар яратиб, ижобий ва соғлом рақобатни вужудга келтирди.

Буюк ипак йўлининг амалий аҳамияти ошган сари олимлар ва мутахассислар мазкур йўлнинг ўтмишига, бугунги ҳолатига ва келажагига қизиқишлари ортмоқда.

Хоразмда мўғуллар истилоси арафасида иқтисодиёт ва маданияти юқори даражада ривожланган эди. Бунга Хоразмнинг савдо йўллари чоррахасида жойлашганлиги сабаб бўлди. XIV асрдаги Флоренция савдо компаниясининг агенти Бальдуччи Пеголотти Хоразм шаҳарларининг савдо алоқаларидаги тутган ўрни ва аҳамияти хусусида шундай ёзади: «Кимки Генуя ёки Венециядан бу жойларга бориб, Хитойга боришни хоҳласа, мато олиб Урганчга бориши керак, Урганчта эса уларга қумуш сотиб олади ва Хитойга боради» [Феодоров-Давыдов Г.А., 1965, 179].

Урганч ўрта асрларга хос феодал шаҳар сифатида ҳунармандчилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш маркази бўлган. Бу ерга қарвонлар ва улар билан бирга саёҳат қилган ҳунармандлар келган [Қдырнизов М.-Ш., 1989, 110].

Қолаверса, энг қадимий хитой манбаларида ҳам чорвадор халқлар ўзларининг маҳсулотини ипак матоларга айирбошлаганлари ҳақида кўп маълумотлар учрайди [Цаюан, 1994, 22-33].

Бундай маълумотлар ҳам яйловлараро ўтган савдо йўллари орқали иқтисодий ва маданий алоқалар бўлганлигини кўрсатади.

Ўзбекистонлик археолог-тарихчи олим А.Аскарлов Ўрта Осиё ҳудудидаги Сополлитепа, Қўлбулок, Жойтун, Бама, Найзатепа каби жойларда очилган мил.ав. XVI-XVII асрга тегишли бўлган қабрлардан пилла, ипак матолари бўлаклари, ипак мато тўқийдиган дастгоҳлар топилганлиги ҳақида маълумот келтирилади [Аскарлов А. 1973, 133-134].

Хоразмнинг ўнг соҳил Олтин Ўрда давр ёдгорликлари ичида Миздахкан шаҳарчаси алоҳида ўринга эга. Миздахкан Хужайли туманининг 4 км жанубий-ғарбий томонида жойлашган. Катта иккита тепаликдан иборат бўлиб, унинг ғарбий томони 5 км узунликда ҳамда шарқий қисми Хужайли-Куна Урганч магистрал йўли билан параллел жойлашган.

Тарихда ушбу шаҳарчанинг эски номи «МИЗДАКХАН» (Мардаджкан) номи билан ўрта аср араб-форсий тарихчилари асарларида маълумотлар сақланган. 903-913 йилларда Ибн-Русте, 961 йилда ал-Истахрий, 919-920 йилларда ал-Балхийнинг асарларида учрашади. Масалан: 985 йил ал-Макдисий “Миздакхан катта шаҳар, унинг атрофида 12 минг рустак (қўрғон) мавжуд ва катта элатлар бор”-деб ёзади [ал-Магдисий, т.I, 187]. Миздахкан катта шаҳар (Гургандж билан Қиятдан бошқа). У майдони жихатдан Джуржанийга яқин келади ҳамда унинг атрофи девор билан қўршалган”,-деб таърифлайди.

Ўрта аср араб-форсий ёзма манбаларини етук биладиган таниқли археолог академик Я.Г.Гулямов Миздахкан-Хужайли тарихига боғлиқ арабларнинг олдинги вакили дастлаб Миздахканда бўлган кейин Гурганджга ўтган бўлишини тахмин қилиб, ушбу жойда Сулайман Хаддадий Мусевий ханахосининг борлигини ва XVII асрлардаги Хужайли қўрғони ҳақида фикр юритади.

Жанубий Оролбўйи тарихи ва маданий мерослари хусусида, айниқса Миздахкан мажмуаси ёдгорликлари ҳақида ёзма маълумотлар жуда кам учрашади.

1874 йил Хужайлида бўлган чет элликлардан бири Н.Н.Каразин шаҳарни аҳамиятига юксак баҳо бериш билан бирга, унинг жойлашган географик ҳудудига қараб Хужайлини «Ўрта Осиёнинг Венецияси» - деб номлаган эди. У шаҳар кўринишидан шучалик таъсирланган, шаҳарга қирадиган сув йўллари, унда сузиб юрган қайиқлар, сув бўйида жойлашган савдо ўринлари, бозор кўринишини тасвирлаган.

Миздахкан мажмасини илмий ўрганиш ишлари 90 йилдан ортиқ даврни ўз ичига олади. Илк марта 1928-1929 йилларда Санкт-Петербург университети профессори А.Ю.Якубовский Миздахканда қисқа вақт археологиялық тадқиқот олиб бориб, шаҳарнинг топографик режасини олади. Топилган археологик материаллар асосида ёдгорликнинг хронологиясини аниқлайди.

Унинг олиб борган ишларининг энг аҳамиятлиси араб-форсий манбаларидаги Миздахкан ёдгорлиги ҳақидаги академик В.В.Бартольд фикрининг амалий тасдиғи эди [Якубовский А.Ю. 1930].

1946 йили Хорезм археология-этнография экспедицияси раҳбари профессор С.П.Толстов Миздахкан билан яқиндан танишади [Вактурская Н.Н., Воробьева М.Г. 1952, 630].

1962, 1964-1966 йилларда Миздахканда ЎзРФА Қорақалпоғистон филиали олимлари В.Н.Ягодин раҳбарлигида стационар археологик қазиш ишларини олиб боради.

1947 йил Миздахкан архитектура объектларида В.И.Пилявский тадқиқот олиб боради. 1959, 1966 йилларда Мазлумхан-сулувни реставрациялаш бўйича архитектор В.М.Филимонов ўрганади. Н.С.Гражданкина Назлымхан сулув ёдгорлигининг қурилиш материалларининг технологиясини ўрганади [Гражданкина Н.С. 1958, 186-187].

1980 йил июль ойида ЎзФА Қорақалпоғистон археология бўлими аъзолари Ю.П.Маньков, М.-Ш.Қдырниязов ва Б.Сайпановлар Мазлумхан-сулув маҳ-барасида тадқиқот ишларини олиб боради. Ушбу тадқиқот давомида Олтин Ўрда даврига тегишли учта дафн ўрнидан Эрон ипак матоси парчалари ва узук топилади [Қдырниязов М.-Ш., 1989, 26].

Миздахканнинг алоҳида аҳамиятга эга бўлган Буюк ипак йўли манзилгоҳларидан бири эканлигини ҳамда савдо алоқаларининг маълум даражада ривож топганлигини англатади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, савдо алоқалари ўз навбатида ёдгорликларнинг, манзилгоҳларнинг иқтисодий томондан ривожланишига, шаҳарнинг юксалишига ҳамда маданий ҳаётнинг ижобий томондан ўзгаришига ўз таъсирини кўрсатган.

Файдаланилган адабиётлар:

1. Хўжаев А., Буюк ипак йўли: муносабатлар ва тақдирлар. Тошкент, 2007, 75 б].
2. Феодоров-Давыдов Г.А. Нумизматика Хорезма золотоордынского периода. // НЭ, том V М., 1965, с.179.
3. Қдырниязов М.-Ш. Материальная культура городов Хорезма в XIII-XIV веках. //Нукус, «Қарақалпақстан», 1989, с.110.
4. Цаоюан сичоу чжилу юй Чжунгъя вэнминг. (Яйловлараро ипак йўли ва Марказий Осиё маданияти). Урумчи, 1994. 22-33 б.
5. Аскарлов А., Сополлитепа, Ташкент, 1973, 133-134 б.
6. Ал Макдиси уломинает (985 г.) См.МИТТ, т. I, с.187.
7. Якубовский А.Ю. Городище Миздахкан. ЗКВ, т.У. Л., 1930.
8. Вактурская Н.Н., Воробьева М.Г. Хроника работ Хорезмской экспедиции АН СССР. ТХАЭ, . т.1, 1952, 630 б.
9. Гражданкина Н.С. Древние строительные материалыТуркмени. ТЮТАКЭ, т.8, Ашхабад, 1958, 186-187 б; Строительные материалы мавзолеев Миздахкана. Архитектурное наследие Узбекистана. Ташкент, 1960.
10. Қдырниязов М.-Ш. Новые страницы истории культуры городов . –Сб.: Голоса молодых (на қарақалп. Яз.), Нукус, «Қарақалпақстан», 1987, с.192-193.

ИСЛОМ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИНИНГ БУЮК ИПАК ЙЎЛИ ОРҚАЛИ ЎРТА ОСИЁ ДАВЛАТЛАРИГА КИРИБ КЕЛИШ ТАРИХИ.

*Ислом Қаримов номидаги ТошДТУ Термиз филиали
Турдиев А.Х.
Сапаров Ш.Ш.*

*“Бизнинг ҳавас қилса арзийдиган буюк
тарихимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган улуг
аждодларимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган
беқиёс бойликларимиз бор. Ва мен ишонаман,
Худо хоҳласа ҳавас қилса арзийдиган буюк
келажагимиз ҳам албатта бўлади”.*

Ш.М.Мирзиёев

Анотация

Ушбу мақола баҳоли имкон даражасида ислом тарихни, Муҳаммад (САВ) хонадони вакиллари бўлган қизлари биби Фотима ва жиянлари ҳамда куёвлари ҳазрати Али ибн Абу Толиб (РА) авлодлари ислом дини ва ислом цивилизацияси, маданияти буюк ипак йўли орқали ўрта осий давлатларига ва кейинчалик европа давлатларига кириб бориши учун муҳим аҳамиятга эга бўлган буюк ипак йўли тарихини тўла ёритиб берган ва энг муҳими, бу асар бир қатор тарихий манбаалар:

Машхур араб тарихчилари Ибн Батута, Ибн Холдун, Махмуд ибн Вали, мовароуннахр тарихчилари Абдураззоқ Самарқандий, Абдулфайз Байҳақий, Муҳаммад Қозий, Ҳофиз Таниш Бухорий, Шарофиддин Али Яздий, Хожа Самандар Термизий, европа тарихчилари А.А.Семенов, М.Е.Массон, В.В.Бартольд, ҳозирги замон тарихчиси Ж.З.Мирзаев Термизий ва бошқаларнинг асарлари, архив материаллари ва махсус тарихий адабиёт материаллари асосида ёзилган.

Annotation

This article, in the light of the most affordable is that the daughters of the Prophet Muhammad Fatima and his nephews and sons and daughters, Ali ibn Abi Talib (RA) entered Islam countries and Islamic civilization through the Great Silk Road into Central Asia and later into Europe the great Silk Road history, which has been crucial for its development, and mostly importantly this work is based on a number of historical sources: Famous Arab historians Ibn Batuta, Ibn Khaldun, Mahmud ibn Vali, Movarounnahr historians Abdurazzak Samarkandiy, Abdulfayiz Bayhakiy, Muhammad Kazi, Hafiz Tanish Buhori, Sharofiddin Ali Yezdi, Khoja Samandar Termizi, European historians A.A.Semenov, M.E.Masson, V.V.Bartold, the contemporary historian J.Z.Mirzayev Termiziy and others on the basis of archival materials and special historical literature.

Кириш.

Муаллиф буюк ипак йўли цивилизацияси ривожланишини, Термиз тарихини, ислом динини маданиятини ўрта осийёга ва кейинчалик европага кириб келишини, Термиз саййидлари тарихини VII-асрдан тортиб, то руҳонийлар ҳам қатогон қилинган 1930 йилгача бўлган тарихни илмий оммабоп тарзда бир бирига чабарчас боғлиқлигини кўрсатиб бериб баён қилган. Мустақиллик шарофати билан ватан тушунчаси ўзининг ҳақиқий маъносини ва ўрнини топмоқда. Номии тарих саҳифаларида олтин харфлар билан битилган Ватанимиз ўтмиши шахслар ва оилалар, обидалар ва шаҳарлар тарихидан иборат. Марказий Осиёнинг қадимги масканларидан бўлган Термизнинг тарихимизда ўчмас из қолдиришида, шаҳардан етишиб чиққан кўплаб тарихий сиймоларнинг ҳаёти ва фаолияти сабаб бўлган. Улар орасида асрлар давомида шаҳарда яшаган саййидлари хонадони намоёндалари ҳам бор улар ҳақида тўла, батафсил маълумотлар беришга ҳаракат қиламиз.

Термиз саййидлари доир маълумотлар Шарқ қўлёзма меросининг машхур намуналари орқали етиб келган. Жумладан, Отамалик Жувайий, Ҳамидулло Қазваний, Ибн Батута, Ғиёсидан Али, Шарафиддин Али Яздий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Ҳофиз Таниш Бухорий ва бошқа муаллифларининг асарларида хонадон вакиллари тўғрисида бир талай маълумотлар келтирилган. Адиб Собир Термизий, Рашидиддан Вотвот, Анварий ва бошқа кўплаб машхур шоирлар ўзларининг қасидаларида Термиз саййидларини мадҳ этишган. XIX асрнинг иккинчи ярмида француз саёҳатчилари Г.Бонлаво ва М.Капю XX аср бошларида рус шарқшунослари В.В.Бартольд А.А.Семенов, М.С.Андреев ва бошқалар ўзларининг тадқиқотларидан бу хонадон вакиллари фаолияти борасида тўхталиб ўтадилар. Термиз саййидлари тарихини ўрганишдаги асосий манбааларнинг оилавий шажарасидир. Саловат аҳолиси саййид, хўжаларидан олинган, ҳижрий 1046 (милодий 1637) йилда Саййид Мирзо Ёдгор Ҳусайн томонидан ёзилган шажара асосида 1914 йилда А.А.Семенов “Термиз саййидларининг келиб чиқиши ва уларнинг қадимий мақбараси Султон Саодат” мақоласини элон қилди. Ушбу мақола XX аср мобайнида кўплаб тадқиқотчиларнинг диққатини жалб қилиб келади. Лекин, мустабид мафкура шароитида бу борада кенг қамровли илмий тадқиқотларни амалга ошириш давр талабларига жавоб бермас эди. Шунинг учун ҳам. Термиз саййидлари асосан Султон Саодат мақбарасини ўрганиш доирасида эслаб ўтилар эди. XX асрнинг иккинчи ярмида Г.А.Пугаченов, З.А.Ҳақимов, Ю.З.Шваб, Е.Г.Некрасова, В.М.Филимина, А.М.Прибиткова, С.Хмельницкий мақбаранинг архитектурасини ўрганадилар ва илмий ишларида Термиз саййидлари тўғрисидаги айрим маълумотларни келтиришган. Натижада, мустақиллик йилларигача бу хонадон тарихи етарлича ўрганилмади, унинг Ватанимиз равнақи учун қўшган ҳиссаси яхлит тарзда ёритилмади. Мустақиллик йилларида аجدодларимиз меросини ўрганишга бўлган муносабатнинг тубдан ўзгариши жараёнида Термиз саййидлари хонадони тарихига қизиқиш ошади. Тарихчилар Б.Бобожонов ва Жалолиддин Мирзо Термизий, адабиётшунос олимлар А.Абдуллаев, Ж.Эсанов, И.Бозоров хонадон вакиларининг ҳаёти ва фаолиятини ўрганишга ўз ҳиссаларини қўшдилар. М.Юсупова ва Е.Некрасова яна Султон Саодат мақбараси архитектурасига мурожаат этиб, аввалги изланишларни умумлаштиришга ҳаракат қилишда. Термиз шаҳрининг 2500 йиллик тўйи арафасида қўлингиздаги рисоланинг биринчи нашри чоп этилган эди. У келажакда амалга оширилиши лозим бўлган ишларга дебоча сифатида, мавзу юзасида баҳс учун бир асос бўлиши кўзда тутилган эди. Юбилей муносабати билан Термиз тарихига бағишланган кўплаб нашрлар ўқувчилар ҳукмига ҳавола қилинган бўлсада, тез орада рисоланинг иккинчи нашрини чоп этиш ҳақида масала кун тартибига қўйилди. Саййидлар хонадони тарихини янада кенгроқ ва

чуқурроқ ёритишни мақсад қилиб қўйган эди. Айниқса, рисола чоп этилгандан сўнг хорижий илмий марказлар билан самарали ҳамкорликнинг йўлга қўйилиши. Берлин ва Москва, Техрон ва Қозон шаҳарларига қилган илмий сафарларим давомида буткул янги маълумотларга эга бўлдик.

Термизда пайғамбар авлодлари бўлган саййидлар хонадонининг шаклланиши.

Ислом динининг шаклланиши ва ёйилиши жараёнида, уни қабул қилган мамлакатларда алоҳида янги ижтимоий табақа вужудга келдики, мусулмон дунёси тарихини уларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. “саййид” сўзи луғатан арабчада жаноб маъносини англатиб,” авлод ар-расул”-Пайғамбаримиз Муҳаммад (САВ) авлодларининг фахрий унвонидир. Мусулмон дунёсида шариф, хўжа,эшон, худовандизода, сўзлари айрим ҳолларда саййид атамасининг ўриндоши сифатида ишлатилади. Баъзан Муҳаммад алайҳиссаломнинг неваралари Ҳасан авлоди шариф, Ҳусайн авлоди саййид унвонлари билан алоҳида ажратилади [41,203].

Нақл қилинишича, Али ибн Абу Толибнинг Фотима билан бўлган никоҳидан туғилган Ҳусайн сўнгги сосоний шоҳи Ўзидигарднинг кизига уйланади. Уларнинг ўғиллари Алидан Ҳусайн ал-Асфар, ундан эса Убайдулло (Ибодулло) дунёга келади. Халифа Мансур даврида (754-775й) Амир Убайдуллони халифа деб эълон қилишга ҳаракатлар бўлган. Унинг ўғли Жаъфар ал-Хужжат Мадина ҳокими бўлган. Термиз саййидлари хонадонининг асосчиси Ҳасан ал-Амир Жафар ал-Хужжатнинг ўғли Амир Ҳусайннинг фарзандидир. Келтирилган маълумотлар мусулмон дунёсида кенг тарқалган бўлиб, кўп манбаларда учрайди.

Ҳошимийларнинг икки уруғи Аббосийлар ҳам, Али ибн Абу Толибнинг Фотимадан бошқа никоҳдаги хотинларидан туғилган фарзандлари Алавийлар ҳам Муҳаммад (САВ)га яқин вариндошликни даъво қилар эди. Халифа ас-Саффаҳ (749-754) буйруғига кўра, Ҳошимийлар шажарасининг расмий рўйхати тузилади. Унга кирганлар Пайғамбар авлоди сифатида давлат нафақаларини олишар эдилар. Шажаранинг тузилиши масъулиятли шахсга нақибга Топшириллар эди. У эса ўз навбатида аббосийлардан бўлган имом Иброҳим ибн Муҳаммад авлодлари орасидан сайланар эди. Аббосий халифалар ҳокимят учун курашга қатнашиши мумкин бўлган кучлар орасида кўпроқ Алавийлардан ҳайикар эди. Айниқса, халифа Мутаваккил даврида (847-862) ҳокимятнинг ички сиёсатида Али авлодларига нисбатан душманлик кайфияти кучайди.

Али авлодлари таъқиб остига олиниб, ҳаттоки Имом Ҳусайннинг дашти Карболадаги қабридаги мақбара бузиб ташланади. Ҳасан ал-Амирнинг Мовароуннаҳрга келишининг сабаби юзага келган сиёсий вазиятда бўлиши эҳтимолдан узоқ эмас. Қандай бўлмасин, Ҳасан ал-Амир ўзининг яқинлари билан 850 йилда Самарқандга келади ва у ерда ўн бир йил яшаб, Балхга ўтади [52,13]. Тахминан 865 йилда Ҳасан ал-Амир Термизга кўчиб келади ва шу масканда бутунлай ўрнашиб қолади .

Мовароуннаҳрнинг қадимий шаҳарларидан бўлган Термиз бу даврда ўз тараққиётининг юксалиш босқичига кириб ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларида ютуқларга чулганган эди. Ҳадис илмида Исо ат-Термизий, тасаввуфда Ҳаким ат-Термизий бутун мусулмон дунёсига ном таратаётган эди. Азалдан диний ва дунёвий илму-фан маркази бўлмиш Термизда Пайғамбар авлодларининг кўним топиши бежиз эмас эди. Шунингдек, Ҳасан ал-Амир ва унинг яқинлари Мовароуннаҳрга келган пайтда Сомонийлар сулоласининг юксалиши бошланган эди. Сомонийларнинг келиб чиқиши масаласида, ҳозиргача илмий доираларда ягона фикрга келинмаган. Баъзи манбаалар Сомонийларни Термиз билан боғлайдилар, уларга кўра Сомон қишлоғи ҳозирги шаҳар аэропорти ҳудудида жойлашган [53,311]. Термиз саййидларининг шажараси ҳам шу манбаалар жумласига кириб, Исоил Сомонийнинг ҳар йили Термизга келиши тўғрисида хабар беради. Нақл қилинишича, Саййид Амир Абдулло Исмоил Сомонийнинг Махсума (ёки Мохисиймо)исмли кизига уйланади. Уларнинг фарзандларидан бошлаб Термиз саййидлари худовандазода лақабини олишган [52,15]. Қандай бўлмасин, тарихий манбааларда Термиз саййидлари XV асрнинг ўрталаригача шу унвон билан қайд этилади. Умуман, манбааларда Термиз саййидлари турли исмлар билан аталиши ўрта асрлар маданиятига хос бўлган расм-русумлар сабаб бўлади. Уларга кўра одамга ота-онаси исм берган, ёшлигида уни шу исм билан чақирганлар. Улғайиб, яхши-ёмоннинг фаркига борса, инсон ўзига куния олган. Одамлар уни ҳурмат учун кунияси билан атаб эҳтиром кўсатганлар. Давлат ва миллатга хизматлар кўрсатса, халифа ёки подшоҳлар кишига унвон беришган. Кишини шарафлаш учун унвон билан чақирганлар [18,146-147] Хусусан Термиз саййидлари ўзларининг исмларидан ташқари худовандазода. Мусави, Алави, Султон Саодат, Аъли ал-Мулк ва бошқа кўплаб куниялар ва унвонлар билан номланганлар. Муҳаммад авлодлари яшаган ҳар бир ҳудудда уларни бошқариб турадиган алоҳида раҳбар нақиб бўлган. X асргача барча нақиблар Аббосийлардан бўлиб, Али авлодлари ҳам уларга бўйсинишган, фақатгина 917 йилдан Алавийлар алоҳида нақибга эга бўлиш ҳуқуқини қўлга киритдилар. Сомонийлар давлатида Наср ибн Аҳмад (914-943) ҳукронлиги даврида Али авлодлари

давлат нафақасини олганлиги тўғрисидаги дастлабки маълумот бор. Шунингдек саййидлар жамоаси ўзининг алоҳида бошлиғига нақибга ҳам шу даврга эга бўлишлари керак. Термизда ҳам саййидларнинг нақиб бўлган, унинг вазифасига саййидлар билан боғлиқ ҳуқуқий масалаларни ҳал қилиш ва уларга тегишли нафақаларни тарқатиш кирган. Термизда биринчи бўлиб, расман нақиблик мансабига Козим алайҳиссалом авлодидан бўлган Жаъфар ибн Иброҳим ибн Мусо тайинланган [4,52]. Термиз нақиблари ўзларининг шажарасини имом Али Ризога боғлаганлар. Шунинг таъсирида бўлса керак X аср охирида шаҳарда ҳукмронлик қилган Фоиқ имом Али Ризо мақбараси ёнида мадраса қурдилади. Кейинчалик, Маҳмуд Ғазнавий имом Али Ризо мақбарасини қайта тиклайди. Умуман, бу даврда Марказий Осиёнинг кўплаб ҳудудларида Балх, Тохаристон, Марв, Ғазна ва бошқа жойларда нақиблик вазифасини Термиз саййидлари бажаришган. Уларнинг, шажарасида нақиб ан-нукабо яъни нақиблар нақиб лавозими ҳам қайд этилган. Хасрнинг иккинчи ярмида Мовароуннаҳрда Сомонийлар давлатининг тушкунлаги шароитида янги сиёсий кучлар шаклланади. 961 йилда Сомонийлардан бўлган ҳукмдор Абдумалик ўлиmidан кейин вазирлар марҳумнинг укаси Мансурни тахтга ўтказдилар.

Бундан норози бўлган йирик лашкар бошилардан Алптегин билан давлат арконлари ўртасида муҳолифлик бошланади. Сомонийлар хонадони билан алоқани узиб, лашкарбоши бухрон тарқ этади. Алптегин 962 йилда ҳозирги Афғонистон ва Шимолий Ҳиндистон ерларида, ҳамда Ўзбекистон ва Тожикистоннинг жанубий ҳудудларида жойлашган эди. Сомонийлар давлатининг инқирозидан кейин Мовароуннаҳрда Қорахонийлар ҳокимияти ўрнатилади. Термиз ҳудуди эса Ғазнавийлар ва Қорахонийлар ўртасидаги курашлар гирдобига тортилади. Улар ўртасидаги келишувга мувофиқ Амударё икки давлат чегараси эди. Лекин Қорахонийлар чегарадан ўтиб, мунтазам равишда Ғазнавийлар ерларига юришлар қилиб туради. Фақатгина 1008 йилда Балх ёнида Маҳмуд Ғазнавий (998-1030) Қорахонийлар қўшинини тор-мор қилгандан сўнг, маълум даражада тинчлик ўрнатилади. Термиз шаҳри Ғазнавийлар учун йирик савдо маркази, шимолий чегаралар дахлсизлигини таъминловчи қалъа, ҳамда зиёратгоҳ сифатида хизмат қилади [2,24]. Тарихий манбаалардан ғазнавий ҳукмдорларнинг Термизни ўзлари учун муқаддас шаҳар сифатида тан олишгани маълум. Уларнинг даврида Термизда алоҳида қутвол – қалъа харбий раҳбари бўлган.

Улардан бири, 1034 йилда Бек-тегин қорахонийлар билан жангда яраланиб, вафод етди. Байхақийнинг ёзишча Маъсуд Ғазнавий бу хабарни ешитиб қайғуга тушади, ҳамда Улуғ хўжа ўша ерда бўлса ҳам, Тохаристон дарёгача лашкарбошисиз қолганлигидан хавотирланади [2,541]. Бизнингча, Маъсуд Ғазнавий Улуғ хўжа деганда, Термиз саййидлар раҳбарига ишора қилган бўлиши мумкин.

Ғазнавийлар даврида Термизда кенг қурилиш ишлари олиб борилган. Масалан, Марказий Осиёдаги XX асргача сақланиб қолingan энг қадимги минора Термизда 1032 йилда қурилган. Фикримизча, Сомонийлар даврида қурила бошланган Термиз саййидларининг мақбараси Султон Саодатнинг Ғазнавийлар даврида энг мухташам қисми пайдо бўлган.

“Термиз ота “номи билан тарих зар варақларида ўчмас из қолдирган машхур муҳаддис олим Термизийлар сулоласига тегишли бўлган имом Ҳасан авлодларидан бўлган Имом Абу Исо Муҳаммад Ибн Исо ибн Сарва ибн Мусо ибн Захҳок ас-Сулмий аз-Заририй ал-Буғий ат-Термизий (Мелодий 824-892)нинг жиянлари Саййид Малик Ибни Довуд Ибни Муҳаммад Ал ҳаким Ат Темизий Термизда амударё соҳили яқинида яшаб табобат илми, фалаккиёт илми, деҳқончилик илми, хунармандчилик, кулолчилик, темирчилик билан шуғилланганлар.

XI асрнинг яримидан XII асрнинг 70 йилларигача Термиз салжуқийлар давлатига қиради. Бу даврда Термиз нақиблари “Султон Саодат “-саййидлар султони унвонига эга бўлишган. Шу билан бирга, бу унвон адабиётда ва халқ орасида “Султон Саодат “-бахтдилар султони тарида ҳам келтирилган. Улар орасида энг машхури Ажал Мажидиддин Али ибн Жаъфар ал- Мусавидир. У XII асрнинг биринчи чорагида Термизда ҳоким бўлган. Бу даврда шаҳар илму Маърифат марказига, муҳандислар ва ҳакимлар масканига айланади, нақибнинг маблағлари ҳисобига Термизда мухташам расатхона қурилади (4,53). Унда олимлар осмону фалакни ўрганиш билан шуғилланади. Улар орасида бўлган Адиб Собир Термизий шаҳарни ўз даврининг энг обод ва тарихидаги энг машхур масканлари билан қиёслади:

Ахли дин замонида Термизу унинг атрофи

Карху, Бағдод, мисли Мисру Бобилга ўхшайди.

Саййид Мажидиддиннинг кўплаб замондошлари, шоиру тарихчилар унинг ҳаёти фаолияти ҳақида маълумот беришган. Мусулмон дунёсининг таникли олими Абул-Фотҳ Муҳаммад ал-Шахристоний ўзининг ислом тарихи ва ундаги диний йўналишлар ҳақидаги асарини Термиз нақибига боғишлаган [41,297]. Ўздаврининг машхур шоирлари Адиб Собир Термизий, Рашидиддин Вотвот,

Али ибн Жаъфарга атаб қасидалар ёзишган. Сиёсий жараёнларда фаол иштирок этган Термиз саййидларининг фаолияти ҳар доим ҳам ҳукмдор доираларнинг манфаатларига мос келмаган. Жумладан, Саййид Мажидиддин Салжукийларнинг етакчи амирларидан бири бўлган Имомиддин Кумоч билан келиша олмайди. Келиб чиққан қарама-қаршилик натижасида Саййид Мажидиддин Нишопурга кетиб қолади. Лекин, нима бўлганда ҳам, саййиднинг ўғли Жаъфар Алавий Термиз саййидларининг навбатдаги нақиб бўлган. Муҳаммад Хоразмшоҳ даврида (1200-1220й.) Хоразм давлати Каспий денгизининг шимолий соҳилларидан Форс қўлтиғигача, Кавказдан Ҳиндикуш тоғларигача бўлган минтақани бирлаштириб, қудратли давлатга айланади. Муҳаммад ўзини халифа томонидан ислом ва мусулмонларнинг султони сифатида тан олиншини талаб қилади. Халифа ан-Носир (1180-1225) Муҳаммад Хоразмшоҳ номини хутбага қўшиб ўқишдан, яъни унга бўйсунушдан бош тортади. Хоразмшоҳ ан-Носирни, умуман Аббосийларни халифалик ҳокимиятини ноқонуний олган, деб эълон қилади [34,85]. 1212 йилда Муҳаммад Хоразмшоҳ уламо ва имомларни йиғиб, Аббосийларни халифаликдан маҳрум қилади ва Термиз саййидларидан бўлмиш Аъло ал-Мулкни халифа деб эълон қилади. Мусулмон дунёсининг кўплаб алломалари бу ҳақда ўзларининг асарларида маълумот берганлар. Ибн ал-Асир [8,313], Жувайни [3,364-365], Ибн ал-Фувайти [11,1085], Ибн Халдун [12,232-233] шулар жумласидандир. Бошқа муаллифлардан фарқ қилиб Ҳамидуллоҳ Қазвиний халифаликка Имомиддин Термизий сайланганлиги тўғрисида хабар беради [25,496].

Термиз саййидлари мўғиллар ҳукумронлиги даврида

Чингизхон босқини натижасида, Термиз қалъаси вайрон қилинади, минтақада мўғиллар ҳукумронлиги ўрнатилади. Термиз саййидларининг шажараси, шаҳар аҳолиси мўғиллар томонидан бутунлай қириб ташланганлигига шубҳа билдирувчи тарихчиларнинг фикрини тасдиқлайдиган далиллар бор. Мўғиллар Термизга бостириб келиб тез кунларда ишғол қиламиз деб ўйлашади лекин қаттиқ қаршиликка учрашади Чингизхон асосий қўшинини Термизни ишғол қилишга сафарбар қилишга мажбур бўлади Термиз атрофидаги кўчманчи ауллар, қабилалар, бекликлар ва хонликлар ёрдамга келишади ўша даврда Термиз ислом маданияти ва савдо сотиқ марказларидан бири бўлган Термиз буюк ипак йўлини чорраҳаси жойлашган шаҳар ҳисобланган ғарбни шарқ билан шимолни жануб билан боғлаб турган Чингизхон ўғиллари Ботухон ва Чиготой билан маслаҳатлашиб шу ерлик маҳаллий халқ билан тил бириктириб кўплаб ер мулк ва ҳокимиятни саййидлар қўлидан олиб беришни вада қилади ўғли Чиготойни уларга раҳнома қилиб қояди Чиготой улуси шу даврдан қолган Термиз саййидларига нисбатан адоватни кучайтириб хийла йўли билан Термизни ишғол қилишни биринчи режасини тузиб чиқади лекин бу режаси ҳам иш бермайди. Шундан кейин иккинчи оламшумул маҳфий режасини тузади бу режа кейинчалик қарши ишлашини Ўз ўзини ичидан емириб мўғиллар ҳукумронлигини тор мор бўлишини билмас эдилар. Бу иккинчи Термизни ишғол қилиш режаси Чингизхонни ўғли Чиготойдан чиққан бўлиб Чиготой режаси номи билан аталган бу режа мўғилларни олий насабларидан бўлган тоифалари ислом динини қабул қилиб ўзларини мусулмон йўл бошчи қилиб кўрсатиб, Термиз саййидларини ўзларига устоз деб тан олишни хийла билан режа қилганлар. Шу режалари асосида сулҳ тузиб Термизни ишғол қилишга осонгина эришган. Мовароуннаҳрда мўғиллар ҳукумронлиги узок вақт давом этган бўлсада, амалда ҳокимият маҳаллий сулолалар, хусусан Термизда саййидлар хонадони томонидан бошқарилган [33/506]. Араб манбаларига кўра Муҳаммад Хоразмшоҳнинг Аъло ал-Мулк Алави исмли вазири бўлган. Чингизхон қўшинларини ҳужумларидан қучсизланиб қолган Муҳаммад Хоразмшоҳнинг қўшинлари танг аҳволда қолгандан сўнг ишончли мулозимлари орасида кенгаш чақириб Чингизхон тузган режадан хабар топиб қарши режа тузишга келишиб олишади бу режа асосида бутун Мовароуннаҳрда тарқалган термиз саййидлар вакилларини йўлбошчиларини йиғишга келишиб олишади ҳар томонга чопар юбориб маҳфий кенгаш кенгаш ўтказадилар бу кенгашда мўғилларга қарши Чингизхон давлатини ич-ичидан емириш режасини тузиб чиқади бу режа амалга ошиши учун жуда кўп вақт кетишини билишар эдилар бу режа Термиз саййидлари билан келишилган ҳолда амалга оширилади Муҳаммад Хоразмшоҳ қочиб кетиши ҳам режани бир қисми эди, Муҳаммад Хоразмшоҳ қочиб кетгандан сўнг асли насаби Термиз саййидларидан бўлган Аъло ал-Мулк Алави Чингизхон ишончига кириш учун таслим бўлиб, Чингизхон ҳузурига олиб борилади ва унга ҳурмат эҳтиром кўрсатилиб Чингизхон ўз мулозимлари сафига қўшиб олиб кейинчалик ислом динини қабул қилган қирқ минг кишилик қўшинларига бош саркарда, кейинчалик босиб олинган ислом давлатларига Термизда саййидлар хонадонидан бўлган Аъло ал-Мулк Алавини халифа деб эълон қилган Аъло ал-Мулк ўша Муҳаммад Хоразмшоҳнинг вазирини ўзгинасидир. Ўша даврда саййидлар хонадонига масуб яна бир машҳур аллома Саййиди Сирдон 1232й йилгача Термизда ҳокимлик қилганлиги тўғрисида маълумотлар бор кейинчалик, у кичик Осиёга Конияга кетиб қолади ва ўша ерда ўзининг фаолиятини давом эттиради. Абдурахмон Жомий ўзининг “Нафохат ул-унс мин ҳазорат ал-қудс” асарида

мавлания тариқатининг асосчиси Жалолиддин Румийнинг устози, “Саййиди Сирдон” таҳаллусли Саййид Бурхониддин тўғрисида “у зоти мухтарам саййидлардан Ҳусайн авлодидан Термиздандир” деб ёзган эди. [52,17].

Худди шу даврда саййидлар хонадонининг яна бир вакили Шамсиддин Муҳаддис исми билан машҳур бўлган Шамс-ул-Миллат-вад-дин-Абу-Жаъфар-Тоҳир-ибн-Низомиддин-Худовандазода-и-Зиё-ул-Мулк тасаввуф тарғиботчиси ва термиз саййидлари шажарасининг тузувчиси бўлган [52,9;21,70].

XIII асрнинг охири-XIV аср бошларида шаҳар ҳаёти аста-секин ўнгланиб, Темиз янги жойда тикланади. Бу жараёни М.Е.Массон саййидлар фаолияти билан боғлайди [43,101]. Дастлаб бир неча юз оилалар яшовчи кишлоқ XIV аср бошларида “чиройли иморатлари ва бозорлари кўп бўлган Термиз йирик шаҳарга” айланади. 1333 йил Термизга келган машҳур араб сайёҳи Ибн Батута шаҳар ҳаёти ва саййидлар хонадони тўғрисида нодир маълумотлар берган.

Термиз саййидлари шажараси тарихий ҳужжати илова қилинмоқда

“Авлоди муборақ”- Гумбази Саййидондаги Абул Маоли қабр тоши матни.

“Бу даҳма Муҳаммад САВ авлодларидан бўлган Термизга келиб ислом динини, маданиятини, маърифатини ва урф одатини олиб келган

Саййидлар султони раҳматли худовандазода Абу Маоли РА.

Ўғли худовандазода Абу Ҳасан Али асқар.

Ўғли худовандазода Низомиддин Муҳаммад Адул Маоли.

Ўғли худовандазода Абул Мукаррам Аъло ал-Мулк.

Ўғли худовандазода Абул Шамсиддин Абу Жаъфар.

Ўғли худовандазода Зиё ал-Мулк Абул Ҳасан.

Ўғли худовандазода Носириддин Ҳасан ул-Муҳасин.

Ўғли худовандазода Шамсиддин Абу Жаъфар.

Ўғли худовандазода Зиёвуддин Ҳасан Абул Ҳасан.

Ўғли худовандазода Имод ул Мулк Абул Ҳасан.

Ўғли Абу Муҳаммад Абдуллоҳ.

Ўғли Абул Ҳасан Амир.

Ўғли Абул Қосим Али.

Ўғли Убайдуллоҳ Абу Али.

Ўғли Амир Қосим Мир Али.

Ўғли Амир Абу Муҳаммад Ҳусайин.

Ўғли Амир Ҳусайн.

Ўғли Амир Абдуллоҳ.

Ўғли Убайдиллоҳ Арож Абу Али.

Ўғли Жаъфар Ҳусайн Асғар Абу Абдуллоҳ.

Ўғли имом Зайнулобиддин.

Ўғли имом Ҳусайн.

Ўғли Али Муртазо Муҳаммад Мустафонинг қизи Фотиманинг эри, уларнинг барчасига , сафдошларини ва аёлларини Аллоҳ раҳмат қилсин.

Ҳазрати Маҳдумзода маҳфур Султон Содот амир Абу ал Маоли РА вафоти тарихи жумодул аввал саккиз юз эллик тўққиз хижрий йили.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва манбаалар.

1. Абдураззоқ Самарқандий. “Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн “А.Ўринбоев нашри. Т. 1969.
2. Абул Файз Байхақи. “История Маъсуда”. Издание А.Х. Арендса нашри. М. 1969.
3. Алоуддин Отамалик Жувайний.
4. Диван Анварий. Жилдэ 1-2. “Ба эхтемоме Муҳаммад Таки Мударриси Ризави”. Нашри Тихрон. 1376(1997).
5. Гиас ад-Дин Али. “Дневник похода Тимура в Индию” Издание Л.А.Зиминова.- Петроград. 1915.
6. Гиясиддин Али “Дневник похода Тимура в Индию” Издание А.А.Семенова. М. 1958.
7. Заҳриддин Муҳаммад Бобир.”Бобирнома”. П. Шамшиев нашри. Т.1989.
8. Ибн ал-Асир. “Ал-комил фи-ал-тарих”. Т. 9. / Абдул ал- Воҳоб ал- Наджар. Ал- Қоҳира. 1359 х. 313.
9. Ибн Абу Усайбиъа “Уйун ал-анбаъ фи табакат ал-атибаъ”Байрут. 1972.
10. Ибн- Баттута: Иброҳимов. Н. “ Ибн Баттута ва унинг Ўрта Осиёга саёҳати”. Т. 1993.

11. Ибн Фувати. “Талхис мажма ал- адаб фи мужам ал- алкаб”. Т.4. Дамашк. 1962-1968.
12. Ибн Халдун. “ ал-ибор ва диван ал-мубтада ва-ал-хабар.Т.5. Байрут. 1961. С.232-233.
13. “История ат- Табари”. Избранные отрывки / Перевод с арабского В. И. Беляева . Дополнения к переводу О.Г. Большакова и А.Б. Халидова. Ташкент. 1987.
14. Махмуд ибн вали. “море тайн относительно доблестей благородных”(География) / Введение, перевод, примечания, указатели Б.А. Ахмедова. Ташкент. 1977.
15. Мир Мухаммед Амин –ал Бухари. “Убайдулла-наме”. Издание А.А. Семенова. Т. 1957.
16. Мухаммад Махсум ибн Саййид ал-Хасаний ат– Термизий.” Мужарработ” (Синалган дорилар). ЎзР ФА ШИ. 8156.
17. Мухаммад Қози ибн Бурхониддин ибн Хожа Мухаммад Ризо.”Силсилат ул- орифин”. ЎзР ФА ШИ. 5474.
18. “Низомулмулк”.”Сиёсатнома”, ёки “Сияр ул- мулк”. Шодмон Воҳид Хусайнзода ва Афтондил Эркинов нашри.Т.1997.
19. Низомиддин Шомий.”Зафарнома”. А.Ўринбоев нашри . Т. , 1996.
20. “Темур тузуклари”.А.Соғуний ва Ҳ.Кароматов таржимаси.Т. ,1991.
21. Фасих Аҳмад ибн Джалал ад- дин Мухаммад Хавафи. “Муджмал-и Фасихи”(Фасихов свод).Пер.пред.прим.и указат. Юсуповой Д.Ю.Т.1980.
22. Хожа Самандар Термизий. “Дастур ул-мулк”. Ж.Эсанов нашри Т.1997.
23. Шарафиддин Али Яздий. “Зафарнома”. О.Бўриев таржимаси. А.Ўринбоев нашри. Т. , 1994.
24. Шайх Махмуд Чурас. “Хроника”. М.1976.
25. Ҳамдуллоҳ Казваний. “The Tarikh-i-Ghuzida”.E.G.Browne. Vol I, Leyden-London,1910.
26. Ҳофиз Таниш Ал-Бухорий. “Абдулланом”.I –II китоблар. С.Мирзаев таржимаси.Б.Аҳмедов нашри. Т. , 1999- 2000.
- Архив материаллари**
27. Ўзбекистон Республикаси Марказий Архиви.Ф. 3, ёзув 1,иш 196,в. 187- 192.
28. Ўзбекистон Республикаси Марказий Архиви.Ф. 3, ёзув 1,иш 133,в.54- 55.
29. Ўзбекистон Республикаси Марказий Архиви.Ф.1396, ёзув 2, иш 1490.
- Илмий асарлар ва мақолалар**
30. Абдуллаев А. Рудакий соний. “Тафаккур”.2002. 4. 60- 656.
31. Андреев М.С. Перевод списков с надгробных надписей, привезенных членом кружка Н.Ф.Ситняковским из Шахрисабза и Китаба. ПТКЛА, год V, 1990.С. 16 - 28.
32. Бабаджанов Б. Садат-и Тирмиз./ “Ислам на территории бывшей Российской империи”. Вып.3. М., 2001.С.89-92.
33. Бартольд В.В. “Термиз”.Сочинения.Т.3.М.1969.С.504 -508.
34. Буниятов З.М.”Государство хорезмшахов Ануштегинидов”(1097-1231). М. , 1986.
35. Джалолиддин Мирзо. ”Термезские саййиды”.// Термиз-древний и новый город на перекрестке великих дорог. Т. 2001.С.63-64.
36. Жалолиддин Мирзо (Ж.Мирзаев). “Термиз саййидларининг шажараси тарихий манбаа сифатида”.// Бактрия-Тоҳаристон қадимда ва ўрта асрларда.Самарқанд. 1992. 70-72б.
37. Жалолиддин Мирзо. “Термиз саййидлари”. // Мулоқот.1997.¹б.С.45- 46 б.
38. Жалолиддин Мирзо (Ж.Мирзаев).”Термиз саййидлари”.Самарқанд,2001.20- 23 б.
39. Жалолиддин Мирзо. “Термиз тарихи.Т. , 2001.
40. Засыпкин Б.Н. «Памятники архитектуры термизского района». Культура Востока. Т.П. М.1928.С.33- 35.
- 41.”Ислам”. Энциклопедический словарь. М. ,1991.
42. Массон В.М. Ромадин В.А. История Афганистана. Том 2. М. “Наука”. 1965.
43. Массон М. Е. Городища Старого Термеза и их изучение. Трудь ТАКЭ. Т.І.Т.,1940.
44. Муртозаев Б. Алишер Навоий “Термизийлар ҳақида”. ТерДУ конференцияси материаллари. Т. 1999.80-83 б.
45. Некрасова Е.Г. , Филимонов В.И. “Хонако в ансамбле Султан –Саодат”. Краеведение Сурхандарьи. Т. ,1989. С.86- 92.
46. Некрасова Е.Г.Султан-Саодат. // Ислам на территории бывшей Российской империи. Вып. III.-М., 2001.
47. Пославский И.Т. О развалинах Термеза. Путевой очерк. Среднеазиатский вестник. Ташкент, декабрь, 1896. 84-100.
48. Прибыткова А.М: Строй издат, 1973. -236 с.

49. Пугаченкова Г. А. Новые материалы по архитектуре ансамбля Султан-Саодат. // Строительство и архитектура Узбекистана 1965. 9. С. 39-41.
50. Ривиладзе Э. В. К истории Северного Тохаристана в XI-начале XIII вв. Краеведение Сурхандарьи. – Ташкент. 1989. С. 93-112.
51. Сафаров Ш. Термиз термизийлар. Термиз. 1993.
52. Семенов А. А. Происхождение термзских сейидов и их древняя усыпальница “Султан-Саодат”. // Протоколы туркестанского кружка любителей археологии. Год XVIII (XIX).-Т.1914.С.3-20.
53. Семенов А. А. К вопросу происхождения Саманидов. Сборник статей, посвященных истории и культуре периода формирования таджикского народа и его государственности. Сталинабад. 1955- С.3-11.
54. Султанов Х.Т. К истории формирования архитектурных ансамблей Шахрисабза XIV-XV вв (по археологическим данным). АКД. Самарканд, 1990.
55. Хакимов З.А., Шваб Ю. З. Султон Саодат. Искусство зодчих Узбекистана. Вип. IV- Т., 1969. С.25-62.
56. Шваб Ю.З. Ранние мавзолеи ансамбля Султан –Саодат.. Исследования и реставрация памятников архитектуры . Узбекистана.-Т ., 1966. С.7-15.
57. Ўрта Осиёлик қирқ олим .Т., 1961.
58. Хакимов З.А. Султан –Саодат . //Фан ва турмуш. 1966.1 С. 22-25 б.
59. Bonvalot G. En Asie Centrale. De Moscou en Bactriane –Paris, 1884 .
60. Capus C. A travers le royaume de Tamerlan. –Paris ,1884 .

МЕСТО И РОЛЬ СРЕДНЕАЗИАТСКИХ НАРОДОВ В ВЕЛИКОМ ШЁЛКОВОМ ПУТИ

*Насиридинов И.И – студент Андижанского
государственного университета,*

Аннотация

В статье описано место и роль народа Средней Азии в формировании и развитии Великой Шёлковой пути. В частности в ней освещается краткое информация транзитной дороги. Кроме этого в статье дано информация о том, каким образом караванный путь привело к появлению городов в Средней Азии. Также, охарактеризованы работы и исследования узбекских археологов.

Ключевые слова: Саки, Великий Шёлковый путь, Средняя Азия, культура, Китай, караван, ЮНЕСКО, Маверауннахр, А.Аскарров.

Annotation

The article describes the place and role of the people of Central Asia in the formation and development of the Great Silk Road. In particular, it highlights brief information about the transit road. In addition, the article provides information on how caravan routes led to the emergence of cities in Central Asia. In addition, the works and research of Uzbek archaeologists are characterized.

Keywords: Saks, the Great Silk Road, Central Asia, culture, China, caravan, UNESCO, Maverannahr, A.Askarov.

Между Китаем и Западом саки, гунны, согдийцы, тюрки, уйгуры внесли очень большой вклад в истории шёлковой дороги и культурной связи. Если саки являлись первыми народами, которые открыли северный поток караванной дороги Евразии, а согдийцы от V века до н.э. вплоть до X века в течение 1500 лет внесли огромный вклад в формировании и развитии дороги [Ванг Чжэнгя: 1].

В наше время особый интерес представляет взаимодействие цивилизаций. Это явление должно рассматриваться как важный принцип самого существования цивилизаций, а вместе с тем и как содержание общего исторического развития человечества. При этом естественно ожидать самые различные комбинации отношений, однако главными тенденциями надо считать конструктивный диалог или борьбу. Любой из этих альтернативных моментов оказывает влияние на судьбы цивилизаций.

Примерами первой линии - диалога - могут быть взаимоотношения китайцев с среднеазиатскими народами; в свою очередь среднеазиатские народы - с народами Китая. Примерами второй линии - борьбы - могут служить взаимоотношения между Китаем с западноевропейскими

народами. При определении понятия цивилизации естественно является вопрос об отношении, в котором стоят друг к другу понятия цивилизации и культуры. Хотя понятие цивилизации, как мы полагаем, включает в себя целый комплекс элементов, относящихся не только к духовной культуре, но и к иным социальным областям, на практике слова «цивилизация» и «культура» нередко употребляются как понятия синонимичные.

Достижения культуры распространялись благодаря контактам между народами – через переселение, завоевание и конечно же через торговлю. Одним из неперенных условий развития общества и ее цивилизации является – активный обмен информацией между народами и государствами. В этом процессе особую роль играло международные караванные дороги, в частности Великий шелковый путь “Сичоу чжилу”(в китайских источниках) [Аблат Хўжаев 2007: 2], который существовал со времён древности до XVI века.

Рассматривая Центральную Азию как географическое пространство, можно видеть, что этот регион Евразии представляет собой важное пересечение маршрутов миграций различных народов. Здесь связываются потоки не только природных, но и человеческих ресурсов. Страны, входящие в этот узел, помимо собственно центральноазиатских государств, занимают значительную часть земного шара. Это, с одной стороны, страны-члены Евросоюза, Африка и Япония, с другой – Россия, Китай и Иран. Согласно определению ЮНЕСКО, в эту зону включены также Афганистан и Пакистан. Учитывая уникальную в истории цивилизации роль Великого Шелкового пути, ЮНЕСКО приняла в 1987 г. программу «Шёлковый путь» [Якунин В.И. 3].

Великий шёлковый путь – своеобразный феномен в истории человечества. Он отражает стремление разных народов к единению и обмену культурными ценностями, завоеванию жизненного пространства и рынков сбыта для товаров. Эта крупнейшая из когда-либо существовавших система торговых путей связывала Европу и Азию и простиралась от древнего Китая до античного Рима. Великий путь сложился в конце II в. до н.э. и просуществовал более 1500 лет – дольше, чем какая-либо другая дорога.

Тема Великого шёлкового пути заинтересовала всех учёных в период существования международной дороги и по сей день. Европейски, китайские, среднеазиатские ученые внесли огромный вклад в исследовании и восстановлении исторической дороги.

Это необходимо связано с глобальной экономики, без этого во времена до нашей эры, когда уже появились зачатки централизации азиатских государств, без этого эти страны не смогли бы стать экономически развитыми странами. Возникновению торговых связей во многом способствовала разработка в горах Центральной Азии месторождений полудрагоценных камней – лазурита, нефрита, сердолика, бирюзы, ценимых на Востоке. Для народов Средней Азии Великий шёлковый путь имела большое значение. На пути своего существования международной дороги развивались города, которые в позднее стали крупными городами Мавераннахра.

Узбекский учёный археолог, академик А.Аскарров ввел исследовании в местечках Сополлитепа, Кулбулак, Жэйтун, Бама, Найзатепа, которое относится XVI-XVII веков до нашей эры. В поселениях было найдено станки в котором производили шёлк, куски разных материалов, ремесленные изделия и другие. Эти находки тоже были найдены Уратепе и в Пажикиенте (Таджикистан), Туглоктепа (Туркменистан) и в других регионах Узбекистана [Аблат Хўжаев: 2]. Это означает, что среднеазиатские народы самостоятельно производили шёлковую ткань и соперничествовали с Китаем во внешней торговле.

Хорезм, Согдиана и Фергана стали преуспевающими торговыми центрами. Шёлковая дорога стимулировала потребность в среднеазиатских товаров, таких как лошади и кормовые культуры, а также виноград и хлопок. В городах ремесленники освоили новый вид ремесла: производства металлических изделий из стекла.

Великий шёлковый путь на протяжении многих столетий служил сближению различению народов, обмену идеями и знаниями, взаимному обогащению языков и культур. Конечно, и в те далекие времена случались политические конфликты, вспыхивали войны, но Великий Шёлковый путь неизменно возрождался. История Великого шёлкового пути – это история широкого культурного взаимодействия и взаимообмена между народами Востока и Запада. Она доказывает, что только тесное сотрудничество и взаимообогащение культур являются основой мира и прогресса для всего человечества.

Список использованных литератур:

1. Ванг Чжэнгя, Гуан Лянжи и др. «История торговли в шёлковом пути».

2. Аблат Хўжаев. Буюк ипак йўли: муносабат ва тақдирлар. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти”. Тошкент – 2007. 75, 88 бет.
3. Якунин В.И. Интегральный проект солидарного развития на Евро-Азиатском континенте (научно-практическая концепция). Доклад на заседании Президиума РАН 11 марта 2014 г. – М.: ИСПИ РАН,

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI AQLIY TARBIYALASHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Abduraxmonova Ch. SamDU o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada hozirgi ta'lim-tarbiya muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

В данной статье указывается необходимость обращения внимание на использование инновационных технологий в учебно-воспитательном процессе в учебно-воспитательных учреждениях.

This article deals with significant features of using innovative technologies during teaching process of educational institutions.

Калит сўзлар: pedagog, shaxs, jamoa, jarayon, usul, sayr, texnologiya, o'yin.

Ключевые слова: Педагог, личность, коллектив, процесс, метод, прогулка, технология, игра.

Keywords: Educator, person, community, process, method, trip, technology. play

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilganda pedagoglar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. Pedagog bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi. Bunday o'quv jarayonida pedagog asosiy figuraga aylanadi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonda pedagogik texnologiyalardan foydalanishiga alohida e'tibor berilayotganligining asosiy sababi quyidagilardir:

Birinchidan: pedagogik texnologiyalarda shaxsni rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish imkoniyatining kengligida. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

Ikkinchidan: pedagogik texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini beradi.

Uchinchidan: pedagogik texnologiya pedagogni ta'lim-tarbiya jarayonining maqsadlaridan boshlab tashxis tizimini tuzish va bu jarayon kechishini nazorat qilishgacha bo'lgan texnologik zanjirni oldindan loyihalashtirib olishga undaydi.

To'rtinchidan: pedagogik texnologiya yangi vositalar va axborot usullarini qo'llashga asoslanganligi sababli, ularning qo'llanilishi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarini amalga oshirishni ta'minlaydi.

O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etilishi pedagogning bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa tinglovchilardan ko'p mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab qiladi.

Hozirgi davrda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarda ta'lim tizimi oldidagi muammoarni hal etish uchun yangi axborotni o'zlashtirish va o'zlashtirgan bilimlarini o'zlari tomonidan baholashga qodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslarga aylanadi.

Shuning uchun ham ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari-interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Pedagogik texnologiya va ularning ta'limda qo'llanilishiga oid bilimlar, tajriba talaba yoki o'quvchilarning bilimli va etuk malakaga egaligini ta'minlaydi.

Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilik demakdir.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba yoki o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi.

Interfaol («inter»- bu o'zaro, «akt»- harakat qilmoq)- o'zaro harakat qilmoq yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo'lishni anglatadi. Boshqacha so'z bilan aytganda, o'qitishning interfaol uslubiyotlari-bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil qila bilishning maxsus shakli bo'lib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilinadilar, ular biladigan va o'ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega

bo'ladilar. Interfaol darslarda pedagogning o'rni qisman tinglovchilarning faoliyatini dars maqsadlariga yo'naltirishga olib keladi. Bu uslublarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va tinglovchilar birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga:

- pedagoglarning jarayonga bo'lgan qiziqishlarining doimiyligini ta'minlashi;
- mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirilishi;
- pedagoglarning hamkorlikdagi faoliyatini doimiy ravishda tashkil etishlari kiradi.¹¹⁸

Milliy ta'lim ravnaqini ta'lim-tarbiya amaliyotiga samarali va tejamli, yangi shakl, vositalarni qo'llash, izlanish orqali yuqori natijalarga erishishni ko'zlovchi pedagogik texnologiyalar ta'minlaydi. Maktabgacha ta'limda yangi pedagogik texnologiyalardan oqilona foydalanish tarbiyasi ta'limga bog'lash, har ikkisini tuzilishi va mazmun jihatdan yaxlitlashtirishga, tarbiyalanuvchi faoliyatini uyushtirishga, mustaqil fikrlashga yo'llash uchun qulay sharoit yaratadi.

Demak, pedagogik innovatsion texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonini ilg'or vositalar, metodlar, texnik vositalar, usullariga tayanib takomillashtirish tizimi hisoblanadi. Bu tizim o'qituvchi yoki tarbiyachi tomonidan yaratiladi, ta'lim-tarbiya bosqichlarini o'zaro bog'lashga xizmat qiladi. Uning mazmuni va vazifalarini, maqsadini oldindan belgilash, ta'lim-tarbiyaning shakllari va vositalarini tayyorlash, tarbiyalanuvchida shakllantirish ko'zda tutilgan ma'naviy sifatlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlarni rejalashtirish kabilarni o'z ichiga oladi.

Shuning uchun ta'lim jarayonida bolaning tutgan o'rni, ya'ni bolaga kattalar tomonidan ko'rsatilgan munosabat pedagogik texnologiyaning muxim xususiyatidir. Mashg'ulotlar orqali samarali natijalarga erishish ilg'or innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali yuzaga keladi. Demak, pedagogik texnologiya ta'limga tizimli yondashuv asosida tatbiq etiladi. Tarbiyachining bu jarayon tashkilotchisi, raxbari, ijodkor sifatidagi faoliyati asosini uning bilimi va maxoratini, texnik vositalardan foydalanib, bolaning qiziqish va intiluvchanligiga ta'sir ko'rsatish, bolani eng ko'p darajada faollashtirishga xizmat qiluvchi usullarni qullab, kafolatlangan samaralarga erishish qobiliyati tashkil etadi. Innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta'lim muassasalarida – o'yin, mashg'ulot, sayr davomida qo'llash yaxshi samara beradi.

Bugungi kunda tarbiyachi mashg'ulotlarda nafaqat bolalarga ma'lum bilimlarni berishi, balki mashg'ulot jarayonida bolalarning ayrim tomonlarini shakllantira yoki rivojlantira olishlari darkor. SHuning uchun maktabgacha ta'lim muassasalaridagi mashg'ulotlarni interfaol usullar yordamida o'tish maqsadga muvofiqdir. Mashg'ulotlar orqali samarali natijalarga erishish ilg'or innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali yuzaga keladi. Demak, pedagogik texnologiya ta'limga tizimli yondashuv asosida tatbiq etiladi.

Ushbu tizimda:

Tarbiyalanuvchining yoshi, ruxiyati, dunyoqarashi, bilimi, faollik darajasi va boshqalar e'tiborga olinadi.

Ta'lim-tarbiyaning maqsadi, yo'nalishi, mazmuni, shakllari, usullari.

Tarbiyachining bu jarayon tashkilotchisi, rahbari, ijodkor sifatidagi faoliyati asosini uning bilimi va maxoratini, texnik vositalardan foydalanib, bolaning qiziqish va intiluvchanligiga ta'sir ko'rsatish, bolani eng ko'p darajada faollashtirishga xizmat qiluvchi usullarni qullab, kafolatlangan samaralarga erishish qobiliyati tashkil etadi.¹¹⁹

Innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta'lim muassasalarida – o'yin, mashg'ulot, sayr davomida qo'llash yaxshi samara beradi. Biz hozir innovatsion texnologiyalarni o'yin va mashg'ulot davomida qo'llash usulini ko'rib chiqamiz.

Ma'lumki o'yin faoliyati bolalar hayotining mazmunini tashkil etish bilan birga, ularni atrofni, qolaversa, barcha yaqinlarini tanishga yordam beradi, kelgusi o'quv faoliyatiga ruhan, aqlan tayyorlab boradi. Ayni paytda o'yin bola uchun ermak, quvonch manbai hamdir. Bolaning diqqati, xotirasi, ijodiy tafakkuri va tasavvurini hamda dunyoqarashini shakllantirishga, o'tsirishga xizmat qiladigan vositadir. Bu jihatlar bolaning bundan buyongi xayotida muhim o'rin tutadi.

Bola bilan uynar ekanmiz, biz xam o'z oldimizga maqsad ko'yib borishimiz kerak. O'yin davomida albatta biz ularning xoxishi, istagi bo'yicha xarakat qilishimiz, bizning shu paytdagi asosiy ishimiz bolaning aytganlarini bajarib, uni xushnud qilish, vaqtini chog'lash va shu asosda muayyan ko'zlagan niyatimizni amalga oshirib, bolani ma'lum maqsadga yo'naltirishdir. Masalan, biz bola idrokini rivojlantirishni o'z oldimizga vazifa qilib quyishimiz mumkin. Idrokni o'stirishga qaratilgan o'yinlar bolada narsalarning rangi,

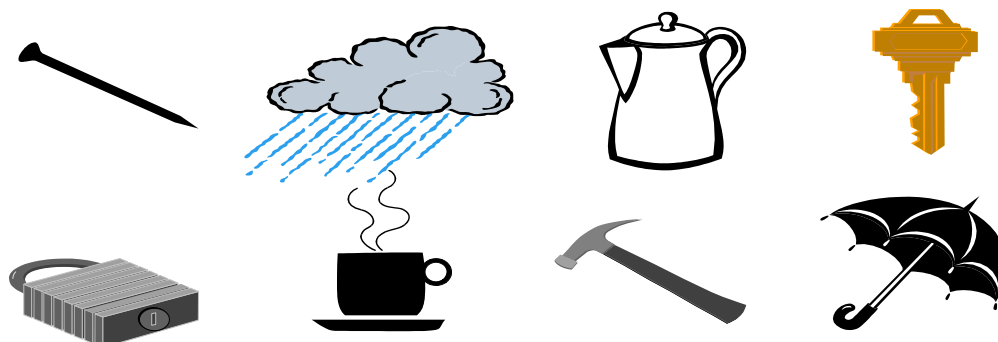
¹¹⁸ Avlayev O.Y., Jo'rayeva S.N., Mirzayeva S.R. "Ta'lim metodlari" T. "Navro'z". 2017

¹¹⁹ Asadova Y.M., Burxonova G.T. «Psixologik tashxis metodikalari» -T,2001 y.

shakli, kattaligiga ko'ra tahlil qilish malakasini shakllantiradi. Maktabga tayyorlov davriga kelib, bolalar rang qatoridagi 7 xil rangni bemalol farqlay oladilar. Ular asosiy geometrik shakllar (doira, turtburchak, to'g'ri turtburchak, uchburchaklarni bilishlari lozim. Namunaga ko'ra, yoki nomi aytilgan ma'lum bir shakldagi narsalarni ajrata olishlari kerak. Shundan kelib chiqib, sizlarga bir necha o'yin mashg'ulotlarini tavsiya etamiz.¹²⁰

Mantiqiy juftlikni top

Rasmda turli predmetlar tasvirlangan. Ularning nomlarini ayta olasanmi? Ularning juftini top va birlashtir.

Xulosa qilib aytish mumkinki, bu o'yinlar orqali bolalarda mantiqiy fikrlashni, diqqatni jamlashni, sezgini, bir narsani tezda idrok etishni, umumlashtirishni, chaqqonlikni rivojlantirish mumkin. Ta'lim tizimi, shaxsni shakllantirish uchun, davlat talablari asosida o'qituvchilar, tarbiyachilar shaxsini har tomonlama mukammal bo'lishini talab qiladi. Yangilanayotgan maktabgacha ta'limga davlat va jamiyat tomonidan qo'yiladigan talab ta'lim sohalari bo'yicha o'zaro muvofiqlik va mutanosiblik to'la taminlanishi lozim. Shu jihatdan maktabgacha ta'lim davlat talablarini belgilashda shuni hisobga olish kerakki, ta'lim jarayonning tarkibini, xuddi shu tarkibiy qismlarning mazmunini ham modernizatsiyalash, yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avlayev O.Y., Jo'rayeva S.N., Mirzayeva S.R. "Ta'lim metodlari" T. "Navro'z". 2017
2. Asadova Y.M., Burxonova G.T. «Psixologik tashxis metodikalari» -T, 2001 y.
3. Jalolova G. «Bolalarni maktabga tayyorlashda noan'anaviy o'yinlardan foydalanish». –T. 2004 y

TA'LIM JARAYONIDA O'QITUVCHILARNING PEDAGOGIK MAHORATINI TAKOMILLASHTIRISH SHARTLARI

Tuxtayev O
Samarqand XTXQTMOHM

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'qituvchining pedagogik va kasbiy tayyorgarligida bilim, ko'nikma, malakalarga ega bo'lishi hamda pedagogik mahoratini takomillashtirish shartlar yotirilgan.

В данной статье рассматривается условие совершенствование знаний преподавателя в процессе педагоги по профессиональной подготовки, усвоения, квалифицировавания, а также улучшить педагогическое творчество.

This article describes teachers pedagogical and professional preparation conditions of developing education, skills and having ability and pedagogical qualifications.

Tayanch tushunchalar. pedagogik mahorat, o'qituvchi, o'quvchi, dars, muomala

Ключевые слова: Педагогическое мастерство, преподаватель, ученик, урок, общение.

Keywords: Pedagogical proficiency, teacher, pupil, lesson, manners

Bugungi kunda barkamol va sog'lom avlodni ona-Vatanga muhabbat, sadoqat ruhida tarbiyalash, raqobatbardosh kadrlarning yangi avlodini shakllantirish va ularga yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni singdirish respublikamiz xalq ta'limi tizimida olib borilayotgan islohotlarning bosh maqsadidir. O'zbekiston

¹²⁰ Jalolova G. «Bolalarni maktabga tayyorlashda noan'anaviy o'yinlardan foydalanish». –T. 2004 y

Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi hamda “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to’g’risida”gi Qonunlarining qabul qilinishi ham jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti va rivojlanishi, komil insonni tarbiyalash konsepsiyasining asosiy mezonlaridir. Mamlakatimiz istiqbolini vatanparvar, hur fikrli, milliy qadriyatlarimiz va vatanimiz ozodligini asrashga qodir bo’lgan, qalbida milliy tafakkur va sog’lom dunyoqarash asoslari mustahkamlangan, ongli yashashga va o’z fikriga ega bo’lgan komil insonlar quradi. Respublikamiz birinchi Prezidenti Islom Karimov Oliy Majlisning XIV sessiyasidagi ma’ruzasida ta’kidlaganidek, “Jamiyatni ma’naviy jihatdan yangilamay turib, respublika fuqarolarining yangi avlodini voyaga etkazmay turib, erkin, mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalamay turib, farovon, qudratli demokratik davlat va ochiq fuqarolik jamiyati sari ildamlab bo’lmaydi”.

Hozirgi kunda ta’lim tizimini rivojlantirish yo’nalishida amalga oshirilayotgan i slohotlar barcha ta’lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni ilmiy asosda tashkil etish va boshqarishda fan-texnika yutuqlariga asoslangan o’qitish metodlarining eng samarali hisoblangan innovatsion metodlaridan foydalanish zaruratini belgilagan holda o’qituvchilardan pedagogik jarayonlarni ilmiy asosda tashkil etish va boshqarish yo’nalishida zaruriy bilim, ko’nikma va malakalarni va kasbiy ahamiyatga ega bo’lgan shaxsiy sifatarni talab qiladi.

Pedagogik tajribalardan ma’lumki, pedagog faoliyati o’ziga xos murakkab jarayon bo’lib, u o’qituvchidan nafaqat oliy ma’lumotga, balki yetarli kasbiy tayyorgarlikka, pedagogik va kasbiy tayyorgarlik yo’nalishida bilim, ko’nikma va malakalarga, shuningdek, ma’lum tajribaga ham ega bo’lishni talab etadi. Ta’lim-tarbiya jarayonida o’qituvchilarning eng asosiy va muhim ahamiyat kasb etuvchi funksiyalarini amalga oshirish jarayoni bir qancha vazifalarning bajarilishini, ya’ni pedagogik jarayon sub’yektlariga zaruriy shart-sharoitlarni yaratish, ularning faoliyatini tashkil etish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish, tahlil qilish va baholash, shuningdek, yangi pedagogik va axborot texnologiyalari bilan qurollantirish kabi qator vazifalarni ham amalga oshirishni nazarda tutadi.

Pedagogik mahorat – 1) kasbiy ko’nikmalarning yuksak darajada rivojlanishi; 2) shaxsning kasbiy sifatleri, layoqat qobiliyatlari majmui; 3) san’at darajasidagi mahorat; 4) pedagogik mohirlik, san’at va bilimdonlik¹²¹.

Pedagogik mahorat – o’qituvchilar tomonidan pedagogik jarayon sub’yektlarining imkoniyatlari, qobiliyati va boshlang’ich tushunchalarini inobatga olgan holda milliy qadriyatlarimizni, hayotiy tajribalarni, fan va texnika sohalaridagi yutuqlarimizni o’rgatishni ta’minlaydi hamda ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik mahorat (PM) – o’qituvchining ustoz-murabbiylik fazilatleri, o’qituvchilik kasbining sirlarini chuqur egallaganligi, insoniylik va iste’dodi hamda intellektual salohiyati va shu kabilari asosida undagi kasbiy bilim, tushuncha, ko’nikma va malkalarning mukammal shakllangan kasbiy faoliyati.

PMdan ko’zlangan maqsad darsning sifati va samaradorligini oshirishdan iborat bo’lib, o’qituvchining kasbiy-ijodiy faoliyatidir. Bunda o’qituvchining mahorati ta’lim oluvchilar ichidan kimga nimadir tushunarsiz bo’lganligini tezda (o’z vaqtida) ilg’ay olish qobiliyatiga bog’liq bo’ladi.

Pedagogik mahoratli o’qituvchida kamida quyidagi qobiliyatlar mujassam bo’lmog’i lozim:

- o’qituvchi dars materialini aniq va ravshan bayon qila olishi kerak;
- o’qituvchi o’z ta’lim oluvchilarini iloji boricha o’rganilayotgan mavzu bo’yicha bir xil fikrga keltira olishi kerak;
- o’qituvchi mavzu mohiyatini to’la ochib bera olishi kerak va kerak bo’lganda ularga bu mavzuning o’z kasbiy faoliyatidagi o’rni va roli haqida tushuncha bera olish kerak;
- dars davomida befarq qatnashayotgan talabani tezda dars mazmunini o’rganishga jalb qila olish kerak;
- o’qituvchining darsini yana davom ettirishini xohlovchi ta’lim oluvchilar soni auditoriyadagi jami ta’lim oluvchilarning qancha qismini tashkil etishini baholab borish va bu orqali o’z dars o’tish texnologiyasini takomillashtirib borish imkoniyatiga ega bo’lish;
- o’qituvchining dars maqsadiga erishganligini baholay bilishi va xulosalash qobiliyati va shu kabilari¹²².

Pedagogik mahorat – o’qituvchining fanlarini o’rganishda erishgan tajribalarini o’z faoliyatida

¹²¹ Djuraev R.X., Turg’unov S.T. Ta’lim muassasalarini boshqarishda menejmentning asosiy tushunchalari. – Toshkent: “Fan”, 2006.

ijodiy qo'yilgan holda o'quv-tarbiya ishining hamma qirralarida eng yuqori darajada erishilgan yutuqlaridir.

Pedagogik mahorat – bu o'qituvchi nutqining ravon va ta'sirchanligi o'quvchi diqqatini torta oladigan, mavzuga mos ko'rgazmalar ijod qilib va undan unumli foydalana oladigan, har qanday sharoitda ham o'quvchi qalbiga yo'l topa oladigan, har bir darsda o'quvchining qiziqish va faoliyatini oshira oladigan kishini tushunamiz.

O'qituvchi eng avvalo iroda, sabr-matонат, pedagogik mahorat, o'qituvchilik ixtisosligiga xos bo'lgan quyidagi bilim, malaka, ko'nikmalarni egallashi lozimdir:

- o'qituvchi dunyoqarashi keng, hamma voqea-hodisa ustida erkin fikr yurita olishi;
- o'qituvchi birinchi galda o'zi o'qitadigan fanini chuqur egallashi, o'quvchilarda kasbiy ta'lim sifatini oshirishi, ularda fan-texnika hamda amaliy faoliyatga qiziqish va istak hosil qila olishi;
- o'qituvchining umumiy madaniyati yuqori bo'lishi bilan birga u adabiyot va san'at sohasidagi bilimlarga ham ega bo'lishi kerak, chunki unga o'quvchilar har sohada murojaat qilishlari mumkin. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida bir qancha xususiyatlarni o'zida mujassamlashtirishi kerak.

O'qituvchining darsdagi mahorati. Dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar shaxslararo muloqat va munosabatlarni, o'zaro hurmat va ishonch hamkorligini yo'lga qo'yishga erishish kerak. Garchi bu jarayon oson yo'l bo'lib hisoblansa ham, biroq ana shu usul asosida ish ko'rgan o'qituvchi o'zi xohlamagan holda ta'lim mazmunini va sifatini ilmga moslashtirishi lozim. Bunda o'qituvchi va o'quvchilarni didaktik hamkorligi ham yaqqol ko'zga tashlanadi. Dars davomida o'quvchilarda ta'lim mazmuni va shakli orqali madaniy, irodaviy va ma'naviy-axloqiy sifatlar tarbiyalab boriladi.

O'qituvchining o'quvchilar bilan muomala odobi. Pedagogik jarayondagi aloqalar tizimida o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muomala-munosabatlar katta o'rin egallaydi. Bu jarayonda o'quvchi bilimlarni, axloqiy tajribani egallab oladi. O'qituvchi pedagogik jarayonda etakchi kishidir. Unga yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash vazifasi yuklatilgan. SHuning uchun ham o'qituvchiga, uning axloqiy sifatleri, xulqiga, o'quvchilar bilan muomalasiga nisbatan alohida, yuksak talablar qo'yiladi.

O'qituvchilik mas'uliyati. O'qituvchi zimmasiga o'quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptirish mas'uliyati yuklanadi. O'qituvchi o'quvchiga ta'lim-tarbiya berishi, uni hayotga, mehnatga tayyorlashi lozim. SHu bilan birga, u o'quvchidagi mavjud layoqat va qobiliyatlarni payqab, individual munosabatda bo'lishi, unda mavjud bo'lgan ijobiy axloqiy sifatlarni avaylab o'stirishi shart.

O'qituvchining talabchan va adolatlilik. O'qituvchining professional axloqiy fazilatlaridan biri talabchan va adolatli bo'lishdir. Pedagogning talabchanligida uning o'quvchi shaxsiga chuqur hurmati, o'quvchining kuchi, qobiliyati va imkoniyatlariga bo'lgan ishonch ifodalanadi.

O'qituvchining talabchanligi adolatlilik bilan uzviy bog'liq bo'lmog'i zarur. Adolatlilik umuminsoniy va milliy axloqimizning muhim xislatlaridan hisoblanadi. Adolatli bo'lish, o'z so'zida turish, qat'iylik demakdir. Adolatli kishi sofдил, ko'ngli xotirjam, xavf-xatar, kulfatdan uzoq bo'ladi, odamlarning ishonchini qozonadi.

O'qituvchi nutqining xususiyatlari. O'qituvchining leksika, fonetika, talaffuz, gaplarni to'g'ri tuzish, so'zlarda urg'ularni o'z joyiga qo'yib gapirish va hakoza jihatidan to'g'ri bo'lishi kerak.

O'qituvchining nutqi uning qanday mahorat egasi ekanligidan dalolat berib, o'quvchilarning ta'lim – tarbiya talablarini bajarishi kerak. O'qituvchi nutqi quyidagilarni ta'minlab berishi lozim:

- O'qituvchi va o'quvchilar orasida o'zaro ta'sir etish va muloqotning natijaliligi;
- tushunchalarni to'g'rilash va shakllantirish maqsadida o'qituvchi o'quvchilarning tafakkuriga, his – tuyg'ulariga ijobiy ta'sir etish kerak;
- ta'lim berish jarayonida bilimlarni to'liq tushunish va mustahkamlash, o'zlashtirib olish;
- o'quvchilarning amaliy va o'quv faoliyatini samarali tashkil etish.

O'qituvchi tafakkurining xususiyatlari. O'qituvchining tafakkuri asosan o'quv materiallarini mustaqil rejalashtirish va sistemali bayon etishda namoyon bo'ladi. O'quv materialini sistemali ravishda bayon qilish uni aniqroq, ongliroq idrok qilishni va yaxshiroq esda qoldirishni ta'minlaydi. O'qituvchi o'quv materialini kitob tilida, darslikda bor bo'lganlarga asoslanib bayon etmay, doimo ijodiy ish ko'rishi lozim.

O'qituvchining irodaviy sifatlari. Pedagogik faoliyat ta'lim-tarbiya maqsadlariga muvofiq yo'naltirilgan hamda ko'pgina qiyinchiliklarni bartaraf etish bilan bog'liq bo'lgan faoliyatdir. SHuning uchun ham bu faoliyat kishidan katta irodaviy kuch talab qiladi. Bu qiyinchiliklar darsga tayyorlanish, o'quvchilarga bilim berish va ularni ishontirish va hakazolardir. Bu qiyinchiliklarni bartaraf qilish uchun g'ayrat, chidam sabr – toqat, umuman kuchli iroda kerakdir.

O'qituvchining o'quvchilarni pedagogik kuzatishi. O'quvchilarni pedagogik kuzatish – bu usul o'quvchilarni o'rganishning asosiy usulidir. Kuzatuvchi o'quvchilar hayoti va faoliyatining odatdagi sharoitlarida ularni tizimli tarzda o'rganishga qaratmog'i lozim. Bu ish darslarda, darsdan tashqari vaqtlarda ijtimoiy - foydali mehnat sharoitlarida olib boriladi. O'quvchilarni o'rganish tarbiyachidan o'z ishiga talabchan bo'lishini taqazo etadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'qituvchi hozirgi zamon talablariga to'la javob berishi lozim. Fanga kirib kelayotgan har bir yangilik o'qituvchi e'tiboridan chetda qolmasligi lozim. Buning uchun bilim va tafakkur talab qilinadi. Zamonaviy texnika bilan ishlash, darsda ilg'or pedagogik usullardan foydalanish hozirgi davrning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Djuraev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim muassasalarini boshqarishda menejmentning asosiy tushunchalari. – Toshkent: "Fan", 2006.
2. Xasanboev J., X.To'raqulov, M.Haydarov, O.Xasanboyeva, N.Usmanov. Pedagogika fanidan izohli lug'at. T.: "Fan va texnologiya", 2009. 672 bet.

MULOQOT JARAYONIDA SUHBATDOSHDA ATRAKTSIYANI SHAKLLANTIRISHGA DOIR PSIXOLOGIK USULLARDAN FOYDALANISH

Xolboyeva G.A. SamDU

Annotatsiya

Ushbu maqolada muloqot jarayonining o'ziga xos xususiyatlari, talaba yoshlarga muloqot va uning psixologik vositalari to'g'risidagi dastlabki bilimlarni berish asosida, ijtimoiy muloqot madaniyatini rivojlantirishga doir psixologik usullardan foydalanish masalalari yoritilgan.

В данной статье рассматриваются особенности развития в процессе общения с молодыми студентами использование в нем психологических средств, а так же использование психологических методов для развития социального общения.

This article deal with significant features of communicating progress, teaching students to communicate and its psychological means, to develop social communicating culture concerning with physiological method.

Tayanch tusunchalar: muloqot, shaxs, jamoa, jarayon, atrakstiya, suhbatdosh, trening.

Ключевые слова: Общение, личность, коллектив, процесс, аттракция, собеседник, тренинг.

Keywords: Meeting, person, community, process, interlocutor, trainer-trainer, coach.

Muloqot - kishilar o'rtasidagi o'zaro aloqa o'rnatilishi, rivojlanishi, o'zaro ta'sir etishi jarayoni bo'lib, bu jarayon ularning o'zaro hamkorlik qilishga nisbatan ma'naviy ehtiyojlari, anglashilgan motivlari asosida vujudga keladi va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'zaro tushunish, anglash;
- o'zaro bir-birini idrok qilish;
- o'zaro axborot almashish;
- o'zaro harakat qilishning yagona uslubini ishlab chiqish.¹²³

Ta'limning mohiyati o'quvchilardagi bilish faoliyatini bevosita boshqarish ekanligini hisobga oladigan bo'lsak, pedagogik muomala bilan muomalaviy boshqarishning ko'pgina vazifalari o'zaro o'xshashligiga ishonch hosil qilamiz. Shuning uchun ham muomalaviy boshqarish jarayoniga berilgan tavsianomalar pedagogik muomala jarayoniga ham xosdir. Muomalaning eng muhim xususiyatlari o'zaro anglash va o'zaro idrok qilish, o'zaro ta'sir o'tkazishdir. O'zaro anglash quyidagi lahzalarga bog'liqdir:

- milliy tilning birligi;
 - kasb bilan bog'liq bo'lgan tilning birligi;
 - ma'lumotning to'laligi, uning mantiqiy bayon qilinishi;
 - suhbatdoshning aqliy darajasi, madaniyati va kasbiy tayyorgarligini hisobga olish;
 - diqqatini to'play olish;
 - ko'rilayotgan masalani hal qilishda suhbatdoshlarning shaxsiy qiziqishida umumiylik.
- O'zaro idrok qilish esa quyidagi holatlarga bog'liq:

¹²³ Maxsudova.M. «Muloqot psixologiyasi». –N. 2005.

- suhbatdoshning avtoriteti, nufuzi, obro'si uning kasbi bilan bog'liq bo'lgan bilimi, amaliy ko'nikmasi;

- o'zaro shaxsiy munosabatning holati, uning qanchalik his-hayojonga boyligi: rahbar o'z suhbatdoshida qanchalik ko'p ijobiy hissiy holat, kechinma uyg'ota olsa, ularning o'zaro bir-birlarini anglash va idrok qilish shunchalik tez amalga oshadi.

O'zaro shaxsiy munosabatda hissiy holatning namoyon bo'lish darajasiga qarab, insonlarda: empatiya, simpatiya, do'stlik yoqtirib qolish, ya'ni ijobiy hissiy holatlarda: befarqlik, nafrat, yoqtirmaslik, ya'ni salbiy hissiy holatlarda: ko'rish mumkin. Shuning uchun ham muamolaviy boshqaruv jarayonidagi eng muhim qoida: har qanday yo'l va usul bilan ham suhbat jarayonida ijobiy hissiy holatni vujudga keltirishdir. Bu hol qanchalik kuchli namoyon bo'lsa, demak muamolaviy boshqaruv shunchalik oson kechadi.¹²⁴

O'zaro shaxsiy munosabatlarda vujudga keladigan ijobiy hissiy holatlar natijasida namoyon bo'ladigan bir-biriga intilish, bir-birini yoqtirib qolish **attraktsiya** deb ataladi.

Insonlardagi attraktsiyani shakllantirishning psixologik usullari.

- "Munosabatlar oynasi";

- "Ismi bilan atash";

- "Oltin teng so'zlar": (kompliment) xushomad.

- "Sabr-toqatli tinglovchi";

- "Savollar bering";

Ushbu usullar ko'p hollarda suhbatdoshda uning o'zi ham anglamagan holda attraktsiyani vujudga keltiradi.

"Munosabatlar oynasi" usulining ta'sir ko'rsatish mexanizmi:

Shirin jilmayish, yuzning yoqimli ko'rinishi, istarasi issiqlik.

Signal: "Men - sizning do'stingizman! "Do'st esa insonni kerakli paytda himoya qiladi.

Himoyalaniishga bo'lgan extiyojning qondirilishi. Ijobiy xissiy holat vujudga keladi. Ijobiy xissiy holatni vujudga keltirgan insonga moyillik- attraktsiyaning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

"Ismi bilan atash" usulining ta'sir ko'rsatish mexanizmi:

Suhbatdoshiga ismi va sharifi bilan murojaat qilish, uning shaxsiga nisbatan e'tiborni bildiradi.

Inson o'z ismi orqali o'z shaxsini namoyon qiladi. O'z shaxsini namoyon qila olish ehtiyojining qondirilishi insonda ijobiy hissiy kechinmani vujudga keltiradi. Ijobiy hissiy holatni vujudga keltirgan insonga moyillik-attraktsiyaning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

"Oltin teng so'zlar" usulining ta'sir ko'rsatish mexanizmi: Kompliment (xushomad)- insondagi ijobiy sifatlarni bir oz bo'rttirib aytilgan so'zlarning majmuasidir.

"Oltin teng so'zlar" (kompliment) samarali ruxiy ta'sir etish va o'zligining o'zgalar tomonidan tan olinishiga nisbatan extiyojning qondirilishidir. Ya'ni, ijobiy xissiy holatni vujudga kelishidir. Ijobiy xissiy holatni vujudga keltirgan insonga moyillik-attraktsiyani barpo qiladi.

Kompliment vazifalari:

- suhbatdoshda moyillikni vujudga keltirish va o'z navbatida unda kompliment hosil qilishga extiyojni vujudga keltirish:

- attraktsiyani mustahkamlash:

- berilgan ko'rsatmani bajarishga undash:

- muvaffaqiyatga undovchi turtki berish:

- muvaffaqiyatsizlikdan saqlovchi faol motivlar hosil qilish:

- suhbatdoshning moslashishiga yordam berish.

O'z mohiyatiga ko'ra kompliment quyidagi holatlarga qaratilgan bo'lishi mumkin:

- tashqi ko'rinishining o'ziga xos tomonlariga (yurishiga, kiyimiga, sochining holatlariga, qomatiga):

- bilish doirasiga (intellekti, nutqi, xotirasi, diqqati):

- emotsional holatiga:

- irodaviy tomonlariga (qat'iyligi, maqsadga intiluvchanligi):

- kasbiy sifatlarga (tajribasi, malakasi):

- insonning g'ururi va muhabbatini byelgilovchi narsalar, bolalar, o'zi tayyorlagan buyumlar va hokazolar:

- shaxsning umumiy tomonlarini belgilaydigan so'zlar (xaqiqiy erkak, zo'r oshpaz):

Kompliment quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

- to'g'ridan-to'g'ri suhbatdoshga murojaat qilib, undagi ijobiy sifatlarni aytish:

- "solishtirish"-adabiyotlardagi ijobiy qahramonlar bilan solishtirish:

¹²⁴ Ergashev. P. S. «Muloqot psixologiyasi». - T. 2003 ToshDPU

- "ikki tomonlama kompliment" - suhbatdoshning o'g'li va qizi to'g'risida iliq fikrlar:

- suhbatdoshning qo'shnisiga murojaat qilib, suhbatdosh haqida iliq fikrlar bildirish:

«**Sabr-toqatli tinglovchi**» usulining ta'sir ko'rsatish mexanizmi:

Suhbatdoshni sabr-toqat va e'tibor bilan tinglash.

Shaxsdagi o'z fikrini to'liq ayta olish ehtiyojining qondirilishi va shu bilan bog'liq ravishda ijobiy xissiy holatning vujudga kelishi.¹²⁵

Shunday qilib, yuqorida ko'rsatib o'tilgan usullar (attraktsiya) har xil muomala jarayonlarida insonlar bilan samarali aloqa qilish imkonini yaratib, mehnat unumdorligiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Suhbatdoshingizni o'zingizga moyil qilish uchun quyidagilarni hisobga oling:

- ochiq ko'ngilliligingizni namoyon qiling, bunda "doimo yuzingizdan tabassum bo'lsin":

- suhbatdoshingizni tez-tez ismini tilga olgan holda gapiring:

- suhbatdoshingizga nisbatan doimo hurmat va e'tiborda bo'ling:

- suhbatdoshingizni diqqat bilan eshitishni o'rganing:

- doimo suhbatdoshingizni qiziqtirgan narsalarni hisobga olgan holda suhbatni olib borishga harakat qiling:

- doimo suhbatdoshingiz o'zining ahamiyatiga molik inson ekanligini xis qilishga yordam bering:

- suhbatdoshingizga kompliment qilib turishini unutmang:

- suhbat davomida qat'iy qarshi pozitsiyaga o'tib olmang:

- kishilar bilan munosabatda iloji boricha hamkorlik pozitsiyada turishga harakat qiling:

Qanday qilib, suhbatdoshni o'z fikringizga qo'shilishga majbur qilish mumkin:

- bahslashib qolgan paytda bir tomoni g'olib chiqishi qiyin, shuning uchun bahsda g'olib chiqishning asosiy yo'li uni chetlab o'tishdir:

- suhbatdoshingizning aytgan fikrini doimo hurmat qiling, hech qachon uning yuziga "Sen nohaqsan" deya ko'rmang:

- agar biror kishini siz haqingizda salbiy fikr bildirmoqchi bo'layotganini sezsangiz, undan oldinroq harakat qiling, ya'ni o'z hatolaringizni qat'iy tarzda tan oling:

Shunday qilib, muloqot odamlarning jamiyatda o'zaro hamkorlikdagi faoliyatlarining ichki psixologik mexanizmini tashkil etadi. Qolaversa, hozirgi yangi demokratik munosabatlar sharoitida turli ishlab chiqarish qarorlarini yakka tartibda emas, balki kollegial - birgalikda chiqarish ehtiyoji paydo bo'lganligini hisobga olsak, odamlarning muomala madaniyati va muloqot texnikasi mehnat unumdorligi va samaradorlikning muhim omillaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ergashev P. S. «Muloqot psixologiyasi».- T. 2003 ToshDPU.

КОНФЛИКТЛАР ТАБИАТИ, ПСИХОЛОГИЯСИ ВА ЕЧИМИ

Эшқувватов Т. СамДУ

Резюме

В статье рассматривается широкий круг задач и рекомендаций по психологическому консультированию по разрешению конфликтов в статье, которая мы думаем предназначена для оказания психологической помощи в школе и служит педагогической методической поддержкой для всестороннего развития личности ребенка

Recume

The article discusses a wide range of tasks and recommendations on psychological counseling on conflict resolution in an article that we think is intended to provide psychological assistance in school and serves as pedagogical methodological support for the comprehensive development of the child's personality.

Инсоннинг жамиятдаги яшаш тарзини турли зиддиятларсиз тасавур этиб бўлмайди. Турли низо ва зиддиятлар билан умр давомида, ҳар қандай ёшда, ҳар жойда, ҳар қандай вазиятда тўқнаш келиш мумкин. Конфликт ҳар бир инсон ҳаётига алоқадор бўлган ўзига хос жараён бўлиб, ҳеч бир инсон ўзини комил ишонч билан конфликт вазиятлардан муҳофаза қилинганман деб айта олмайди. Конфликтлар табиий ҳодиса бўлиб, конфликт билан тўғри муносабат ўрнатиш инсон тарбияси, унинг шаклланишининг зарурий талабларидан биридир.

¹²⁵ Mustafоеv F. «Suhbatdoshni sirli boshqarish». -F., 2005 y.

Педагогик-психологик жиҳатдан бўлажак педагогларнинг конфликтлар ва уларнинг табиатини ўрганиш фақат назарий эмас, балки жуда муҳим амалий аҳамиятга ҳам эгадир. Талабаларнинг фани бу соҳасини ўрганиши турли вазиятларда юзага келувчи конфликтларнинг олдини олишга, уларни ҳал қилиш учун самарали чораларни қўллашга ёрдам беради.

Ижтимоий муносабатлар жараёнида конфликтлар табиатини психологик жиҳатдан ўрганиш ва яратувчанлик имкониятларини ривожлантириш усуллари, метод ва воситалари ишлаб чиқиш, ҳамда уларни вазиятларда қўллашга доир тавсиялар бериш долзарблик касб этади.

Конфликт – оддий ҳол. Аммо кўпчилик онгида анъанавий мавжуд бўлган фикрга кўра конфликтга нисбатан фобия, яъни конфликтдан кўрқиш ҳоллари кўпчилиكنи ташкил қилади. Конфликт – бизнинг миллий менеталитетимизда “яхши” бўлмаган ҳолат ва вазиятга тенглаштирилади. Конфликт бўлганидан кўра, конфликт бўлмаганини биз афзалроқ кўрамиз. Конфликтдан узокроқда яшаш кўникмалари болаликдан бизнинг тафаккуримизга чуқур сингдирилади.

Конфликт ҳар кунлик ҳаёт тарзимизга хос бўлган воқелик бўлишига қарамай, инсонлар кўпинча уларни нотўғри талқин этади ҳамда уларни “англанган” ҳолда қабул қилишга ўргатилмайди. Конфликт вазиятга тушиб қолган вақтимиздагина мана шу конфликт вазиятни таҳлил қилишга уринамиз. Аммо ҳар доим ҳам бизнинг билим ва кўникмаларимиз конфликт вазиятдан чиқиб кетиш учун етарли бўлмайди. Чунки бизнинг ҳаётий тажрибамиз кам, чунки биз конфликтлар ечими бўйича махсус билимларни эгалламаганмиз. Табиийки, ҳар бир инсон конфликтларни тушунади, улар моҳиятини тўғри англайди ҳамда уларни енга билади дейиш, хато ҳисобланади. Шу боис, конфликтларни ўрганиш, уларни илмий англаш давр талаби бўлиб, конфликтлар бўйича замонавий билимларни эгаллаган мутахассисларни тарбиялаб – вояга етказиш давр билан ҳамнафас бўлишни англатади.

Конфликт – бу табиий ҳолат. Конфликт ҳар доим ҳам бузғунчилик ёки зўравонлик эмас. Конфликта, унинг қанчалик мураккаб бўлишига қарамай, ҳар вақт икки томон – **бузғунчилик ва яратувчанлик** мавжуд бўлади. Конфликтни тўғри ҳал этилса, у яратувчанлик қудратига эга бўлади. Конфликт томонлар муносабатларини янада мустаҳкамлаши, уларни янги мазмунда қайта қуриши мумкин.

Конфликтлар катталар ҳаётида анча кенг учраб турадиган ҳодиса ҳисобланади. Масалан, раҳбар органларда ишлаган одамлар ҳаётида улар фаолиятининг 70-80 % турли очик-ойдин, ёки яширин зиддиятлар шароитида ўтади, уларнинг инobatга олинмаслиги, уларга безътиборлилик эса конфликтларнинг чуқурлашиб кетишига асос бўлиб хизмат қилади.[1.48-б].

Кузатишлар шуни кўрсатадики, 80% конфликтлар уларнинг иштирокчилари хоҳиш ва иродасига қарама-қарши ўлароқ, улар истагига қарши равишда вужудга келади. Яъни, камдан кам ҳолларда конфликт атайлаб тайёрланиб, амалга оширилади.

Чунки бизнинг психикамиз ва психологиямиз ўзимизга қаратилган агрессияга қарши агрессия билан жавоб қайтаришга, зиддиятда энг аввало ўзини ҳимоя қилишга, кези келганда, ўзини муҳофазалаш учун, ҳужум қилишга табиатан кодировка қилинган бўлади, мана шундай ўзини тутишга биз табиатан маълум даражада ўргатилган, тайинланганмиз.

Демак, биз бошқалардан келаётган информасияни диққат билан филтрлаймиз, ўзимиз жўнатаётган информасияни эса – филтрламасдан, тўғри жўнатамиз. Шу нуқтаи назардан, ҳаммамиз ўзгалардан келаётган ахборотга эмоционал ёндошамиз, ўзимиздан кетаётган информасияни эса кўпроқ шундайлигича, яъни борица жўнатамиз. Демак, конфликт вазият - биз жўнатаётган ва қабул қилаётган ахборотлар орасидаги хиссий - эмосионал ҳамда психологик мувозанат бузилганда юзага келади.

Конфликтологияга оид адабиётларда ҳар қандай конфликтнинг қуйидаги функцияларни кўрсатиб ўтади [2. 112-119.б].

Огоҳлантирувчи функция конфликтни кўрсаткичи сифатида характерланади. Конфликт бу ерда одатдаги ижтимоий алоқалар ва муносабатларда нимадир издан чиққанлигини, нимадир туб ўзгаришларга муҳтожлигини кўрсатади.

Ахборот функцияси. Конфликтли вазиятнинг авж олиши, кечиши, ўзгаришлари уни юзага келтирган сабаблар ҳақида муайян ахборот юқламасини ифодалайди.

Дифференциация функцияси. Бу ҳолат кўпинча аввалги ижтимоий муносабатларни бузиш ва ўзгартириш орқали юз беради. Бу функция конфликтдаги томонлар муносабатларининг қайта, янгица кўринишга келишини тушунтириб беради.

Динамик функция. Ҳар қандай ижтимоий конфликт ижтимоий муносабатлар тараққиётни тезлаштирувчи ва ижтимоий ўзгаришларга олиб келувчи восита эканлиги умумий тарзда акс эттирилган.

Адабиётларда конфликтларни ҳал қилишнинг мақсадга мувофиқ асосларига қуйидагилар кириши ҳақида фикр берилади, яъни: конфликт сабаблари; тарафлар ҳуқ-атвор мотивларини ўз ичига олган қарама-қарши кураш диагностикаси; вазиятли ва позициявий таҳлилни амалга ошириш (вужудга келган вазият ва тарафлар нуктаи назарларини аниқлаштириш); конфликтлар боришини ва оқибатларини башорат қилиш (шу жумладан конфликт у ёки бу тарзда тутаганда ҳар бир тараф учун фойда ёки зарарни аниқлаш). Бу ҳаракатларнинг барчаси фақат учинчи тараф (воситачи, ҳокимият органи) томонидангина эмас, шунингдек субъектларнинг ўзлари томонидан амалга оширилиши фойдалидир, бунда тарафлар ўтказилган таҳлилдан сўнг умумий қарорларни ишлаб чиқиш заруриятини тушунишга яқинлашадилар.

Маълумки, конфликт асоси бу субъектлар ўртасидаги қарама-қаршиликлардир. Шу сабабли конфликтларни ҳал этишнинг энг мақбул ва натижали йўли - бу субъектларнинг ўзлари кўрсатилган зиддиятларни бартараф этишидир. Бироқ бу йўлга ҳар доим ҳам эришиб бўлмайди. Бундан ташқари, зиддиятларнинг турли типларини (очик, яширин, объектли, объектсиз ва х.), уларнинг даражаларини, субъектлари хусусиятларини, шунингдек, конфликтни тўхтатишга интилувчи кучлар ихтиёридаги объектив имкониятларни ҳам эътиборга олиш керак.

Конфликтлар ечимида қўлланиладиган адолатпарварлик мезонлари, яъни қоидалари қуйидагилардан иборат:

1. *Муаммони аниқлаш*
2. *Муаммода фикрни жамлаш.*
3. *Шахсга эмас, муаммога ҳужум қилиш.*
4. *Фаол тинглаш малакаси. Тинглашга тайёрлик.*
5. *Бировнинг ҳис-туйғуларига эътиборли бўлиш.*
6. *Ўз амалларига масъул бўлиш.*

Умуман конфликт ечимини топиш пассив ҳолатдаги муносабатни эмас, балки актив, яъни фаол муносабатни талаб этади. Конфликт вазиятда кўпчилик *импульсив*, яъни англамаган ҳаракат олиб боради. Демак, конфликт вазият ўйланган қадамларни сўрайди. Бу – конфликтга бўлган *онгли муносабат* белгиси бўлади. Зиддиятга нисбатан онгли муносабат жараёнида инсон низони назорат остида ушлаб тура олади, зиддиятга ўз таъсири ўтказа олади, томонлар ҳис-туйғуларининг “кўпириб” кетмаслиги олдини олади, томонларни конструктив муносабатларга чорлайди, уларни музокаралар столига олиб кела олади, низони келтириб чиқарган муаммо ҳақида ўйлаш, фикр ва мушоҳада қилиш муҳитини ярата олади.

Фойдаланган адабиётлар

1. Г. Тўйчиева . Ёшлар ва конфликтлар: Конфликтлар ечимига ўрганиш. Тошкент 2008 й.
2. Д.Қ.Эргешова, М.К. Юридик конфликтология. Нажимов. Т. 2007

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA QISMAN IZLANUVCHANLIK XARAKTERIDAGI INTERPRETATSION O'YIN VA IJODIY XARAKTERDAGI TOPSHIRIQLARNING O'RNI.

Qoraboyev H.K. Samarqand viloyati XTXQTMOHM

Аннотация

Эта статья основана на методологии роли учеников начальной школы, их логического мышления, а также роли творческих заданий в формировании логического мышления.

Ключевые слова:

Ученик, учитель, мышление, логическое мышление, задача, игра, интеграция, цель, задача, образование, обучение, дидактическая игра, умение, задача, сотрудничество, наблюдение.

Annotation

This article is based on the methodology of the role of elementary classroom pupils, their role in improving their logical thinking, and the role of creative assignments in shaping logical thinking.

Key words:

Pupil, teacher, thinking, logical thinking, task, thinking, game, integration, goal, task, education, teaching, didactic play, ability, task, cooperation, observation.

Qisman izlanuvchanlik xarakteridagi interpretatsion o'yin-topshiriqlar o'quvchilarda qisman izlanishni, ma'lum yordam asosida bilimlarni yangi vaziyatda qo'llashni talab etadi. Yordamni esa o'quvchi-o'qituvchilardan, darsliklardan, musobaqadosh o'quvchi yoki guruhdan olishi mumkin. Masalan, «So'zlar bizdan, matn tuzish sendan» o'yin-topshirig'ida o'qituvchi sinfdagi o'quvchilariga tayanch so'z va so'z birikmalari berib, ular yordamida matn tuzishni topshiradi: tez va mazmunli matn tuzgan o'quvchilar g'olib sanaladi.

«Hikoyani men boshladim, sen davom ettir» o'yini ham qisman izlanuvchanlik xarakteridagi o'yin-topshiriqlardandir. O'qituvchi sinfni ikki guruhga ajratadi. Birinchi guruhdan bir o'quvchi ma'lum talab asosida hikoyani boshlab beradi, ikkinchi guruhdagi o'quvchi esa shu hikoyani davom ettiradi.

«O'z tengini top?» o'yin-topshirig'i orqali ham o'quvchilarning qisman izlanuvchanlik faoliyatini uyg'unlashtirish mumkin. O'qituvchi o'zakdosh so'zlar haqida ma'lumot berayotganda sinfni 2 guruhga bo'lib, har bir guruhga 3-4 so'z yordamida o'zakdosh so'zlar hosil qilishni topshiradi. Masalan, 1-guruh ulug', unum, shaxs o'zaklari, 2-guruh esa ashula, mazmun, hozir so'zlari yordamida boshqa asosdosh so'zlar hosil qiladilar. Guruhlar topgan so'zlarini doskada yozib borishadi. O'yin davomida butun guruh a'zolarining faolligi ham hisobga olinadi. Topshiriqni tez va sifatli bajargan guruh g'olib sanaladi.

Sinonim so'zlar haqida ma'lumot berayotganda o'qituvchi guruhlariga bosh so'zni berib, shu so'zlarning sinonimlarini topish (sinonimik qator hosil qilish)ni topshiradi.

Guruh a'zolari qo'l ko'tarib aytgan sinonim so'zlarni shu guruhdan bir o'quvchi doskaga yozib boradi.

O'yin-topshirish namunasi

Quyidagi so'zlar yordamida sinonimik qator hosil qiling.

1-guruh

1. Azamat, ...

2. Aziz, ...

3. Gulshan, ...

2-guruh

1. Adolatli, ...

2. Rost, ...

3. Unumli, ...

Qisman izlanuvchanlik xarakteridagi o'yin-topshiriqlardan yangi bilim berishda, uni mustahkamlashda unumli foydalansa bo'ladi.

Ijodiy xarakterdagi o'yin-topshiriqlar o'quvchilardan egallagan lingvistik bilim, ko'nikma va malakalarni yangi vaziyatda qo'llash, ijodiy faoliyat ko'rsatishni talab etadi. Masalan, «Ijodkor» o'yini ana shunday o'yin-topshiriqlardir. O'qituvchi «Olmosh haqida ma'lumot» mavzusini o'tar ekan, 1-guruhga ot so'z turkumi ega bo'lgan gaplarga misollar aytishni, 2-guruhga esa shu gaplardagi egani olmosh bilan almashtirib, fikrni davom ettirishni topshiradi.

O'yin-topshiriqlar, ayinqla, xatolar oldini olish va bartaraf etishga o'quvchilar faoliyatini faollashtirishning muhim vositasi sifatida xizmat qiladi. O'quvchi yozilishi murakkab yoki o'quvchilarning yozma ishlarida yo'l qo'yilgan tipik xatolar asosida lug'at diktanti tuzib, uni oldindan magnit lentasiga yozib oladi va dars jarayonida har ikkala guruhga ham magnitofon orqali diktovka qilinayotgan so'zlarni yozib berishni topshiradi. O'zi o'quvchilarning ishini diqat bilan kuzatib, guruhlardan so'zlarni xatosiz yozgan o'quvchilar sonini aniqlaydi. Xatoning kamligiga qarab, guruhlar o'rnini belgilanadi.

Ona tili darslarida o'quvchilarning tipik xatolarini bartaraf etishda «Kim bo'rnini uzoq ushlaydi?» o'yinidan ham unumli foydalansa bo'ladi. O'qituvchi yozma ishda xato yozilgan so'zni doskaga yozib qo'yadi. O'quvchilar bu xatoni tuzatishlari, uning sababini tushuntirishlari, o'xshash misollar topishlari lozim. qur'a tashlash asosida bo'r avval ma'lum bir guruhga bo'linadi. Doskaga chiqqan o'quvchi o'yin-topshiriqni quyidagi tartibda bajaradi:

Ona tilining har bir bo'limi shu bo'lim talablariga muvofiq tushadigan o'yin-topshiriqlarni taqozo etadi. Masalan, «Fonetika»ni o'tishda o'zbek tili tovush sistemasining xususiyatlarini ko'rsatish, o'quvchilarning adabiy talaffuz normalarini o'zlashtirishlariga yordam beradigan o'yin-topshiriqlardan ko'proq foydalanishga to'g'ri keladi. Bu bo'limga oid o'yin-topshiriqlardan foydalanish natijasida o'quvchilar so'zdagi tovushlarni ajrata olishga, tovush bilan harfni farqlashga, ularni aralashtirmaslikka o'rganishlari zarur.

«So'z tarkibi»ni o'tishda esa so'zning o'zagi va qo'shimchasi, o'zakdosh so'zlar, negiz, qo'shimchalarning turlari kabi muhim masalalarni o'z ichiga olgan o'yin-topshiriqlardan foydalaniladi.

Shunday qilib, dasturning har bir bo'limi muayyan o'yin-topshiriqlarni talab etadi. Bu o'yin-topshiriqning maqsadi va vazifalaridan kelib chiqadi. Shuning uchun o'qituvchi darsga tayyorlanayotganda

darsning maqsadida muvofiq keladigan o'yin-topshiriqlarni tanlashi lozim. O'quvchilarda orfografik va punktuatsion malakalarini shakllantirish uchun ko'proq yozma xarakterdagi o'yin-topshiriqlardan foydalanishga to'g'ri keladi. Nazariy xarakterdagi o'yin-topshiriqlarni bajarishda esa ko'proq og'zaki usul yaxshi natija beradi. Ma'lum bir orfogramma uchun xos bo'lgan qoidani eslash, til hodisalarini kuzatish natijasida xulosalar chiqarishga oid o'yin-topshiriqlar asosan, og'zaki formadagi aqliy faoliyatni talab etadi. Shunday qilib, o'yin-topshiriqlar o'quvchilarning til materiallariga bo'lgan qiziqishini ko'chaytirish, tilning murakkab hodisalarini ongli o'zlashtirish o'quvchilarini birgalashib jamoa faoliyat ko'rsatishlarini ta'minlash ularda bilimdonlik, topqirlik va tezkorlikni tarbiyalashga katta yordam ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. U. Tursunov va boshqalar. «Hozirgi o'zbek adabiy tili» T., 1992 y
2. X. Umarova. «Qiziqarli grammatika» T., 2012 y.
3. R. Sirojiddinov. «Grammatik topshiriqlar» T., 2015 y.
4. O'. Qurbonnazarova. «Mustaqil fikrlashga o'rgatish», Boshlang'ich ta'lim jurnali., 1992 y. 2-son.
5. A. Mirzaahmedov. «O'quvchilar faolligini oshirishda noan'anaviy darslar», Til va adabiyot ta'limi jurnali., 2016 y. 3-son.
6. J.G'.Yo'ldoshev, S.A. Usmonov. «Pedagogik texnologiya asoslari»,T.,O'qituvchi,2004 y.
7. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X.,Yo'ldosheva Sh, Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: "Noshir", 2009.
8. G'ulomova X. 4- sinfda ona tili darslari. "O'qituvchi". T. 2017-yil.192 b

СВЯТИЛИЩЕ КУТЕЙБЫ ИБН МУСЛИМА В АНДИЖАНЕ

Махкамова М.

Андижанский государственный университет

Аннотация:На этом статьей рассматривается рраспространения исламскую религию на Ср. Аз. и мавзелей Кутейбы ибн Муслима. Кутейба ибн Муслим - это человек, который распространил исламскую религию на всю Среднюю Азию, наместник Хорасана в эпоху правления арабских халифов из династии Омейядов на протяжении 704-715 годов. Кутейба происходил из арабского племени бахилитов, участвовал в завоевательных войнах Арабского халифата. Благодаря своим организаторским способностям и военному искусству был назначен наместником Хорасана в 704 году.

Ключевые слова: Кутейба ибн Муслим, святилище, Андижан, наместник, ислам.

Annotation: This article is about spreading the religion of Islam in Central Asia and the mausoleum of Kuteyba ibn Muslim.Kuteyba ibn Muslim is a person who propagated the religion Islam in the whole Central Asia and he was a vicar of Xorasan during the rule of the Arabian caliphs from the dynasty of Omeyad in 704- 715 es.Kuteyba came from the arabian tribe of bahill,he fought in the invasive wars of the Arabian caliphate. Due to his leadership qualities and military abilities was appointed vicar of Xorasan in 704 es.

Key words: Kuteyba ibn Muslim, sanctuary, Andijan, vicar, islam.

На нынешней территории Узбекистана возникла одна из древнейших цивилизаций мира. Процветавшие здесь государства древнего Турана, Мавераннахра, Туркестана оставили яркий след в развитии мировой культуры.

Древнейшие цивилизации – согдианская, парфяно-хорасанская, бактрийско-тохаристанская – с зачатками, политическими, религиозными и правовыми традициями издревле существовали на территории нынешнего Узбекистана.

Древний Узбекистан был центральным связующим звеном Великого Шелкового пути, местом активного соприкосновения Востока и Запада, буддизма, зороастризма, манихейства, ислама и христианства, взаимодействия восточной и западной культур, многих языков и наций. Религиозно-духовные, познавательные, государственно-правовые и этические ценности занимали важное место в образе жизни, традиционной культуре узбекского народа.

Огромное влияние международное общение по этим дорогам оказало на архитектуру и градостроительство. Достаточно одного примера Центральной Азии: великолепных сооружений в Самарканде, в Шахризабсе, в Ташкенте, в Бухаре и так далее.

На территории нашей республики существуют множество исторических архитектурных сооружений, мест для паломничества, шедевров средневековья. Только в Андижанской области

находится 60 археологических объектов, 65 архитектурных сооружений, рассказывающих о глубокой истории Средней Азии. Среди них особое место занимает Мавзолей Кутейбы ибн Муслима, расположенный в Жалакудукском районе.

Кутейба ибн Муслим-это человек, который распространил исламскую религию на всю Среднюю Азию, наместник Хорасана в эпоху правления арабских халифов из династии Омейядов на протяжении 704—715 годов. Кутейба происходил из арабского племени бахилитов, участвовал в завоевательных войнах Арабского халифата. Благодаря своим организаторским способностям и военному искусству был назначен наместником Хорасана в 704 году. Он был одним из основных лиц, сыгравших важную роль в походах арабов в Среднюю Азию. В отличие от своих предшественников, он добился фантастических успехов в покорении Мавераннахра. Первый поход арабов за Аму-Дарью носил характер грабительских набегов; только в начале VIII в. наместник халифа Кутейба положил начало более прочному покорению страны, поместив арабские гарнизоны в некоторых укрепленных пунктах, между Бухарой и Самаркандом. Кутейба прежде всего стал привлекать на свою сторону представителей хорасанской знати, обещая им командные должности в войске и гражданском управлении наместничества. Также в походе арабов на Самарканд принимали участие бухарцы, в походе на Шаш и Фергану, кроме бухарцев ещё жители Кеша, Насафа и Хорезма.[БартольдВ.В. Сочинения. Том II – М., 1964. С.326-327.]

В 708 году был завоеван Кеш, 709 году была захвачена Бухара, в 712 годуХорезм и Самарканд, в 713 году - Чач (Ташкент). В 714 году его войска захватили Ферганскую долину, после этого без боя завоевал территории до Кашгара. В ходе всего этого население Андижана без всяких сопротивления принимает религию ислам. [ШамсутдиновР.Т. Андижон тарихидан лавхалар. – Т., 2013. 31-32 бб.]

В завоевании арабами Мавераннахра походы Кутейбы сыграли решающую роль. Его смерть на несколько лет прервала дальнейшие завоевания арабов в Средней Азии. [История таджикского народа.Том II. Книга первая.- М.,1964. С.101.]

С приходом арабов на территорию Мавераннахра и Хорасана все начинает меняться: культура, религия, строение городов, улицы, здания. Что касается данных о средневековых городах, улиц и зданиях, то в этом отношении прежде всего следует остановиться на тех сведениях о шахристане, которые мы находим у Наршахи. Кутейба разделил шахристан между арабами и отвел пространство от ворот базара до Новых ворот племенам мудар и рабиа, остальную часть – йеменцам, если война в городе через ворот базара, то по левую сторону была «улица развратников»; за ней находилось христианская церковь, в последствии обращенная в мечеть племени бену-ханзала. Если войти через Шахристанские ворота, то по первую сторону была улица Везира Эйюба ибн Хасана (современник Кутейбы и первый эмир Бухары), ее называли также «улицей замка». [БартольдВ.В. Сочинения. Том II – М., 1964. С.158.]

Кутейба ибн Муслим на завоеванных территориях всегда строил мечети. После завоевания Андижана он построил мечеть на территории современного Махаллинского схода граждан Килич мазор Жалакудукского района. Эта мечеть является не только одним из важнейших архитектурных сооруженийVIII века, но и является священным местом для мусульман. Причиной этого послужила то, что рядом с мечетью находится гробница самого Кутейбы ибн Муслима.

Вот многие века мечеть который построил Кутейба ибн Муслим и его гробница почитаются как особое святое место для мусульман. По свидетельству Наршахи, историка XVI века Джамала Карши и знаменитого русского ученого В.В Бартольда, именно это место является местом погребения Кутейбы ибн Муслима. Согласно преданиям, могила Кутейбы была восстановлена самаркандскими зодчими по велению Амира Темура, был построен мавзолей. Мавзолей был огромен и простирался на 5 сотках земли, был высок, достигал в высоту 20 метров. Однако в советское время, в 1935 году он был разрушен. Если в началемечеть была местом для поклонения, в дальнейшем использовалась в разных целях, например во время войны 1941-1945 гг. как школа, а после войны служила как сушилка для хлопка. В 1956 году мечеть народным хашаром была восстановлена и реставрирована. [Святыни Кутейбы ибн Муслима в Андижане// http://rizoakhmad.blogspot.com/2017/07/blog-post_44.html]/

После приобретения независимости весь народ и правительство взялись за благоустройство исторического сооружения. Мечеть после реставрации восстановила свое прежний статус, в данный момент является одним из достопримечательностей Республики Узбекистан.

Список использованной литературы:

1. Бартольд В.В. Сочинения. Том II – М., 1964. С.326-327.
2. История таджикского народа.Том II. Книга первая.- М.,1964. С.101.
3. Шамсутдинов Р.Т. Андижон тарихидан лавхалар. – Т., 2013. 31-32 бб.

Интернет ресурсы:

1. Святилище Кутейбы ибн Муслима в Андижане//
http://rizoakhmad.blogspot.com/2017/07/blog-post_44.html

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNI HIKOYA QILISHGA O'RGATISH

Nigmatova M.Z.

Samarqand viloyati XTXQTMOHM

Аннотация

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolaning o'ziga xos xususiyatlari, ularda monologik nutq qobiliyatini oshirishning yo'llari va hikoya qilishga o'rgatishning bola nutqi rivojidagi o'rni metodik jihatdan asoslangan.

Аннотация

В этой статье методически обоснованы особенности ребенка дошкольного возраста, способы развития монологической речи, а также роль пересказа в развитии речи у детей.

Annotation

In this article methodologically substantiated the features of a preschool child, ways of developing monologue speech, and the role of retelling in the development of speech in children.

Qayta hikoya qilib berish va hikoya to'qish monologga o'rgatish metodi xisoblanadi. Bolalar monologik matnlarni qayta hikoya qilib beradilar, real va xayoliy voqealar haqida hikoya qiladilar, hikoya to'qiyladilar.

Monologik nutqqa o'rgatish metodini o'zlashtirib olish pedagog uchun quyidagilarni anglatadi: bolalarga tinglashni o'rganish; qayta hikoya qilish va hikoya qilish, shuningdek hikoya to'qishda bolalarga yordamlashishni o'rganish.

So'zli obrazlarga tayanish barcha yosh guruhlarida monologni o'rgatishning asosiy usuli xisoblanadi. Real narsalar va suratlarga tayanish – qo'shimcha usulidir.

Hikoya qilishni o'rgatishning vazifasi bolalarning og'zaki monologik nutqni qayta hikoya qilish, hikoya qilish, hikoya to'qish kabi turlarini o'zlashtirishlarini ta'minlashdan iboratdir.

Qayta hikoya qilish nisbatan oson nutqiy faoliyatdir, chunki, bola tayyor mazmunni qayta aytib beradi, bunda u muallifning tayyor nutqiy shakllaridan (lug'at, so'z oborotlari, tuzilish), uni o'qiyotgan tarbiyachining nutq ifodaliligi usullaridan foydalanadi. Ammo bu mexanik ravishdagi takrorlash emas, balki matnni tushungani holda erkin va emotsional aytib berishdir. Qayta hikoya qilib berishni o'rgatish vazifasi ilk yosh guruhlarida asta-sekin qiyinlashtirilib boriladi – yaxshi tanish ertaklar, hikoya larni aytib berish, yangi o'qib chiqilgan asarlarni aytib berish, hikoyachi shaxsini o'zgartirgan xolda (birinchi shaxs nomidan emas, balki uchinchi shaxs nomidan va aksincha) aytib berish, tarbiyachi rejasi asosida aytib berish, bolalar bilan birgalikda tuzilgan reja asosida aytib berish, o'xshashlik asosida (analogiya bo'yicha) aytib berish (qahramonni, mavsumni o'zgartirish va x.k.), sahnalashtirgan xolda aytib berish, (o'yinchoqlar, siluetlar bilan), bolalar tanlovi bo'yicha aytib berish. hikoya qilib berish uchun quyidagilar matn sifatida xizmat qilishi mumkin:

- Maishiy tusdagi axborot, uni tarbiyachi xar kuni erkin muloqot chog'ida bolalarga beradi, so'ngra bolalar uni bir-birlariga va oila a'zolariga so'zlab beradilar;

- Badiiy adabiyot matnlarini aytib berish, uni bolalar monologik nutqni o'rganishga oid maxsus mashg'ulotlarda aytib beradilar;

- Tarbiyachi ishga kelishida yo'lda, do'konda, sayrda yuz bergan (yoki yuz berishi mumkin bo'lgan) turli xil voqealar uning axboroti uchun mavzu bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, bu insonni o'rab turgan jonotlar, gullar, o'simliklar va xashoratlarga oid xar qanday ko'rinishdagi bayonlar bo'lishi xam mumkin. Ushbu hikoya lar bayon qilish monologi, tavsiflash monologi shaklida bo'lishi lozim. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarga mo'ljallangan axborotlar esa mulohaza-monologlar bo'lishi lozim.

Borliqning so'zli tasvirlari, xayotda ro'y bergan voqealarni pedagog do'stlar bilan so'zlashgandagi kabi ishonchli ohangda yoki aksincha, quvnoq, yumor bilan aytib berishi lozim, faqat shundagina tarbiyachining nutqi (axboroti) bolalarga kuchli ta'sir ko'rsatadi, va ular uni boshqa bolalarga xam ishtiyoq bilan so'zlab beradilar va shu bilan o'z nutqlarini yanada rivojlantiradilar. Pedagog ota-onalarga o'z farzandlarini maktabgacha ta'lim muassasalaridan olib ketayotganlarida yo'lda uning so'zlarini diqqat bilan tinglashni va bola aytib berayotgan hikoya mazmuni juda qiziqarli ekanini ko'rsatishlarini tavsiya qilishi zarur. Shu tariqa barcha bolalarning hikoya qilishlari natijasida nutqiy mashqlar xam bajariladi.

Badiiy asarlarni hikoya qilib berishda bolalarga yordamlashish, soʻzni qabul qilish vositalari va asosan, turli xil savollar orqali amalga oshiriladi.

Savollarning quyidagi turlari mavjud. Monologik matnni hikoya qilib berishga yordam beruvchi savollar:

- birgalikdahikoya qilishga yoʻnaltiruvchi savol (iboradagi soʻnggi soʻzga qoʻyilgan savol);
- aytib turuvchi savol;
- yoʻnaltiruvchi savol;
- toʻgʻridan-toʻgʻri savol;
- toʻgʻridan-toʻgʻri savollar zanjiri (reja);
- qidiruv savollari;
- koʻrsatma savollari.

Qayta hikoya qilib berishdan oldin bolalarga ushbu asar matni oʻqib beriladi.

Koʻpincha pedagogga oʻz savoliga oʻzi javob berishga va bolaning ushbu javobni qaytarishiga erishishga toʻgʻri keladi. Bolaning tarbiyachi aytayotgan iborani oxiriga yetkaza olishi uchun unga badiiy asarni necha marta oʻqish kerakligi uning nutqiy rivojlanganligiga bogʻliq boʻladi.

Birinchi sanoq sheʼrni bola taniy boshlashi, undagi ayrim soʻzlarni yodda saqlab qolishi uchun u sanoq sheʼrni besh yoki oʻn marta eshitishi mumkin. Biroq bola bilan aniq maqsadni koʻzlagan holda ish olib borilsa, uning yoshiga moʻljallangan ikkinchi sanoq sheʼrni u birinchisidan ancha tez oʻzlashtirib oladi.

Agarda sheʼr qayta aytib berilayotgan boʻlsa, bolalar uning tez-tez qoʻllaniladigan, oson esda saqlab qolinadigan ayrim qismlarini yoddan bilganlari maʼqul. Shunda ular tarbiyachining savollariga sheʼrdan sitatlar bilan javob berishlari mumkin, lekin bularni ular bilan oldindan kelishib olish lozim.

Aytib turuvchi savollar asosida hikoya qilishni yana aks ettirilgan hikoya qilish deb ham atashadi. Ushbu usulning maqsadi – bolalarning alohida soʻzlarni takrorlashiga emas, balki badiiy asarning butun iboralarini takrorlashlariga erishish, ularga matnni erkin yodlab olishda koʻmaklashishdan iborat.

Nasriy asarlarni qayta aytib berishda xam bolalarning javoblari iloji boricha badiiy matnga yaqin boʻlgani yaxshi. Shuning uchun tarbiyachining toʻgʻridan-toʻgʻri savollari bolalarga nafaqat lugʻatdan, balki matn sintaksisidan xam iloji boricha toʻlaroq foydalanishda yordam berishi lozim. Agarda bolalar matnni unutib qoʻygan boʻlsalar, tarbiyachi uni aytib turadi.

Birinchi marta pedagog bolalar asar mohiyatini qabul qilishlari, undan estetik zavq olishlari uchun butun matnni oʻqib beradi. Uni qismlari boʻyicha qayta aytib berish mumkin: tarbiyachi asarning tugallangan bir qismini oʻqib beradi, soʻngra uning butun mazmunini qamrab olgan savollar turkumini beradi va bolalar ushbu parchani hikoya qilib beradilar. Ayni paytda tarbiyachi bolalarning nafaqat soʻzlarni toʻgʻri aytishlari va gap tuzishlari, balki asarlarda ishtirok etayotgan shaxslarning suhbatlarini ifodali qilib aytishlarini nazorat qilib boradi.

Hikoya qilishni oʻrgatishda pedagog bolalarning dialogik nutq bilan birgalikda asar qahramonlarining kechinmalariga mos ravishda ovoz ohangini oʻzgartirishni oʻrganishlari zarurligini unutmasligi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Moʻminova. L.P. Maktabgacha yoshdagi bolalarni savodga oʻrgatish dasturi. Toshkent 2009 yil.
2. Jumanova. D.M., Tursunova Y.K. “Quvnoq logopitik oʻyinlar”. Toshkent 2010 yil.
3. Qodirova F.R. “Nutq oʻstirish metodikasi” Toshkent-2004.
4. Qodirova F.R. va boshqalar “Maktabga tayyorlov guruhida nutq oʻstirish mashgʻulotlari”- Toshkent-2009.
5. Qodirova F., Qodirova M. Bolalar nutqini oʻstirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent – 2006 yil.
6. Qodirova R. “Maktabgacha yoshdagi bolalarda diologik nutqni rivojlantirishning psixologik omillari ” Toshkent-2006.

HAMKORLIK TAʼLIM TEXNLOGIYASINING OʻQUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDAGI OʻRNI

Ergasheva G.A.
Samarqand XTXQTMOHM

Annotatsiya

Ushbu maqolada hozirgi kunda taʼlim jarayonida pedagogik texnologiyalarni oʻquv jarayonida qoʻllashga boʻlgan qiziqish va eʼtibor kundan kunga ortib borayotganligi, umumiy oʻrta taʼlim maktablarining asosini tashkil qiluvchi boshlangʻich taʼlimda har bir fanni oʻqitish jarayonida pedagogik

texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning fanlarni chuqur o'zlashtirishlariga zamin yaratish usullari haqida uslubiy tavsiyalar bayon etilgan.

Школа, образовательный процесс, государственный образовательный стандарт, система образования, малые группы, педагогические технологии, коммуникация, самостоятельность, неакадемичность, мастеринг, круглый стол.

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Ma'lumki, uzluksiz va uzviylik ta'lim tizimida ortiqcha takroriylikka chek qo'yib, avvalo, jamiyatning ma'naviy va intellektual salohiyatini kengaytiradi, qolaversa, davlatning ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyotini takomillashtirish omili sifatida ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Shu nuqtai-nazardan ham hozirgi kunda ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan talab ortib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlar asosida ko'nikma va ma'naviyat hosil qilingan bo'lsa, ta'lim texnologiyalari ularni egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, xatto, xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyayev tomonidan "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tingdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" - deb ta'kidlashi boshlang'ich ta'lim oldiga mamlakatimiz yoshlarini o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda erkin va savodli

bayon qila oladigan mustaqil fikr sohiblari etib tarbiyalashdek dolzarb vazifalarni qo'yadi.

No'anaviy darslardan ko'zlangan maqsad muayyan bir o'qiv predmetini o'qitishda, ma'ruza yoki amaliy mashg'ulotlarini yanada mazmunli, qiziqarli va tushunarli o'tkazishda interfaol metodlardan foydalangan holda o'qituvchi - o'quvchi faoliyatiga yangilik kiritish hamda o'quvchilar bilimini tez va samarali baholashga erishishdir. Bunday darslarda o'quvchi mustaqil fikrlashga, izlanishga, mavzuga ijodiy yondashib tahlil etishga, xulosa chiqarishga, o'z - o'zini baholashga o'rganadi.

Jamiyat taraqqiyoti o'qituvchilar oldiga o'ta mas'uliyatli vazifalar yuklamoqda. O'qituvchi har bir o'tilayotgan darsga ijodiy yondashishi, mashg'ulotlarni pedagogik texnologiyalar asosida qurishi, darsning har bir daqiqasidan unumli foydalanishi zarur. Mashg'ulotlarni shunday tashkil etish kerakki, o'quvchi har bir dars davomida egallashi lozim bo'lgan bilimlar hajmini, o'zida hosil qiladigan ko'nikma va malakalarni oldindan belgilab olishi va bu o'z navbatida o'quvchining mashg'ulotlarga aniq maqsad bilan qatnashishini taqozo qiladi. Chunki o'quvchi darsning oxirida belgilangan maqsadga erishganligini bilish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Kichik guruhlarda ishlash - dars jarayonida ma'lum bir topshiriqni hamkorlikda bajarish uchun o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratib, berilgan topshiriqni yechish yo'llarini ishlab chiqishni taqozo etuvchi jarayondir. Ushbu usul qo'llanilganda o'quvchi kichik guruhlarda ishlash, darsda faol ishtirok etish huquqiga, boshlovchi rolida bo'lishga, bir-biridan o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi. Kichik guruhlarda ishlash bolalarda jamoaviylikni his etish, intizomli va qiyinchiliklarni hamkorlikda yenga bilish kabi sifatning tarkib topishida yordam beradi. Kichik guruhlarda ishlash jarayonida o'qituvchi boshqa no'anaviy usullarga qaraganda vaqtni tejash imkoniyatiga ega bo'ladi. Chunki, o'qituvchi bir vaqtning o'zida barcha o'quvchilarni mavzuga jalb eta oladi va baholash imkoni bo'ladi.

Kichik guruhlarda ishlash usulining afzalligi:

O'qitish mazmunini yaxshi o'zlashtirishga olib keladi;

Muloqotga kirishish ko'nikmasining takomillashishiga olib keladi;

Vaqtni tejash imkoniyati mavjud;

Barcha o'quvchilar jalb etiladi;

O'z-o'zini va guruhlararo baholash imkoniyati mavjud bo'ladi.

«Davra suhbat» metodi:

Davra suhbat - o'quvchilar o'rtasida va kichik guruhlarda aylana stol atrofida o'z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o'qitish metodidir.

«Davra suhbat» metodi qo'llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir o'quvchining bir-biri bilan «ko'z aloqasi»ni o'rnatib turishiga yordam beradi. Davra suhbat og'zaki va yozma shakllari mavjud. Og'zaki davra suhbatida o'qituvchi mavzuni boshlab, o'quvchidan ushbu mavzu

bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini bildirishlarini so'raydi va aylana bo'ylab har bir o'quvchi o'z fikr-mulohazalarini og'zaki bayon etadi. So'zlayotgan o'quvchini barcha tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo'lsa, barcha fikr-mulohazalar tinglanib bo'lingandan so'ng muhokama qilinadi. Bu esa o'quvchilarning mustaqil fikrlashishiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Yozma davra suhbatida ham stol-stullar aylana shaklida joylashtirilib, har bir o'quvchiga konvert qog'ozi beriladi. Har bir o'quvchi konvert ustiga ma'lum bir mavzu bo'yicha o'z savolini beradi va yonidagi o'quvchiga uzatadi.

Konvertni olgan o'quvchi o'z javobini qog'ozga yozib, konvert ichiga solib qo'yadi va yonidagi o'quvchiga uzatadi. Barcha konvertlar aylana bo'ylab harakatlanadi. Yakuniy qismda barcha konvertlar yig'ib olinib, tahlil qilinadi.

Davra suhbatining metodining afzalliklari:

O'tilgan materialni yaxshi esda qolishiga yordam beradi; «barcha o'quvchilar o'zaro muloqotda bo'ladilar;

Har bir o'quvchi o'zining ishtirok etish mas'uliyatini his etadi;

O'z fikrini erkin ifoda etish imkoniyati mavjud.

Davra suhbatining metodining kamchiliklari:

Ko'p vaqt talab etiladi;

O'qituvchi o'zi ham rivojlangan fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishi talab etiladi;

O'quvchilar bilim darajasiga mos va qiziqarli mavzu tanlash talab etiladi.

Xullas, hozirgi zamon ilm-fan, texnika rivojlanib borayotgan bir paytda, ta'lim sohasida ham tub o'zgarishlar sodir bo'lishi tabiiydir. Shunday ekan, yosh avlodga bilim berishda qo'llanilayotgan o'qitish usullari ham o'qituvchi mahoratiga, sinflardagi muhitga moslab o'zgarib, yangilanib borishi va o'quvchilarni bilim olishga qiziqishini orttirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Bu ta'limda sifat va samaradorlikka erishishning bosh omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. “ Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirok etishini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Qarori // “Xalq so'zi” gazetasi, 2018- yil

2. Tolipov O'. Ta'lim:O'qituvchi va o'quvchi faoliyati “sog'lom avlod uchun” jurnal.2000.7-8 betlar.

3. Saidaxmedov N. Pedagogik amaliyotda yangi texnologiyalarni qo'llash namunalari. Toshkent: PTM.2000

4. Гальперин П.Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. - М.: 1985. -45 с

ЎЗБЕК РАССОМЛАРИ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ ШАХСЛАР ОБРАЗИ

Исмаилова Н.Э.

К. Бехзод номидаги МРДИ Санъатишунослик факультети

2 босқич магистранти

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена изучению творчества узбекских художников, чьи работы посвящены созданию образов исторических деятелей. Автор статьи рассматривает портретный жанр и основные понятия, так же приводит в качестве примера работы узбекских художников.

ANNOTATION

This article is devoted to investigations the practice of artists of Uzbekistan who created artwork devoted to the images of historical people/ The author investigated the the portrait genre in art of Uzbekistan and gave a good number of examples of artwork created by uzbek artists.

1991 йил бошланган ижтимоий – сиёсий ва иқтисодий туб ўзгаришлар Ўзбекистон бадий маданияти тарихида янги саҳифа очди. Мустақилик шарафати билан қисқа тарихий муддатда мамлакатда ХХІ асрдаги келгуси тараққиёт учун мислсиз сермахсул негизлар яратилди. Ўзбекистоннинг давлат ва жамият қурилишининг умумий сиёсий асоси бунёд этилди.

Ўзбекистон тасвирий санъати 1990 йилларда ўзига хос ўзгаришларга учради. Мафкуравий таъйиқлардан холи бўлиш ва ижод эркинлигига эришиш ушбу бадий жараённинг муҳим омиларидан саналиб, ижодкорга пластик шаклларни яратиш ва турли услубий йўналишларда ижод қилишдек қулай шароит туғдиради.

Муссавирлар ижод йўлида турли хил мавзуларда ижодини намаён этдилар. Шулар жумласидан асосан миллий мавзуларга мурожаат қилдилар. Миллий мерослар ва анъаналарига хос жихатларни ёрқин ифодасини кўрсата олган ижодкорлар.

Мустақиллик қўлга киритилиши ва янги мафкуравий ўз мавқеига эришиши натижаси ўлароқ, миллий тарих алоҳида аҳамият касб этди. Давлат равнақи ва мустақиллигига улкан ҳисса қўшган Ўзбекистоннинг кўзга кўринган ва тарих намоёндалари сиёсий унутишдан ва йўқликдан қайта туғилиши билан санъатда уларнинг портретлари галерияси вужудга келишига туртки бўлади. Бир қатор рассомлар тарихий мавзуларда ва уларни вакиллари ўз тарихга мухирладилар. Шулардан А.Абдуллаев “А.Навоий”, С.Абдуллаев “Хўжа Аҳмад Яссавий”, А.Икромжонов “Мирзо Улуғбек”, А.Маматова “Бобур”, О.Мўинов “Бибиҳоним”, М.Набиев “Амир Темур”, Ж.Умарбеков “Соҳибқирон Амир Темур”, Етти иқлим султони”, Р.Шодиев “Машраб”, А.Аликулов “Буюк донишмандлар”, “Халил Султон Мирзо”, М.Йўлдошев”, Алпомиш”, Т.Курязов “Жалолидин Мангу берди”, Э.Машарипов “Алпомиш”, Паҳлавон Махмуд”, “Умаршайх Мирзо”, О.Мўинов “Нодирабегим”, “Увайси”). Тарихий аёллар мавзусидаги тарихий фантазияси “Бибиҳоним”, “Тўмарис”, Рухшона”, Ойбарчин”, “Оғузининг туғилиши” каби портретларида тўлиқ намоён бўлди. “Бибиҳоним портрети, В.Маҳкамов “Абдуллатиф Мирзо”, Р.Худойбергенов “Султон Абу Саид Мирзо”, С.Раҳматов “Султон Аҳмад Мирзо”, С.Раҳмонов “Амир Темур биринчи сабоқ” “Испан элчилари Амир Темур қабулида” ва бошқа рассомлар томониан тарихий шахслар образи тасвирланди. Ижодкорлар томнидан асар яратилиш жараёнида муҳим вазифа туради. Шу ўринда портрет жанрида айтиб ўтиш жойизки портрет тасвирий санъатнинг кенг тарқалган, сеvimли, реализмнинг оммавий жанри ҳисобланади. Даврнинг хусусиятлари энг аввало кишиларда, шу даврни яратаётган қаҳрамонлар образида ўз ифодасини топади. Жаҳон тасвирий санъатининг бу борадаги бетакрор анъаналари, портрет жилоси ва жозибаси ҳеч қачон сўнмаган. Рафаел, Микеланжело, Веласкес, Рембранд, Левитский, Кипренский, Брюллов, Тропинин, Репин, А.Шилов, А.Абдуллаев, Р.Аҳмедов, Ч.Аҳмаров, Р.Чориев, Ж.Умарбеков, М.Набиев, С.Раҳмонов, Т.Саъдуллаев, А.Нуриддинов яратган портретлар реализмнинг ҳеч қачон ўлмайдиган анъаналарини давом эттиради.

Бадиий танқидчиликни портрет жанри ҳеч қачон бефарқ қолдирмаган, чунки А.Шилов айтганидек, “инсон қиёфаси, нигоҳи, баъзан биз илғамаган бармоғининг ҳолати масаввир учун мавзу, бетакрор мавзу бўла олади. “Инсон қиёфаси – давр қиёфаси, инсон қиёфаси орқали давр қиёфасини англаш, баҳолаш мумкин”.¹²⁶

“Суратдаги ҳақиқатнинг учдан иккиси – чизмада, учдан бири эса бўёқда.” Аслида эса барчаси мусаввир қобилиятида, давр ва қаҳрамон образини уйғунлаштиришда. Чунки, машҳур ўзбек мусаввири Абдулҳақ Абдуллаев айтганидек, “Инсон бетакрор. Инсонни ўрганувчи учун у фикр ва туйғуларга тўла битмас – туганмас дунё, уммондир”.¹²⁷

Дунё ва инсон уйғун, ижтимоий борлиқда инсоннинг ўй – хаёллари, орзу – интилишлари, амаллари акс этганидек, инсонда ҳам ушбу дунёнинг қувонч ва ташвишлари ўз таъсирини топади. Инсонни англамай, билмай даврни, дунёни англаш, билиш қийин.

Яъни ҳамма ҳам англайвермайдиган, онг остида яшириниб келган ранглар, чизиклар, “полутон”, “мазок” ва ғайришуурий образлар, тасвирлар пайдо бўлади. Аслида эса портретларда, уларнинг реал шахслар, образлар экани боис, ғайиреалистик элементлар бўлмаслиги зарур, акс ҳолда портретдаги аниқлик, тарихийлик, обективлик йўқолади. Лекин мусаввир ғайришуурий кечинмаларини предметларга ёки портретдаги образ қиёфасига эмас, балки рангларга, чизикларга кўчирилади. Мазкур ранглар, чизиклар портретлардаги образни бадиийлаштиради, унга фалсафий – эстетик моҳият, бутунлик бахш этади.

Замонавий ҳаётда асосий мавзу бўлиб келаётган Амир Темур образига республиканинг йирик рангтасвирчилари академиклар М.Набиев ва Н.Қўзиевлар ва бошқалар мурожаат қилдилар. Мусаввирлар ўзига ишонган, жаҳонгир ҳукмдор образини яратадилар. М.Набиев томнидан яратилган Амир Темур (1999) образи ўзининг сеҳрли жозибаси ва қучли таъсири билан замонавий тарихий рангтасвирнинг ўзига хос мумтоз асарига айланиб, эталон сифатида қабул қилинади.

Темурийлар сулоласининг бошқа вакиллари ҳам рангтасвирчилар томонидан катта қизиқиш билан тасвирланади. М.Набиев мўйқаламига мансуб Заҳриддин Бобур ижод жараёнида, қўлида қалам, кўзлари эса олис масофаларга қадалган ҳолати акс этирилган С.Раҳметов Темурийлар даври тарихий шахслар образларини маҳорат билан яратади.

¹²⁶ Шилов А. Живопись. Графика. - М.: Изоб.искусство, 1982. - С.11 – 12.

¹²⁷ Махмудов Т. Эстетика и духовные ценности. - Т.: Шарк, 1993. - С.227.

А.Абдуллаевнинг А.Навоийга (1997) бағишланган полтносининг асоси бўлди. Темурий маликаларга аталган туркум портретлар О.Мўминовнинг мўйқаламига мансубдир. Бу композицияларда рассом Шарқ аёллари (“Бибиҳоним”, 1997) га хос романтик ва эҳтиросли жиҳатларни талқин этади. Ч.Ахмаров шоира Нодири (1992) – нинг жозибали қиёфасини яратади.

Тарихий шахслар образини яратишда рассом олдида мушкул вазифа туради. Чунки камдан кам ҳолатлардан мустасно тарзидагина тарихида уларнинг ташқи қиёфалари ҳақида ҳеч қандай далиллар сақланиб қолмаган.

Ушбу композицияларни шакллантиришда тарихий воситалар ва либослар ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Бунда мазкур даврга тегишли бўлган ёзма манбалар, меъморий ва санъат обидалари талқин этилиши муҳим ўрин эгалайди. Тарихий жанрдаги ишлар реалистик мактаб анъаналаридаги сингари минатюра рангтасвир усулида ҳам бажарилади. Бу борада Г.Камолов, Х.Назаров, Т.Болтабоевларнинг Республика Олий Мажлиси интерьерига рангтасвирда ишланган турким асарларини таъкидлаш жоиз. Уларнинг ишларида муаллифларнинг композицион ечимига ва тарихий маиший воситаларга алоҳида диққат ва билим билан ёндошганликлари сезиларли даражада. Бу жанрда юқори савиядаги ишлар билан бир қаторда, тарихга қизиқиш тўлинида сиёсий муқобилликка интилган тарзда, мавзунини ўзида сусткашлик билан талқин этган ишлар ҳам йўқ эмаслигини таъкидламасдан бўлмайди.

Шуни таъкидлаш жоизки 50 чи йилларда атеистик идеология шароитида мерос ҳақида тушунча тўлақонли тасаввурга эга бўлмаган. Лекин 60 йил бошларига келиб миллий бадиий мактаблар шаклланиши миллий масалалар амалий изланиш объектига айланади. Иккита маданий актуал пласт мавжуд ижодий изланиш объектига айланди. Иккита актуал мавжуд бўлиб, биринчидан халқ фольклор ва анъанавий ижод мероси, иккинчидан Шарқ миниатюра анъаналари, бу бўлса ҳам Ўрта аср антик ёдгорликларда топилган маҳобатли деворий расмлар кашфиётига қадар Осиё халқлар санъатида ягона тасвирий анъаналар бўлиб ҳисобланади. Аммо 60 йиллардаги тарихий маданий мерос этнографияси, санъат тарихи археология тадқиқот ишларининг самарали меҳнати эвазига тасаввур пайдо бўлди.

Албатта бу даврдаги мерос ҳақидаги тушунча тўлақонли бўлмаган, маънавий ва фалсафий анъаналарда баъзи таъкидланишлар сақлаган. Айни халқ анъанавий ижодида миллий ноғида позитив эстетика ва эпик идеал ҳукум суради. Кейинчалик 90 йилларга бориб рангтасвирдан анъана потенциал ҳақида тушунча фалсафий рефлексия ва лирик поэтик ифода билан боғланади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки ўзбек расмлари ижодида тарихий шахслар образи тасвирий санъатда тарихга муҳирланади. Музейлар ҳамда кўргазмаларда намоёниш этилганда томошабинлар тасаввурга эга бўладилар ва ўша давр руҳиятини, қаҳрамонлари ва буюк шахслари образини ҳис қилиб кўз олдидалрига келтирадилар. Келгуси аввлодларга ҳам тарихий шахсларнинг образларининг тасвирий санъат орқали танитиб ўтилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Махмудов Т. Эстетика и духовные ценности . – Т.: Шарқ, 1993 г
2. Тоқтош Р.Х. “Изобразительное искусство Узбекистана” Фан. Т.: 1972 г
3. Ўзбекистон санъати (1991 – 2001 йиллар) Т.: 2001 й.

UO‘K 44 (4)(07)
KBK 81.2 (03)

OSIYO MAMLAKATLARI TAMADDUNI VA IPAK YO‘LI

Xalqaro ilmiy anjuman
MATERIALLARI

Muharrir: S. Karimova
Texnik muharrirlar: H. Amirdinov, Sh. Abduraximov
Kompyuterda sahifalovchi: Yo. Qarshiboyev
Musahhihlar: A. Najmiddinova, M. Sattarova

Guvohnoma №10-3512

Bosishga 19.08.2019 yilda ruxsat etildi
Qog‘oz bichimi A4. Ofset qog‘ozi. Shartli bosma tabog‘i 57,5.
Nashriyot hisob tabog‘i 60,5. Adadi 75 nusxa. Buyurtma №174.

SamDCHTI nashr-matbaa markazida chop etildi.
Manzil: Samarqand shahri, Bo‘stonsaroy ko‘chasi, 93-uy